

Aus dem Lagerkataloge

der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften in Lemberg,

Czarnecki-Gasse 26.

Mittheilungen der Ševčenko Gesellschaft der Wissenschaften, redigirt von Prof. Michael Hruševskij, bis jetzt erschienen Bde I—XXXVIII (Geschichte, Archäologie, Ethnographie, Sprache und Litteraturgeschichte, besonders der Ukraine). Preis: Bde I—XX kosten 48 Kronen, jeder weitere Bd. (auch separat käuflich) 3 Kr., Bd. XXIII—XXIV (Doppelband) 5 Kr., Bd. XXXI—II u. XXXV—VI (Doppelbände) à 6 Kr.

Publikationen der Sektionen und Commissionen der Ševčenko-Gesellschaft:

- A. Die historisch-philosophische Section publizierte bis jetzt:
1. Zwei Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk istorično-filozofičnoj sekcyi) enth. eine Geschichte der Ukraine von Prof. M. Hruševskij (I. Theil bis Anfang des XI Jahrh., II — bis Mitte des XII Jahrh.). Preis à 4 Kr.
  2. Juridische Zeitschrift, bis jetzt X Bde, à 2 Kr.
  3. Historische Bibliothek, bis jetzt erschienen B. 1—XX.
- B. Die philologische Section publizierte bis jetzt 3 Bde ihrer Beiträge (Zbirnyk filologičnoi sekcyi), enthaltend: Bd. I. eine Biographie des ukrainischen Dichters Taras Ševčenko, von A. Koniskij (erster Theil), Preis 3 Kr. Bd. II u. III. Abhandlungen aus dem Gebiete der ukrainischen Volkskunde und Litteratur, von Michael Dragomanow (erster Theil). Preis à 4 Kr.
- C. Die mathematisch-naturwissenschaftlich-medicinische Section publizierte bis jetzt 6 Bände ihrer Beiträge (Zbirnyk). Die beiden ersten Bände kosten à 3 Kr., Bd. III—V erschienen jeder in zwei Abtheilungen, jede unter einer besonderen Redaction; die mathematisch-naturwissenschaftliche red. von Iv. Verchratskij und Vlad. Levickij, die medizinische red. von Dr. E. Ozarkevyc. Preis jeder Abtheilung 2 Kr.
- D. Die Archaeographische Commission publizierte bis jetzt folgende Werke:
1. Quellen zur Geschichte der Ukraine, Bd. I (Lustrationen der königlichen Domänen in den Bezirken Halyč und Peremyšl vom J. 1565—66); Bd. II (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Peremyšl und Sanok im J. 1565); Bd. III (Lustrationen der königl. Domänen in den Bezirken von Cholm, Belz und Lemberg von J. 1564—5); Bd. IV. (Galizische Akten aus den J. 1648—1659). Jeder Bd. kostet 4 Kronen, III Bd. 5 Kr.
  2. Denkmäler der ukrainischen Sprache und Litteratur. Bd. I. Alttestamentliche Apokryphen; Bd. II. Neutestamentliche Apokryphen A. Evangelienkreis. Bd. I, Preis 4 Kr., Bd. II, 5 Kronen.
  3. Kotljarevskij, Die travestirte Aeneis, Abdruck der ersten Ausgabe vom J. 1798, Preis 60 Heller.
- E. Die Ethnographische Commission publiziert:
1. Das Ethnographische Sammelwerk (Etnografičnyj Zbirnyk); bis jetzt erschienen 6 Bände. Preis Bd. I—IV u. VII—VIII à 3 Kronen, Bd. V u. VI à 4 Kr. (Aus dem Inhalt: Weihnachtsfest am Kuban; Galizische Volksmärchen; Galizische Leiermänner, ihre Lieder, ihr Jargon; Beiträge zur Ethnographie der ungarischen Ruthenen; Legenden, Märchen, Fabeln, Novellen und Sagen der ungarischen Ruthenen; Volksüberlieferungen über die Czarenkrönung; Der Volksglaube in Ostgalizien; Sammlung der Volksanekdoten: Sammlung der Volksnovellen).
  2. Beiträge zur ukrainischen Ethnologie, Bd. I, Preis 8 Kr. (Enthält Abhandlungen über neueste archäologische Funde, über die Lebens- und Arbeitsweise der ukr. Fischer in der Dobruža, der galizischen Kürschner usw., sowie auch eine Abhandlung über die farbigen Ostereier, ihre Herstellung und Ornamentik, mit 13 chromolithographischen Tafeln und zahlreichen Illustrationen im Text). Bd. II, 4 Kr. Die Huzulen, Land, Leute, Lebensweise, Industrie, Sitte und Brauch, religiöse Vorstellungen usw., mit über 300 Illustrationen.
- Chronik der Gesellschaft, enthält die Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft, Sectionen und Commissionen derselben, erscheint 4 Mal im Jahre. Bis jetzt erschien N. 1 u. 2 ukrainisch und deutsch.

Рік IX.

P. 1900 кн. VI.

T. XXXVIII.

ЗАПИСКИ

НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

виходять у Львові що два місяці під редакцією

МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО.

249167

MITTHEILUNGEN

DER ŠEVČENKO-GESELLSCHAFT DER WISSENSCHAFTEN IN LEMBERG

REDIGIRT VON

MICHAEL HRUŠEVSKYJ.

IX Jahrgang.

1900, VI B.

B. XXXVIII.

Накладом Наукового Товариства імени Шевченка

З друкарні Наукового Товариства імени Шевченка
під зарядом К. Беднарського.

Вийшло 1. (14). VIII. 1900.

НБ ПНУС

249167

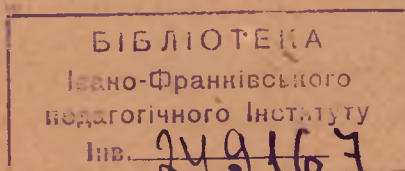
Зміст XXXVIII тому.

1. Печатки з околиць Галича, подав Михайло Грушевський (з рисунками) . . . . . с. 1—4
2. *Зносини гетьмана Івана Виговського з Польщею в р. 1657—58, написав Денис Коренець . . . . . с. 1—20
3. *Карпаторуське письменство XVII—XVIII віків, подав Др. Іван Франко, додаток, XII—XXV (кінець) с. 91—162
4. Miscellanea: а) З віденської революції 1848 року, под. І. К—ий; б) Е. Рудіковський — В. Луцкевич (некоролюгічна згадка), под. М. Грушевський . . . . . с. 1—4
5. Наукова Хроніка: 1) Огляд часописей за 1899 р. — Часописи видавані на російській Україні . . . . . с. 1—25
2) Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури й штуки, за 1899 р., подає др. М. Кордуба: III. Середні віки (далі буде) . . . . . с. 26—38
6. Бібліографія (рецензії й справозданя, зміст на с. 54) с. 1—56
7. Показчик до IX річника (т. XXXIII—XXXVIII) Записок с. 1—12

Реферати призначені на київський археологічний з'їзд означені зв'язкою *).

Inhalt des XXXVIII Bandes.

1. Drei Bleisiegel aus der Umgegend von Halicz (mit Abbildungen), von Michael Hruševskýj . . . . . S. 1—4
2. *Die Beziehungen des Hetman Ivan Vyhovskýj zu Polen in den Jahren 1657—8, von Dionys Koreneč . . . . . S. 1—20
3. *Das Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. Ivan Franko, Beilagen, XII—XXV (Schluss) . . . . . S. 91—162
4. Miscellanea . . . . . S. 1—4
5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der Zeitschriften für das J. 1899 — Die in der Ukraine herausgegebene Zeitschriften . . . . . S. 1—25
2) Übersicht der wissenschaftlichen Litteratur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur- und

Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba:

- III. Mittelalter (Fortsetzung folgt) . . . . . S. 26—38
6. Bibliographie . . . . . S. 1—56
7. Inhaltverzeichniss des IX Jahrganges der Mittheilungen
der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXXIII—XXXVIII) . S. 1—12

*) Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Inhalt voriger Bände siehe letzte Seite des Buches.

Печатки з околиць Галича.

Подав М. Грушевський.

Опубліковавши в XXXII т. Записок чотири олов'яні печатки з Галичини: три з старого Звенигорода і одну в Ступниці під Самбором, хочу тепер опублікувати ще три звістні мні — знайдені в околицях Галича (на долучених рисунках їх великість побільшена менше-більше у двоє).

1. Печатка олов'яна — діаметра 2,2—2,5 см., з одного боку має погрудний образок Богородиці з піднятими руками і з Христом на колінах (отже образок зовсім подібний до звенигородських печаток з іменем Василя), сильно стертий; з боку напись сильно стерта (на негативі ретушована):

ΜΡ ΘΥ
 ΣΚΕΠΗΣ
 ΜΕΚΟΣΜ(ΑΝ)
 ΓΑΛΗΤ(Ζ)
 ΗΣ

себто *Μητῆρ Θεοῦ σκέπης με Κόσμαν Γαλιτζης*, Мати Божа, сохрани мене Косьму єпископа галицького. Косьма єп. галицький (пискуп Кузма) дійсно згадуєть ся в Київській літописи під 1165 р. (Іпат. л. с. 359) і нема ніяких трудностей уважати сю печатку його печаткою.

Знайдена ся печатка в фундаментах церкви св. Спаса за Луквою (див. Отчеть археол. выставки 1888 р. с. 22), переходуєть ся в музеї львівської Ставронііі.

2. Печатка оловяна, подібна до попередньої, але иньшими штампами вибита: з одного боку подібний образок Божої Матери з Христом (чи не був се патрональний образ галицької катедрі?), ліше захований, але гірше вироблений; коло німба Божої Матери (*ΜΡ*) *ΘΥ*; з другого боку:

Μ(Ρ)¹⁾ ΘΥ
 ΣΚΕΠΟΙΣ
 ΜΕΚΟΣΜΑΝ
 ΓΑΛΙΤΖ
 ΗΣ ÷

¹⁾ Місце тут є властиво на дві букви, але вони не чіткі (може між *ΜΡ* і *ΘΥ* якась арабеска?).

Себто *Μητῆρ Θεοῦ, σκέποις με Κόσμαν Γαλιτζης*, Матер Божа, сохрани мене Косьму єпископа галицького — зміст отже той самий, але напись має деякі буквальні відміни: *σκέποις* зам. *σκέπης* (на грецьких печатках взагалі *σκέποις* річ звичайна, *σκέπης* рідша, як помилка зам. *σκέποις* — бо читало ся однаково і те і се: *σκεπис*, див. Schlumberger Sigillographie de l' empire byzantine с. 41) *Γαλιτζης* зам. *Γαλήτζης*. Вповні правдоподібно, що маємо печатку того самого єпископа.

Печатка ся знайдена в 1897 р. на ур. Крилоєї коло Галича, першу звістку про неї подав проф. Шараневич в Mittheilungen der k. k. Central-Commission für Erforschung der hist. Denkm., XXIII с. 229, але при тим хибно відчитав напись; о. Петрушевич в своїй книжці: О соборной Богородичной церкви въ городѣ Галичѣ, вып. I, с. 20, 1899, дуже остро напавши на проф. Шараневича за його помилку, сам одначе зробив деякі помилки в відчитанню і не хоче бачити тут печатку, а медаль (!). Переховуєть ся печатка у о. Петрушевича; рисунок зроблено з фотографії, даної о. Петрушевичом проф. Шараневичу.

3. Печатка оловяна, діаметра 2—2,2 см., з одного боку образок Божої Матери зовсім того-ж типа, що й попередні дві, тільки сей образок далеко тоньшої роботи (але значно стертий); коло німба *ΜΡ. ΘΥ*. З другого боку образок сьвятого в німбі, з довгою бородою, з двома оберненими долонями руками і написею:

Ο Δ Ο
 Θ Ε Σ Ι
 Ο Ο Σ

отже сьв. Теодосій; ціла печатка, як сказано, визначаєть ся дуже гарною роботою, але значно стерта.

Знайдена ся печатка на ур. Крикосі коло Галича (Отчетъ археол. выставки 1888 с. 22), переходуєть ся в музеї львівської Ставропіїї; була відфотографована в числі иньших предметів виставлених на виставі Ставропіїї 1888 р. на табл. I, під ч. 72, але в незвичайно малім, мікроскопійнім розмірі (самі таблиці були зроблені в 5 примірниках)¹⁾.

ЗНОСИНИ ГЕТЬМАНА ІВАНА ВИГОВСЬКОГО З ПОЛЬЩЕЮ

в р. 1657—58.

Написав

Денис Коренець.

Задача наша — представити зносини Виговського з Польщею від смерті Б. Хмельницького і вибору Виговського гетьманом до уложеня умови в Гадячи. Жерелами до того послужив нам матеріял актовий виданий в „Актахъ до исторіи южной и зап. Россіи“ т. IV, VII, XV, „Памятникахъ изд. кievскою археографическою комисією для разбора древнихъ актовъ“ т. III, (Видане II, доповнене, Київ, 1898) „Volumina'-x legum“ т. IV і звістки літописей українських і польських, що належать до того часу.

Особливо важний для нас матеріял „Памятників“. Є тут інструкція дана королем польським Беневському, головному польському послови до Виговського, реляції сього посла королеви про справи України і його зносини з козаками; записка його агента К. Перетятковича про тоті зносини; кореспонденція Виговського з королем Яном Казимиром, Беневским, гетьманом Потоцким, канцлером Пражмовским, архієпископом іезуєнським Лещинським; далі кореспонденція Беневського з гетьманами Потоцким, Сапігою і Госсевским, канцлерами Корицінським і Требіцким, Тарнавским — начальником козацької залози в Корци, Теодором Михайловичом — полковником подільським, Тимошем Носачом і ин.

Відомости одержані відси, порівняні з внутрішнім становищем України і відносинами її до Москви, дозволяють нам вглянути в мотиви, якими водились Виговський і Польща в зносинах з собою і в остаточні причини їх злуки, себто пояснюють нам генезу того важного в нашій історії акту.

З історичного семінара проф. Грушевського у Львові.

Записки Наук. тов. ім. Шевченка т. XXXVIII.

¹⁾ За ласкаве вижиченне печаток і фотографій до сеї публікації складаю подяку сеніору Ставропіїї дру Іс. Шараневичу.

I.

Боротьба Б. Хмельницького привела значну частину Польщі до цілковитої руїни. Слідом Хмельницького пішли інші вороги її, Москва, Швеція, Семигород, і вона з початком 1657 р. майже ціла була в чужих руках.

Се спонукало її оглянутись за чужою допомогою. Для того входила вона у зносини з ближніми і дальшими своїми сусідами, Австрією, Данією, Голляндією, а навіть шукала поєднання з ворожими собі державами, Москвою, Шведами, Турками, Татарами, Раковцєм. Не поминула вона також козаків, тим більше, що з приєднанням їх могли вернутись до Польщі українські землі, прилучені Хмельницьким до Москви.

Заходи тоті коло козаків почала Польща вже незабаром, по договорі Переяславським (1654 р.), а особливо сильні стали вони від 1657 р. Від того часу вони не перестають, поки не доводять до умови Поляків з козаками.

Цілий час головним польським послом до козаків, а zarazом горячим приклонником і пронагатором злуки Козаччини з Польщею був Станіслав Казимир Беневський, секретар королівський, а пізніше волинський каштелян. Вперше приїздить він на двір Хмельницького в марті 1657 р.¹⁾ і привозить гетьманови від короля свого „пробаченє провин і візване до підданства“.

У відповідь на се Хмельницький в листі датованім з Чигирини 18 квітня 1657 р., впевнює короля, що завсїди був за згодою, отже і тепер з Беневським справу тоту „довірочно“ обговорював і бажає щиро успіха королівським заходам.²⁾ Се було такою заохотою для короля, що він в половині червня т. р. знов посилав Беневського до Хмельницького вже з повноваженням закінчити справу: посол мав все обговорити, списати умову, дати її Хмельницькому підписати, а потім післати королеви; сей мав її назад прислати, аби Беневський її з парадом передав козаками і потім з частиною їх пішов королеви в підмогу; король з гори впеvняє, що згодить ся на всі умови, які уложить Беневський з Хмельницьким.³⁾

¹⁾ Памятники III. 344.

²⁾ Лист X-ого з 18/IV 1657. Памятники. I: I 239. Далі означувати мемо „Памятники“ буквою II.

³⁾ Інструкція короля Беневському з 13 червня 1657 р. з Давкова. II. III 242—45.

Але посол не застав уже Хмельницького живим. Замість на переговори приїхав на його похорони.¹⁾

Не зражений тим звертаєть ся він до його наслідника Івана Виговського²⁾ і з ним починає переговори в справі злуки України з Польщею. Ходу їх ближше не знаємо (вони відбувались устно³⁾ і тайно з огляду на Москву), знаємо одначе їх формальний результат: Обі сторони з'обовязались до часу, не виходити поза означені умовою границі і здержати ся від усіх ворожих кроків. Для козаків границею тою мала бути ріка Случ, для Поляків Горинь. Територія між обома ріками мала бути неутраляною.⁴⁾ Беневський повинен був донильнувати захованя умови⁵⁾, яку обі сторони заприсягли,⁶⁾ і по тім Беневський, з поч. жовтня 1657 р. виїхав з України.⁷⁾

II.

Побут і ціль приходу Беневського були Москві відомі, бо сам Виговський про се її повідомляв, запевнюючи, що не думає зломити вірности цареві і що Беневського задержить аж до цар-

¹⁾ Latopis Jerlicza II 65; Літопись Самовидця 51; Величка 288, 334.

²⁾ Зробив се також і союзник Польщі цісар Леопольд. Австрія від давна радила Польщі приєднати собі козаків і в трактаті з грудня 1656 р. між иньшими з'обовязалась і в тім Польщі допомогти (Walewski Historia wyzwolenia Rp. I 327). В тій справі цісар Фердинанд III вислав навіть до X-ого послів з поч. 1657 р., посольство се одначе не принесло бажаного результату. Тепер Леопольд післав своїм послам нові повноваження і припоручене вести переговори з сином Хмельницького і з свого боку дати запоруку, що умова за його посередництвом уложена, буде додержана. (Тамже II, 179—182)

³⁾ II. III 257, лист В-ого до короля з 1/I 1658.

⁴⁾ II. III 260, лист Сапіги до Беневського з 8/I 1658, 290, лист Беневського до Сапіги з 13/IV 1658. Записка Перетятковича.

⁵⁾ II. III 257, 265, лист Сапіги до Беневського з 26/III 1658, 304 лист Беневського до короля з 7/VII 1658.

⁶⁾ II. III 296, лист Виговського до Беневського з 15/V 1658.

⁷⁾ Акти IV 36, 66. Jerlicz (II, 66) подає, що Б. 22/X був в Дубні, а по 9/X Виговським до Москви висланий Лісницький візнає, що Б. вже відпущений до Польщі — А. IV 53. З звісток тих цілком ясно виходить, що перемирє уложив Беневський з Виговським; Костомаров, а за ним Вовк Карачевський в розвідці „Борьба Польши съ козачеством“ (Университ. Извѣстія, Київ 1898) думає, що уложене було воно ще Богданом.

ського наказу. При тім старався він переконати Москву про нещирість поступовання Польщі у зносинах з царем, доказуючи, що вона хоче переговорами зискати на часі, а рівночасно лучить ся з Леопольдом, якого по смерті Яна Казимира Поляки мали вибрати своїм королем, і з ним у спільці ударити на царя і козаків.¹⁾

Умову з Беневским затаїв Виговський перед Москвою і на томість доніс їй, що відпустив Беневского по зложеню присяги, що Поляки не нападуть на козаків і що йому наказав більш з пропозиціями підданства до козаків не вдаватись.²⁾

Так отже Виговський входить в ближні зносини з Польщею, а рівночасно шкодить їй в Москві.

Головною цілею такого поступовання було порізнити Москву з Польщею і розбити сподіваний польсько-московський союз, що міг бути для козаків небезпечний, бо як би цар був вибраний королем польським, як то рішено в комісії виленській, то українські землі булиб без їх волі вернули під панованє Польщі, а се розумієть ся не могло бути для козаків бажаним. При тім бажав Виговський показати Москві, як горячо Польща бажає злуки з Україною і хотів zarazом приєднати собі прихильність її доказами своєї вірности цареві.

Прихильности тої треба йому було дуже з огляду на се, що він ще не був затверджений Москвою на уряді гетьманським, а в додатку, як далі побачимо, вибір його не був однодушний і в широких кругах козацьких не радо прийнятий, через що становище його було ще не певне.

¹⁾ А. XI 803. В-ий говорив се царському послови Кікіну, що на вість про смерть Хмельницького прибув на Україну (А. V 796, 803). То саме писав він до квівського воєводи Бутурліна (А. IV 5, 8, 25, А. XI 796, 805). На доказ правди своїх слів післяв він цареві лист Я. Казимира з 10/V 1857 з Данкова до него писаний і перехоплені листи короля до Беневского з під Кракова з 9/VIII 1657, від канцлера кор. Ст. Корпціньского, тої дати, від кн. Чарторийского, воєводи волинського, в Клевая з 21/VIII і від Я. К. Щолканського, чашника квівського з 27/VIII. З листів тих ясно виходить, як Польща бажала горячо получєня з Україною і надавала посольству Беневского велику вагу, а з другого боку є в них відомости про помічні цісарські війська, які король мав під Краковом, отже се служило потвердженням слів Виговського, що Поляки нещирі в зносинах з царем і що вони сполучились з Австрією.

²⁾ Виговський до Рагозіна 17/XI 1657. А. IV 66—7. Лісницький 8/XI так само візнає в імені його (В-ого) в Москві. А. IV 53).

Так отже Виговський з'єднував собі ласку Москви запевненнями і доказами своєї вірности, а також підносив вартість тої вірности вказуючи на покусу до зломаня її, з другого-ж боку забезпечував собі, також в інтересі запевненя собі гетьманства, спокій від Польщи, з чого теж, як побачимо, скористав, щоб розширити козацьку територію.

Його зносини з ворожими Польщі Шведами, поступованє його в часі перемиря і що до умови з Беневским вказують, що ще далеко було у него до рішучої постанови злуки з Польщею. Політику його треба уважати продовженням політики союзів Хмельницького, яких він власне з огляду на своє непевне внутрішнє становище, більш як попередник його, потрібовав, і ддятого уложив він перемиря з Беневским.¹⁾

III.

Умови перемиря не додержувано, як треба. Вина сього була по обох сторонах. Польські гетьмани, як далі побачимо, не прихильні новій польсько-козацькій згоді, дивились дуже невірно на заходи Беневского і волілиби силою примусити козаків до злуки, а радше до підданства Польщі; з другого боку козаки, спеціально гетьман Виговський, думали використати час перемиря, щоби загорнути певні території.

З тої причини проти щирих заходів Беневского доходило нераз до поважних конфліктів, а навіть був час, коли сам Беневський почав сумніватись, чи його праця буде мати бажаний успіх.

¹⁾ Те саме спонукало Виговського зараз в початках гетьманства свого звернутись до Татар з пропозицією згоди. А. VII. 180. II. III 249 і 251 листи єго до хана і везира з 10/10. З тих причин не годиться на погляд д. Вовка-Карачевського, висловлений ним в його розвідці „Борьба Польши съ козачествомъ“ стр. 123, що Виговський з першої вже хвилі, як обняв гетьманський уряд, рішивсь на злуку з Польщею і що вся його діяльність до того стреміла. Він справді мав до неї певні симпатії: її західна культура і устрій шляхоцько-соймиковий потягав його до неї, так як з другого боку некультурність тодішньої Москви, й її самодержавіє відтучувало, одначе він передовсім утилітарист, його найближшою цілею було удержатись і зміцнитись на уряді гетьманським, ддятого старає ся він поєднатись з усіма: він входить в приятні зносини з Польщею, Шведами, Татарами. Певного пляну на будучність він не мав, як не мав його тоді ніхто на Україні. Робив він головню під напором обставин, і вони кинули його остаточно в обійми Польщи.

Головною причиною незгоди був Пинськ. Ще за життя Б. Хмельницького Пинськ з повітом піддався козакам через послів Луку Єльського, пинського маршалка, і Адама Шпитка, берестейського стольника, що в тій справі їздили до гетьмана. Хмельницький прийняв Пинськ в підданство, відобрав присягу підданчу від його послів і зараз післав до Пинська Грушу, щоб обняв землю в посідане гетьмана.¹⁾

Беневський, умовляючись з Виговським, домагався відкликання Груші, однак сей не згодився на се, опираючись на тім, що Пинськ піддався добровільно через своїх послів і що на їх прошене Хмельницький його зайняв. Супроти сього Беневський предложив, щоби тую справу полишити королеви до полагання.²⁾

Однак по від'їзді Беневського з України литовські хоругви прогнали козацький гарнізон з Пинська. Справа сея викликала інтервенцію Виговського. Він жадує ся Беневському на порушене перемиря і грозить посилкою війська.³⁾

В грудні дійсно задумує Виговський погрозу виконати, а упереджуючи про се Беневського, аби він здержав гетьманів від воєнних кроків, запевнює, що робить се на прохане пинських обивателів і щоби виповнити прийнятий на себе обов'язок, мати їх у своїй опіці.⁴⁾

Беневський не хотів справи без короля рішати і, покликуючись на потребу порозуміння з ним, старався Виговського здержати від воєнних кроків.⁵⁾

Майже рівночасно намагається Виговський переконати Польщу про свою прихильність і бажання згоди, звертаючись листом безпосередно до короля. В ній запевнює він, що ще за життя свого попередника старався про се, щоби незгода Поляків з козаками закінчилась миром, тепер отже, коли став сам гетьманом, тим більш того бажає. Проте, о скільки міг, був прихильним королівському послови і старався, аби він з радісною звісткою вернув ся домів. Тепер шильно стереже перемиря і буде смертю

¹⁾ П. III, 245, грамота Хмельницького обивателям Пинського повіта з 28/VI 1657, 268 реляція Беневського з січня 1658.

²⁾ Знаємо се від самого Беневського. П. III 268 — реляція його.

³⁾ П. III 268. Реляція Беневського з січня 1658 р.

⁴⁾ П. III 253. Лист Виговського до Беневського з 19/XII ст. ст. 1657. Лист писаний в тої рішучім, Виговський дає пізнати, що на випадок опору Поляків готов силою перевести свій намір.

⁵⁾ П. III 268. Реляція Беневського королеви з січня 1658 р.

карати тих, що захотіли би його нарушити, (як то вже навіть зробив з тими, що на Волинь напали).

Домагається тільки, аби й що до козаків заховувано перемиря і не переходжено поставленої границі. Вкінці згадує, що з причини внутрішньої перешкоди не може вислати послів, яких видко обіцяв був післати.

В загалі цілий лист переповнений запевненнями бажання згоди.¹⁾

В подібнім дусі писаний його лист до Андрея Лещинського архієпископа гнєзненського.²⁾

Не вважаючи на сї запевнення прихильности та згоди козаки займають значну частину пинського округу, а також територію між Горинею і Случою.³⁾ Нагоду до того подала їм тамошня шляхта, а то Станіслав Лещинський, воеводич, просячи у Виговського козацької залоги до своїх дібр. Виговський увів при тій нагоді козаків до Полонного, Константинова, Заслава, Межибожа, Острога, Гуши, Степана, Межиріча, Корця.⁴⁾

Начальник тих відділів, Іван Тарнавський, перебував у Межирічю, маєности воеводи Лещинського.⁵⁾

Окрім того Виговський не переставав домагатись Пинська, опираючись на тім, що він добровільно піддав ся козакам.⁶⁾

Се знов обурило гетьманів, особливо Павла Сапігу, литовського гетьмана, який не думав уступати Пинська Виговському і через те розложив свої війська на пограничній лінії над Горинею. Остаточо під напором Беневського показав він охоту відступити трохи від граничної лінії, однак ззастереженем, аби повіт Пинський оставсь вільний від „протекції козацької“.⁷⁾

Беневський старавсь обі сторони успокоювати і від конфлікту здержати, звиваючи з одного боку гетьмана Сапігу захвати спокій,⁸⁾ з другого же боку звертаючись з тим самим до Виговського

¹⁾ П. III 255. Дата листу 1/I 1658 р. Був він — як і з змісту пізнати, відповідю і подякою за вложені королем бажання з нагоди вибору Виговського гетьманом. Богато проте з нього треба брати на рахунок простої гречности.

²⁾ П. III 257. Дата 1/I 1658 р.

³⁾ П. III 260, лист Сапіги до Беневського з 8/I 1658 і стр. 262 з 15/I.

⁴⁾ Більшість сих місцевостей лежить між Горинею і Случою.

⁵⁾ П. III 268 реляція Беневського з січня.

⁶⁾ Лист Беневського до Кориціньського з 27/I П. III 265.

⁷⁾ Листи його до Беневського з 8/I і 15/I 1658. П. III 260, 262.

⁸⁾ Видко то з листів Сапіги до Беневського з 8/I і 15/I 1658. П. III 160. 262.

і його намістників Ів. Тарнавського і Федора Михайловича, подільського полковника, стражника граничного і губернатора замку в Межибожу.¹⁾

Обі сторони запевняли Беневського про свої добрі наміри і про вірне доховане перемиря, одначе від свого не відступали.

На жаданє Беневського, щоб козаки вийшли з Полонного й інших місцевостей, Виговський відповідав, що не може того зробити, бо впровадив їх на проханє людей приватних.²⁾ Подібно писали і його підвласні Тарнавський та Михайлович.³⁾

IV.

Відносини тоті викликали напруженє з обох сторін, а воно було тим небезпечнійше, що близько себе розложені війська литовські і козацькі (над Горинею) були до себе ворожо настроєні, легко отже могло прийти до зачіпки.

Тепер вже навіть Беневський уважає ситуацію поважною, і навіть небезпечною.⁴⁾ Він майже тратить надію на успіх своєї роботи, а хоче її тільки через те вести далі, що „як вона на що не придасть ся, то й не зашкодить“.⁵⁾

Поступованє і Виговського й Сапіги не вдоволяє його і зражає. Виговському він закидує, що проти його прошеня, проти умови введених гарнізонів не вивів, Сапізі — що вигнав козаків з Пинська. Взагалі жалуєть ся на незгідне поступованє.⁶⁾

Так справа стоїть в січні 1658 р., — жадна сторона уступити не хоче. Виговський не кидає гадки заняті Пинськ, а Сапіга не думає сього дозволити.⁷⁾

Польща готувить ся вже навіть до евентуального оружного відпору: з початком лютого коронний гетьман Стан. Потоцький

¹⁾ Б. до Кориціньського 27/I 1658 пише, що жалуєть ся Тарнавському на нарушенє границі. II. III, 265. Те саме видко з відповіді Тарнавського Беневському з 26/I 1658 і відповіді Михайловича з 1/I 1658. II. III 264, 272. Окрім того свідчить про те реляція Беневського до короля з січня 1658, і лист його до Кориціньського 327/I 1658 II. III 268 і 265.

²⁾ Б. до Кориціньського канцлера кор. 27/I 1658. II. III 265.

³⁾ Їх листи з 26/I і 31/I 1658 II. III 264 і 272.

⁴⁾ Його реляція II. III 268.

⁵⁾ Його лист до Кориціньського з 27/I II. III 265.

⁶⁾ II. III, 268.

⁷⁾ II. III 275. Сапіга до Беневського 9/II 1658.

побільшує на наказ короля число людей розложених в відділах свого війська на Волини і сам — замість їхати на сойм в половині лютого вибираєть ся до Сокаля, аби пізнати наміри козаків. Він не спокійний, що Виговський підчас перемиря займає місця пригожі до оборони¹⁾, хоче проте бути на все готовим, а особливо думає забезпечити границі.²⁾

Серед того напруженя настає певний і то досить значний зворот в польсько-козацьких зносинах.

Причину до того звороту дає Виговський. В половині лютого приїздить до Беневського висланий Виговським міщанин і купець львівський Грек Теодозій Томкевич.³⁾

Привозить він листи від Виговського королеви, канцлерови, посводі київському і Беневському. Окрім того мав він устну місню, — мав королеви заявити покору („*submissia*“) Виговського і переказати від нього, що вже рішив ся уложити згоду з Польщею. Мав він також вивідати ся від короля і сенаторів, чи можна здавати ся на інструкції дані Беневському до тайного веденя переговорів.⁴⁾

Так виходить з реляції Беневського королеви.⁴⁾ Одначе лист Виговського до Беневського, власне Томкевичом привезений, представляє справу в відміннім світлі. В ній Виговський виразно зазначає, що поки остаточно справа угоди не буде поладжена, пропозиції, які Грек має устно предложити, мають бути приготовленнем до неї.⁵⁾

¹⁾ Лист його до Беневського з Робчиць 13/II II. III 276.

²⁾ Потоцький до Б-ого 19/II II. III 277.

³⁾ Се фігура досить неясна. Вже від довшого часу Виговський був в ним у купецьких зносинах. (А. IV 29.) Сам Виговський поручає його дуже ласкавими словами Беневському, як свого повіреного, додаючи, що він для торгівлі перебував на Україні. (II. III 280). Таким представляє його також Беневський у своїй реляції з лютого 1658: він має мати таке довіре у Виговського, що той не має перед ним ніякої тайни. Був він одначе заравом „резидентом“ Беневського, по просту шпіоном, під покривкою торгівлі (як виразно Б. виражаєть ся в реляції) на Україні ним полишеним. І дійсно Томкевич зраджує Беневському власне се, що Виговський перед ним хотів укрити. (II. III 280. Реляція Беневського з лютого 1658.) В пагороду за заслуги сойм 1659 р. його побілітує і надає йому маєстности в землі Львівській. Vol. legum. IV 297.

⁴⁾ II. III 280, реляція Беневського з лютого.

⁵⁾ Лист Виговського з 9/I 1658 р. „*Mam dobrą nadzieję, że nim do realnego rzeczy postanowionych nam przydzie konkludowania, tym czasem hisce mediis iakiekolwiek stanie do tak poważney rzeczy przygotowanie.* II. III. 261.

Супроти цього місяця Томкевича здає ся нам тільки певною акцією підготовлення угоди, а припоручене дане Виговським Томкевичови заявити королеви „покору“, простим актом чемности. Головною задачею Томкевича мусіло бути дослідити, чи Польща щиро думає про згоду.

Усе те одначе вказує, що тепер зайшла певна переміна, а то, що Виговський почав вже щиро думати про злуку з Польщею.¹⁾

Пригляньмо ся проте, що могло викликати сю перемену політичних гадок Виговського. На думку нашу причини цього треба шукати у внутрішніх відносинах України та в її відносинах до Москви, і їх проте мусимо тепер схарактеризувати.

V.

Зараз в початках свого гетьманства стрінув ся Виговський з опозицією, якої жерелом були низші верстви козацтва.

В тім часі починаєть ся сильно проявляти антагонізм між старшиною козацькою, яка хотіла зайняти на Україні привілейоване становище і використовувати свої уряди для приватних користей, а се викликувало в масі народа недовіре до неї. Невдоволені як з часів польського панованя, так і тепер утікають на Запороже, там отже громадились знов пальні елементи, щоб при догідній хвили з цілою силою вибухнути. Запороже знов стає репрезентантом верстов низших, покритвджених, і виступає проти старшини, особливо що мало воно і спеціальні свої причини до антагонізму до неї. Тепер, коли на перший плян виступило козацтво осіле, чи там його старшина, Запороже мусіло уступити на друге місце: начальна власть України, гетьманство, була в руках городского козацтва, а до того ще і городова старшина почала обмежати запорозькі права, збороняючи запорозцям свобідно ловити рибу, а що важійше — бажаючи з ордою згоди наказала їм ходити на море. Сї заборони, в полученю з пониженем політичного становища Запорожа витворюють чим раз сильнійший антагонізм.

За Хмельницького се все приготовлювалось, але його незвичайна повага між народом здержувала вибух. Коли його не

¹⁾ Бєневський надає сему велике значене: він радить королеви справу як найскорше покінчити, а сам зараз по від'їзді Томкевича на власну руку удає ся до Виговського і декого з старшин жадаючи, аби без проволоки повномочних послів до короля вислали і справу кінчили. П. 261.

стало і на чолі України станув незвістний з воєнних заслуг військовий писар, до того вибраний власне впливом головно старшин против черни, що хотіла бачити на гетьманським місці сина Богданового, почалось явне невдоволенє, що перейшло скоро у бунт Запорожя.

На якийсь час удалось Виговському страхом придушити бунт, Запороже прислало йому навіть заяву покірности,¹⁾ рівночасно одначе вислало на него жалобу до царя.²⁾

Фермент ріс далі і стававсь щораз страшнійшим, особливо коли до руху проти Виговського прилучивсь і небавом став на його чолі один з найважійших старшин городского козацтва Мартин Пушкар, полковник полтавський³⁾.

На разі акція їх обмежаєть ся головно на висиданє посольств до Москви з жалобами на Виговського. Вони закидують йому зраду цареві, а вибір його представляють недєтальним, домагають ся проте усунєня Виговського і нового вибору.⁴⁾

Виговський на звістку про се домагаєть ся від Москви покараня послів і придушеня ворожого йому руху.⁵⁾ Москва супроти того не заняла рішучого становища: не хотючи жадної з сторін зразити до себе, приймала жалоби на Виговського, звиваючи одначе ворогів його до згоди і обіцяючи для полагодженя спору скликати козацьку раду.⁶⁾ Справа отже зістала не полагодженою.

Таке становище Москви могло Виговського занепокоїти, тим більше, що проти його проханя не видано йому запорозьких послів, які були в Москві з жалобами на него, ані не покарано їх за спротивленє йому. Він міг проте підозривати, що Москва потайки прихильна його ворогам, а в кождім разі бачив, що не може числити на її чинну поміч против внутрішніх ворогів. Се примушувало його шукати собі опори на зверх і він зараз в початках свого гетьманства стараєть ся прийти до союзу з Татарами,⁷⁾ а також зближує ся до Польщі.

Незабаром спонукує його до цього ще одна важна обтавина, а то справа воевод. Москва від першої хвилини злуки України за неї дбала, щоб зміцнити залежність України, а самі козаки

¹⁾ А. IV 60 68.

²⁾ А. VII 184.

³⁾ А. XV 3—8. П. III 285.

⁴⁾ А. VII. 184—5 186—90. Літопись Самовидця 52.

⁵⁾ А. IV 51.

⁶⁾ А. IV 79. А. VII 194.

⁷⁾ П. III 249, 251.

проти волі допомагали їй до того. Хмельницький необережно спровадив до Києва московського воєводу з військом, а коли побачив, як то небезпечно для України, було вже за пізно: Москва задумала і по інших значніших містах України розмістити своїх воєвод з військом, під покривкою оборони їх від внутрішнього ворога.¹⁾ Вона змагала також взяти в свої руки адміністрацію краю. Хмельницького з причини його великого значіння полишено в спокою, для Виговського Москва почувала потребу таких уступок, особливо, що внутрішній заколот на Україні давав Москві до переведення її плянів добру нагоду: ворогам Виговського, що приносили на него жалоби, піддавала вона гадку заведення воєвод для оборони від утиску старшин, а тоті з антагонізму до гетьмана, і щоб приподобати ся Москві, вкладають се в свої постулати.²⁾

Користаючи з прикрого становища Виговського, в яке ввів його рух против нього, цар поручає своему послови Іванови Хитрово висланому для зібрання нової ради на Україну з початком 1658 р. — оповістити Виговському, що цар для оборони України пішле до більших міст воєвод, які їх укріплять і в них з царським військом для оборони осядуть.³⁾

Розумієть ся, що Виговський не міг проти сього протестувати, старавсь отже виповнене тої немилої для себе обіцянки на певний час відсунути, відкладаючи визначенє міст, в яких мали бути воєводи, до особистого порозуміння з царем в Москві, куди обіцяв приїхати по заспокоєнню України і забезпеченню її від ворогів.⁴⁾

Одначе годі повірити, щоби він дійсно думав згодитись на воєвод, знаючи, як се робило дуже залежним становище України і її гетьмана, а з другого боку знав він, що Москва не віступить від свого, отже мусів поважно призадуматись над дальшими відносинами до неї.

Усе те впливає на щораз більше зближенє його до Польщі, куди його окрім того, як і значну частину старшини, вабило привілетіоване становище шляхоцтва свободний устрій і західна культура.

VI.

Вернім тепер до перерваного оповідання про хід польсько-козацьких пересправ.

¹⁾ А. XI 798.

²⁾ А. VII 191—4.

³⁾ А. VII 94.

Казали ми висше, що посольство Томкевича становить зворот у польсько-козацьких зносинах в напрямі зближеня Виговського до Польщі. Ще певнійше вказує на се місяця полковника Павла Тетері, одного з важнійших козацьких старшин. Йому поручає Виговський вивести козацькі залоги з Кореччини, з дібр воєводи Лещинського, що були головною причиною непорозумінь підчас перемиря, між Польщею і козаками, і Виговський не прихилив ся довго до просьби Беневського, щоби їх випровадити.

Окрім того Тетеря мав розглянути жалоби на козацькі залоги і взагалі поалагодити граничні непорозуміння, що тягом справу згоди виставляли на небезпеку.¹⁾

В марті він був уже на границі в Межибожу, відновлює і утверджує перемире з Беневским, уложене в осени в Чигирині і запевняє про прихильні наміри Виговського що до Польщі. Умовляєть ся також, що польські війська мають стояти на поготові на кватирах не ближше як три милі від Горини, а козаки мають повідомити, коли їх далі посунути. Не повинні вони збиратись разом і посуватись до Горини, бо се викликалоб повстанє простого народа проти Виговського.²⁾

Певне для порозуміння з Виговським Тетеря виїздить по тих умовах на Україну, маючи незабаром вернути ся для дальшого веденя переговорів.³⁾

Тимчасом під впливом посольства Томкевича конвокація сенату скликана в лютім королем, в якій окрім сенаторів взяли участь значнійші особи з цілої Польщі, ухвалює вислати до козаків послів з пропозиціями ріжних способів до згоди, а для попертя переговорів вислати військо до козацьких границь. Військо мало виносити 30000 і складатись з військ Ст. Потоцького, гетьмана коронного, любомирського і литовського під Сапігою. Зада-

¹⁾ П. III 289. Архієпископ Лещинський до короля 11/IV, 296 Виговський до Беневського 15/V. Тетеру уважали в Польщі прихильником польсько-козацької згоди. Беневський вибираючись до Хмельницького, доносить Тетері про своє посольство, — до него також звертаєть ся післанець Беневського К. Перетяткович, щоби він приладив ґрунт для місії Беневського. Взагалі вже в початках зносин Б-ого з козацтвом Тетеря займав визначну ролю. П. III 344.

²⁾ П. III 290. Лист Беневського до П. Сапіги з 13/4 1658 р.

³⁾ П. III 290. Беневський до Сапіги 13/IV і 302 Сапіга до Беневського 26/V.

чею сего війська було пильно уважати на Україну і козаків, а ударити на них тільки в конечности.¹⁾

Вже само посольство Томкевича було причиною, що під його впливом польський сойм зібраний в марті визначив „великих комісарів“ для веденя пересправ з Виговським, а то обох гетьманів Павла Сапіги, литовського і коронного Станіслава Потоцького і каштелянів смоленського Євлашевського і волинського Беневського. Вони мали на весну з'їхатись у Дубні і тут з Виговським або його повномочними дальше пересправляти.²⁾

В цвітні під покривкою тих укладів Сопіга на розказ короля стягає війська під Дубно, хоч Виговський через Тетерю радив війська мати в готовости, але тільки по кватирах, одначе не збирати їх до купи, а тим менше підходити з ними до Горини, бо се могло би збудити недовіре простого люду і довести до вибуху. Отже Беневський домагав ся від Сапіги, — який мав дбати про заховане умови з Тетерею, — аби свій намір покинув, військ не збирав і до Горини не підводив, а розложив їх по кватирах, бо инакше могли би знищитись дотеперішні заходи коло згоди, особливо як би умова з Тетерею була нарушена.³⁾

Одначе його інтервенція була безуспішна. Кварцяні війська збирають ся під Дубном. То викликало неспокій у Виговського і серед козаків.

Пограничний полковник Паволоцький і людність в маю алярмують воеводу московського Бутурліна, що Поляки приготують ся до походу на Україну. Заразом росте підозріне народу проти Виговського. Москві доносять, що Виговський має з військами польськими злучити ся і на Україну напасти.⁴⁾

Сам Виговський знов починає недовіряти гетьманам і підозрівати їх, що вони хочуть зломити перемирє і почати війну. Тому в половині мая удаєть ся він до Беневського з осторогою і домаганєм, аби до означеного речинця не нарушовано

¹⁾ Акты истор. IV. 1645—76. Зізнає так перед вилеґським воеводою кн. Шаховским шляхтич ошмянський Андрий Юшкевич 28/III н. ст. по повороті з Варшави. Потверженє сього находимо в листі архієп. Лещинського до короля з 11/IV. П. III 289 і в листі Беневського до Сапіги з 15/IV П. III 290.

²⁾ Waliszewski Ц, 273.

³⁾ П. III 290. Беневський до Сапіги 13/IV.

⁴⁾ Акты IV 116, 118.

заприсяженого перемиря, бо він не дає до сего причини. В противнім випадку грозив війною.¹⁾

В тій самій справі удаєть ся він до Потоцького. Жалуючись, що за його заходн для добра Польщі, замість обопільної щирости, на нього приготовують війська, а деякі зі шляхти універсалами відгрожують ся, що не довго панувати ме на Україні, звиває дальше гетьмана, аби здержав війська від нападу, бо вже положено підставу, яка дає надію, що злука України з Польщею довершить ся.²⁾

Видко з сего, що Виговський не бажає тепер зірвання зносин з Польщею, радше хоче, щоб їх далі ведено.

Причиною того знов внутрішні справи України і його відносини до Москви.

VII.

Виговський не можучи діждатись помочи Москви для заспокоєня противного йому руху серед козацтва, задумав на власну руку спинити його дальший зріст. З тим він звернувся до Татар, щоб собі їх помочи добути.³⁾ З кінцем лютого 1658 р. заходи його закінчили ся успіхом: Татари з'обовязали ся дати йому оружну поміч.

У цвітні приходить значний відділ орди Виговському в поміч.⁴⁾ З ними і козаками виходить він з початком мая проти головного свого ворога Пушкаря. Московські послы, які в тім часі прибули до него, запевняють його, що цар прихильний йому і наказав привести бунтівників до послуху, але візваня, щоби до указу царського здержав ся з оружною пересправою, не мають на нього впливу. Виговський рушає з Чигирина на своїх ворогів, а послів царських віддає під сторожу.⁵⁾

Рішаючись на той крок, без, а навіть проти волі царя, Виговський мусів бути приготований на се, що Москва возьме то за casus belli і виступить проти нього. Мусів проте шукати собі денде точки опори, особливо на випадок нещастя в боротьбі.

Тепер залежало йому на помочи Польщі. Бачилисьмо, як він неспокійний тим, що польські війська збиралась, старав ся їх

¹⁾ П. III 296. Виговський до Беневського 15/V.

²⁾ П. III 301. Лист з 20/V 1658 р.

³⁾ Лїтопись Самовидца 53.

⁴⁾ А. IV 114, XV 74—9. Лїтопись Самовидца 53—4.

⁵⁾ А. VII 125—46.

від воєнних кроків здержати. Тепер залежить йому дуже на тім, щоб далі вести переговори, і через те вибираючись в похід посилає в Польщу Томкевича з листами і усною інструкцією.

В листі своїм представляє він ситуацію дуже догідною до дальших переговорів, виразно зазначаючи, що як би тепер справу занедбано, довго прийдесть ся ждати на так догідну пору.¹⁾

Видко з сього, як дуже залежить йому, аби власне тепер покінчити уклади, хоч знов не хоче, щоб Польща се пізнала і боїть ся, аби не подумали, що він робить ся примушений обставинами. Тому з притиском зазначає він, що до старань про закінченє справи веде його виключно прихильність до Польщі.²⁾

Посол його Томкевич, який вже з початком червня був у Беневського, має заявити „підданство“ Виговського королеви і удасться до Шведів з жаданєм, аби завела згоду з короною, в противнім же випадку має їм загрозити війною.³⁾

Окрім того Виговський поручає вести переговори Тетері і в тій справі дає йому необмежену повновласть. При тім заявляє він охоту з Польщею і Татарами ударити на Москву⁴⁾.

Бачимо проте зворот рішучий і бажанє скорого покінченя справи. Зворот той наступив в маю.

Під впливом того Беневський посилає до Виговського післанця Стшалковського, а з ним, ідучи за радою Виговського, листи до козацької старшини з запевненєм королівської ласки.

Окрім того бажачучи листам своїм додати більшого значення Беневський старає ся, щоби такі листи написав сам король до Виговського і старшини. Мало се бути при тім доказом, що король і сенатори потвержують уклади ведені ним з козаками. Також старає ся він, щоб король приїхав до Львова або Люблина і щоб там відбувсь скликаний сойм: хоче ся йому, аби король був ближше ведених переговорів.

Ціла справа ведесть ся у великій тайні, щоби цар за скоро по неї не дізнавсь.⁵⁾

¹⁾ П. III 295 з Чигириша 5/V 1658 р.

²⁾ П. III 295, Виговський до Беневського 5/V.

³⁾ П. III 304, Беневський до короля 7/VI 1658 р.

⁴⁾ П. III 305, Беневський до короля 15/VI і 22/VI 1658 р. П. III 308, 310.

⁵⁾ П. III 308, Беневський до короля 22/VI, 310, тої самої дати до канцлера кор.

З кінцем червня приїздить до Межирічя Тетеря і кличе до себе Беневського. Сей зараз їде на той зазив з товаришом своїм каштеляном Євлашевским, доданим йому до помочи, і від червня жив у него в Полоннім¹⁾.

Тут на якийсь час уривають ся наші відомости.

Беневський певне з Тетерею, як то був заповів, удавсь до короля²⁾ і там остаточно справу обговорювано.

З кінцем серпня бачимо Беневського в таборі Виговського на Липовій Долині під Гадачем, де по кількадевнім побуті остаточно справу полагоджено. 13 вересня послали польські відвідують Виговського і Карач-бея в його таборі³⁾, а 16 вересня угоду довершено і 19 вересня вони покидають козацький табор. З ними їдуть до короля під Торунь послали Виговського: Павло Тетеря, Іван Ковалевський і Каплунський⁴⁾. Вони везуть з собою точки умови заприсяжені Виговським, щоби їх також король і сенатори заприсягли⁵⁾.

Тим одначе справа не була ще покінчена. До тепер уложено мабуть лише загальні рами угоди, а про спеціальні пункти ішли ще переговори. Обі сторони висказували свої бажання, і треба було багато дипломатичної зручності, щоб противности погодити.

Бажання козаків можемо пізнати з пунктів, представлених їх послами на варшавськїм соймі зібранім для затвердження гадяцької умови в цвітні 1659 р.

Домагають ся вони комісії, яка би віддала православним маєтности церковні і монастирські, держані латинниками і уніятами в Руських землях. До комісії сеї мають належати люди з Корони з великого князівства Литовського і Руського. Чого би вона не поладила, се має докінчити інститор в князівства Руського. Латинському духовенству щоб відобрано усяку юрисдикцію над православними.

¹⁾ П. III 313 Беневський до короля 30/VI 1658 р.

²⁾ П. III 308.

³⁾ А. IV 157. Реляція царського посла Кікіна до царя. П. III 345. Записка К. Перетятковича.

⁴⁾ А. IV 165. Реляція тогож. П. III 347. Як оповідає польський агент Криштоф Перетяткович, — що був при уложеню умови з Беневским — польським послам грозила з боку козацтва небезпека і до послідної хвилі не були вони певні не тільки що до умови, але й свого життя. Боялись вони, що царський посол Кікін перетягне козацтво на свою сторону. Доперва завдяки помочи Карач-бея, якого приєднали собі, довели до остаточного уложеня, списаня і оголошеня умови, потім з нею скоро, не ївши пігнали до короля під Торунь. П. III 347.

⁵⁾ А. IV 166. Latopis Jerlicza II 11.

Печатарі в князівства Руського мають бути православними; до них мають належати справи православних в Короні і Литві, а в воєводствах Київському, Брацлавському і Чернігівському всі суди.

В тих воєводствах не вільно жити Єзуїтам.

Конституція 1638 р. проти козаків має бути знесена.

До Князівства Руського мають бути прилучені воєводства Волинське, Руське і Подільське.

Уряди і держави в руських воєводствах можуть займати тільки православні. Уряди надані без відома гетьмана мають бути неважні.

Окрім того є тут і ще домагання нагороди для урядників війська козацького взагалі і для деяких людей, як Виговських (Данила, Константина і Теодора), Юрія Хмельницького, Григорія Гуляницького, Гр. Лісницького і н.

То важніші пункти, подані депутатами на висше згаданім соймі¹⁾.

В головнім вони прийняті були Поляками, з виїмкою найрадикальніших, як прилучене иньших руських земель, заборона жити Єзуїтам і т. ин.

Одначе як козаки бажали собі зміни точок умови на свою користь, так з другого боку Поляки думали про обмежене прав признаних козакам і православній релігії.

В кругах польських особливо невдоволені були зі знесення унії і з права займати уряди в воєводствах руських тільки православним. Зміни в тім напрямі зажадали вони від Виговського зараз в 1659 р. на соймі цвітневім, куди прибули послы козацькі по затвержене гадяцької умови.

Одначе бажане сойму стріло опозицію козацьку, хоч Виговський, якому приобіцяно воєводство Київське, прихилив ся до него. Остаточно старшина козацька, скликана Виговським на раду, згодилась на зміну в тім напрямі, що пропущено се місце дотеперішньої угоди, де зазначене було знесення унії в Короні і Литві, а полишено через те пункт про унію якимсь дуже неясним²⁾. В кождім разі сторони годили ся на знесення унії у відокремлених трьох воєводствах³⁾.

¹⁾ П. III 334—339.

²⁾ Конституція соймова 1659 р. Vol. legum IV т. Jerlicz II, ст. Unie, która dołądł rzeczptę mieszala, także znosić w koronie i W. X. L. aby kto chce do rzymskiego, a kto chce do greckiego nie uniackiego nabożeństwa powracał.

³⁾ П. III 249—53.

26 цвітня 1659 Виговський відослав змінені статі королеви¹⁾. Послом польським був Криштоф Перетяткович.

Остаточно обі сторони дійшли до обопільного порозуміння. Умова тота творила з воєводства Київського, Брацлавського і Чернігівського осібну цідість, з окремим гетьманом, маршалом, канцлером і підскарбієм на чолі. Всі акти, які би без їх відома вийшли з королівської канцелярії, не мали ваги.

Гетьмана мав вибирати король з поміж чотирох кандидатів, предложених йому козаками. До гетьманської булави мало належати староство Чигиринське. Гетьман не повинен був приймати чужих послів і не міг без порозуміння з королем лучитись з чужими державами. Він мав бути першим сенатором у више згаданих воєводствах. Число козаків мало виносити 30.000 людей, зрештою справу реєстру полишено Виговському. Окрім козаків реєстрових гетьман мав мати 10.000 людей зтяжних, на яких удержане мали іти податки з тих воєводств, ухвалені на соймі. Ніякі иньші війська не мали до тих воєводств вступу, а помічні війська мали бути під рукою козацького гетьмана.

Козакам полишено всі права і свободи, звільнено їх від податків, цда, мит в цілій Короні і Литві. Вони мали вирабляти і продавати напитки, свобідно полювати, ловити рибу. Їх вилючним начальником мав бути гетьман козацький.

На його пропозицію мали вони одержувати шляхотські диліомни, так одначе, щоби число таких в однім полку не виходило понад 100. Стільки спеціяльно про козацтво сказано в умові. З иньших станів Українських згадано про міщанство: православних зрівнано в правах з католиками. Селянство поминено мовчки. Обрядови грецькому застережено всяку свободу і зрівнано його в справах з латинським. Унію знесено.

Митрополит київський, владика луцький, львівський, перемиський, холмський і метиславський мали засідати в соймі.

В Кліві мала бути утворена академія. Закладане гімназій, колегій, друкарень і друк книжок мали бути всім дозволені. Вкінці всім надано загальну амнестию.

Се головні точки умови. В присутности послів козацьких мав її заприсягти король, примас, гетьмани, канцлери, маршал соймовий, на соймі, що мав як найскорше зібратись. Козацька старшина мала заприсягнути угоду по соймі і потім мала вона бути вписана в конституції соймові²⁾.

¹⁾ П. III 340.

²⁾ Volumina legum IV 297—300, конституція сойму варшавського 17 марта 1659.

Стало ся се доперва в червню 1659 р. На соймі в Варшаві 10 червня 1659 Ян Казимир в імени своїм і своїх настудників, в нрисутности сенату, посольської палати і козацьких послів зложив присягу, що вірно і точно доховає точок гадацької умови, що не дасть її нарушити і що веї суперечні з нею ухвали зносить. На випадок нарушення умови руський нарід буде вільний від присяги вірности.

Подібну присягу зложили Вацлав Лещинський архієпископ Гнізна і примас, Ян Завіша єпископ Вильна, Станіслав Потоцкий гетьман коронний, Юрій Любомирский, маршал великий, Павло Сапіга гетьман литовский, Микола Пражмовский канцлер великий, Богуслав Лещинський підканцлер, Криштоф Пац канцлер великий литовский, Олександр Нарушевич литовський підканцлер, Іван Гітінський маршал палати посольської іменем кола польського, цілого стану шляхотського і веїх воеводств коронних і литовських¹⁾.

Обозний Тимош Носач і по 2 з согників з кожного полку іменем Виговського і його наступників, іменем оссавулів, суднів, полковників, сотників, атаманів і цілого козацтва зложили присягу на вірність королеви, зреклись протекції царя й інших, з'обовязались, що проти Польщі з ніким не получать ся, посольств нічиїх приймати, ані посилати не будуть без відомости короля; разом з Польщею будуть вибирати короля і Річи Посполитої боронити і вкінци, що присягу тоту зложать перед королівськими комісарями старшина громадська і чернь. На випадок нарушення її тратять свободи і права нею признані²⁾.

Такий був результат довгих переговорів, які Беневський іменем Річи Посполитої провадив із козацьким гетьманом. Сама умова — то одна з найхарактерніших моментів в історії нашої козащини, як дуже важний ступінь у розвитку політично-національних та суспільних поглядів тодішньої козащини, тому то обговорення гадацької угоди з цього боку, особливо її правно-політичного значіння, як теж історії дальшої її долі, полишаємо до иншої розвідки.

¹⁾ Vol. leg. IV 305—6, конституція висше згаданого сойму.

²⁾ Vol. leg. IV 306—7.

Карпаторуська література XVII—XVIII віків.

Подав Др. ІВАН ФРАНКО.

(ДОДАТОК).

[Далі].

XII. Рукопис Степана Самборини.

Так називаю сей рукопис, що переховує ся тепер у бібліотеці перемпської капітули під сигн. LI, l. 8, від його колишнього властителя, що підписав ся на маргінесі. Се показна книжка, писана кількома руками в першій половині XVIII в. десь у західно-карпатських горах. Письмо полууставне, папір грубий, зложений у 4-ку, книга крім титулу добре захована, в старій шкіряній оправі, має на хребті старий напис: „Исторіе розмаите зъ Рымскихъ и тежъ иншихъ авторовъ коротко зебране“. Карток нумерованих 409, початку тексту і загального титулу нема. Ось докладний зміст рукопису.

1. Казанє над покійником, без титулу і без початку (сторона 1—13).

2. Частина євангелія сьв. Івана в перекладі на народню мову. Починаєть ся словами: „цѣркки, гдѣ сѣ вшитки жидоке сѣхожали, не мовилем по тихъ“; кінчить ся так: „запечатковали кам'ки и страж поставили. и ми, нам'кл'ши христинане, страстем' его поклон'км сѣ, абы нам рачна живот в'кчний даровати, а по смерти в лицѣ его кролевати“ (стор. 15—22).

3. Оповіданє без титулу: убійця боячи ся кровавої пімсти від брата вбитого, в велику пятницу прилюдно покаяв ся перед тим братом і одержав від него прощу, а за те Ісус тому милосердному явив ся в сні і сповістив його, що за його добрий учинок винав із пекла його брата і батька (стор. 22—24).

4. Повѣсть пренодобнаго ѿца нѣго Макарія про загробне житє і митарства (стор. 27—47).

5. Св. Касилій аггловъ повѣсть казает (стор. 47—55), винято із Пролога під днем 19 октоврія.

6. Слово стго ѿца нѣго Кирила ш несходк дїи и ѿ митарствахъ (стор. 55—71), винято із Пролога під д. 29 лютого.

7. Слово Пшанна Златовстаго ш твари кжїи и ѿ кончинѣ смертнїи и ѿ покажнїи (стор. 72—75), винято із якоєь книги „Соборникъ“ глава 37.

8. Повченїє стго Касилїа. влїи ѿче (стор. 75—80). Почин.: „Павчи са вкрннн чквече влгочестїю дклатель“ і т. д.

9. Казанїє на Когожвленїє Гдїе (стор. 80—104).

10. Слово стго ѿца Кїрила ш первозданнїкм (стор. 104—108).

11. Житїє прїпдкнаго ѿца Дїда кывшаго ирежде разкойника (стор. 109—113), винято із Пролога під д. 6 вересня.

12. Гнсторїє розманте з' римскїхъ и тежъ иншїхъ акторокъ [sic!] коротко зобранны (стор. 115—480). Се переклад звїсної збїрки Gesta Romanorum, доконаний із польського. Подаю тут титули поодинокїх роздїлів:

1) О пониженю пороженнї хвалы (стор. 115—121) і выкладъ тогож шкычаю (стор. 121—123).

2) Г) уважаню вкрнннн (стор. 133—129) і выкладъ того шкычайннн (стор. 129—131).

3) Гнсторїа ш йполонк крвлю Тирским и Тарсиен кроивнїк, на прикладъ, ижъ смѣтокъ перемкнает са во радость (стор. 131—199).

4) Прикладъ ѿ хитрости диавелскїи, яко сѣды вески сѣт справедлики (стор. 199—207).

5) Прикладъ ш дивном радїню Бжїомъ и ѿ початю стго Григорїа (стор. 207—236) і выкладъ того шкычайннн (стор. 236—242).

6) Прикладъ ш пышным цезарю Ишванїк и ш его зннженю, иже Гдїь Бгїь частокротк пышнїхъ понижа [sic!] а пѣкорнїхъ надкыша [sic!] (стор. 242—257), і выкладъ того шкычайннн (стор. 258—263), иор дод. XI, ч. 5, стор. 90.

7) Прикладъ ш досконалости (стор. 263—269) і выкладъ того шкычайннн (стор. 269—274).

8) Прикладъ ѿ памати смерти, абы человекъ не грѣшилъ (стор. 274—279) і выкладъ т. ш. (стор. 279—282).

9) Прикладъ ѿ стратк дшней и ранахъ дшшъ закнвлючїхъ (стор. 282—289) і выкладъ (стор. 289—291).

10) Прикладъ ѿ ростропности, абысме вшитко добрїм шмыслом чинили (стор. 291—301).

11) Прикладъ ѿ хитрей зрадк невкрннн и ѿ заслїпленю зрадченїхъ (стор. 301—311) і выклад (стор. 311—315).

12) Прикладъ ѿ невдичности человекен з доводкнсткв покншнїхъ (стор. 315—329) і выклад (стор. 329—331).

13) Прикладъ, же не маме женам вкрннн, ани юм' жаднїхъ таемнїцъ шповкдати (стор. 326—329) і выклад (стор. 329—331).

14) Дршгнїи прикладъ, яко не маме женам' жаднїхъ таемнїцъ вкрннн (стор. 331—333) і выклад (стор. 333—334).

15) Прикладъ ш несправедливости и лакомствк и караню за не (стор. 334—339) і выклад (стор. 339—342).

16) Прикладъ ѿ сталости в добрїхъ шчинкахъ вкрннн пожиточннн (стор. 342—359) і выклад (стор. 359—362).

17) Прикладъ ѿ вкрнннн и млости, же правда ѿ смерти выкалатъ (стор. 362—370) і выклад (стор. 370—372).

18) Прикладъ ѿ великои справедливости божен, иж сѣди его скрыти сѣт (стор. 373—376).

19) Прикладъ ѿ пожиткв шпатрности во вшиткїх' рѣчахъ (стор. 376—379) і выклад (стор. 379—381).

20) Прикладъ, же кажды пастырк ма старати са ѿ шквчкхъ сконхъ (стор. 381—383) і выклад (стор. 383—385).

21) Прикладъ ѿ страшномъ сѣдк шстатнелъ для вшиткїхъ грѣшнїхъ (стор. 385—389).

22) Прикладъ, же кто нешкрпннн, не вѣде закленнн (стор. 390—393) і выклад (стор. 393—394).

23) Прикладъ, абысме чѣли ѿ зрадк диавелскен, абы насъ злїи дхї не зрадилъ (стор. 394—397) і выклад (стор. 397—399).

24) Прикладъ, яко правды для преслѣдована не маме шстѣновати (стор. 399—400) і выклад (стор. 400—401).

25) Прикладъ хвалебннн, же млосердннн шчинками маме шфѣрв чинннн Гдїш Бгїш (стор. 401—404) і выклад (стор. 404—405).

26) Прикладъ, же тылко сами справедлики внїдѣтъ до царства небесного (стор. 406—407) і выклад (стор. 408—409).

27) Прикладъ, же порожене естк кохана во вшиткїхъ рѣчахъ свѣцкїхъ (стор. 409—414) і выклад (стор. 414—416).

28) Прикладъ, абысьме сталость мали в добрыхъ 8чинкахъ (стор. 416—418) і виклад (стор. 418—420).

29) Прикладъ, абысьме чистость и вѣрность малженскѣ любили (стор. 420—424) і виклад (стор. 424—425).

30) Прикладъ, же мамѣ правдѣ визнавати аж до смерти (стор. 426—427) і виклад (стор. 427—428).

31) Прикладъ приводачній, абысьме были покорного и чистого и скръшенного сердца (стор. 429—432).

32) Прикладъ приводачній, абысьме сѣ невдачности каровали (стор. 432—434) і виклад (стор. 435—436).

33) Прикладъ, же лакометво вниго [sic! зам. много] людин заслѣплат, абы правды не 8знавали (стор. 436—439) і виклад (стор. 439).

34) Прикладъ [sic!], же кождый грѣхъ безъ розпачи не вѣде 8шщенины (стор. 439—442) і виклад (стор. 442—444).

35) Прикладъ, абысьме памѣтали на доверодѣство намъ 8чинено (стор. 444—445) і виклад (стор. 446).

36) Прикладъ наповинаючи, абысьме 8вѣтнницѣ нинимъ выполнили (стор. 446—450) і виклад (стор. 450—451).

37) Прикладныи животъ свѣтлого Ялеѣна, абысьме роскошными тогосвѣтными взгардали (стор. 451—460), пор. дод. IV, ч. 4; VI, ч. 5.

38) Прикладныи животъ свѣтлого 8кстафиѣ къ навернѣню вѣсѣдѣщихъ (стор. 460—476).

39) Прикладъ, же призернѣю божемъ жаденъ сѣ протикнѣти не можетъ (стор. 476—480). Кінчить ся словами: „Бѣгъ нашѣмъ слава на вѣки кѣкомъ Яминъ“. Далѣ на тій сторонѣ проба пера: „Покѣшлаю карамарю, ци добрыи“. Подібні проби пера, рисунки, написи і т. и. знаходимо також на стор. 481—485. Між иньшым мавмо тут підпис: Stefan Samboryna 1766 roku, та в иньшѣм місці ще ранѣйша дата: Anno Domini 1742. На стор. 481 поміщено початок жартовливої статї: „Бѣ нѣккаѣ вещь низѣ глѣкѣ носѣще. Разгнѣва сѣ на сїю вещь домѣ вѣдка, кѣсади ю в темницѣ, по мнозѣ же времени выведе ю с темници и заклати ю копѣемъ проб . . . . . ризы же сѣ 8гнемъ 8жегоша сѣ, сама же высть распѣта на дрѣвѣ“.

Отсей переклад „Gesta Romanorum“ доконано з польської друкованої книжки; про се можна впевнитися порівнюючи подані тут титули оповідань з польськими (див. Historye rzymskie, wydał Dr. Jan Bystron, Bibliot. pisarzów polskich, Kraków, 1894). Переклад держить ся невѣдливо польського ориґіналу, так що декуди можна

його розуміти тільки при помочи польського текету, прим. коли польське lotrowie перекладає на лютрове і т. и.

Далѣ йде иньшою рукою писана збірка житий свѣтних, особливо интересна тим, що подано тут систематичну збірку житий апостолів — розуміть ся, апокріфічних. Ось зміст сеї дальшої частини рукопису:

13. Житие стого 8еміѣна столпника мѣа сѣнт-вѣрѣа д. ѣ (стор. 486—495), пор. дод. V, ч. 9.

14. Чѣдо стѣаго 8еміѣна. 8тѣий 8еміѣнъ столпникъ выгналъ вѣсел изъ вѣлокловы (стор. 495—497).

15. Казанѣ на рождѣство прѣстои и слакнои Кладѣци нѣсѣа Бѣи и прѣсно Дѣи Марѣи (стор. 498—505), надруковано Памятки II, 57—59.

16. Житѣа стѣихъ пракеднѣхъ Бѣошѣцѣ Іѣакима и Янны (стор. 506—407), надруковано Памятки II, 110.

17. Казанѣ на воздѣвыженѣе чѣтнаго крѣта мѣа сѣнт. д. дѣ. (стор. 508—521), пор. дод. IV, ч. 3; V, ч. 8.

18. 8мѣченѣи стѣаго мѣнка Хѣа Никѣта мѣа тогож д. сѣ. (стор. 521—532), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10.

19. Житие стѣаго Іѣанна Бѣослова наперсника Хрѣтоваго (стор. 533—542), пор. дод. IV, ч. 5.

20. Казанѣ на покров прѣстои и слакнои Кладѣцѣ нѣсѣа Бѣи (стор. 553—557), пор. дод. IV, ч. 6.

21. Житѣа стѣаго аѣла 8омы, мѣа шѣтокрѣа д. сѣ. (стор. 558—559), пор. дод. IV, ч. 7.

22. Житѣа стѣихъ аѣлѣ Барѣдоломѣи и Барнакы, мѣа Іюна дѣа аѣ. (стор. 560—562).

23. Житѣа стѣаго Іѣады аѣсла Хѣа сородника, мѣа Іюна д. дѣ. (стор. 563).

24. Мѣа шѣтокрѣа д. кѣ. Памятъ аѣко житѣа стѣаго сѣлисты Хѣа Лѣкы (стор. 564—566).

25. Житѣа стѣаго аѣла Іѣакова врата Гѣна (стор. 566—572).

26. 8сѣовъ Зѣвѣдѣшѣхъ Кѣшны Іѣакова (стор. 573—575).

27. 8сѣовъ Зѣвѣдѣшѣхъ стѣаго аѣла Іѣакова врата Іѣаннова (стор. 576—582).

28. Житѣа стѣаго Яндреѣа аѣла, врата стѣаго аѣла Петра (стор. 583—589), пор. дод. IV, ч. 4.

29. Каталогъ стѣихъ аѣлокъ (стор. 590—594).

30. Казани на стѣхъ айлѣ верхонныхъ Петра и Пакла (стор. 595—630), пор. дод. IV, ч. 39; V, ч. 33; VII, ч. 6.

31. Ё мѣченіи стѣго Демитрія казана (стор. 631—642), пор. дод. IV, ч. 2.

32. Казани ѿ страшномъ трѣсѣ на Демитріѣ (стор. 642—646), без кінця.

Далі йде третя часть рукопису, писана знов иншою рукою і містять:

33. Накка сповѣди з розныхъ из многихъ оучителей црковныхъ зокранаѣ (стор. 647—787). Се тав. пенітенціар або підручник для сповідників, яких було багато в середньовіковій Европі. В грецькій церкві сю тему трактовано докладно в Номоканонах. Наш трактат має 13 розділів і правдоподібно уложений на підставі латинських взірців.

34. Ё цнотахъ теологичныхъ (стор. 788—801).

35. Ё раздрѣшеню грѣхокъ, которого грѣхъ не можетъ сцієникъ раздрѣшити (стор. 801—804). Далі одна сторінка порожня.

36. Скѣтѣкы sacramентокъ стѣхъ (стор. 806—810).

37. Повѣсть ѿ дѣволѣ, како прійде ко великомъ Антонію къ шкразѣ чловечестѣ хотѣ каати сѣ (стор. 810—819).

38. На стор. 820 ще одна статейка без титулу про сповідь.

XIII. Рукопис о. Івана Прислопеського.

Сея рукопис, писаний одною рукою і докінчений, як видно з записки на остатній сторінці, в 1760 році о. Іваном Прислопеським, парохом с. Камяної в теперішнім грибівським повіті, то спора книга in folio в новійшій оправі з дощок оббитих шкірою з витисками (оправа зроблена, як посвідчує напис на першій чистій картці, в р. 1851). Первісно мав рукопис 330 карток, як свідчать їх стара нумерація, але тепер кількох карток не став. В тексті і в титулах ужито декудя киновар, знаходять ся також ручні немудрі рисунки; текст обведений усюди подвійною лінійною рамкою, в якій містять ся часті приписки та відсилачі. На горі йде жива пагінація, в низу на кожній сторінці кустоди.

Зміст рукопису складає ся з двох частей: Псалтирі з толкованєм до кожного стиха і з оповіданя про Чистилище св. Патрікія. Псалтир йде від к. 1 до 314, решту займає оповіданє. Приглянемо

ся головно Псалтирі. Вона не ціла. З початку бракує 2 карток, (к. 3 вставлена між 5 і 6), а при кінці також трьох. Тепер маємо тільки кінець 2 псалма; перша катизма йде до кінця к. 11. Вона означуєть ся тим, що кожний стих тексту писаний більшими літерами, а зараз під ним йде коментарий, писаний дрібнійше і киноваром. Подаю пробу тексту і коментарія:

а. Фаломъ Дѣдѣ, в'негда ѿвѣк'гаше ѿ лица Якесаллома сѣа ѣго, г.

Фалом' Дѣдѣ Аѣомъ стѣм' ест в написаніи вѣтхрен'ний, в немже содержит сѣ глас Христовъ къ Бѣсѣ ѿцѣ найпаче в' рѣмѣ страстное ѿ множествѣ крагов, и вопѣцкѣ стѣмъ въ прѣсѣзаніи гонителѣи ва, просѣши помѣи Бѣ.

б. Гдѣи что стѣтъ размножены тыи котры ма фрасѣютъ: киле йхъ повстає протикомъ ма.

Глас Христовъ ко Бѣсѣ ѿцѣ под час мѣки, йво за низосанковєт и добротанковєт вго . . . арцикнесѣи и писемници, фарисєи, ѿонжита, сѣдѣи жидокєтѣи и розмантѣи народи докбчали спасєніи скѣтѣс рокащомѣ.

г. Киле йхъ мовит дѣи мой: нема тотъ з'вака'кна в' Бѣсѣи скѣи ма.

Мовили непокожны Жидаи на Хѣ Гдѣа: „грѣшникъ ест, йво скѣтѣи хранит, ии выкавит ѣго Бѣа, далеко ко ѿ грѣшнихъ звака'кна“. Не знали гадѣи, же Бѣа ѿцѣи кылѣ сѣ Христомъ справѣючи звака'кна ииє.

д. Я ты єднакѣ, Панає, шборонца мой єстєсь и хвала ма ии киноснтєль гласы мой.

Тѣже ии глас й'дамовъ къ Христѣ Господѣ: гдѣи ко Хртѣсѣ Господѣ на горѣ трѣпѣхъ глас на крѣтѣ подис сѣ приклон' гласѣи своєю ѿдалѣ дѣа, тогда вознесє падєнєшю гласѣи й'дамовѣ до першго достѣи ма.

е. Гласомъ до Пана коллєемъ мойма, ии кыслѣхалѣ ма з' горѣ стѣи своєи.

Козєи Хѣа на крѣтѣ на горѣ стѣи Голгодѣ, на ней же звака'кна оучинилѣ ии кыслѣхан кылѣ ѿ Бѣа ѿца свѣиє, же ко третій дѣи кокрєсна вго ѿ мрткѣи.

Приведу ще деякі характерні вислови з перевладу инших псалмів сеї катизми: Пс. III, 3: Расторгниме зкѣскы йхъ, а зощмарєи з' сєкє іармо йхъ. На марѣ. поясєно: расторгѣи — розоркѣи. Пс. III, 5: над стѣиномъ горєвѣ стѣокъ ѣгє. Пс. V, 8: мѣжомъ кыркакѣи; ст. 9: пропрокад ма прѣи прѣятєли мой, справкай ирѣд ѿбличєстєю твоєюкъ дорогѣи мою; стор. 12: кѣчнѣи сѣи радєкати кѣдѣтѣи ии ты єдѣи мѣшкалѣ мѣджи ними. Пс. VI, 11: нєх соков г'калєкнѣи трєжат кшнѣкы непрѣятєли мои. Пс. VII, 2: ѿ кѣкѣи прєслѣдокнѣиковѣи; ст. 5: котры мѣи чинили злєст; ст. 10: ии никѣч сѣи шєрєи; ст. 12; Бѣи мѣицнѣи ии терпикнѣи; ст. 15 і 17 никладаєть ся на Юду:

є. (Ѣ)то родитѣи несправєдликєст', почалѣи волєзнь ии породилѣи несправєстѣи.

Іюда почала болѣзнь, зає помышати, и породна неправост, на сребрѣ Елѣкѣ продала; змѣи ко чѣвкѣ прежде оумисантѣ злость, потом' оучинитѣ.

31. Сѣверне са колезнь ёго на главѣ ёго, ѿ выстѣпнтѣ злость ёго на верху главы ёго.

Злочестивый Іюда за главѣ цѣвкѣ Ха свою главѣ покѣшеніемъ погѣни; неправда Іюдина на верху ёго синде ѿ погѣзни ёго ко дно тьмосты.

Карѣсма втораѣ (Пс. 9—16, к. 12—24 г.). На початку і на кінці по рисункови: на початковім Ісус з кулею свѣта в руцѣ, на кінці ангел держить у руках образ Ісусового лица на обрусі. Титул і початкові букви Псалмів писані киноваром, зрештою все чорним атраментом. Із язикових форм нотуємо з тексту псалмів сеї катизми: крѣк' оукогых, оунижѣна мое, ѿ корюгь смерти, но-застракали народове к' затрачиню, сило = sidlo, рамено = рамя, мыслѣкѣ = myślał, коровѣл = wróbel, наготоклиа стрилы ко сайдакѣ, лѣы пострылани з' тѣни (в гірських диялектах: стріляти зам. стріляти); Панѣ пытатѣ са; кто са ко злосты кшчатѣ; нѣдза = nędza; вѣдѣтѣ ради, вѣх вѣлѣ пѣрвѣннѣи; пѣтѣкшѣна; іа прѣстеригалѣ дорогѣ твѣрдыхѣ; стѣрѣчи іако зрнницѣ ко ѿцѣкѣ; под тѣкнѣовѣ крылѣ ткоух; лѣнкѣ млладѣи = скнменѣ.

Карѣсма третѣѣ (Пс. 31—37, к. 24 v.—42 г.). Малюнок на початку; Благовіщенє; тільки перших 5 рядків і перший ініціал писані киноваром. З характерних язикових появ нотую: вѣдѣме в зыкати; во-с' го оупередилѣ; предолжѣна днѣи; пѣцѣ ѿгнѣстѣи; в' гнѣвѣи своѣм'; кыслѣкодилѣсь нѣхѣ; хрѣвачокѣ; ковѣм' го хѣе; скарѣпа подѣнкѣмѣ = піднебія. В поясненю до Пс. XXI, 19 (Дѣклиа мѣджи са ѿдѣна мое, а ѿ шатѣк мой металѣи жрѣвѣи) сказано: „Сѣдѣна Хрѣтово жоанѣре дѣклиа на чѣыри часты, поне-каж чѣыри жоанѣре вѣли, котры распинали Ха, а ѿ нишѣтой сѣкнѣцѣ кюсткы металѣи“; з рѣкы нѣсой = пѣсѣоѣ; з пацѣкы лѣвоѣ; прѣнюс' ѿчнѣма; прѣд тварю тѣх; кшнткы тѣвѣстохѣове зѣмѣи; кѣкюл' ма на дорогѣ; дѣлѣ імена своѣго. Цѣкаво, що Пс. XXIII, 7—10, рядки дословно цитовані в Нікодимовім євангелію, тут не прикладають ся до Ісусового походу на пекло, а лише до Вознесенія, подібно, як в оповіданю Унгварського рукоп. (Памятки II, 333).

Карѣсма четвѣртѣѣ (Пс. 24—31, к. 42 v.—62 v.). На початку малюнок — погрудє Богородицѣ, на кінці ангел з гильками в обох руках. Титул і перший ініціал писані киноваром. З язикових появ нотую: покаж' мѣк; стѣйжокѣ тѣоѣхѣ; котры са кадають ѿ тѣстаментѣ егѣ; кыркакыми; ѿ когож мѣк вѣдѣ страх; хоцѣи вѣ; голосѣ мой, которымѣи крѣчал; фалѣчны скѣдковѣ; заквитло тѣклѣ мое; дѣдѣкѣцѣтко; загыриклѣ Панѣ; мюцѣ = міцѣ;

кѣкюл' еси; дѣм' оуѣтѣчкы = dom usieczki; дѣлѣ імена твоѣго; к' гнѣвѣи = в гнѣві; заквито ѿ мѣк; злорѣчѣна; рюкѣмѣ = rzekłem; стрѣжѣна; іамѣ рюкѣ; ѿшмарѣннѣи естѣмѣ; над-до мною; к нѣдѣкѣ; гды ма тѣрѣна коло.

Карѣсма пѣтѣѣѣ (Пс. 32—36, к. 63—82 v.). Рисунок на початку: Ісус з розтвореною книгою, на кінці якийсь орнамент; киновар тільки в титулі і в першій ініціалѣ.

Карѣсма шѣстѣѣѣ (Пс. 37—45, к. 82 v.—97 v.). Малюнок на початку: якась свѣята держить у руках модель вежі. Киновар ut supra. Пс. 37 і 38 без коментарія, тільки з дрібними увагами на марѣ. Дальші пс. сеї катизми крѣм шарших пояснѣнь під титулами або при кінці мають також тільки декуди коротенькі пояснѣня під стихами або на марѣ.

Карѣсма сѣдѣмѣѣѣ (Пс. 46—51, к. 97 v.—110 v.). На початку рисунок: Ісус з книгою, киновар ut supra, коментарієв дуже мало і тільки під деякими стихами. Таким самим робом перекладено і пояснено дальші катизми до 16-ої вѣлючно, тоб то до Пс. 117 (к. 214 v.).

Карѣсма сѣдѣмнадѣсѣтѣѣѣ. Яланѣлѣм. рѣи. Хвалѣнѣ Кѣс ѿ закона ёго. Сѣ катизма зложена з одного 118-го псалма (к. 241 v.—260 г.), що поданий тут і в церковнім оригіналѣ і в перекладѣ так, що кожда сторона в довжину подѣлена подвійною лінією на двѣ шпальти і кождий стих псалма написавий єп regard у обох текстах, а під ним через цѣлу сторону підписано коментарий. У вступі (к. 241 v.) пояснено, чому сеї псалом такий довгий: бо був уложений до співаня по дорозѣ в часѣ перенесеня кивота, а пізнійше для співаня Жидам в часѣ щорѣчного походу на празник до Брусалима. „Разложѣнѣ же є — кажѣть ся далѣ — оуѣскрѣй по лѣфакитѣ, сѣ єсть по азѣвѣчнѣм' словамѣ; всѣчѣское же слово содержитѣ ко сѣкѣ ѿсмерѣцѣ стѣхѣовѣ со своѣмѣ толкомѣ; пачѣ же разположѣнѣ то сочѣни са ради лѣчшаго всѣмѣ посѣбѣлѣ памѣти, іако да азѣвѣчнѣм' словѣса памѣтѣю содержѣнѣ послѣдѣвѣцѣлѣ імѣ стѣхи оуѣдѣовѣе возмѣогѣтѣ сѣкѣ прѣпоминѣти и всѣ тако ѣсаломѣ совершѣати на памѣтѣ“. При кінці мішаною мовою подано ось яке оповіданє: „Блѣженнѣи Янѣгѣстин размышлѣлѣ кѣдысь ѿ такокомѣ разположѣнѣи стѣхѣовѣ ѣсалма сѣго по кѣ. словѣсѣм' азѣвѣкѣ єврейской ѣ ѿ всѣакого слока содержѣнѣи ѿсмерѣцѣ стѣхѣовѣ, пачѣ же Ѧ различном іменѣованѣи закона по кѣскѣх' стѣхѣх' многаждѣ коспомиѣнаѣмаго. ѣ Ѧтѣв знагла оуѣзри дрѣво прѣкрасное со двѣнадѣцѣт'ма голѣвѣсками, ѣ каждая голѣвѣска мѣла в совѣкѣ Ѧсмѣ голѣвѣзокѣ малѣухѣ, ѣ ѿ голѣвѣзокѣ вшнткѣхѣ барѣ слѣдкы

капельки истікали. Подивиже са толикомъ видѣнію древа прекраснаго ѿ развѣткѣ, яко чюдное изображеніе ваше шлалма того пресладкаго“.

Катізи 18, 19 і 20 подані в церковнім тексті з звичайним коментарієм під кождим стихом: текст отатнього 150 го псалма і коментарий кінчать ся на к. 293 г., котрої долішня часть разом з 5 рядками коментаря вврізана. Оборотна сторона сеї картки порожна, а на к. 297 г. іде (G) ставлшаша са кадїсми толкованиа [W] ѿ языка славенскаго, себ то переклад кат. 8, 19 і 20 на мову зближену до народньої, таку, якою перекладено всі попередні. Зазначаю деякі язикові появи: рѣчи котры мѣ покѣджено; сѣдиди сѣдїове на сѣдѣ; Фклак мѣ пришоуѣ ратѣнокъ; снад вы нас были живыхъ похланѣли; сѣтъ са шюркала, а мы кывавени естєсмє; по прожници—ро ргѣзіеу; не вѣде стерюгъ; ктож томъ кытырѣват; сѣдлостъ=сеїдок; позакывалъ кроле мюцны (rozabijał króle mocne); людїомъ сконимъ; не манѣ тхъ въ оуѣстахъ; довроречте Пана; мюцъ над днїом; мюцъ над ночю; кывюуѣ рѣковъ мюцновъ ѿ раменомъ высокымъ; червене море; нзюрюгъ фларашна и моцъ его; цорко вавулона нѣдзѣницю; карзъ келка хвала панска; кетѣню на нѣо; вѣнжовый ѣдъ; ко мѣ естѣ; рюкемъ до Пана; праца коргъ нхъ (трѣдѣ оуѣстнѣ нхъ); положъ стрюжѣ оуѣстамъ моимъ, а дьерѣ к коло шгороджены коргамъ моимъ; не зрюкняють са; покаре ма; толща земли розкыршнтъ са.

Краткоє описанїє ш чыстцѣ свѣтого Патрїкїа, котрого Момкрикїй ѿ Баренїй Гтѣдїов зовѣт, з жикотокъ скатыхъ кылатє (к. 315—330), буде надрукованє в Памятках, т. IV. На кінці під текстомъ підпис: Сїю Історїю преписалъ Шїѣъ Ішлнѣ Прислопскый, презвѣтер Каманскый, з полскої кнжици дрѣкованой рокѣ 1793. Ще внаше внѣшимъ пѣсьмомъ підписано: Teodozy Przyslopski soltys Kamieński. Шѣвдосїи Прислопскый солтис Каманскый. Ще внѣшою рукою списанї початковї слова і порядковї чысла в Псалтирї сїмохъ покутнвхъ псалмїв.

Про сей рукопис першу звістку подав пок. о. Никорович у Шематизмі перемиської епархїї з р. 1879 стор. 272 додаючи звістку, що той сам Іван Прислопскый переписав такожъ кирилицею Літургїкон, Ірмологїон і Шїєнї церковнї, які в Камяній досї вживають ся при богослуженю. Кілька разів я надармо старав ся дістати ті книги для перегляду і тільки перед рокомъ менї удалось одержати отсей Псалтир при помочи Впов. д. Лїнинського і його Впов. дружини, котримъ за се щиро дякую. Так само складаю подяку о. Прислопському з Білцареви, у котрого зберїгав ся сей рукопис якъ родинна памятка, за його ласкаве визиченє.

XIV. Калуський збірник.

Такъ називаю невеличкий рукописний збірник, одержаний мною від д. Івана Ем. Левіцкого, який знайшовъ його міжъ паперами свого пок. батька, що довгі роки бувъ парохомъ у Берлогахъ Калуського пов. Збірничокъ писаний на сїрімъ паперї полуустановомъ XVIII в., сильно зачитаний, має форматъ малої 8-ки і на жалъ заховав ся тільки в відривкахъ, усього 32 картки. Хоча на маргінесахъ знаходимо багато пробъ пера, то про те нема підпису ані копіста ані давнього владителя, ані не зазначено місцевости, де писано збірник. Ось його зміст:

1. Слово ш кражнїкѣ (стор. 1—10), звісне оповіданє, надрукованє Костомаровимъ (Памятники старинной русской литературы издаваемые гр. Гр. Кушелевымъ Безбородко подъ редакціею Н. Костомарова, вып. второй, С. Петерб. 1860, стор. 477—480).

2. Конросы стїхъ штецъ (стор. 10—16), апокрїфічний катехїзм, безъ кінця.

3. Повість про Юдиту (стор. 17—33), безъ початку.

4. Житїє стїго Ішлана іже ко Бочавѣ мѣченаго (стор. 33—47), пор. дод. IX, ч. 13.

5. Житїє и мѣенїє стїонъ великомѣнцѣкѣ Евфимїї (стор. 47—51). Стор. 52 заповнена пробами пера; міжъ стор. 48 і 49 бракує карток.

6. Уривокъ Лиета небеснаго (стор. 53—64), безъ початку і кінця, писаний скорописомъ XVIII в., мабуть тою самою рукою, що писала ѿ попереднє. Подаю з него невеличку пробу тексту: „ѿ для того нослахъ на васъ карности: язики васъ поплѣкнѣт, покижѣт ѿ к неколю ѿ в работѣ поверѣт ѿ запроклат. ѿ не швернѣли есте са шланхъ оуѣчинковъ своихъ ѿ не пошли есте дорогою пракою ѿ словъ моихъ евѣгаскихъ не хотѣли есте слѣхати, такъ емъ самъ мокнулъ: „нѣо ѿ земля мимо иде, а словеса моя не могуѣт ѿти во кѣки“. ѿ ни к чомъже повеленїи моихъ не радите и стїю не делю не читѣте и не сїте. ѿ за то пѣцїѣ на васъ зими злий ѿ кѣтри снанїн, зради ѿ метѣлицѣ ѿ снѣги великїи, води поточнїи винѣцѣ ѿз матки земнон, дамъ на васъ голод ѿ смертѣ лютѣю ѿ на ксе ѿмѣнїє ваши, и много знаменїа ѿ скорби. ѿ не покажѣли есте са, ѿко ш лица моего гнѣкѣ мой на васъ естѣ за злий оуѣчинки вашѣ ѿ за стїю не делю, ѿжѣ Бѣга не читѣте и [не] держите к чистости ѿ в набоженстѣкѣ церковномъ, але вопали есте са во похотъ дїаколекѣю ѿ в дѣла его сквернїи, шсквернїли есте стїю землю ѿ не делю“.

XV. Іспаський рукопис.

Сей рукопис, одержаний мною від селянина Гулейчука з Іспаса над Черемошем на Буковині, писаний двома руками в XVIII в. крім початкових трьох карток, що списані відмінним почерком і вирвані з якогось иншого рукопису. Рукопис має 39 карток 4-ки, писаний на сірім, міцнім папері і з висмком остатньої сторони забруканой так, що її годі відчитати, захований досить добре. Розумієть ся, що ані початку ані кінця нема. З висмком перших трьох карток кіноварі не вживано, хоча на початку і при кінці поодиноких статей в декуди немудрі рисунки. Ось зміст сего рукопису:

1. Вірую з поясненнями (стор. 1—6), без початку. Відривок якоїсь окремої цілости, писаний грубим полууставом так, що кожний „стих“ писано більшими буквами, а пояснене до него дрібнішими. Початку нема, бракує мабуть одной картки, бо теперішня стор. 1 починаєть ся в середині пояснення до стиха 3. Подаю для проби пояснене до ст. 4 (Насъ ради члкъ — ѿ вочлкъчша са): К семъ стихѣ Іполинаристокѣ геретикокѣ потоплетъ [з польського; poteria], которіе повѣдають Сѣа Божого не кйти досконалого члкъ и дѣи розвмное не имѣжчого; самѣж толко матерію тѣла члчого взалъ, моватъ, а в' мѣсто дѣши кѣство было, а для тогожъ не досконаліи [хлкъ], то ѣ без класѣ ѿ соли на офѣрѣ оуѣчникомъ своимъ приносити казиль. Прото таковнхъ геретикокѣ потабмажчи црковѣ Хѣа досконалимъ хлкъкомъ офѣрѣ стѣж чинить визнаважчи и скѣткомъ показжчи, ижъ Сѣа Божій досконалимъ члкомъ стал са, мажчимъ дѣш розвмножж в' собѣ, ѿ которомъ самъ мовить Іваннѣ ап.: „Маж власт дѣш мож положити ѿ маж власт засѣ ѿ взати“. Цікаве тут мовчане про латинників і їх оплаток, хоча автор коментарія стоїть на православному становищі, як се видно зо стиха 9 про сѣв. Духа, де сказано: „иже ѿ Сѣа ѿсходацаго“, та в коментарі знов показуєть ся тільки давні вресі без найменшого натяку на пізнійші суепречки.

2. Житіє сѣаго пражеднаго Іѿсифа прекраснаго (стор. 7—12), без початку, надруковано Памятки I, 136—138.

3. Слово сѣаго Іѿанна Бѣослова (стор. 12—22), звисний апокріфічний катехізіс, пор. Тихонравовъ, Памятники отреченной русской литературы, С. Петербургъ, т. II, 197—212.

4. Сказаніє дикное и жиконосное ѿ рожденіи сѣаго ѿца прѣдѣнаго Григоріа рицера (стор. 23—

38), звісне оповідане про кровосумішку, виняте із Gesta Romanorum, пор. дод. XII, ч. 5.

5. Слово человеческое ѿ мѣднствѣ Іс Хрстовѣ црком (стор. 39—47), апокріфічне євангелиє Томи, надруковане Памятки II, 159—164.

6. Слово ѿ Патерика, іако не достойтъ ити сѣ цркви, егда поютъ в' цркви икъсь кжїю спѣвамоу ю црствъ [sic!], (стор. 48—51), оповідане взяте із збірки „Великое Зерцало“, пор. Oesterley, Gesta Romanorum, 688—691 і паралелі 749.

7. Сказаніє и повѣсть о црѣ иракослакомѣ Іггеж (стор. 52—56), текст подібний до нашого надрукував А. Н. Веселовскій, Разысканія въ области русскихъ духовныхъ стиховъ, N. V, стор. 147—150.

8. Притча о когатихъ ѿ книгъ ѿ колгарскнхъ (стор. 57—60), надруковано мною в статі: „Притчата на еднорога и нейнять бѣлгарски вариантъ“ (Сборникъ за народни умотворенія т. XIII), пор. Яковлевъ, Опытъ изслѣдованія „Измарагда“, Одесса 1893, стор. 52.

9. Житіє сѣаго Никтора пѣстелника. Слово оцѣ сѣа дѣхъ сѣый (стор. 61—66). В низу під текстом підпис старим курсивом: Powinię gospodasz na sam przod rano ustac a pozno legac nie czekając nim słońko zaydzie, wyszedszy na dwor pogładac, czy będzie pogoda lub nie. Jeżeli widząc, że pogoda miła, potrzeba ustac z miłeko łuzka у wczesnie czeliadz pobudzić. А іеже — далі урвано. На остатніх сторінках починаючи від 67 писано иншою рукою, недбалим і невиробленим полууставом:

10. Сказаніє ѿ црѣ Голомонѣ, како закона бѣсико єдинной дѣлкъ тмами тѣмъ, тисащами тисащѣ (стор. 67—72), надруковано мною: Житє і Слово I, 136—138 і Памятки I, 291—293.

11. Прикладъ о хитрости возской (стор. 72—77) звісне оповідане про ангела і пустинника, пор. Oesterley, op. cit. 396—399 і 724—725 і дод. XII, ч. 4.

XVI. Рукопис о. Іллї Яремецького Білашевича.

Отся богата рукописна збірка доставлена мені була перед кількома роками д. Дмитром Бидиком, тоді нар. учителем у Заулицях над Дністром, від старого дяка Морозевича. Писана в 4-ку,

одною рукою при кінці першої половини XVIII в. заокругленим полууставом близьким до курсива, вона цікава тим, що подає деякі звістки про її писця, датує докладно поодинокі частини, коли і де були написані. Автор збірки, о. Ілля Яремецький Білахевич був, як можемо бачити з тих записок, православним попом, а може навіть монахом; на се вказує його побут у монастирі в Путні в р. 1749. Ми бачимо його в р. 1747 „на кондиції“, себ то на посаді в Вовчківцях „над Прутом водою при церкві Вознесения Ісусового“, 1749 р. він у Путні в монастирі, а 1755 ми полишаємо його на парохію в Хелмінцях Хотинського пов. Може бути зрештою, що його побут у монастирі в Путні мав яке дисциплінарне значінє, бо-ж православні монахи не сиділи на парохіях. Але яке значінє мав його побут у Вовчківцях, де від р. 1700 офіційально заведена була унія? Що се була за „кондиція“, задля якої він пробував тут? Що се не була парафія, се видасть ся нам певним; слово „кондиція“ в польській мові тодішніх часів означало приватну левцію або загалом якусь приватну посаду.

Рукопис о. Яремецького Білахевича дійшов до нас у досить сумнім стані, без початку і кінця, багато карток повидирано, пообшарпувано. Він писаний старанно, кожда сторона в лінійній рамці, заставки розмальовані фарбами зеленою, жовтою і червоною, прикрашені немудрими рисунками; так само рисовані і мальовані інципи. Горою йде жива пагінація, кустодів нема, на одній сторінці масть ся 24—26 рядків письма. Ось зміст сего рукопису.

1. **Хожденіє Богородицы по мѣкамъ** (стор. 1—22), без початку, надруковано мною див. Житє і Слово, т. III, стор. II, 81—88, 224—237. Пор. дод. IX, ч. 10. На стор. 22 по скінченню оповіданя підписано: *Elias Jaremecki Bilachiewicz napisal te xionzke, ktora nazwana czystec, ano Domini 1747, miesiaca oktombra dnia 2, natenczas bedoney na kondycyi w Wolczkowkach nad Prutem wodo, pod tytulem cerkwi Wniebowstomplenia pana Jezusa, pod miastem Zablotowem.*

2. **Уселѣ починає ся книга Перло Многоцѣнное.** Слово ѿ скончанія вѣка сего, о войнахъ Измаилскихъ ѿ црѣ Михаилъ ѿ Антихристѣ і ѿ страшномъ судѣ (стор. 23—78). На скільки вѣрно переписано Транквіліонове „казанє“, не можу сказати, не маючи під рукою „Перла многоцѣнного“. На стор. 70 в низу підписано: *Anno Domini 1748 marta die 23 to sie pisalo, Elias Jaremecki Bilachiewicz.* Між стор. 74 і 75 не став одної або кількох карток.

3. **Слово ѿ главѣ Ядамокѣ,** како к корєны лежала (стор. 79), надруковано Київская Старина т. XLVII, 1894, грудень, стор. 434—435 і Памятки I, 31.

4. **Слово ѿ Сивидлѣ пророчици и ѿ Дѣдѣ царѣ** (стор. 80—82), надруковано Житє і Слово т. III, 141—142 і Памятки I, стор. 277—279.

5. **Слово ѿ Якраамѣ,** егда копроситѣ ко домѣ ской стѣю Тройцѣ и поставиша трапезѣ под' дѣвомѣ Пмакрійскимѣ (стор. 82—86, докінч. на стор. 123), надруковано Памятки I, 86—90.

6. **Уселѣ починаєт ся книга ѿ житія стѣхъ,** и инніє слова повчителіє, ѿ вѣршахъ ѿ ѿ инныхъ исторіихъ дшєполезныхъ. **Слово ѿ повѣдѣ діавола,** како вєсѣдовахъ Іс Хс со діамолом на горѣ (стор. 87—91), надруковано Памятки II, стор. 200—203.

7. **Слово ѿ вї. патныцахъ ѿ градѣ Шпалѣ,** рокѣ вѣїа кахъ., иже єсть на ползѣ христїаномѣ (стор. 92—97), пор. висше дод. IX, ч. 17.

8. **Слово ѿ исходѣ дшє,** егда разрѣчает ся ѿ тѣла на шїи кѣкѣ (стор. 97—100), про митарєтва.

9. **Слово ѿ Мелхиседецѣ црїи Салимскомѣ** иже ко стѣхъ ѿца Яданасїа архїєпископа Ялєксандрїйскаго (стор. 100—104), надруковано Памятки I, 97—101; пор. дод. VI, ч. 28.

10. **Слово стѣго Григорїа Бгослова о кртѣ Гїи,** ѿ Ядамѣ ѿ за дка разкойники и прочаѣ (стор. 105—110), надруковано Памятки I, 29—30, 31; пор. II, 243—246.

11. **Слово ѿ стой недѣли сїє єсть Єпистолаѣ,** приказанїє Гїє, слока положєн. (стор. 111—113). В низу підпис: *Ано 1748 Е. I. В.* Пор. дод. XIV, ч. 6.

12. **Слово ѿ снѣтїю скрѣта тѣла Гѣа ншєго Ісѣ Хѣ** през Никодима и ирез Іѿсифа, а при том ламентѣ аво плач прѣтон Бѣи (стор. 114—122), надруковано Памятки II, 246—252.

13. **Слово ѿ Ягарѣ и ѿ снѣ єм Ісмайлѣ** како кил єм со Ісакомѣ снєм Якраамовим (стор. 123—124), надруковано Памятки I, 104—105.

14. **Слово стѣа Василїа Великаго архїєпа Кєсарїи Каппадокїйскаѣ,** како ѿнѣлѣ Євладїа ѿ діамкола (стор. 124—129), надруковано Житє і Слово III, 307—312, пор. дод. IV, ч. 18; VIII, ч. 15.

15. Слово ѿ невидимихъ добродѣйствахъ вознихъ, яко Бгъ есть розній ѿ видимаго створена, невидимій ѿ неспостижимій (стор. 129—131), проповідь.

16. Слово црѣ Дѣдѣ, како списа Псалтирьъ вѣхъ псалмѣвъ тѣс. (стор. 132—133), надруковано Памятки I, 272—273. Внизу під текстом підпис: Eliasz Jaremecki Bilachewicz pisał marta die 16 ano 1748 sam sobie, w Wolezkowcach.

17. Слово ѿ Гдѣкъ ншѣмъ Іс Хтѣ, како ѿграа ся со дѣтми жидовскими ѿ сотворив вѣ. птицъ (стор. 134—137), надруковано Житѣ і Слово I, 227—230; Памятки II, стор. 169—172.

18. Слово дшѣдино ѿ дшѣполезно ѿ Фларіанъ разбойницъ, ѿже разбой твораше в странахъ Египетскихъ (стор. 138—140).

19. Слово ѿ двохъ разбойникахъ ѿ Гесткѣ Дизмъ, како ся зачали ѿ како зросли і како распато ихъ на вѣк странъ Гдѣ ншѣго Іс Хртѣ (стор. 141—142), надруковано К. Стар. 1894, груд., стор. 443—444 і Памятки II, 342—343.

20. Слово ѿ стѣи великомѣнниці Хѣой Параскевѣй (стор. 142—145). Під текстом підпис: Ano 1748 marca die 29 E. I. V. D. Пор. дод. IV, ч. 9.

21. Слово ѿ честномъ кртѣ Гдѣ ншѣго Іс Хтѣ (стор. 145—149), оповіданє про віднайденє хреста Єленою, пор. дод. IV, ч. 3; V, ч. 8.

22. Слово ѿ сотвореню аггль ѿ архаггль ѿ ѿ прочіихъ безплотныхъ силахъ (стор. 149—150), надруковано Памятки I, 14.

23. Слово ѿ стѣи великомѣнниці Геѣргію, како повѣднѣлъ змѣа, девицѣ ѿборонилъ црѣкнѣ (стор. 151—153), пор. дод. IV, ч. 46; VII, ч. 4; VIII, ч. 11.

24. Слово ѿ єдиномъ пѣстелникѣ Існхїю, како гонимъ вѣ вѣсомъ не пѣстинѣ (стор. 154—156). Внизу підпис: Ano Domini 1748 apylyis die 20. Eliasz Jaremecki Bilachewicz.

25. Слово ѿ смрті силномѣ ѿ роскошномѣ воннѣ, которій на свѣтѣ роскошнѣ жилъ (стор. 157—162), звѣне оповіданє про лицаря і смерть, пор. дод. IV, ч. 56; VIII, ч. 13.

26. Сказанїє ѿ науки снаднаѣ хотащимъ разсмѣти оучителемъ (стор. 163—165), показчикъ хронологїї, а при кінці реєстр кановічнихъ книгъ. Під статєю підписано: 1748 napisano.

27. Преданїє ѿ громѣ Моусѣа громовидца (стор. 165—166), надрук. Киевская Старина, т. XXXVI, 1892, марг, 482—484.

28. Слово ѿ вѣхъ дѣлахъ церковныхъ повчителное оучителемъ (стор. 166—168), виясненє значіня вѣхъ церковнихъ приладів. Інтересне поясненє свѣчки, яку підчас служби божиї несуть передъ свѣщенникомъ при великімъ вході: Свѣтильникъ, вже грядетъ предъ Іеремъ, есть корсѣръ, слава Пилатовъ, їже вѣк возмюкленній оуч Пилата. Пилат ѿ Хтѣкъ помисланѣ і рече: „Корсѣре, пойді і прикєдн Хтѣ“. Корсѣръ стоїа предъ Пилатомъ і поклонникъ сїа і поцѣловалъ землю ѿ рече: „Гдѣн, Гдѣн, Іс Хтѣ, гряді, гряді, зоветъ тѣ Пилатъ“. тогда Пилатъ почѣдилъ сїа велми ѿ рече: „Корсѣре, что тѣ глѣшъ? Хсѣ бѣтъ не тѣтъ, не з нами, како учѣетъ, что тѣ глѣшъ?“ Корсѣр рече: „Панѣ мой Пилатѣ, Гдѣкъ все знаетъ і все дѣлаетъ, і тоѣ видитъ, ѿ ннѣкъ со агглан глѣтъ“. Тогда Пилатъ почѣдилъ сѣ велико, ѣгда ѿ Корсѣра оучишлѣ ѿннѣ гласъ і ѣжасенъ вѣк велми ѿ рече: „Іако тѣ оуразмѣлесъ тоѣ?“ Корсѣръ рече: „Пилатѣ, панѣ мой, вѣгда мнѣ послалъ во Іерлїмъ, тогда видѣлемъ, ижъ дѣти єврейскїє вѣтви постнѣлахъ їмѣ глѣюще: „ѿсання во вишнихъ“. И все Корсѣръ Пилатѣ по їстиннѣкъ сказалъ. И рече Пилатъ: „Твори, братѣ, цю разсмѣшъ“. Ёгда же ѣвидѣлъ Корсѣръ кєдєннаго Хртѣ предъ Пилатѣ, ѿ изїде [sic! зам. изїде] не постєли платно глѣюще: „Гдѣн Іс Хтѣ, зде по платнѣ постѣпнѣ“. І того ради свѣтильникъ грядетъ предъ Іеремъ. Якъ бачимо, се досить недоладна перерїбка першої глави Нїкодимового євангєлія (пор. Памятки II, 253—254, 274—275). Цїкаво би знати, на якій основі Яремецький приточивъ ї до поясненя літургїчного обряду? Внизу під текстом підпис: napisano ano Domini 1748, maia die 4. E. I. V.

29. Сказанїє лѣннаго мѣа, во которій днѣ что добро творити ѿли во которій днѣ разволитъ сѣ или вѣдетъ живѣ ѿли ѣмретъ, в сѣмъ чтенїю значить ѿ вѣрашишъ (стор. 169—172).

30. Исторїа ѿ патрїарсєхъ Іерлїмскихъ ѿ ѿ папѣжехъ римскихъ (стор. 172—174). Міжъ иньшимъ читано тут:

Папѣжѣ Кєлєстинѣ, той ѿнмѣлъ жєни ѣїєндзамъ.

Папѣжѣ Єагѣтанѣ, той ѿвранїй на папѣжетко през голѣва, во ємѣ їз' ѣха їдалѣ.

Портонскїй вѣксєпѣ найпервѣй латинскимъ їзїкомъ вимисланѣ мшѣ ѿпраковати.

Папѣжѣ Оуѣранѣ, той найперше вимисланѣ з вожимъ тѣломъ, л монстранцію по мѣстѣ ходити, їкѣ ѿ тєраз Римланѣ ходїтъ.

Папѣжѣ Кутайлѣ, той мѣзикѣ, ѿргани і їнѣїїє їгри в костєлахъ постановилѣ.

Пап'жжъ Йнъ, той нектста, жина внаъ, гди ѿ нем пишѣтъ латинници й строни б'гоіакленія.

Пап'жжъ Сергій той дмѣ ѿворони єреси пап'жемъ зосталъ, того пап'жа вжѣимъ повеленіемъ 8ши з'клн.

Внизу підписано: Ano Domini 1748 maia die 7 napisano E. I. V. R. D.

31. Копроситъ стій Каснаій, ѿповкдає стій Григорій] Б'гословъ (стор. 174—177), апокріфічний катехізіс на біблійні теми.

32. Рождественникъ сложенъ й приведеніемъ л'гловим избран (стор. 178—179), ворожбитська статя. Внизу підпис: Eliasz Jaremecki Bilachewicz pisał te istorye ano Domini 1748, czerwca d. 5 we wsi Wolczkowcach pod Zablotowem.

33. Подажкована на каждом елементі ценію сладко-г'лика (стор. 180—181), риторична промова.

34. Подажкована ѿ д'х'окнаго при акт'к (стор. 181—182).

35. Подажкована на ст'ам Х'ѣа ѿца Николаа (стор. 182—183).

36. Подажкована на в'гровк'шеніє нан на ннїє праздники пр'т'а Б'ци, прем'кнаючи вважючи (стор. 183—184).

37. Проліогъ на рождество Г'д'а нш'его Іс'ъ Хри-ста (стор. 184—185), вірша.

38. Ємпіліогъ на рождество Г'д'а нш'его Іс'ъ Х'та (стор. 185), вірша.

39. Проліогъ на воскресеніє Іс'ъ Христово (стор. 186), вірша. Внизу підписано: Niech będzie pochwalony Jezus Chrystus na wieki wieczne amen. 1748.

40. Житіє пр'д'наго Ялеѣа чл'єка вж'їа, м'ц'а марта д'їа р'ї. Г'д'и в'лви (стор. 187—195), пор. дод. IV, ч. 44; VI, ч. 5; XII, 12, гл. 37.

41. Житіє ст'аго великом'ч'ника Никити м'ц'а сеп-текр'їа д'їа єї. (стор. 196—202), пор. дод. IV, ч. 4; V, ч. 10; XII, ч. 18. Внизу під текстом: Ano Domini 1748, czerwca d. 14 napisano житіє Никити м'ч. Eliasz Jaremecki Bilachewicz.

42. Житіє пр'д'наго ѿца нш'его Єфрема Єврина (стор. 203—213).

43. Пр'д'наго ѿца нш'его Єфрема наказаніє ѿ 8мнленія й єїсенія д'шнн и ѿ ѿреченія жит'їа (стор. 214—216), без кінця. Зрештою при оправі переплутано картки статей 42 і 43.

44. Єеже П'стникъ (стор. 217), статя без початку, виглядає як витяг із якоїсь подорожі на схід. Приводжу сей уривок новни: ѿ Єфеса на в'клає море ї. миль, там юж недалече моря ѿтхланія пекланія, ѿгнь тапнтъ аж под н'єса, н'їгды не згасаєтъ. ѿ в'клаго моря до дома Д'єдоваго полтораста миль, где Д'єдъ родил' с'я. тамъ с'дъ страшній маєтъ бити на Я[са]фат долинк'. а ѿ дома Д'єдоваго до города Голіядоваго р. миль. к том город'к' стоитъ конь на четирахъ ногахъ, й палаш в палацахъ оу ѿд'в'єрва виситъ ѿ пол'дн'їа на ст'кн'к, и д'к' стр'клн на стол'к' лежать, й клешіа раковаіа виситъ. 8 дванадц'їатехъ л'ктехъ хлопц' прійдетъ й с'їдетъ на того коня, й тоє ѿр'вжїє закретъ з собою й поїдет на войн'8 й бранк' велію сотворитъ. За Ієрлімомъ р'чка жидовская Сабат течет под город Ливанію и Сидонію, оу'кєсь тиждень барзо кипитъ й каменіє йз себе аж мєрет, а в пятницю ѿ д. час'8 становит с'їа, ц'к'л'8 ноц'к' стоитъ й к св'кот'8 весь дн'ь стоитъ; єно к'шц'к' Греци, ѿрмліане, Т'єрки переходать в св'кот'8, а Жидам не можна. За тою р'чкою Сабатом вєтъ городи жидовскіє, земля нх не барзо великаіа, кє жиди старшиною, коєводами, старєстами й иними в'р'їадами. Є тои жидовскои земляк' ѿ Сабат'8 до горъ Яраатскихъ р. миль. на горахъ Яраатскихъ стоитъ Нов'к' ковчегъ ї. л'ктій с'яжнєвихъ в долгот'8. ї. в широт'8, ѿ. оу' висот'8. ѿ Ієрліма до Єрнхон'8 р. миль. ѿколо Єрнхон'8 ї. ст'єнк', сємой не маш. Вифлєам ѿ Ієрліма полтора мил'к'. В'єнєль Силоамская, два гони нив'к' Єв'дєль село п'кд ст'єною Ієрлімскою, цю в'єпленное за тїи с'єв'ники, цю Іс'д'а Х'та продал. Галилія ї. милн, Назарет ї. миль ѿ Ієрліма. Ст'к'їшій патрїарха Ѡв'фанъ жилъ на св'кт'к' л'кт'к' с. 3. 3., прєстакил с'їа рок. 1. 5. 1. 1. на сєшєстр'їє ст'аго д'х'а. Остатня нотатка вєдиль нам догадувати с'я, цю статя вєдавала сєбе за витяг із якогєсь писаня с'єго патрїарха.

45. Исконн сотвори Б'г'к (стор. 218), статя властвиво без титулу, а сей титулик написаний над нею в живій патінації. Сє невеличкий апокріфічний катехізіс зо вєступом про нед'їлю.

46. Статя без титулу (стор. 218—219), апокріфічний „путник“, сєб то ворожби про щасливу подорож

47. Статя без титулу (стор. 219), хронологічні вказівки.

48. Ѡтроки на рождество Г'д'а Б'га нш'его Іс' Х'та (стор. 220—224), вірші.

49. Ѡтроки на воскресеніє Г'д'а нш'его Іс' Х'та (стор. 224—225), вірші, виривки друковано Памятки II, стор. LVI.

50. Житіє прѣдвѣнаго Ѡца нѣего Карлаама йг҃с-мена вившаго в пещерѣ (стор. 226—231), внято із Патерика Печерського. В низу підпис: Eliasz Jaremecki pisal te xionge sam sobie ano Domini 1748 lipca d. 2.

51. Житіє прѣдвѣнаго Ѡца нѣего Лаврентіа затворника Печерскаго, иже прииѣди вѣкса исповѣдати, колико ест в Печерском монастыри стѣх могощнихъ словом йзгонити вѣси й како вѣси воат сѣ пещерѣ (стор. 232—234), внято з Патерика Печерського.

51. Житіє прѣдвѣнаго Ѡца нѣего Яданасія затворника Печерскаго, йже по смѣрти воскресъ ї прикивъ в затворѣ дванадесать лѣтъ, ї три полезная братіам сказа (стор. 235—237), із Патерика Печерського.

52. Ѡ Патерика єгипто-скитскаго слова йзбраннїе. Исторїа стѣхъ Ѡцѣ й сказанїе, како претерпѣ Хѣ Гдѣ нѣего ради спасенїа (стор. 237—239), надруковано Памятки II, стор. 236—237.

53. Даже Ѡселѣ починает сѣ книга Патерикъ єгипто-скитскій. Прѣдвѣнаго Ѡца нѣего Моисеа къ Ѡцѣ Пимина, Смоленска вивша Ѡ него написати сѣ емѣ, слово кѣ. (стор. 239—245).

54. Ѡ нравахъ добрихъ и злихъ слово кѣ. (стор. 245—266), збірка ріжнихъ виписок з аскетичною тенденцією.

55. Ѡ Яльфавита слова йзбраннїе о́ еже не поработити сѣ бѣдними помисли й скверними похотми Яльфакитѣ дѣховный (стор. 267—272), збірка короткихъ поучень. При кінці запис: Ano Domini 1748 nowembra d. 3. Eliasz Jaremecki.

56. Ѡ еже влюсты сѣ смѣха, празднословїа же й кощівствѣ (стор. 272—276).

57. О еже намотствовати всегда смертъ (стор. 276—280).

58. Яльфакитѣ дѣховнїй сице zde положихом (стор. 280—284), азбучно впорядкованї сентенциї моралїзаторскї.

59. Ѡ еже возвѣждати себе всегда в ѣсердство-ванїю і теплотѣ Гдней (стор. 284—286), короткі поученїа. При кінці підпис: Eliasz Jaremecki Bilachewicz pisal te xiege sam sobie.

60. Ѡселѣ починает сѣ книга Стѣдит (стор. 286—336), поміщено 21 поучень Студита і одно оповіданє „Ѡ Палладїи монаскѣ, йже безъ страха вѣїа поживе в непокорствѣ“.

61. Ѡселѣ починает сѣ книга Прологъ [?] Слово прѣдвѣнаго Ѡца нѣего Касіана Римлянина иже не возноситъ сѣ, апрїла дня дѣ. (стор. 337—339).

62. Слово стѣаго Яданасія йг҃смена гори Євнайскїа, апрїла ї. (стор. 339—340).

63. Ѡ книги стѣаго Петра Дамаскина слово йюла нї. дня, еже не Ѡставляти молитви кѣждаго дня (стор. 341—344).

64. Повченїе стѣаго Касіа Келикаго, како подонат дѣтемъ читати родителю своимъ, марта 5. дня (стор. 345—346).

65. Память стѣхъ сѣдми Ѡтрокѣ спашнихъ ав҃густа дѣ. й Ѡктоврїа дня кѣ. (стор. 346), без кінця, пор. дод. IV, ч. 54.

66. Стѣхъ Андреа й Єпифанїа (стор. 347), без початку. Між стор. 346 і 347 брак карток.

67. Прологъ Ѡ Іѡанна Златоустаго Ѡ йграхъ й о пажсанїихъ, скокахъ нечестивихъ, марта дня кѣ. (стор. 347—349).

68. Ѡ книгѣ Пролога, слово прѣдвѣнаго Ѡеѡктиста Стѣдїйскаго, чтенїе мѣа апрїла дня а. (стор. 349—351). В низу: 1749 januaria jest napisany marta d. 2.

69. Слово Ѡ Пролога стѣхъ Ѡцѣ, аже не Ѡвидити вдовицѣ й сиротѣ, нищихъ, странныхъ, апрїла 5. (стор. 352—353), в низу підпис: Eliasz Jaremecki Bilachewicz pisal te xionge sam sobie.

70. Повченїе Ѡ Патерика о́ нѣкоем старци до-вродѣтелнѣ, мѣа іюліа во зї. дѣа (стор. 354—356)

71. Прологъ, слово Ѡ зломзичнѣм члѣкѣ, мѣа іюліа дѣа нї. (стор. 356—357).

72. Повченїе Ѡ Притчи Ѡ казнєхъ чадѣ, мѣа іюліа дѣа кѣ. В низу підпис: Ano Domini 1749, marta 5. napisal ten Proloh w manastyru w Putny Eliasz Jaremecki.

73. Ѡ Пролога повѣсть прѣдвѣнаго Даниїла Ѡ Євлогїю каменосѣчци, мѣа марта дѣа кѣ. (стор. 359—367).

74. Повченїе стѣа Касіа Келикаго Ѡ лѣкниихъ (стор. 368—369).

75. Ѡ Пролога слово стѣа Антиѡха Ѡ црѣви нѣсномѣ й о́ мѣткѣ (стор. 369—371).

76. Ѡ Пролога слово стѣа Іѡана Златоустаго, како не лѣкнати сѣ чести книги, апрїла дня а. (стор. 371—372), при кінці підпис: 1749 marta.

77. **Ї** житіа с҃аго **Θ**еодора **Є**дескаго (стор. 374—376).

78. **Ѓ** арменской в҃си глака тридцятая (стор. 375—376).

79. **Ѓ** пост҃к арменскомъ **Я**рцн҃р҃цковк (стор. 377), обі статї виняті із південно-словянського житія Теодора Мо҃ленського.

80. Толкованіе како жи са **Б**г҃ъ **Я**враам҃ъ во **Т**ро-
ици с҃той (стор. 378—381), теологічний коментарій.

81. Книгы прѣвѣныхъ и в҃ноноснихъ **ѡ**ц҃ъ и҃шихъ (стор. 381—386), індекс книг правовірних і апокріфічних, надрук. Памятки I, 1—7.

82. **О** томъ, когда и҃кое время **ѡ** сам҃хъ хри-
стїанъ и҃коноборство костаало и҃ которїи цр҃к и҃ко-
ноборци вишла и҃ на которомъ соборк за то прокламти
(стор. 386—399), кінчить ся острым оууженям Лютеран, Кальві-
ніетів і Аріяи, між якими згадує Будного і Чеховича.

83. **Ѓ** образк с҃тїа **Т**ройци (стор. 389—390), полемічна
статейка. В низу підпис: *Ano Domini 1749, napisano marca d. 8.*

84. Починаєт са книга **К**уриля **І**ер҃салимскїи.
Иже во с҃тихъ **ѡ**ца и҃шого **К**урилла **І**ер҃салимскаго сказанїе на **ѡ**-
смїи вкк҃ъ и҃ преданїе к познанїю вкри. **Ї** пророка **Д**аниила про-
логъ на первѣю глак҃ъ (стор. 391—392).

84. **Ќ** **С**имеонк **Б**гопрїемци слово (стор. 392—393),
апокріф, надрук. Памятки II, 137.

85. **Ѓ** **Я**рїи трекла томъ, егда коста на цр҃ковъ **В**жїю
и҃ **ѡ** цр҃ю **К**онстантин҃ъ **Б**еликом, ажк перкїи сокор сотвори к по
вознесенїи **Х**вомъ рок҃ъ тнї. (стор. 393—394).

86. Сказанїе **ѡ** **І**ѡсифк **ѡ**в҃р҃ччникк прѣтїа **Б**ци
(стор. 394—395), надрук. Памятки II, 103.

87. Родословіе прѣстїи **Б**ци **ѡ** котораго кол҃на
(стор. 395—396), надрук. Памятки II, 102—103.

88. **А**ко повелк **Б**г҃ъ сотворити **М**оисею змїю
мкджнн҃ъ (стор. 396—397).

89. **Ѓ** образк распатїа **Г**д҃а и҃шого **І**с҃ **Х**рта (стор.
397), легенда.

90. **Ќ** цр҃ехъ перскыхъ како прїи доша со дари (стор.
398), надрук. Памятки II, 18.

91. **Ѓ** с҃тихъ и҃конахъ, ако и҃значала вишла встар.
закѣтк (стор. 399), полемічна статя.

92. **Ѓ** цр҃ю **К**онстантин҃ъ (стор. 400), оповіданє про те,
як **К.** видѣв хрест на небї, пор. дод. III, ч. 27; IV, ч. 3.

93. **Ќ** **М**оисей како преведе **Ж**иды (стор. 400—401),
коротеньке оповіданє з Біблїї.

94. **Ќ** **М**оисейвухъ книгъ з битїйскихъ (стор.
401), поученє про шлюби.

95. **Ѓ** елиинскихъ м҃др҃цехъ, иже **ѡ** части про-
рочествовахъ **ѡ** превишнем **Б**ж҃ествк и **ѡ** рожествк
Хк҃ъ **ѡ** пречистїа **Б**ци (стор. 401—404), надруковано **П**-
мятки II, 33—35.

96. Пророчество **ѡ** **Х**ртк и прѣтой **Б**ци в к҃мири-
ницк елиинскаго к҃мира **Я**полона (стор. 404—405), на-
друковано Памятки II, 2—3.

97. **Ѓ** и҃рействк иже в с҃тром законк (стор. 405—
406). На горї напис: 1749, maia d. 3.

98. **Н**е тревѣет **Б**г҃ъ свѣдковк на с҃дк своем (стор.
406) поученє, без кінця.

99. Житїе прѣвѣнаго **І**саакїа **З**атворника **П**-
черскаго, иже прел҃щеник вк **ѡ** дїакола **А**льшаго са во **ѡ**в҃ра-
чк **І**с҃ **Х**ртк и҃ пласанїем **ѡ** прел҃стивнаго стр҃жденїа много но-
страда, таже твораше юрод **Х**рта ради (стор. 407—409), в сере-
динї картки ушкодженї, то и҃ текет не повний. Винято із **П**атерика
Почерського.

100. **П**овѣсть **ѡ** м҃ксцехъ с҃тихъ во кратцк во
которихъ землахъ (стор. 409—410), початок статї, поданої
під ч. 40, на жаль текет дефектний.

101. **Ѓ** тола починаєт са **К**нига **Б**ивл҃кїа

а) **Ѓ** книгъ **М**оисейвухъ **Б**итїа глака кз. (стор. 411—413).

б) **Б** началк сотвори **Б**г҃ъ нїо и҃ землю (стор. 414—415).

в) **Ѓ** книгъ первихъ **М**оисейвухъ **ѡ** **І**ѡсифк глака лз. (стор.
415—417). **І** далї переповідано аж до кінця **Б**итїа на стор. 417—
426. В низу підпис: 1749 maia d. 28 napisal.

г) **В**торыхъ книгъ **М**оисейвухъ **ѡ** исходк сїюк **І**лїевихъ
(стор. 427—434).

д) **К**нига **Т**овїа зовимаїа **ѡ** **Б**ивл҃кїи взата (стор. 435—447).
В низу підпис: **С**писа сїа равом вжїим **І**лїемк **І**ер҃емцим **Б**кла-
хїичем **Д**р҃говицим, писалъ сам с҃тк, во **ѡ**вителї **П**утной,
к земли **М**олдавской, *Ano Domini 1749, Maia d. 30* дописахъ **Т**-
кїю книг҃ъ.

е) **К**нига **Р**емирось [мб. **Пр**емудрость] **І**с҃са сїа **С**ирахова,
и **Б**ивл҃кїи (стор. 448—456).

- ж) Книги проркї Даниїла з Бкелкїи взатам (стор. 457—461).
 з) **Ѓ** книги Маккавейскїх слово взате, августа ко а. днї (стор. 462—464).
 и) **Ѓ** книги **Ѓ**здры слова о црю Дарїо Перскомъ (стор. 464—467).
 і) **Ѓ** книги цртькь третнхъ о Селомонкь иремдромъ снѣ Дѣдок. (стор. 467—468).
 к) **Ѓ** книги **Ѓ**класїасткь з Бкелкїи взато повченїе (стор. 469—470).
 л) Книги Пкены пкени, уважай читателю и чты (стор. 470—471).
 м) **Ѓ** книги **Ѓ**сдїи Іїлевнхъ ѡ войнкь Гедешновой со Младїам. (стор. 471—473).
 н) Палачь Іеремкїи прорка егда висть по нахненїи Іїлевкь (стор. 473—474).

В нязу підпис: Koniec xionzki Yieremiasza.

102. Из Помоканона нжданкїишихъ правилъ и звеленїе (стор. 475—490). Під текстом дописка: Бскхъ пунктокъ всткь ѡ Помоканона тѣткь написанихъ рзї. Списа ся раком Бжїнмъ Іїлемъ Іїремцкимъ Бклаухевичемъ ко ѡбителї Пѣтнїанской в землї Молдавской при храмкь оуспенїа Пр. Б. в лѣто ѡ соткоренїа свѣкта рзени, а ѡ воплощенїа Бга Слова **ѡ**ѡмѣ. Pisal te xionge Eliasz Jaremecki Bilachiewicz sam sobie, ano Domini 1749. Тут же дописана оловцем назва передостатнього властителя рукопису: Морозевичь, 1881.

103. Книга зокемамъ Семїѡнъ новїи Бгословкь (стор. 491—498).

104. Блженнаго Ныла черноризца посланїе ко Харикїю презвитерю сьрово нападающу на согрѣшающїа, глїющї: не довлѣетъ на покаанїе ісповѣданїе встїнъ, аще и дкла постычскїа не вѣдѣтъ (стор. 499—501).

105. Презвитера цркви Іерлїмскїа прїпдкнаго ѡца нашего Існхїа словеса дїїеполезнаи читателныком (стор. 502—503).

106. Прїдвнаго ѡца ншого Іларїѡна великого повченїе къ іноческомъ чннѣ (стор. 504—506).

107. **Ѓ** мисленнѣмъ ѡкровенїи дѣйственаго вжественнаго свѣкта (стор. 507—509).

108. Глѣткь къ намъ стїи Анастасїи Синайскїи, како довро причащати сѣ стїхъ тайнкь Гкѣхъ (стор. 509—512).

109. Слово повчителное къ стїи великїи четвертокъ иже ко стїхъ ѡца ншого Іѡана Златовста (стор. 512—513).

110. Слово ѡ исповѣданїи Патерика **Ѓ**гипто-скытцакаго (стор. 514). На кінці дописка: Ano 1749 pisal osie to sierpnia d. 2. E. I. B. D. w Putny.

111. Мѣа шктокрїа дна кв. житїе стїаго великомчїныка Димитрїа (ст. 515—521), пор. дод. IV, ч. 8; XII, ч. 31.

112. Мѣа апрїла днїа кв. житїе стїаго великомчїныка Геѡргїа (стор. 521—529). В нязу допис: Ano Domini 1751, пор. дод. IV, ч. 45; VII, ч. 5.

113. Мѣа иулїа днїа єї. Житїе стїаго равноапостолнаго князя Владимира нареченнаго к стѣом крещен. Васнїа (стор. 530—548).

114. Сказанїе вчителѣ церковнаго Іеронима стїаго ѡ Іюдкь предателѣ Гдїа ншого Инса Христа (стор. 549—554), без кінця, надрук. Памятки II, 343—346.

115. [Чуда сьв. Николая], без початку (стор. 555—585). Маємо тут ось якї чуда:

1) Про злодїїв, яким сьв. Николай велїв авернути покрадене (стор. 555), без початку, пор. кїївскїи друк ч. 15.

2) Чдо стїаго Николая о Гумїѡнк (стор. 556—557), кїївскїи друк ч. 12.

3) Чдо стїаго Николая ѡ коркь (стор. 558—565), кїїв. друк ч. 14; дод. IV, ч. 14, гл. 7.

4) Чдо о нккоємъ дкцири вгопшемъ, єгоже стїи Николай жика сохрани (стор. 565—569), к. др. ч. 7; дод. IV, ч. 14, гл. 15.

5) Чдо о Петркь нккоємъ военчалныцкь, єгоже стїи Николає из темныци извави (стор. 569—575), к. др. ч. 5.

6) Чдо о трєхъ иконахъ стїаго ѡца Николая чдотвор. (стор. 576—582), к. др. ч. 4.

7) Чдо ѡ Христофоркь попкь, како стїи Николає извавнлѣ єго ѡ поскченїа мѣа (стор. 582—585), к. др. ч. 2; дод. IV, ч. 14, гл. 6.

116. Мѣа декемкрїа кв иестїи дєнь. Житїе и жизнь и ѡ части сказанїе ѡ чдєскѣхъ иже къ стїхъ ѡца ншого Николая архїєпїкопа Мурь Анкїнскїхъ чдот. (стор. 585—591). К. др. к. 49—50. Під текстом підпис: Ano Domini 1755. Te czuda pisal oyciec Eliasz Jaremecki przezwiter wsi Kelminiec w Хоткнскомъ повѣткь.

117. Ч8до ст҃аго Николаа ѿ Полокчинѣ Татаринѣ соткоршим ся къ градѣ Кіевѣ (стор. 592 - 598), к. др. ч. 11; дод. IV, ч. 14, гл. 16.

118. Ѡ велицкѣмъ Ѡци Николай, како темницѣ прѣать ѿ многа зла претерпѣ ѿ Хрѣтоу на кистныхъ мѣчнтелей (стор. 599—601), к. др. к. 59—60.

119. Ч8до ст҃ла Николаа ѿ градѣ кышнемъ къ странѣ Лукійсткѣй (стор. 601—602). К. др. к. 62. На кінці допис: Іерей Іана Іремецкѣй Бѣллуекич написалъ сѣа ч8да ст҃ла Николаа року Бжїа ѿ҃нѣ. мѣа июлѣа дописалъ дня 3. на той часѣ будѣчи на пароуїи ко кеси Хелмницахъ к покѣтѣ Хотѣнском.

ХУІІ. Вѣчність пекелная.

В бібліотеці Черемиської гр. к. капітули знаходить ся під знаком L. C. 1 рукописний збірник із половини XVIII в., котрого зміст подаємо тут. Се книжочка зложена із 126 карток 4-ки, нумерованих, у старій оправі, писана вількома руками, скорописом XVIII в. На першій картці знаходимо титул: Кѣчност пекелная або вазенїе ї ѿгон людей потопленнихъ в пеклѣ. Твір під сим заголовком займав більшу часть рукопису, та на жаль він не дійшов до нас цілий. Мавмо тут лише :

1. Роздѣл а. (стор. 1—25).

2. Роздѣл вторый. Першая мѣка вѣчности пекелной темность (стор. 25—46).

3. Роздѣлъ третій. Другая мѣка пекелной вѣчности плачъ (стор. 46—47). На стор. 47 писано вьшою рукою, нїж доси, і перервано на кінці. Стор. 48 порожня.

4. Роздѣлъ д. третья мѣка кѣч[но]сти пекелной голодѣ (стор. 49—94). Кінця бракує, далі велика часть рукопису видерта, а від стор. 95 писано вьшою рукою.

5. Роздѣлъ десятій. Кѣчност оу҃стакичное людїи повожныхъ кздихане (стор. 95—102).

6. Роздѣлъ шдинадцатій. Кѣчност сонѣ страшнїхъ злыхъ людїи (стор. 103—112).

7. Роздѣлъ вї. ѿ неказанномъ а завше нокомъ караню людїи потопленнихъ (стор. 112—131).

8. Роздѣлъ гї. гї. наоуки с проханхъ роздѣлокъ винати (стор. 131—136).

9. Зовране або сѣма того, що сѣ ѿ вѣчности к той книзѣ покѣдило (стор. 156—167). На стор. 165 перерва, і тільки 9 радків, а далі порожнє місце; стор. 166 порожня, на стор. 167 зачинає ся остатнїм словом якогось незвісного реченя.

10. Роздѣлъ четирнадцатый. Котрїи сѣть дрова ѿ котораа страка огна пекелного, а кразѣ ѿ неслуханой тажкости грѣхѣ смертезнаго (стор. 167—198).

11. Роздѣлъ пятнадцатый. Чомѣ грѣхѣ смертезнаи оденѣ вѣчними викаетѣ мѣками каранїи (стор. 198—211).

12. Роздѣлъ шеснадцатый. Неслуханная сѣкпота и гавпство народѣ людского такѣ къ ѣказаню грѣхѣвѣ, іако ѿ карана вѣчного, котрое за грѣхи справедикость возка на значила (стор. 211—223).

13. Роздѣлъ седмнадцатый. Зоврани того всего, що ѿ вѣчности пекелной покѣдило сѣа (стор. 224—245).

14. Замкнени вѣчности (стор. 245—248). Конецъ видерто. Далі йде ряд легенд про загробнє житє, що мабуть належали до того самого твору, значить, узяті з того самого ори҃галу, що ѿ „Вѣчність пекелная“.

15. Роскоши зѣмтѣнои заживаючи жена до пекла погрѣжена, а мѣжѣ еи, животѣ працюити ї впракленни кедѣчи зѣвлєн, цорка иж з видєна шѣога [польське : obozga] нухъ на добрии животѣ естѣ накернєна (стор. 249—252).

16. Жолнѣрѣ шден през двѣстѣ лѣтѣ некесной хкалы заживаючи, за шднѣ годинѣ розѣмѣлѣ (стор. 252—254).

17. Законникѣ шденѣ слѣхѣючи краснаго спѣкании пташка шдного през т. лѣтѣ в пѣшитркалѣ, а том сѣ емѣ за шднѣ годинѣ здало (стор. 254—256). Пор. устнє оповіданє нар. Житє і Слово II, 185—188.

18. Ѡ милѣсердїю вѣом, котрое кѣк грѣхѣ людским переходитѣ (стор. 256).

19. Дѣкѣкка шдна Ѡца и маткѣ завила, іакѣ мѣрдїи вѣгого достѣпила (стор. 257—258).

20. Великии мѣки пекелными оу҃готованы грѣшным, меновите настоителем церковным за непрокѣданїе людєм слока вѣгого (стор. 258—259).

21. Страшноє видєнїе потопленыхъ панѣ великихъ дѣховныхъ іак ѿ свѣцкихъ (стор. 259—261).

22. Хвалы неѣнои и мѣкѣ пекелныхъ шгледанєм новоначалкными в законѣ кытрвал (стор. 261—271).

23. Дня кол ш ден з дрѣгого дѣмкола насмѣкал ся, же страты шднѣи дѣи жаловалъ, а мѣла ки си дла затрачнѣи чотырохъ дѣи шпекномъ кеселити (стор. 271—273).

24. Прикладъ ш сѣи непослѣшном родичокъ (стор. 273—274).

Від стор. 1—47 одно письмо, відси до стор. 57 вьнше, дрібнѣйше та красше; відси до 94 перша рука, далї від 95—110 знов друга. Між стор. 110 і 111 прогалина, від 111 починає третя рука до 167, відси починає знов друга рука аж до 248, а відси четверта аж до кінця. В тій остатній часті титули писані киноваром і скорописю; друга рука пише титули полууставом, перша великими скорописними буквами. На стор. 95, 97, 101, 103 в низу вкладна: Снѣи книга Пекелнамъ вѣчностъ (на стор. 99 і 101 назву вищерабано) и не можетъ бити штолъ шлѣченна кѣчннми часи. Рокѣ Бжѣ. лѣшнѣ. мѣи сентев. дни дѣ. В низу сторін усюди кустодц, на бокових маргінесахъ декуди цитати з Письма сѣв. Про сей рукопис згадує проф. Калужняцький у своїй праці „Обзоръ славянорусскихъ памятниковъ языка и письма находящихся въ библиотекахъ и архивахъ львовскихъ“ (Труды Ш. археол. сѣѣзда, Кіевъ, 1878, т. II, 237 і 290). Він називає книжку про „Пекелную вѣчностъ“ „навѣстною“; кому і де вона звѣсна, сего він не згадує. Що самому проф. К. вона мало звѣсна, се видно з того, що він бачить у нѣй „статью о предметахъ народной пытливости“, де буцїм то показані „ужасы загробной жизни“. Тимчасом „Пекелная вѣчностъ“ зовѣм не апокріф і не оповіданє, а широка схолястична моралїзацїя, тїлько де-де оживлена коротенькими примірами. Судячи по мові і по укладї твору, се безсумнівний переклад із польського.

ХУІІІ. Сокольський рукопис.

Отсей рукопис, писаний одною рукою з разу дрібним полууставом, а в другій половині курсивом, у ХУІІІ в., заховав ся у одного селянина в с. Соколя, Мостиського пов., від котрого я одержав його за ласкавим посередництвом д. Січинського. Рукопис без початку і кінця, зрештою досить добре захований, писаний на грубїм сїрїм папері в 4-ку, на сторінцї в першій половинї 28, у другій 29 рядків. Над кожною сторінкою жива паїнація, в ниву кустоди; титули і жива паїнація киноварні, так само й великі букви в тексті. На початку рукопису, на жаль знов з великими прогалинами, маємо другу, де в чому поправнїйшу копію „Пекел-

ної вѣчности“, якої опис подано в дод. ХУІІ. Осє зміст нашого рукопису:

1. Пекелнамъ вѣчностъ, без початку, конець другого роздїлу (стор. 1—3), пор. дод. ХУІІ, ч. 2.

2. Роздѣлъ третїй. Дрѣгама мѣка пекелной вѣчности палчъ (стор. 3—14), пор. дод. ХУІІ, ч. 3.

3. Роздѣлъ четвѣртый. Третя мѣка вѣчности пекелное голод (стор. 14—26), пор. дод. ХУІІ, ч. 4.

4. Роздѣлъ пятый. Четвѣртамъ мѣка вѣчности пекелное смродъ (стор. 26—44), без кінця.

5. [Роздѣлъ шестой. Сѣдмама мѣка вѣчности пекелной шгома] (стор. 45—53), без початку, між стор. 52 і 53 брак карток.

6. Роздѣлъ дѣсятый. Сѣсмама мѣка вѣчности пекелной стоганнѣ (стор. 54), кінця нема.

7. [Роздѣлъ ?—? мѣка вѣч. пек. робакъ иж не оумре] (стор. 55—64), без початку і кінця.

8. [Роздѣлъ ?—? мѣка пек. вѣч. кѣзнѣ пекелное] (стор. 65—78), без початку і кінця.

9. [Роздѣлъ ?—? мѣка пек. вѣч. кѣзнадѣйностъ] (стор. 79—90).

10. [Роздѣлъ дѣсятый. Прагннѣ вѣчности] (стор. 91—97), без початку, пор. дод. ХУІІ ч. 5.

11. Роздѣлъ одинадцятый. Вѣчностъ сонъ страшный пыхъ людѣи (стор. 98—108), пор. дод. ХУІІ, ч. 6.

12. Роздѣлъ вї. Сѣ несканномъ л завнѣ некомъ караню людѣи потопленыхъ (стор. 108, 113—131), пор. дод. ХУІІ, ч. 7. Стор. 109—112 належать до якогось вьшого роздїлу. На стор. 120 у горі дописка: Senko Kidan ożeniony w roku 1826.

13. Роздѣлъ гї. Г. навкн с пропыхъ роздѣловъ вынатыи (стор. 131—154), пор. дод. ХУІІ, ч. 8.

14. Зовранѣ лѣво сѣма того вѣсего, що сѣ ш вѣчности пекелной в той книзѣ покѣднло (стор. 155—163), пор. дод. ХУІІ, ч. 9.

15. Роздѣлъ чотырадцятый: котрын сѣтъ дрока й которамъ страка шгна пекелного. Й заразъ ш неслыханной тажкостн грѣхъ смертельного (стор. 163—199), пор. дод. ХУІІ, ч. 10.

16. Чомѣ грѣхъ смертельный шденъ вѣчннми выкаетъ мѣками каранный. Роздѣлъ еї. (стор. 199—212), пор. дод. ХУІІ, ч. 11.

17. Роздѣлъ шеснайдцятый. Неслыханная чинностъ видѣ такового родѣ людского такъ вѣ оумажаню грѣхокъ яко й ка-

раня вѣчного, которое за грѣху справедливостъ возкаи назначила (стор. 212—224), пор. дод. XVII, ч. 12.

18. Роздѣлъ семнадцатый. Зображеніе того всего, що ѡ вѣчности пекельной повѣдалося (стор. 224—225), пор. дод. XVII, ч. 13.

19. Замкнене вѣчности (стор. 225—229), пор. дод. XVII, ч. 14.

20. Докопчене писма, але где є конецъ карани вѣчного? (стор. 229).

21. До чительника ласкавогѡ (стор. 230—235). Половина стор. 235 порожня і записана пробами пера. Стор. 236 також порожня. На горі дрібним письмом напис: Roku Pańskiego Tysiąc siedm set dwudziestego pierwszego maia dnia 8. Під сим иньшою, пізнійшою рукою: 1721, d. 8 maia ta książka spisana.

22. О єпипк Оудонк (стор. 237—243), без початку, пор. дод. IV, ч. 59.

23. Приклад ѡ женѣ нотопленой в некаѣ, иждла встидѣ танла грѣхъ смертельный на сповѣди (стор. 244—246).

24. Приклад ѡ женѣ в збытнхъ шатахъ кохлючой ся, якъ страшике сѣ снѡви показала ѣ якъ справедлике ѡсѣжена ѣ потоплена была (стор. 246—248).

25. Слово ѡ женѣ оутанкшой грѣху смертельный на сповѣди (стор. 248—251).

26. Неко мѣкою Хѣюю ѡтвореное зновѣ грѣшныи люде замыкают ѣ іако болше є жен для строев потопленыхъ, ниж самыхъ вѣсов (стор. 251—252).

27. Роскоши збытної заживаючи жена до некла погрѣжена, а мѣжъ ей, животъ працовитый ѣ оутрапленный ведѣчи звакленѣ; цорка ихъ з видженя ѡкойга ихъ на добрый животъ єсть накернена (стор. 253—256), пор. дод. XVII, ч. 15.

28. Слово ѡ томъ, который но смѣрти дозналѣ мѣкѣ пекельныхъ, а по змертвхъ своемъ встаню велми дивно покѣтовалѣ (стор. 256—258).

29. Барзѣ грѣху смердитѣ передъ Бѣгомъ ѣ агглы, ниж стержѣ всакій (стор. 258—259).

30. Прѣтамъ Бѣа жолнѣра ѡдного, который каждый дню мовил мѣтвѣ: Бѣе Дѣо радѣи сѣ, през дѣлѣтъ ѡ дѣвола стерегла (стор. 259—260).

31. За страннопріемство пастѣхъ кролемъ зостал, а кролѣ выгнанѣ с кролевства за неприятіе на ночѣ (стор. 260—261).

32. Члѣкѣ ѡденъ кысповѣдаки сѣ ѣ покѣтѣ приивши за ѡднѣ ночѣ чтыри короны приналѣ (стор. 262—265).

33. Жолнѣрѣ ѡденъ през дѣкѣтѣ лѣтѣ небескон хкали заживаючи за ѡднѣ годинѣ розвѣмѣлѣ (стор. 265—267), пор. дод. XVII, ч. 16.

34. Законникѣ ѡденъ слѣхлючи красного снѣкваннѣ пташка ѡдного през тѣлѣтѣ вѣшнѣтравалѣ, а тоє сѣ ємѣ за ѡднѣ годинѣ здало (стор. 267—268), пор. дод. XVII, ч. 17.

35. Великіи мѣки пекельныи оутованы грѣшнымъ, меновите настоятелемъ црковнымъ, за непроповѣдане людемъ слова Бѣого (стор. 269—270), пор. дод. XVII, ч. 20.

36. Странное виденіе потопленыхъ пановъ великихъ такъ дѣховныхъ, іакъ нскѣцкихъ (стор. 270—271), пор. дод. XVII, ч. 21.

37. Хвалы небесной ѣ мѣкѣ пекельныхъ ѡгладенимъ ноконачалный к законѣ кытравалѣ (стор. 272—277), пор. дод. XVII, ч. 22.

38. Розмова ѡдного рыцера з дѣяколомъ ѡ дѣлахъ людей оумерлыхъ (стор. 277—279).

39. Дѣяколѣ ѡденѣ з дѣвого дѣвола насмѣкал сѣ, же оутраты ѡднѣи дѣи жалокѣтѣ, ѣ мѣлѣкы сѣ для затраченя чотырохъ дѣшѣ ѡпекѣновѣ вѣселити (стор. 279—282), пор. дод. XVII, ч. 23.

40. Прикладѣ ѡ снѣ непослѣшномѣ родичомѣ (стор. 282), пор. дод. XVII, ч. 24.

41. Гѣ крѣщеніи Жидокина пѣскомъ в небытін воды (стор. 283—284).

42. Сказаніе ѡ пернихъ князехъ Рѣскихъ ѣ о Кієвѣ (стор. 284), із Гізелевого Синописа, стор. 14—17.

43. Гѣ крѣщеніи Рѣси (стор. 284—287), ibid. стор. 62—65.

45. Гѣ писменахъ рѣскихъ, когда ѣхъ знати почали (стор. 287).

46. Гѣ Мосоухъ прародителю Москокомъ (стор. 287), ibid. стор. 11—12.

47. **Г** звѣреню Києва й Печерского монастыря през Батїа (стор. 288), *ibid.* стор. 150—159.

48. Сказанїе ѿ житїа стѣх ѿтець, како претерпѣтъ Гдѣ наш Іс Хс спсєніа ради члвческаго (стор. 288—290), надрук. Памятки II, 236—237.

49. **Г**птаствѣ дивномъ (стор. 290). Приводжу першу половину сеї статейки: Ї сарацинской земли єптаство названоє Гороактєсь, которое гды страстный тиждень приидеть, анк спѣвають, анк вєть, але якъ мертвое на знакъ креста зложивши крыла, на деревьяхъ завѣсивши са, якъ мертвіи до воскресєніа зостають. а гды Хсѡ воскресїе приидет, то на свѣтаню пришедши до себе спѣваютьъ.

50. Ч8 да которыи са стали, гды Хс перед Іродом до Єгипта оуходилъ (стор. 291—292), без кінця, надруковано Памятки II, 154—156.

51. Конецъ якогось катехізіса (стор. 293).

52. Оуставъ людем ѿ крацѣхъ (стор. 293—294), без кінця, із Помоканона.

53. Слово м. Златоустоко ѿ посланїа к. ко Тимофею (стор. 295—297).

54. Тогожде ѿ перваго посланїа (стор. 297).

55. Слово ѿ ѿци Герофїишнѣ, како спсє владниц8 (стор. 297—298). До сего слова додано кілька дрібнихъ легенд.

56. Сказанїе оучителя церковнаго Геронима ст҃аго ѿ Іудѣ предателѣ Хсѡмъ (стор. 299—303), надруковано Памятки II, 343—346, пор. дод. XVI, ч. 114.

57. **Г**покаянїи (стор. 303).

58. Словеса ѡзбраннаа (стор. 303). Подано ось яку загадку: **Г**тиць ма роди, аз же родихъ сєкѣ жен8, жена же моя роди мнѣ дитѣ, дитѣ же мое роди ѿц8 моем8 матер. У викладї сеї загадки сказано: **Г**тиць є Бгѣ, ѡже созда Ядама, а вынавши ѿ него ребро создалъ єм8 жен8, ѿ ней же рече: родихъ сєкѣ жен8. а жена моя роди дитѣ, из неяже роди са Бгѣ. Тое же, рече, дитѣ мое роди ѿц8 моем8 мѣрѣ, то є прѣстѣю Бгѣ.

59. Ч8 до ѿ намѣстивахъ, економахъ ѡ іг҃менахъ мертвыхъ, живымъ внощи в трапєзѣ показавшихъ са (стор. 303—304).

60. Ч8 до кѣ в нѣкоєй ѿвителн, ѡже ікони стѣхъ Павла ѡ Николаа вєстѣдокаша со сокою ѡ Павловѣ мечѣ кровавый ѿверѣте са оу Николы, ѡ крест Николни оу Павла (стор. 305—306).

61. Сентенції і поучєня без осїбногo титулу (стор. 306—308).

62. Слово ѿ вкрїни ѡз мертвыхъ Карина ѡ Левгина снѡвѣ великаго Єумєшна законника, ѡже сказаши, како Гдѣ до Яд8 прииде ѡ стѣхъ изведе, в **Г**т8 дитѣ написано (стор. 308—318), надрук. Памятки II, 305—314. Внизу на стор. 318 підписано: Xiędz Borecki umar roku 1825.

63. Чудо Богородичине без початку (стор. 319—320), пор. Pfeifer, Marienlegenden, Stuttgart 1846, N. XX.

64. Слово ѿ болюшемъ ѡ пред ѿбразомъ Єїсокомъ спокѣдаюшемъ грѣху своѣмъ ѡ ѡцѣкликнемъ по спокѣди (стор. 320—321).

65. Жєна грѣшилаа пришедши спокѣдати са ѡ не хотєше грѣхѡв своихъ покѣдати ѿиде ѡ вкрѣте на нѣти болюцаго ѡ взєвши єго в дом свой помазавши ѡм ѡмѣщенїе грѣхѡв своихъ ѿ Бгѣ прїять (стор. 321—322).

66. Слово ѿ прєшедшой горѣ ѿ мѣста своего ѡ рѣкѣ Нилѣ (стор. 323—325).

67. Слово како ѡсвѣщаетъ дѣвоць мнѣхи (стор. 325—326).

68. Киденїе дѣи малого дитяти през стѣю Івлин8, котораа дѣла просила єѡ, жєкѣ матцѣ єгѡ покѣдила, жєкѣ карала дѣти своѣ, вѣ за злоє вѣхѡпанє стислый рахѣнокъ вѣдетъ Бгѣ ѿдавати (стор. 327).

69. O widzeniach, objawieniach, zachwyceniach, pokazywaniu się aniołom dobrych y złych iako rozumieć (стор. 328—331).

70. O widzeniu duszy iedney z ognia wychodzącej nad słońce iaśnieyszey (стор. 331—332).

71. Oszukanie pustelnika iednego przez czarta (стор. 332—333).

72. Dusza ktora naznaczona do nieba, będzie w nim chociaż by y zgrzeszyła, a ktora nie iest naznaczona do nieba, chociaż by y w dobrych uczynkach żyła, na koncu iednak odpada przez wyrok o sobie rozumienie y pychę (стор. 333—335). На кінцї допущєно: Roku 1826-go d. 7-a 9-ber snieg mały upadł i zaraz zginął, potem deszcz szedł do samego Bożego narodzenia polskiego, takie błoto było, że nie można się było na świat wyiawić, a od polskiego Bożego narodzenia trocha był mroz, a od nowego roku ruskiego wiatr pinnował.

73. О postawie Jezusa Christusa. Czasow Oktawiana cesarza niekatory Lentulus w stronach żydowskiey ziemi, Heroda króla urzędnik Senatowi u wszystkiey radzie rzymskiey tak napisał (стор. 337—338), надрук. Памятки II, 205—206.

74. Люцидар ѡзнаймѹчний ѡ речлѹ соткоренных на нѣси ѿ на землѹ, з грецкогo на рѣский предложен' (стор. 338—356), без кінця, писано курсивом.

75. Житіє прѣд. Ѡца Павла Фивейскаго Ѡ с. Іеронима написано, жилъ рокѹ снѣ. (стор. 357—362).

76. Слово ѡ смиренїи, ѿже всю силѹ діаволѹ повѣждаеть (стор. 362).

77. Житіє стѡи Марны дѣци, ѿже в мѹжеском ѡбразѣ сїсе сѹ (стор. 363—369), пор. В. А. Янчукъ, Юбилейный сборникъ въ честь В. О. Миллера, Москва 1900, ст. 365—366.

78. Житіє Євлогїа Александрїйскаго ѿ єдинаго ѡктагo (стор. 369—371).

79. Приклад ѡ незгодѣ братерской ѿ ѡ гнѣвѣ, для которoгo діаволъ справн' то, иж сїїеникъ много мѹчен за Хѣ на конци Ѡрек сѹ єгѹ, не нростив брата, а иже Ѡ него прощенїа просив ѿ не полѹчик, коренѹ мѹчнѹкѹ в' мѣсто єгѹ полѹчикъ (стор. 371—375).

80. Житіє стѡго Павлина єпїпа Поленскаго, который себе в неколю за сїяковина замѣною Ѡдалъ (стор. 375—376).

81. Житіє прїдѣнаго Ѡца Оўара чѣдоткорца, ѿже Ѡрочати триднєвномѹ нрєглѹти соткори ѿ капицѹ скєю на промєню закѣси (стор. 377—384).

82. Житіє ѿ мѣнїе стѡго Ѡєвдoра стратилата, то є полковника (стор. 384—390).

83. Житіє ѿ мѣнїе стѡи євѹлїкомѣнци Єкатєрини (стор. 390—399).

84. Єказанїє аγγлово стѡмѹ Макарію ѡ оўмершихъ дїах ѿ мѹсках (стор. 399—404), без кінця, пор. дод. XII, ч. 4.

XIX. Дрогобицький збірник.

Про сей рукописний збірничок подав я відомість у-перве в „Зорі“ 1886 р. стор. 155—156. Пізнійше я передрукував із него дещо в „Кїевской Старинѣ“ і в Памятках (т. I, 23—26, 31—32, 255, 270—271, 273—274 і II, 50—65) Се властиво шматок більшого ру-

копису, 15 карток 4-ки, записаних досить дрібним письмом, без киноварі, що вжита тільки на однім рисунку. Ті картки я одержав від о. М. Зубрицького. Оповідання поміщені тут, списані переважно церковною мовою, хоч значно підмїшаною народніми елементами; тільки декуди переважає народня мова. Ось зміст сего рукопису:

1. Конець оповідання про Самсона (стор. 1), без початку, надруковано в „Зорі“ 1886 стор. 156, і Памятки I, 270—271.

2. Ко нима Ѡца ѿ сїа и стѡго Дѣла мнн (стор. 2—4), пісний апокрїф, „Єпїстолїа о недѣли“, без кінця, списана мовою близькою до народньої, часть надруковано в „Зорі“ loc. cit. Перед текстом рисунок: хрест на Адамовїй голові, над ним напис: ІІЦІ. а по боках ближе до хреста: Іс. Хс. ни. ка. м. л. р. в. т. к; дальше від хреста з правого боку буква під буквою: Б. III. Г. II. Р, а з лївого Н, З. М. Г. X. Б.

3. Виривки із Слова єв. Григорїа про хрестове дерево, з вини переплетника порокидані. І так маємо: Ѡ дрєвѣ томже, иже иростє изъ вѣнца Ядамока (стор. 17—18), Ѡ третом дрєвѣ, на нїмже раснѹ сѹ разкoйникъ некѣрникъ (стор. 18), конець оповідання про дерево, що принесли Соломонови демони (ст. 5) і Ѡ главѣ Ядамокѣ, которѹю принесли дѣмони з дрєвомѹ (стор. 5). Ті відривки були опубліковані мною, дв. Памятки I, 31—32; II, 242—246.

4. Слово стѡго Василїа како їзгони євѣса из чєловѣка, писало сѹ в 1743 г. (стор. 6—8), без кінця, пор. дод. XVI, ч. 14.

5. Житїє Пана Бѣга нїєго Іс Хѣ ї мѣре єго (стор. 9—14), опубліковано Памятки II, 50—65. Тамже вказано, що початок сего оповідання — дословний переклад першої глави Опєцьової книги „Żywot Pana naszego Jezusa Chrystusa“.

6. Слово стѡго Ѡца нїєго Яданасїа патрїархи александрийскаго ѡ Мєлхисєдєцѣ, 1742 anno (стор. 14—16), пор. Памятки I, 97—100 і дод. XVI, ч. 9.

7. Житїє ѡ Ядамѣ ї Євѣ ї ѡ согрѣшенїи ѿх ѿ їзганїю їз рѹл ѿ ко.вил по согрѣшенїю (стор. 23—24, 19—22), друковано в „Кїевской Старинѣ“ і в висїтках Памятки I, 23—26.

8. Конець оповідання про те, як Давид писав псалтир (стор. 23), друковано Памятки I, 273—274.

9. Конець оповідання про те, як Сиф ходив до раю (стор. 17), пор. Памятки I, 35—36.

10. Мѣж марта в ѓ. дѣнь. Преподобнаго Ѡца нѣе-го Платѣа человека Бжѣа (стор. 25—30), пор. дод. XVI, ч. 40. Остатні дві картки дуже пообдирані по рогах разом з текстом.

На стор. 3 на марг. на горі підпис: Kondratko Jawor, на стор. 4 Іван Kondratkow. На стор. 23 під текстом: Pisał Stanisław Mi (решту вишкрябано). Писало ся 1743 anno. Pysało się przy petri Czorniewiczowi Mieszczanin Drohobycki.

На одній стороні на внутрішнім маргінесі здовж тексту була написана нар. пісенька:

Ой дай хоть трошечки,
Квѣлю товѣ панчошечки;
Ой дай, почѣш ся,
Йк не даш, повѣш ся.

На жаль при переплеті сей напис заліплено.

XX. Камянський Богогласник 1734 р.

Отсей рукопис, визичений мені за ласкавим посередництвом д. Кароля Бандрівського, старшого комісаря податкового в Грибові, з села Камяної грибівського пов.,— то книжечка в малу 4-ку, писана одною рукою, з вивком кількох карток вліплених пізнійше, досить старанно, полуустановом, з киноварними титулами і грубо рисованими заставками. Книжечка в новійшій оправі, захована досить добре, хоч на картках (сірого, грубого паперу) видно сліди довгого і частого вживаня. Деякі картки пороздирані і позаклиювані; де инде старе писане заліплено картками і на них написано відповідний текст новим почерком. На кожній стороні переічно 20 рядків тексту в лійній рамці; на горішній лійці на середині йде жива пагінація писана киноваром, а з боку кирильська пагінація, але ведена з помилками. Остатня сторінка має число 247; але по стор. 19, 20, 59, 60, 70, 89, 93, 153, 154, 155, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 179, 180, 181 лишено по одній стороні непагінованій, натомісь числа 61, 70, 89, 93, 149, 153, 179 і 229 покладено по два рази. Бракує карток, що мали стояти як стор. 11—14, 100—148 і 182—183; натомісь вставлено по дві картки пізнійше писані і непагіновані між стор. 205—206, 209—210, 223—224 і 227—228; ся остатня сторінка має однак замісь 228 пагіну 229, що повторяєть ся зараз на дальшій сторінці. Таким робом виходить, що рукопис мав первісно 258 сторін або 129 карток, а тепер має їх лише 105 крім нумерованої титулової карти. На тій карті, приклеєній до руко-

пису пізнійше, бачимо серед орнаментів подовгасте колісце, а в ньому киноварний титул: Пѣсни третѣ четырдѣсятниці нѣниці Ѡндѣа мѣтарексей даже до пѣтюнкі, списаннѣй рокѣ ѡѡѡѡ. Сей титул, певна річ, належить тільки до одної часті збірки, а власне до тої, що має далі окремий титул „Компендіюмъ“. Але чи й верхній титул „Пѣсни третѣ“ стосуєть ся тільки до тої одної часті, чи до цілої книжки? Може бути, що в титулі виставлено спеціально пісні великопісні для того, бо ся часть була найважнійша в цілій збірці, а „Пѣсни третѣ“ належать до цілої книжечки, що була третьою частиною більшої збірки. Невловлюю ся до такої думки з огляду на те, що вніші групи пісень у отей книжці — а в їх, як побачимо — більше ніж три, не мають ніякої спеціальної нумерації; далі з огляду на те, що в тій самій околиці того самого року був списаний инший збірник духовних пісень, якого зміст, о скільки можна догадувати ся, доповнював зміст отсей збірки, так що міг бути першою або другою її частиною.

А. Начало съ Богомъ пѣсеней на праздники Бгородичны (стор. 1—33).

1. На рождѣство прѣтой Кладѣици нѣей Бѣи пѣснь ѡ. (стор. 1—3), поч. Сѣй дѣнь Гдѣнь лнѣйтѣ.

2. Пѣснь ѡ. под. Архагглі (стор. 3—5), поч. Радѣйтѣ ся вси людѣ, двѣ ся раждаетъ.

3. Пѣснь ѡ. ѡ фамиліи Іс Хста (стор. 5—6), поч. Сламоната Янно стѣа.

4. На Покров прѣстой Бѣи пѣснь ѡ. под. Не плачѣ Рахнли (стор. 6—10), поч. Бѣа на прѣтолѣ к' нѣсномъ колѣ.

5. Пѣснь ѡ. на той праз. (стор. 10), без кінця, поч. Йко Бгом' прѣйзкранию.

6. Конецъ піснѣ на Введеніе (стор. 15—16).

7. На зачатіе прѣтыа Бѣа (стор. 16—18), поч. Слава мѣдѣ Бѣа к' Троици ѣдиномѣ.

8. Пѣснь ѡ. под. Бѣе к'крным (стор. 18—20), поч. Замитай цорко Ѡца прѣдѣкѣнаго.

9. На Благок'ршеніе прѣтыа Бѣа пѣснь перкаа (стор. 20—22), поч. Да прѣдетъ всемѣ мѣрѣ радость, пор. Богогласникъ 1790, ч. 98.

10. Пѣснь ѡ. на той празник (стор. 22—24), поч. Прѣде архаггль к Назарѣдѣ къ дѣк.

11. Пѣснь ѡ. на тойже праз. под. Архагглі з нѣк. (стор. 24—25), поч. Песлан въ аггль Гавриилъ къ дѣк прѣтой.

12. На положеніє чѣнмъ ризы прѣтой Бѣи пѣсн на под. Завитай цорко (стор. 26—27), поч. С преславна дѣо прѣтала.

13. На вѣпеніє прѣстой Бѣи и пѣсн' а. под. Похвала (стор. 27—29), поч. Прійд'кте з' агглы вси конци земный.

14. Пѣснь в. на той праз. под. Послан кѣ (стор. 29—31), поч. Ярхагглы з' нѣа пришли до Бѣи.

15. На положеніє чѣнаго пояса прѣтой Бѣи и пѣснь а. подокен Слична ютренко. Иже в напастех' и въ оклеветаніи сѣщи да поют (стор. 32—33), поч. Иже ѿ сѣдца до тебе в'здыхаемъ. В визу: Концѣ пѣснямъ на иразники Бѣородичныа.

Б. Починают' ся пѣсни ирткѣ Богородици всегда пѣваемаа (стор. 34—64).

16. Пѣснь ѿ прѣтой Бѣи а. соложенна в' рокѣ каѣгла. (ст. 34—37), поч. Чѣла дѣо, нѣсна царице. Читаемо тут між иньшим:

Змнѣй са Панны над пол'сковъ короншѣвъ,
всмирѣй звады, згодѣ межди наны
наиспокойнѣша дай Панно над панны.
Геретниковъ засѣ сѣдца камен'ныа
Змагчѣ и лютерскѣ вѣады оупертыа.
Которасѣ славна в Сокал'скомъ ѿбразѣ
и в Чен'стоховскомъ славнѣйша, где князѣ
Товѣ покорный поклонъ и царѣ
ѿдають и всѣ под ноги людѣ
Твои падають, чѣдами вславѣона.
З Жировницкого малого икона
великы ласки прослѣшимъ роздаешъ,
и в Борвиской са цѣрки величаешъ,
и Ярославскѣсь поле збогатила
своими ласками, котрыми прѣд вѣки
Бѣѣ тѣ оуѣвѣвѣла межде челоѣки.
Льковска капица кроваѣ слезы знаѣ
твон, коли Лвовъ морѣ тажкѣй чеклѣ.
И Почаѣвска тебѣ славитъ скала,
и в Подкаменю в' великой-сѣ славѣ стала.

Судячи по мові, се виглядає на переклад із польського. Ви- числені тут чудотворні ікони Сокальська, Ченстоховська, Борецька (коло Ряшова), Ярославська, Львівська і Підкаменецька — латиські, а Жировицька, Борунська і Почаївська — руські, пор. Ks. Sadok

Pałac, Cudowne obrazy Matki najświętszej w Polsce. Lwów 1891, під відповідними назвами.

17. Пѣснь в. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 37—37), поч. Зкѣздо морска, тѣ Гѣа, переклад з польського.

18. Пѣснь г. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 38—39), поч. Радѣи са Маткѣ Бѣа прѣд вѣки.

19. Пѣснь д. Бѣи, под. Прѣчтала панно (стор. 39), поч. С Мрѣе чѣла.

20. Пѣснь е. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 39—41), поч. Бѣо- ѿвзраннаа Мѣи ѿтроковице.

21. Пѣснь з. Бѣи, под. Чѣтала Бѣе (стор. 41—42), поч. Зкѣздо ѿвляющаа сѣнца.

22. Пѣснь з. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 42), поч. С Мѣи дѣо чѣла.

23. Пѣснь и. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 43), поч. С Мѣи дѣо сѣла.

24. Пѣснь д. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 43—44), поч. Сѣла Бѣе, грѣшнымъ людемъ помощнице.

25. Пѣснь і. Бѣи под. Возлюбила мѣи (стор. 44), поч. Прѣтала панно, тѣ непрестанно молим оуѣстнами.

26. Пѣснь л. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 44—45), поч. К тебѣ Бѣѣ Мѣи привѣгаемъ.

27. Пѣснь к. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 45—46), поч. Бѣе цѣрице, прѣтала Владычице [sic!], пор. Богогл. ч. 139.

28. Пѣснь г. ѿ прѣтой Бѣи, под. Слична ютренко (стор. 46—47), поч. Бѣе вѣрнымъ ѿкорону.

29. Пѣснь д. ѿ прѣтой Бѣи, под. тойжде (стор. 47—48), поч. Слѣчна ютренко до сѣнца прикрана.

30. Пѣснь е. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 48—49), поч. Роже сличнаа, дѣо чѣла.

31. Пѣснь з. ѿ прѣтой Бѣи, под. Бѣо ѿвзранна (стор. 49—50), поч. Прѣтала панно, аггаска цѣрице.

32. Пѣснь з. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 50—53), поч. Чѣла дѣо цѣрице, Мрѣе Бѣородице.

33. Пѣснь и. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 53—54), поч. Радѣи са цѣрице, нѣла застѣпнице.

34. Пѣснь д. ѿ прѣтой Бѣи (стор. 54—55), поч. Дѣо мѣи привѣгла.

35. Пѣснь к. ѿ прѣстой Бѣи (стор. 56), поч. С прѣтала дѣо, помощнице мол, пор Богогл. ч. 142.

36. П'єнь кѣ. на добраноці' прѣткѣ Бѣи (стор. 56—57), поч. **Ѡ** Госпоже возвеличєнна.

37. П'єнь кѣ. на вєжк' днѣ за втра прѣтой Бѣи (стор. 57—58), поч. Завитай рана ютрин'ко, перекл. з польського.

38. П'єн' Кієвскаа, под. Возвесєла кєст наст. (стор. 58—61). Подаємо тут повний текст сеї піснї:

П'єсн' Кієвская.

Повѣдитєлнаа вєкм' Кієвскїа страни
 Воспойте мѣцѣ вжой пришедшой Ѡ врани.
Ѡ Вишѣгорода Днѣпра Кієвоподол'к,
 Єгда варварскїм' полком прєславно ѡдол'к.
 Прєзбраннаа вєкм' родомъ воевода
 Потопи силѣ к' Днѣпри Агаранска рода.
 Й ѡко ѡногда в' мори Фаравна силна,
 Под Константином полєм Єкипрска свѣра дикна.
 Ї тєсацїном рокѣ шєст' сот' шєсть дєсатом в'торомъ
 Хотачи плєсти прєз Днѣпрѣ за скоим тавором,
 Вєзали ѡконѣ на плот кѣ Вишѣгородскєм храмѣ,
 в' Днѣпровой Агаранє да не потонѣт' ѡмѣ.
 Стопоша на ѡконѣ кєи крази во кодѣ, —
 дивна повѣда є силноѣ воеводѣ. —
 Стопомъ ѡгнєннымъ страшнымъ над Днѣпром ѡвалєннымъ,
 шѣмом вѣрнымъ, шєлакомъ дождевнымъ.
 Бѣгородична же ѡкона намѣстна,
 Дѣа прєчѣдна, славна мѣти вєзнєвѣстна
 Нєсѣщи на рѣках' єдинородна сина,
 вєзала на скоѣ шєраз крага Татарина.
 Й не втєпє дѣа странѣ Днѣпра винѣ,
 лєчѣ Днѣпромъ в дожд' понєсет' [к] кієвскѣ долинѣ.
 Єгда же ста под Кієвѣ Мрїа нєвѣста,
 плѣченна Кієваном в'закши нєвѣдѣста,
 Же ѡ шєразом быти Мѣти Бѣа жива
 Хотѣла плєсти Днѣпром, ѡ прєслакна дикна,
 Рождшїа творца свѣтѣ, в'кѣш стрємлєнїю
 противко ѡдєт' Бѣа по повлєнїю.
 Манастирѣ Братѣцкїй просто в' Днѣпр измѣрєтѣ,
 же нєдвижнѣ протнѣв вєцї к' тѣ сѣвѣрєт'.
 Познакши людє чѣдо, ѡноци пришедши
 сосѣд в'зали вжєствєнѣ вєсєр прєизвєднїй.
Ѡ ажѣ прєслєкнє сѣтѣ води Днѣпровєкє,

ѡво сосѣды єст' нєба перловє.

Ѡ коды вєзали ковчєгѣ Мойсєа новєго;
 желєлѣ Кієвѣ оѣсєрдно здавнѣ такового.
Ѡ вѣчєн'нїй Ѡ гори камен' Вишѣгорода
 вєзали такова в' Днѣпри поразивши рода.
 Над воды вєходитѣ дѣци фєраѡвна;
 к' твоемѣ вєрѣ спѣшит горнєго Єївна,
 в' нєйже Бѣѣ ѡвалєнѣ є кѣговолилѣ жити:
 гора єѣ хоцєтѣ твоеѣ Ієрданѣ здовєти.
 Є таким трїємѣом [кѣ] мѣсто по войнѣк прихєдитѣ,
 на знакѣ вєдѣти Ѡ Татарѣ єднєного прихєдитѣ.
 Оѣподокє сѣ кѣпѣцѣ Владимєрѣ крєстєнїѣ,
 вєсєрѣ показєлѣ ѡ дѣв нєвѣщїѣ.
 Бо шєрѣжїєм' нєзнєснємъ кнєзїа двѣ брата
 к' Кієк' двєрѣ скоѣ втѣают, ѡмѣтєют кратє.
 Ѡцнїй сѣ, цнїй Могило, витай Бѣа и мѣтѣ,
 прихєдит фѣндєторка к' тєбѣ к' нєдостєтѣ
 Ѡкрїѣ Могило смѣрти могилѣ ѡ амѣ,
 ѡзколи сѣ здє быти прємѣдрєсти храмѣ.
 Оѣвалєнѣ шєраз ѡ шєвѣкшєнѣ вєркомъ
 к' рокѣ тєсацїном шєст' сот' шєстдєсєтєм прєвом'.
 Юж' малєрскєа єго рѣка малюкала,
 нє замєлюканна в нєм ѡзвєа зєстєла.
 Бѣгодарєствєннєа вєи Кієвскїє страни,
 воспойте Мѣцѣк Братѣцкєѣ пришедшєѣ Ѡ врани.

39. П'єнь прєстєѣ Бѣи ѡ чѣдо вкномъ шєразѣ
 к' Єамвєори (стор. 61—62), поч. Дивнє твоє тайнє, пор. Бо-
 гогласнїкѣ 1790, ч. 133.

40. П'єнь вѣ ѡ том, под. Источнїкѣ (стор. 62—63),
 поч. Днѣ црїца вєлєгласно во вєа страни возгрѣмѣла.

41. П'єнь прѣтой Бѣи, под. Излиа сѣ влєг. (стор.
 63—64), поч. Прѣта дѣво мати рѣскаго краю, пор. Богогласнїкѣ
 1790, ч. 134 і Kantyczki z r. 1785, I, 48—49.

В. Начєло сѣ Бѣом' п'єнєѣ на прєзднїкї Гѣдѣскїа
 ѡ нарочитєм сѣтєм' (стор. 65—136). Мѣца сєптєврїа вѣ
 началє індїкѣта єжє єстѣ новєго лѣта.

42. П'єнь а. кѣ Гѣдѣ нѣцємѣ Ісѣ Хѣс, подєвнѣ Нєпо-
 стнїжїм. (стор. 65—66), поч. Єамєвєлєстнєомѣ твоемѣ вчєнїю.

43. П'єнь вѣ. Ісѣ слєдкомѣ (стор. 66—67), поч. Похвалє
 прїнесє слєдкомѣ Ісѣ.

44. На всемирное воздвиженіе чѣтнаго крѣта Гнѣа п'ксень а. подовенъ Стала мѣти волюч. (стор. 68—70), поч. Крѣтъ стѣй днѣ возносит' са.

45. На сїіенномученика Ішсафата казаніе п'квемое ѓ страданїи єго, под. Црїю Хї панє (стор. 70—73), поч. Послухайте цю зрвила, перекл. з польського, пор. Богогласникъ 1790, ч. 147 і Kantyczki z r. 1785, IV, 75—78.

46. На зачатїе стѣго иррка и прѣдтечи крѣтла Гнѣа Ішанна, п'ксень тла ноты той, іако Прїйде архаїгль (стор. 73—74), поч. Яггль с нѣсе вѣ Ішдїю.

47. На престакленїе Ішанна Бгослова вѣ кс. Сентев. П'ксн' ноты той: Ѣ Карваро мѣнице (стор. 75—76), поч. Ішана Бгослова, пор. Богогласникъ, ч. 190.

48. Мѣа ѡкторїа вѣ д. дї. преподобной матерк нанїей Параскевіи, еже єсть Пятцѣ Тернокской, п'ксень а. под. Дѣо мѣти прївагла (стор. 77—80), поч. Прѣвила єси пѣстыни.

49. П'ксн' в. прїдєной Парас. под. Прѣтаа панно (стор. 80), поч. Козлювила мѣти аггаско жити.

50. Стѣомъ ксехвалномъ аїлѣ Авцѣ п'ксень а. подовенъ: Бїѣ вѣрным ѡв. (стор. 81—82), поч. Прїйд'кте вѣрны, вѣ п'ксенѣхъ косхвалимъ.

51. П'ксень в. подовенъ той же (стор. 82—83), поч. Чтѣ тл нарекѣ, аїлє стѣй.

52. На стѣого и славнаго великомѣчника Днмитрїа п'ксень а-а, подовенъ Киселаа нам новина (стор. 83—85), поч. Прїйд'кте вси днєсь вѣрнїи.

53. П'ксень в. под. Бїѣ црїице (стор. 85—86), поч. Ликвїте свѣтло празднїюци.

54. Мѣа нѣвкрїа вѣ а. на стѣыхъ вєсерєвннкъ Козмы и Дамїана п'ксень самоподєвна (стор. 86—89), поч. Єкѣтыхъ вєсерєвннкъ и скѣтила темныхъ.

55. П'ксень в. под. Бїѣ вѣрным ѡвор. (стор. 89—90), поч. Євѣтлий वोїа нам днє сїи ксѣмъ праздникъ.

56. На соворъ архистратига Мухайла п'ксень а., подовенъ Закитай црко (стор. 91—93), поч. Прїйд'кте вси днѣ чєстно косхвал'кте.

57. П'ксень в. под. Похвалаа прим. (стор. 93—96), поч. Хвалим тл вси згоднє.

58. Мѣа нѣемврїа вѣ гї. п'ксень стѣомъ Ішанъ Златѣстѣомъ (стор. 96—98), поч. Златококаннїю трѣкѣ, пор. Богогл. ч. 100.

59. На стѣого аїла Яндрєа, п'ксень ноты той іако Розмышлай євѣк (стор. 98—99), поч. Коспїйте вѣрны Петрова среднїка.

60. Мѣа дєкамкрїи. Стѣой велнмученици Карварк п'ксень, может' п'кти на тѣю нотѣ, іако тла: Ємѣтнє мє срдцє (стор. 100—102), поч. Краснаа дѣо, кровъ тл ѡукрашаєтк.

61. П'ксень в. под. Ішана Бгослова (стор. 103—104), поч. Ѣ Карваро мѣнице, пор. Богогласникъ ч. 165.

62. І же вѣ стѣыхъ ѓтцѣхъ ннїемъ Никѣлаю архнєїпнѣ п'ксень а-а, подовенъ Дѣо мѣти прївагл. (стор. 105—107), поч. Никѣлає стїтєлю.

63. П'ксень в. с. Никѣл. под. Фалнїкаа Кїно (стор. 107—110), поч. Цїо ти за похвалаа коздамъ Никѣлає.

64. П'ксень г. с. Никѣл. под. Чтѣла дѣо црїє (стор. 110), поч. Киселаа намъ всѣмъ настало. Кїнцѣ нема. Між стор. 110 і 111 втрачено, судячи по старїй паїнаци, 50 сторїв.

65. [П'ксень на Богоавлнїє, поч. Іорданъ рѣко ѡготовиса], без початку, конецъ на стор. 111. Пор. Богогл. ч. 28. На марг. приписано: Atanas Przyslop[ski] sowtys Kamiejski Dnia 9.

66. П'ксень в. под. Ѣ ѡутров. дѣымъ (стор. 111—113), поч. Крицаєт' сѣ Блѣка ко Ішрданн, пор. Зап. н. т. і. Шевч. XIV, misc. 11 і т. XV, стор. 48.

67. П'ксень г. под. Ѣ прѣтлаа дѣо (стор. 113—114), поч. Горы сладєст вєселїа ннѣк иєспїрайте.

68. П'ксн' д. под. Ѣ ѡутровкы дѣымъ (стор. 114—115), поч. Ѣ Галилаа Хрѣтосъ, пор. Зап. н. тов. ім. Шевч. XIV, misc. 11.

69. На соворъ стѣого Ішана крѣтитєла п'ксень ноты той іако: Киселаа нам всѣмъ (стор. 115—116), поч. Стѣй велнкїй иррє.

70. Мѣа фєврварїа вѣ в. ден на Стрѣктєнїє Гїанїїєго п'ксень а. подовен Нєпѣстнжнмїй (стор. 117—118), поч. Нѣѣписаннїй Бгѣ слово іавн сѣ.

71. П'ксень в. Стрѣкт. под. Ішрданє рѣкѣ стан (стор. 118—120), поч. Ємїєшнє днєс трєзвн сѣ.

72. Мѣа апрїлаа вѣ кї. денъ. п'ксень стѣомъ велнкомученикѣ Гєсвргїю (стор. 120—123), поч. Стрѣдалчє Гнѣ, стї Гєвргїє.

73. Мѣа маа къ д. день, на пренесеніе мощей сѣго ѡца наш. Николаа пксьнъ а. под. Похвалаа нрїнес. (стор. 124—126), поч. Тебе похвалемъ чднѣ Николаа.

74. Пксьнъ в. Никола. под. предвѣчний род. (стор. 126—127), поч. Ой хто хто Николаа любить пор. Пѣни набожныя, Перем. 1834, стор. 98—100 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 35—36.

75. Мѣа ѣюнїа въ кд. днѣ, на рождѣстко сѣго Івана крѣтла Гдѣна пксьнъ сїа на под. Похвалаа нрїнес (стор. 127—129), поч. Горнаго Сївна, пресвѣтлаго слїца.

76. Сѣымъ апѣломъ Петръ ѣ Павла пксьнъ сїа под. Сѣмѣтнѣ ми срдце (стор. 128—130), поч. Прїйдѣте вѣрныхъ хрѣтїанъ соборы.

77. Мѣа іюліа въ к. днѣ, сѣомъ ѣ слакномъ прркъ Ілїї пксьнъ самоподовна (стор. 131—132), поч. Источниче влгодати, пор. Богогл. ч. 201 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 42—43.

78. Мѣа августа на сѣое прѣшвраженїе Гдѣ Бгд, пксьнъ а. под. Сѣ прѣстаа дѣо (стор. 132—133), поч. На Оаворкѣ прѣшвраж сѣ, пор. Богогл. ч. 70.

79. Пксьнъ в. под. Повѣдїтелъ всѣмъ (стор. 133—134), поч. Вѣзыграйте радостнѣ Оаворскыя горы.

80. На сѣккновенїе честной главы крѣтла пксьнъ сїа на под. Сѣ костока косїа (стор. 134—136), поч. Бѣглаа въ пѣстїню свѣта вѣдалих сѣ.

Г. Компендїзмъ, си єсть сѣкранїе пксьней четерїдесѣтїници ѣ пѣтдесѣтїци (стор. 137—228).

81. В ндѣлю ѡ мытарнї фарис. под. Страшликаго маїстатъ (стор. 137—139), поч. Змиленой мѣткѣ смиренной.

82. Пксьнъ в. под. Сѣ строкы дѣмъ (стор. 139—141), поч. Различїе развѣкї дїе вѣрнаа.

83. В ндѣлю владнаго сїа пксьнъ а. под. Іврданъ рѣкко (стор. 142—144), поч. Превзыдох мїра солми, ѡ мой Бжѣ.

84. Пксьнъ в. (стор. 144—145), поч. Пксьмъ достоннъ на рѣцї сѣ сїомъ твоимъ.

85. В сѣкотъ масопѣстїсю пксьнъ а. ѡ развѣченїн дїн ѡ тѣла, под. Сѣ костока косїа (стор. 146—147), поч. Сѣгда дїа ѡ тѣла развѣчатъ сѣ, пор. Богогл. ч. 235.

86. Пксьнъ в. Прошенїе за мрѣтвѣмъ (стор. 147—149), поч. Днѣ гнѣкѣ, днѣ лютѣ вѣдѣ. Се переклад звїсного латїньского гимну Dies irae, dies illa, польський текст Kantyczki IV, 59—61.

87. В неделю масопѣстїсю ѡ сѣдѣ, пксьнъ а. подовнїкъ: Сѣ прекраснаа пѣстїн. (стор. 150—151), поч. Плач сѣ ѣ оужасаю.

88. Пксьнъ в. под. Радѣ сѣ црїце (стор. 151—152), поч. З колѣстїю срдца кѣпїю до Бгд.

89. Пксьнъ в. ѡ страшомъ сѣдѣ (стор. 152—154), поч. Гдѣ приходїтѣ грѣшныа мѣчїтї.

90. Пксьнъ д. ѡ страш. сѣдѣ, под. Іврд. рѣкко (стор. 154—157), поч. Слѣхай що живо гласѣ страїликовг.

91. Пксьнъ в. ѡ сѣдѣ грѣшныхъ (стор. 157—158), поч. Плачъ дїе ѣ рыдай горе, пор. Богогл. ч. 37.

92. Пксьнъ з. ѡ чїтїрѣхъ рѣчѣхъ ѡстат., ѡ смрѣтї, ѡ сѣдѣ, ѡ пѣкаѣ, ѡ црѣткѣ, подовнїкъ . . . . (стор. 158), кїнця брак, в тїлько одна строфа, що поч. Сѣцкнїй сѣ дїе, косѣ вїанска смрѣтї. Мїж стор. 158 і 159, судячи по старїй паїнацїї, брак 12 сторїн.

93. Ндѣла в. сѣго поста крѣтѣ поклоненїе, пксьнъ ѡ крѣтѣ Гдѣнемъ самоподовна (стор. 159—161), поч. Сѣ трекаженное дреко.

94. В недѣлю четвѣртѣю сѣмѣтого поста тренъ ѡ страсти Хвон жалосный (стор. 161—162), поч. Ісѣ Хсѣ всѣгѡ сѣкта.

95. Тренъ в. жалѣ. о стрѣтї Хвон (стор. 163), поч. Сѣ якъ ѡкрѣтна в срдцѣ моемъ рана.

96. В сѣкотъ пѣтой ндѣли, похвалаа прѣстѣой Бцїи, пксьнъ Бцїи самоподовна (стор. 164—166), поч. Хвалаѣтѣ тѣ влжаци прѣтаа дѣце. Картка 165—166 в горї передерта так, що бракує верхньої третїни разом з текстом.

97. В ндѣлю пѣтѣсю сѣгѡ поста тренъ ѡ мѣкаѣ Хвонхъ (стор. 166—169), поч. Сѣче Бжѣ всемогшїї, переклад з польського пор. Kantyczki IV, 3.

98. Тренъ в. ѡ мѣкаѣ Хвѣткѣхъ (стор. 169—170), поч. Сѣ Ісѣ, творче црїю.

99. Тренъ в. ѡ мѣкаѣхъ, под. Слїчна ютрен. (стор. 171—172), поч. Сѣ сѣгѣїй плачѣ, срдце проражающѣ.

100. Тренъ д. ѡ мѣ. Хрѣто. под. Сѣмѣтнѣ ме срдце, под. Що ти на добрѣ ноцѣ Ісѣ, Ісѣ (стор. 172—174), поч. Сѣ кто вы мнѣ то даль, авымъ былѣ шрѣломъ.

101. В неделю цѣкѣтїсю пксьнъ перкла сам. под. (стор. 175—177), поч. Іврсалїме коспрїїми днѣсѣ Хдѣ. Акрѣствх: Іванъ вѣхокецкї.

102. П'єснь в. под. Іордан р'єко (стор. 178—179), поч. Денськь благодатъ насъ собираеть.

103. П'єснь в. подоб. Гланчн а ю трєн. (стор. 179—182), поч. З ѿба зосланный снъ Бѣа живогѡ. Далі додана на тій самій стор. Стихира глас д. Днєськь благодатъ стѣго дѣа насъ събра, без кінця. Первісно теперішня стор. 183 наступала зараз по стор. 178, так що кінець пісні ч. 102 має ся на стор. 183 і другий раз на 179; дві картки (стор. 179—182) вставлено пізнійше.

104. Въ стѣмъ ѿ великій четверток тринъ перкый (стор. 183—184), поч. Царю Хрѣ Панє мнѡмъ, пор. Богогласникъ ч. 39 і Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 52—53.

105. Трєнъ вторый (стор. 184—186), поч. Юже декреть подпнєветъ, пор. Богогл. ч. 41 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 55—57.

106. Въ стѣмъ ѿ великій пѣток тринъ жалостный д. (стор. 186), поч. Исъ Хѣ панє мнѡмъ, пор. Богогл. ч. 40.

107. Трєнъ жалос. в. под. Ё дѣце прѣтам (стор. 187—188), поч. Послѡшайте, цю зробила проклатыхъ Бѣрєвѣ сила.

108. Къ стѣю ѿ великю свѣотѣ тринъ жалосный (стор. 189), поч. Цю ти на докрѣ ноци Ісє оусплєнный.

109. Въ стѣю великю нѣлю Пасхи на Воскрєсєнїє Хрїстѡво п'єснь перкал самѡподобна (стор. 190—191), поч. Іс Хѣ воскресъ ѿнкъ, пор. польський текст Kantyczki IV, 37—38.

110. П'єснь в. на Воскрєнїє Хѣо (стор. 191—194), поч. Весєлый нам днєс днѣ настал, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, 36.

111. П'єснь в. на Воскрєнїє Хѣо, под. Ё оутрѡк. (стор. 194—195), поч. Воскрєс Ісъ ѡ грѡка, радость восїа.

112. П'єснь д. на Воскрєнїє Хѣо (стор. 195—196), поч. Изыйдѣте аггѡкь лнкн въ стрѣтєнїє Бѣдкн, пор. Богогл. ч. 52.

113. П'єснь в. под. Ё прєкрасна пѣст. (стор. 196—198), поч. Къ кєчєръ же свѣотный.

114. П'єснь в. на Воскрє. Хѣо (стор. 198—200), поч. Іс Хѣ з мєртвѡхъ всталъ єсть.

115. Въ четверток Вѣзнєсєнїа п'єснь перкал, подобєнъ: Воскрєс Іс ѡ грѡка (стор. 201—203), поч. Ієрусалим же град ѿ стѣмъ Сїмнѣ, акрѡстих: Пѡан Бѣховєцкї.

116. П'єснь в. Вознесєн. под. Похвалѣ прин. (стор. 203—204), поч. Прїйдѣте вѣрнѡмъ совокѡплєнный.

118. П'єснь д. Вознес. подоб. З волєстїю сѣдца (стор. 207—208), поч. Дѣновнѣмъ дѣа Хѣ дєтѣ нѣжднымъ, акрѡстих: Димитрий Рїйницкий.

119. В недєлю нѣтдєсѣтнѣю п'єснь перкал, подобєнъ Ієрусалим (стор. 209—211), поч. Исъ спєсїтєль нѣшъ аггѡм сєрдца, акрѡстих: Пѡан Бѣховєцкї.

120. П'єснь в. под. Размышлѣ сєвѣк (стор. 212—213), поч. Црїю нѣснѡмъ и стѣкнїтєлю.

121. П'єснь в. о трѡицн, под. Іордан' р'єко (стор. 213—215), поч. Трѡицє стѣл, Бѣжє лєскавый, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XV, ст. 30.

122. П'єснь д. о трѡицн стѡй, под. Текѣ чєстѣ хвалѣ (стор. 215—216), поч. Творчє и Бѣжє, панє лєскавый.

123. Въ недєлю всѣхъ стѣхъ п'єснь д. ѡ трѡицн стѡй, под. Пѣко Бѣом прєднѣв. (стор. 216—218), поч. Прєсвѣсткєнїа трѡицє.

124. П'єснь в. ѡ стѣхъ ѿ грѣшнѡх (стор. 218—219), поч. Тамъ за гєрою за нѣною стѣмъ вєсєлат сѣ.

125. Въ дєкѣтѣмъ четверкѣ Бѣжнѣ плѡти, п'єснь д-ж. подобєн Іордан р'єко (стор. 219—220), поч. Текѣ чєстѣ хвалѣ нѣтѣ вѣчнѡмъ Бѣжє, з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 42.

126. П'єснь в. той же (стор. 220—221), поч. До текє Панє смїрєннѡ колѣмє, переклад з польського, пор. Kantyczki IV, ст. 45.

127. П'єснь в. (стор. 221—222), поч. Ісє, Ісє, Ісє, Ісє, покармє нѣснѡмъ.

128. Въ пѣтнѡнкѣ ї. по Воскрєсєнїи лѣмєнт вѡлєснѡй Бѣїн перкый (стор. 222—226), поч. Южѣ тѣ жєгнавѣ мой наймнѣшїй снѣ Хрѣтѣсє перекл. з польського, пор. Kantyczki IV, стор. 23.

129. Лѣмєнтъ в. прѣтѡй Дѣмъ (стор. 226—228), поч. Стала мѣти вѡлѣючѣ, переклад лѣтїнєсѣкого гимнѡ Stabat Mater dolorosa, пор. польський текст Kantyczki IV, стор. 20.

XXI. Угроруський сьпіванник А.

Сей сьпіванник, привезений д. Гнатюком із північної Угорщини, описаний, судячи по письмі, при кінці XVIII або в початку XIX в. Хоч має більшість пісень таких, які знаходять ся в друкованім Почаївськїм Богогласнику, то про те, здасть ся, зладжений незалежно від того, на основі вѣвшихъ рукописнихъ збірників. Про се переконає нас не тільки текст пісень ідєнтичнихъ з почаївськїми, туг значно відмінний, але також брак порядку подібного до друкованого Богогласника і значне число пісень, якихъ нема в тїмъ виданю і які звичайно не стрічають ся в сьпіванникахъ копіюванихъ із друкованої книги.

Рукопис — невеличкий зошит сїрого паперу в більшу 8-ку, сильно заовцений, але зрештою досить добре захований, писаний досить гарним полууставом; текст пісень не розділений на вірші, тільки кожда строфа зачинаєть ся а саріте і початкова її буква так само як титул кождої пісні написані кинноваром. Початку ані кінця рукопису нема і хоча текст першої пісні маєть ся весь, але нема титулу, що певно був на попередній картці. Рукопис має тепер 12 карток і містить ось які пісні:

1. Янґелъ пастыремъ можилъ, (стор. 1—2), пор. руський текст Зап. н т ім. Шевч. т. XVII. ст. 62—63; польський Kantyczki II, 12.

2. Пѣснь сѣлю Василію (стор. 2—4), звїена пісня про Василя і Евладія, надрукована мною з галицьких копій у Житю і Слові III, 307—312.

3. Пѣснь Богожвленію Гѣню, под. Воскресъ Ісѣъ Ѡ гроба, поч. Крацаєт сѣ Вѣка къ Іордани (стор. 4—5). Пісня не поміщена в Богогласнику, але друкована в пізнійших пісенниках Ставропігійського виданя і досі дуже популярна в горах і на галицькім Підгірїю, пор. дод. XX, ч. 66.

4. Пѣснь Богожвленію Гѣню (стор. 5—6), поч. Іорданъ рѣко оуготови сѣ, пор. Богогласникъ ч. 28; дод. XX ч. 65.

5. Пѣснь Стрѣтенію Гѣню, под. Радѣи сѣ Црїнци (стор. 6—7), поч. Свѣтло днесъ ликвіте, фалммы восклицайте.

6. Пѣснь ко нѣлю Ѡ владномъ (стор. 8—9), поч. На рѣкахъ сидѣце горка Вавилона, — се властиво перевіршований псалом, пор. Богогл. 34.

7. Пѣснь къ нѣлю масонствѣю (стор. 9—10), поч. Плачн дѣше, рыдай горе, пор. Богогл. ч. 37; дод. XX, ч. 91.

8. Пѣснь Ѡ страшномъ сѣдѣ (стор. 10—14), здаєть ся угроруського складаня, подаємо першу строфу:

Горѣ, горѣ дѣше моѣ ко творцѣ своемъ
Бѣжи, кѣжи сѣ бланемъ къ источникѣ жикомъ,
к' немъ тамо припадн
й его сѣ насладн,
который завше наматаетъ,
кто ко немъ привѣгаетъ.

Ся пісня має акростих, що дає назву автора: Гедеон Паауї.

9. Пѣснь Благовѣщенію прѣстой Богородици, поч. Ликѣи днесъ Сїоне (стор. 14—17), пор. Богогл. ч. 107.

10. Пѣснь великопосна (стор. 17—19), поч. Ѡ дѣвице причистаѣ, пор. Богогл. ч. 109 і Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, стор. 53—54.

11. Пѣснь Воскресенію Гѣню (стор. 19—20), поч. Воскресъ Ісѣъ Ѡ гроба, радость косѣм, пор. дод. XX, ч. 111.

12. Пѣснь Вѣханію Гѣню, под. Кзыйдѣ Бѣкъ ко кысокой горѣ, поч. Радѣи сѣ сѣло, дши Сїона (стор. 20—24), пор. Богогл. ч. 49.

13. Пѣснь Вознесенію Гѣню (стор. 24), поч. Кзыйдѣтъ Бѣкъ ко кысокой горѣ (без кінця), пор. Богогл. ч. 64.

XXII. Угрор. співання Б. Митра Дочинця.

Так називаю сей співання на основі підпису того, хто 1832 р. писав одну його, найпізнійшу частину. Властиво-ж співання складало ся з трьох частей, писаних ріжними руками і в ріжних часах, відмінних одна від одної і папером і навіть форматом. Часть перша обіймає перших 16 карток і писана десь у початку XIX в., полууставом, без кинноварі і без записок на маргінесах чи де инде; друга часть має 36 карток, з тих 4 порожні, писана скорописю, досить недбало, на грубім сивім папері більшої 8-ки, рукою Митра Дочинця в р. 1832; третя часть має тільки 14 карток і в очевидно врывком якогось більшого збірника, не має ані початку ні кінця, писана грубим полууставом, але заокругленим і декуди близьким до курсива, почерком дуже подібним до того, яким писана одна Керестурська Пасія з кінця XVIII в., привезена д. Гнатюком. Зміст сеї збірки ось який:

1. Пѣсн' къ нѣлю Ѡ владномъ, под. Фалшикамъ юност, поч. На рѣкахъ сидѣце (стор. 1—2), пор. дод. XXI, 6.

2. Пѣсн' Ѡ станомъ [sic! зам. штатномъ] сѣдѣ, под. Гдѣ ѣвлю сѣ поч. Горѣ, горѣ, дѣше моѣ (стор. 2—5), пор. дод. XXI, 8.

3. Пѣсн' къ нѣлю сыронствѣ Ѡ йдамѣ й Свѣкъ, под. Ѡ дѣвице прѣстѣ (стор. 5—7), звїсний плач Адамів, поч.

Плакал сѣ йдамъ под' раєм,
же выгнанъ былъ з райскихъ краєвъ
Ѡ архангелскихъ коєвъ.

4. Пѣсн' Благовѣщенію п. Бѣци самоподобна поч. Да прійдегъ всемъ мирѣ радост (стор. 7—8), пор. Богогл. ч. 98.

5. Пѣсн' вѣханію ГѢню, под. Взыде Бѣъ поч. Радѣи сѣ скло (стор. 9—11), пор. XXI, 12.

6. Пѣсн' Воскресенію Хѣѣ, под. Бѣъ оу емпѣрѣ горнем (стор. 12—13); ось перша її строфа:

Іисъ Хс з' мертвыхъ всталъ,
мертвымъ животъ даровалъ
й житіе нам исправилъ,
смерти вѣчнои нас избавилъ.
Куріе, куріе елейсон', алѣла,
ГѢи, ГѢи помилѣи,
Фквнил' есть насъ кровію.

7. Пѣсн' Вознесенію ГѢню, под. Радѣи сѣ скло поч. Взыде Бѣъ къ високой горѣ (ст. 13—16), пор. дод. XXI, 13.

8. Пѣсн' Гошесткѣю с. Дѣа, самопод. поч. Источникъ дѣховный (стор. 16—18), пор. Богогл. ч. 61.

9. Пѣсн' с. аплом Петрѣи Паклѣ, под. Фалшикам юност. (стор. 18—19); ось перша її половина:

Органы йграйте,
Петра велнчайте,
апѣл Паклѣ радѣно заграйте!
Пероне незкожный,
фарашне проклатый,
казалъ е мордовати,
іакъ Пилат' Понтійскій.
Йптла Петра казал' мордовати,
апѣл Паклѣ казал' главѣ стати.
Пероне безкожный,
фарашне проклатый,
вѣдеш' ты на вѣки оу пекѣ горѣти.

10. Пѣсн' на Прѣвѣраженіе ГѢне, под. Миѣиле: кто іакъ Бѣъ, поч. На Оаворѣ прѣвѣраз сѣ (стор. 19—20), пор. Богогл. ч. 70.

11. Пѣсн' Оуспенію прѣтой Бѣи, под. Радѣите сѣ кси людіе (стор. 20—22), без кінця; поч. Йрѣаггли з' йба прійшли до Бѣи, пор. дод. XX, ч. 14.

12. Пісня про Іеуса Зарваницького (стор. 23—24), угроруська, без початку. Читаемо тут:

Роды земный соверкте сѣ,
оу Зарканици кесѣкте сѣ:
Козвышаетъ Бѣъ
хрѣіанскій рогъ.

Надъ Стрѣпотою град Зарваница,
к' кролествѣ Угерском зрит сѣ царица:
надъ кодами гласъ,
Бѣъ кзыкаетъ насъ.

Людіе тѣѣ днес сѣ кланяютьъ,
оу Зарканици поклон' Фдаютьъ,
взираетъ миръ кес
приходаще днес.

Йвы Йгараномъ сокрѣшилъ главѣ,
к'рномѣ скнитрѣ додай державѣ,
з высокости страхъ,
сокрѣшиъ враговъ в прахъ.

Ся остатня строфа велѣла-б думати, що пісня вложена ще при кінці XVII в. під вражінвм турецьких нападів на Угорщину.

13. Пѣсн' на Покровѣ прѣ. Бѣи, под. Бѣе к'крнымъ ѣвкорона (стор. 25—26), поч. Прѣдста црѣца на високомъ тронѣ.

14. Пѣсн' с. архистратнгѣ Миѣилѣ под. На Оаворѣ прѣвѣразил сѣ (стор. 26—29), поч. Миѣиле: кто іакъ Бѣъ! велми возопѣлъ е.

15. Пѣсн' Бокѣденію прѣстой Бѣи, под. Радѣи сѣ црѣце (стор. 29—30), поч. Свѣтлаа зорнице, оутренна деннице.

16. Пѣсн' стнтелю Николаю, под. Прѣдвѣчний роди сѣ (стор. 30—33), пор. Зап. н. т. ім. Шевч. XV, 35.

17. Пѣсн' Рождѣствѣ Хрѣтоку (стор. 33—34), поч. Скунилъ кезлатал, ковче завѣта.

18. Пѣснѣ Йдамови и Свѣк (стор. 34—36), поч.

Размышлавъ свѣк Йдамъ,
Чого кы сѣ добре звѣдалъ.

19. Пѣсн' великого поста самопод. Не плачь (стор. 36—37), поч. О Дѣвице прѣчтаа, мѣти благословеннаа, пор. Богогласникъ ч. 102.

20. Стнхирѣ надгробнаа (стор. 37—38), вірша місцевого складаня:

Зачало премѣдрости — страхъ ГѢнь!
Кто бы то завше приати годенъ

страха Господня, чистъ пророковъ.
 Давыдовъ козвѣщаєть . . . стъ . . .
 По божественномъ страхѣ
 в цѣломудринномъ оужасѣ
 оускъ любви набоженства
 не ирагнетъ ѿ малженства.
 Кто оу Бога преситъ мудрости,
 кознести покааниемъ...
 Покаймо сѧ злости,
 дастъ намъ Бгъ во мудрости
 оумерти . . . оуды,
 Не чинѣмо вѣды.
 Кто тѣло тѣчитъ,
 того Бгъ наоучить;
 кто тѣло оугаждаєть,
 дѣшѣ изражаєть;
 кто тѣло фолаетъ, [sic! зам. фолгѣєть]
 дѣи смерть готѣєть.
 Смѣрть не вонт сѧ прѣта,
 грѣшникомъ люта,
 страшна и погана,
 не вонт сѧ пана.
 Ёсть за грѣхи покѣта,
 не вѣде смѣрть люта.
 Постомъ сѧ смѣкримо,
 во грѣсѣхъ не мрѣмо.
 Кто спѣкати годенъ,
 такovy подобенъ:
 плачлика стиѣира;
 смѣртнаѧ сѣвѣра,
 оускѣхъ ѡна скѣчетъ,
 никто не оуѣчетъ.
 Того сѧ не . . . (кинѣя бравує).

Початок сеї „стихири“ дуже попований. Було-б дуже пожадано віднайти і опублікувати її всю, а також вивідати, чи її співають, чи може відмовляють при похороні і серед яких обрядів.

21. П'єснь за здоровна, поч. Кажѣтъ людѣ (стор. 39—41), пор. Богогласникъ ч. 256.

22. П'єснь Богомвлєнію, поч. Йшрданъ рѣкко (стор. 41—43), пор. Богогласникъ ч. 28.

23. П'єснь Бѣи (стор. 43—45), поч. Ё мати дѣво стѣла,
 мати пренепорочнаѧ, пор. дод. XX, ч. 22.

24. П'єснь Рожєствѣ Христовѣ (стор. 45—47), поч. Бѣ прѣдвѣчний народил сѧ, пор. Пѣсни наб. стор. 6—8.

25. П'єснь Василію (стор. 48—50), пор. дод. XXI, 2.

26. П'єснь къ недѣлю сѣропѣстнѣю (стор. 51—54), пор. шєше 3. На стор. 50 і 53 в низу підпис: Сѧ п'єсни дѣла Кѣшницкого.

27. П'єснь в свѣотѣ Лазарєкѣ, подоб. Ё дѣвнѣ прѣчистѣла, поч. Чѣвкъ єдинъ богачъ вѣлъ (стор. 55—56).

28. П'єснь ко недѣлю цѣкѣтнѣ, под. Йшрданъ рѣкко (стор. 57—59), поч.

Цѣрккѣ Свѣицкаѧ южѣ весели сѧ
 ѿ томъ, же царъ твои днєсъ приближи сѧ.

29. П'єснь Воскрѣнію, и д. Крещѣєт сѧ Бѣдѣла (стор. 59—61), поч. Воскрєсѣ Ёсѣ ѿ грѣба, радость вѣсѣла, пор. дод. XXI, ч. 11.

30. П'єснь на Вознесєніє (стор. 62—66), пор. Богогласникъ, ч. 60.

31. П'єснь на Сошєствїє стѣго Дѣла (стор. 67—71), пор. Богогл. 261. На стор. 71 під текстом підписано: рѣвѣ ѡвѣлѣ. ѡселѣ Дѣчницѣ Мнѣтѣрѣ списѧ на сѣмъ листѣ сѧ п'єсни, рѣка, пѣтѣписѣ Дѣчиннѣ Мнѣтѣрѣ. Далѣ йде відмінне чорнило і почерк Дѣчиннѣ.

32. П'єснь на Воскрєсени Хѣо (стор. 72—74), радше на Томину недѣлю, поч. По востаннї твоємъ Хѣте прєславно яви сѧ оученикомъ твоимъ [ивно].

33. П'єснь свѣцѣка (стор. 74—76), ось вона:

Ёхъ ми тишкѣи жалѣ не малѣи,
 мнѣги свѣрѣи мнѣ ѡвѣли.
 Ёца матерѣ ѡстѣвилѣ ємъ
 и самъ ѡ нѣхъ забѣднѣє ємъ.
 Оускѣхъ живѣхъ ѧ ѡстѣвилѣ,
 а днєсъ слышѣ, нѣшѣ померѣи.
 Ётѣцѣ мати прѣстѣви сѧ,
 во мнѣ сѣрѣє расѣдѣи сѧ
 Ци не плѣхѣи розѣмъ стѣлѣ сѧ,
 же в чѣжинѣ ємъ загналѣ сѧ?
 Хѣть померѣи, не видѣю,
 в чѣжємъ краю прѣвѣваю.
 Плачѣє шѣни, слєзы лѣѣє,

Щца, матерь южъ некъзрнѣ.
 Оу чѣжинѣ мѣшѣ жити
 и з бланскими ся не видѣти;
 оу чѣжинѣ прѣкывати,—
 такъ чѣжинѣ треба знати:
 лни чѣсте, ни похвали,
 токмо досытъ незнаги.
 Оу чѣжинѣ прѣкывати —
 не дай Хрѣте оумирати!
 Слезы моя Хрѣте приѣми,
 жити чисто даруй ми!

34. Пѣснь ѡ страданню на великомъ постѣ, подобенъ Царю Хрѣте (стор. 76—79), поч. Южъ ся жида избрали.

35. Пѣснь ко стѣн Бѣи чѣдеткорнои Покчанскои, подобенъ: Пока радость стала (стор. 79—80). Се живцем перенята новосамбірська пісня, пор. Богогл. ч. 133, тільки в другім рядку зам. Новосамборская церковь поставлено: Пока церковь Покчанская.

36. Пѣснь погрѣбанию Кѣзанѣтима, подобенъ Изъточникъ слезы (стор. 81—82), пісня на смерть якогось Мукачівського єпископа; читавмо тут:

О Мѣкачъ, Мѣкачъ ѡсиропенный,
 такъ тишикъ Бръделъ¹⁾ баръзо смѣренны.
 Бѣсъ народъ людскы южъ ламентѣтъ,
 Оуграхъ, Колоухъ велми жалѣтъ.
 Сѣмѣтнаа во трѣва южъ затрѣѣла,
 штрогата смерте мѣтлѣ трѣтила.
 И патерницѣ изъ рѣки кынула,
 и аръхнерейскѣ пла[ш]чѣ поде[р]ла.

37. Пѣснь ко недѣлю крестопоклонѣю (стор. 82—83), поч. Ісѣсе царю распятый на крести дрекъланомъ.

38. Пѣснь на Рождество Хрѣто, подобенъ: Пока радость стала (стор. 84—85), поч. О востока коснакый, звѣзда ясна показавый.

39. Пѣснь ѡ долъжности пастыря дѣшегнаго, подобенъ (стор. 85—87). Се неповний варіант звѣсноі „Піснѣ Пастелія“, Мукачівського каноніка з кінця ХVІІІ в., опублікованої

¹⁾ З мадярського: tessék, Erdely — прощу, Семигород.

в відпису о. Краліцького пок. Драгомановим (Житє і Слово I, 452—453). Подавмо тут сей варіант, що хоч не дає повного тексту, але цікавий одною строфою, доданою очевидно пізнійше:

Паскътырю дѣшевный, ты попе избраный,
 лють грѣшныѣ ѡчищати ѡ Бга есь даный.
 Якъ же дрѣвгыхъ ѡчищашъ,
 вѣтъ самъ сквернымъ изостаешъ
 жиючи блѣдно?

а ты якъ самъ ко тмѣ ходиши
 и всѣхъ со собою ходиши
 во рокъ некальныхъ!

Идѣтъ лѣта, попе, приходить кончина,
 аки ти не застала лютаа година!
 Главоко спниши — провѣди си!
 Заблѣдивъ есь — накерни си!
 О попе, покай си!

Оухъ покай си попе, бо ти чортъ возметъ,
 коли не застаешъ, тогда ти порветъ.
 Такъ си тѣчиши, шѣгѣдѣшъ,
 же чреко тѣгати не вирѣшиъ,
 попе, вже покай са!

Тѣсенъ нѣтъ до раю, врата гѣскы;
 людемъ показѣшъ посты тѣвердыа,
 а сам гѣшиъ, пишиъ стракы дорогы.
 Главоко спниши — провѣди си,
 заблѣдивъ есь — накерни си,
 ѡ попе, покай си!

37. Пѣснь стѣомѣ аръхангелѣ Мнханѣс (стор. 87—89), поч. Хвалимъ ти всѣ згоднѣ зкройне.

38. Пѣснь Ядамѣс челоуѣкъ прѣкомѣ скѣтѣ, подобенъ (стор. 90—92), кілька строф із звѣсноі „Вірші про сопорене сьвіта“, надрукованої в повнім текстї з галицької копії в Житю і Слові ІІ, 216—222, в коротшій із Яворівського співанника див. Записки наук. Тов. ім. Шевченка ХІV, misc. 2.

39. Пѣснь ѣ. Ядамѣс ко недѣлю сыропѣснѣю, подобенъ: О дѣкциѣ (стор. 92—94), пор. вѣше ч. 3.

40. Сонъ присити Бѣмъ (стор. 94—96).
 41. Сказаніє Гѣне (стор. 96—97).
 42. Во имя Ѡца и сына и стаго Дѣхъ амѣнъ (стор. 97—103), всѣ три прозові текстц, звѣні апокріфи.
 43. Пѣснь скѣцкама (стор. 111), варіант звѣної пісні:
 Кажут люде, що я умру.
 44. Сон Богородицѣ, без титулу (стор. 111—112).
 45. Епістолія про недѣлю, без титулу (стор. 112—116), пор. више ч. 42.
 46. Пѣснь покамна ко стѣой Бѣи (стор. 116—117), поч. Плачте ся серца.
 47. Пісня без титулу (стор. 117):
 Коцець свѣтѣ юшъ приходитьъ,
 не горасъ ся що день робитьъ:
 пань змын наставаютьъ,
 мѣзерныи знекажаютъ.
 Їки таки з доломаномъ
 велить себе злати паномъ.
 Посли Боже слуги своа,
 що . . . . . дѣша мою.
 Посли Боже ласкѣ свою,
 возми, возми дѣшѣ мою.
 48. Пѣснь ѡ страданіи Хрѣа (стор. 118—119), поч. Дѣши моя грѣшнаа, востани раненько.
 49. Пѣснь при ѡстатной смерти (стор. 120—121), поч. Ѡ широкий свѣте, нѣккѣде в токъ жити.
 50. Пѣснь на рождѣство Хрѣо (стор. 121—122), пор. више ч. 24.
 51. Пѣснь ко стѣой Бѣи (стор. 122—123), поч. Богородицѣ вѣрнымъ ѡборона, пор. дод. XX, ч. 28.
 52. Пѣснь на погрѣкѣ (стор. 124—125), поч. Источникъ слезы расълванте ся.
 53. Пѣснь ѡ старости (стор. 126—127), поч. Фалкнивалю юность, нечесна фортѣна.
 54. Пѣснь ѡ марѣности свѣта (стор. 127), поч. Чтѣмы человекѣкѣ вслы и съчезаемъ.
 55. Пѣснь ѡ страданію Хрѣа (стор. 128), уривок із пісні Богогл. 39.
 56. Пѣснь надъ гробна (стор. 129), поч. Плачи дѣе, рыдаю горы, пор. XXI, 7.

57. Пѣснь набожнаго человекѣка, поч. Горѣ, горѣ, дѣи́моя (стор. 130), пор. дод. XXI, ч. 8 і XXII, ч. 2.
 58. Пѣснь ко дѣк[те]мъ малолѣтнымъ (стор. 131—132), поч. Ѡ Бжѣ ласкавыи, Ѡче безконечный.
 59. Пѣснь на Благовѣщеніє (стор. 132—133), поч. Ликий днесъ Сишне.
 60. Пѣснь на воскресніє Хрѣо (стор. 134—135), поч. Їсѣ Хрѣ з мертвыхъ сталъ, пор. више 6.
 61. Пѣснь воскреснаа (стор. 135—136), пор. дод. XXI, ч. 11; XXII, ч. 29.
 62. Прѣствѣчный роди си пѣтъ лѣты (стор. 136), тільки одна строфа, пор. Богогл. ч. 17.
 63. Пѣснь ко стѣомѣ Ѡцѣ Николаю (стор. 137—138), пор. више 16.

XXIII. Калуський сьпіванникъ XVIII в.

Сей сьпіванник, з якого лишило ся всего 19 цѣлих карток і два вривки, писаний у другій половині XVIII в., одною рукою, скорописом, без киноварі. Я одержав його, як і рукопис описаний під ч. XIV, від д. Івана Ом. Левіцкого, який знайшов його між паперами свого батька, що був сьвященником у Берлогах Калуського пов. Збірничок був писаний в части по руськи, в части по польськи і містив духовні і свѣтські пісні. Осъ його зміст:

1. Прѣдствѣчный родил си под лѣти (стор. 1—4), пор. Богогл. ч. 17, хоча тут текст повнѣйший.
2. Нокла радость свѣтѣу си зявила (стор. 4), уривок, пор. Богогл. ч. 19.
3. Польська пісня „Witaj święta Wniebowzięta“, без початку (стор. 5—6).
4. Pieśń natalis XŃ (стор. 6—7), поч. Anioł pasterzom mówił, пор. Kantyczki II, стор. 12.
5. Pieśń na boże narodzenie (стор. 7—8), поч. Paśli pasterze woły, пор. Kantyczki II, стор. 51.
6. Фалма Ішанѣ Златоустоу (стор. 8—9), поч. Златокваннюю трѣкѣ, пор. Богогл. ч. 160.
7. Пѣснь на воведеніє прѣстѣой Бѣи (стор. 9—11), поч. Патриарси тріумфуйте, пор. Богогл. ч. 93; Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 72.

8. Oratio gratulatoria Navitatis Xti Dei (стор. 11—13), поч. Dziwna metamorfozis y ledwie do uwierzenia.

9. П'ксень на ст'ой Тройци, под. Іврдан р'кко (стор. 13—14), поч. Тройце ст'ага, Бж'є ласкавий, пор. Зап. наук. Тов. ім Шевченка т. XV, стор. 40.

10. П'ксень ко пр'єстоу Б'цї (стор. 14), поч. Пр'чтаа Д'во м'ти р'скаго краю (більше нема, далї очевидно бракує карток).

11. [П'ксень на рожд'єство Х'в'о], без початку (стор. 15—16), поч. Я вн д'єи и холми возиграйте со нами.

12. П'ксень пр'стон Б'цї (стор. 16), поч. Ѓ пр'чтаа п'но, д'во Б'ц'є, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XV, стор. 39.

13. П'ксень на рожд'єство ир'той Б'цї (стор. 17—18), поч. Рожд'єство д'єи а'гглом славити.

14. П'ксень великоп'ксенаа (стор. 18), поч. Ѓ все створ'єна под ум'ршим паном, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, ст. 57.

15. П'ксень [на страсти Х'в'и], титул ушкоджений (стор. 19), поч. Ягг'л'кїй ц'рю, пр'єдв'кчнїй Бж'є, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 68.

16. П'ксень на страсти Х'в'и (стор. 19—20), поч. Ц'р'у Хр'те пане мн'їй, пор. Богогл. ч. 39.

17. П'ксень на воскрес'єнїє Х'в'о (стор. 20—21), поч. Воскр'єс'є Іс'с'а гроба, радост'є в'єсїа, пор. дод. XX, ч. 111; XXI ч. 11.

18. П'ксень ст'ом'є Ішана (стор. 21—22), поч. Блаж'єн'є оученич'є, апостолом'є слава.

19. Ф'алма на влагов'їщенїє пр'єстоу Б'цї (стор. 22—23), поч. Послан'є в'їх а'гг'л' Гавриїл'є ко д'єи пр'єстоу, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 69.

20. П'ксень на страсти Х'в'и (стор. 24), поч. Скажи м'н'є солов'їю правду, пор. Головацкїй, Нар. п'єсни Гал. и Угор. Русн, т. II, стор. 736.

21. П'ксень ш' Савл'є цари [и] Давиду (стор. 25—26), поч. Ко великом'є см'утк'є Савл'є зостаєт, друковано мною із сего рукопису, див. Кїєвская Старина, 1891, ч. 9, стор. 481.

22. П'ксень на рожд'єство Х'в'о (стор. 27), поч. Рад'їйте с'є всн люд'їє, пор. П'єсни наб. 1834, стор. 5—6.

23. Ф'алма на пренес'єнїє мош'єй ст'аго [Николаїа], (стор. 27—28), поч. Мир'є многоц'кнн'є ист'єкаєт з мош'єй твоїх.

24. П'ксень на Рожд'єство Хр'т'єво (стор. 29—30), поч. Пр'єдв'кчнїй родил с'є под л'к'ти, пор. висше, ч. 1.

25. П'ксень св'ц'каїа (стор. 30), без кінця.

Щаслива форт'єно, гд'є же с'є под'єла,
Іїк'є мн'є ко панєнств'є в'єрн'є є сл'ужила,
Я тепер' в малженств'є посл'ужи мн'є мало,
Дави моє срд'єце волше юж'є не вило.

Да коли-б же знала свою лих'є долю,
Не терп'єла би іа тяжк'єю неволю.
Я всеж то справ'єт нелюбов'є мого пана,
Ж'є іа молодая іак'є р'єжа зокїала.

26. Пієня без початку (стор. 31), поч. Ѓ глади м'т'єко на кр'т'єк юж'є пана.

27. П'ксень пр'тоу Б'цї Панков'єцк'єю (стор. 31—32), поч. Цв'єт'є мисленїй и крин'єк'є полнїй ко Панков'єцк'єю в'єси, пор. Зап. наук. тов. ім. Шевч. т. XVII, стор. 79.

28. П'ксень пр'єстоу Б'цї (стор. 32—33), поч. Пр'єукрашена в'їж'єю славою.

29. П'ксень на стр'єти Х'в'и в четв'єрток (стор. 33), поч. Ѓ Іс'є творч'є ц'р'є, пор. дод. XX, ч. 98.

30. П'ксень на рожд'єство Х'в'о (стор. 34), поч. Нова радост'є стала, пор. Богогл. ч. 22.

31. Psalm na rozdestwo Chrystowo (стор. 34—35), поч. Хр'єст'є с'є с пани раждаєт, пор. Зап. н. т. і. Шевч. т. XVII, стор. 64.

32. П'ксень на рожд'єство Х'в'о (стор. 35), поч. Єкнїїа в'єсєлат'єа, пор. дод. XXII, ч. 17.

33. Pisni na bohoiawlenїє hospodne (стор. 36), поч. Іврдан'є р'кко, пор. Богогл. ч. 28.

34. П'ксень св'ц'каїа (стор. 40—47), через неввагу переплетч'єка переплутано сторони. Приводжу с'є пієню в ц'єлости:

„Б'єднаж'є моїа голова	лежит'є корчачи,
оу лих'єго м'єжа,	а всеж'є мене лает'є:
т'єгаж'є мн'є готова	„Богдай т'єсцю з'єла!
тай на срд'єци н'єжа:	Я ти би с'є г'єила;
н'є мн'є пог'єл'єти,	т'єв'єк с'є р'єгоч'є,
н'є пожартовати,	а мн'є с'є не хоч'є.
мн'є с'є вт'єшити,	Ѓї кад'єк же твою ма',
н'є ноговорити	чом'є не маєш'є сор'єма,
мн'є з люд'єми не даєт'є.	тїлко би с'є р'єготала
Н'єст'є мн'є вт'єх'єи,	и з инч'єми р'єзмов'єлала“.
коли м'єж'є лих'єй,	„Іїа молада, ти старїй
тїлко на печи	и видит с'є краснїй!“

Меже ними незгода, — такъ з нелюбимъ жити,
 ахъ доле нещасна! с челоукомъ лихимъ
 Лѣпше на пѣши бити, такъ з ведмедемъ дикимъ
 терпѣти.

35. Пѣснь свѣцкая (стор. 37—38).

Жадалас пари, красная дѣвошко,
 тѣжачи бѣвши на воли;
 мовилас нераз: „Бѣдна голоконко,
 чого тѣжѣ в тѣй неволи?
 Час же би юже, кой мой лѣта
 вжити хотят поважного свѣта
 гладячи [sic!] на свѣт, на люде“.

Щожъ, колиж ко то красенкѣи шчи
 задростъ чини[ли] каждомъ:
 не спали в день, рѣдко коли в ночи,
 сприяли тиако единомъ,
 поглядяючи тѣшили срданко,
 що вѣдѣт мати вѣрно[го] борзенко
 совѣ приятеля.

Молодести твоя з милестю хотѣла,
 цювѣ тибѣ тиако злѣчити
 не тим, которого-с срдцемъ полюбила,
 трака южъ вѣде з нимъ жити.
 Ковѣ ено тиако*) часом не бѣдило,
 якъ прийдѣт товѣ слѣхати не мило,
 а терпѣти-жъ треба.

Споміанижъ совѣ, що вѣккѣ коротати
 треба южъ вѣде, з нимъ жити,
 цювѣ ти не пришло крѣпко жалокати
 хорошенкой вроди, —
 алко попадешъ в тяжкѣю неволю,
 проклинати маешъ свою долю
 и молодость свою.

36. Фалма на рождѣство. Pieśń 4-ta (стор. 42—39—40),
 поч. Сидѣм са вси во Вифлемѣ.

37. Фалма на рождѣство Хѣо (стор. 41—42), поч. Ксе-
 ленная весели са, пор. Богогл. ч. 9.

*) В рукоп. тиаго,

38. Уривок якоїсь свѣтської піснї (стор. 43), без
 початку, до того картка в одній третій части ширини передерта від
 гори до низу і віддерта часть пропала. Лишило ся ось що:

Ой кѣпи мѣжѣ ключ . . . .
 замикай мене в коморон[цѣ . . .]
 . . . плю и ти мою комороч[. .]
 ой не поможе ключъ колодоч[ка],
 [так са оу]дасѣт вѣсова дочка.
 Коли иа сѣочѣ з хлопцѣми [гѣлати],
 [вѣдѣт] са твои замки падати;
 такъ мене станѣтъ хл[оцѣ] любити,
 вѣдѣт са твои замки л[омити].
 Коли иа сѣочѣ, вѣкном [вискочѣ],
 Своего милого заше зо[вачѣ]
 Постаряю иа са соло[. . . . .]
 [помо]жѣтъ хлопцѣ с халѣп . . . .
 ой не поможе вѣрна . . . .
 шми . . . . .

39. Бесѣло спѣвайте, уривок якоїсь піснї (стор. 43).

40. Пѣснь Вѣи Почаевской, (стор. 44), уривок без по-
 чатку.

41. Пролїог на Рождѣство (стор. 45—46), заховали ся
 тилько шматочки якоїсь рождѣственської вірші, писаної латинськими
 буквами. Поч.:

Gdy usłyszał Yró[d mor]derca,
 że sia wrodył [świta] samoderżca,
 Zaraz poszł . . . . . znyia ludy po . . .
 . . . ty. W . . . . .
 [Yró]d bezbożny stał oszukany
 [. . . . .] nystoy obohoj stany [sic!].

XXIV. Вірші о. Василя Ферлеєвича.

Осеї вірші, написані коло 1847 р. а надруковані у Чернівцях
 1849 р., варті уваги як один із остатніх проявів того самодїлкового
 письменства, яке жило в карпаторуській території в XVII—XVIII
 віці. Книжечка Ферлеєвича в Галичинї велика рідкїсть, на Буко-
 винї стрічаєть ся досить часто у свѣщенників. Перший подав про
 неї звістку Ів. Ом. Левіцкій у своїй Гал.-рус. Бібліографїї I, 129

подавши там дословний текст другої титулової карти (без означення, де кінчать ся recto, а зачинає ся verso), але не згадуючи нічого про її зміст. Проф. Ст. Смаль-Стоцький у своїй праці „Буковинська Русь“, (Чернівці 1900, стор. 85—89) подав доповнене до бібліографічного опису сеї книжки, а власне текст першої титулової картки (обложки), деякі вписки, і схарактеризував дуже вірно Ферлевича як „последного писателя середного періоду нашої літератури, котрий тягнув ся на Буковині аж до 1849 р.“. Маючи під рукою примірник Ферлевичевих віршів, дарований мені ласкаво о. Козарищуком, парохом у Конятині, подаю тут її докладний опис разом з деякими вписками. Книжечка малої 8-ки, сторони номер. 1—67 і 74—79, а надто між 67 а 74 має 7 нумерованих сторін таблиць і на кінці одну нумеровану стор. друкарських помилок, — має дві титулові карти. На обложці читаємо:

Сїи п'єснѣ ѡ алми стихи, которїи ѡ алми, ѡ ма, ѡ прозванїе характеръ и селенїе немже ѡ бытаетъ краєгранесїемъ ѡ бавлетъ. Оу типографїи Черноецкон 1849. (Тут автор хотїв звернути увагу на той факт, що кожда пісня його складаня має акростих, у якім показано його імя і стан). Друга титулова карта задрукована по обох боках, має ось який текст. Recto:

Во славу стѣла єднородна животворація и неразділнма Троицы, Оца, ѡ ма и стѣго Дѣа. П'єснѣ, ѡ алми ѡ ли стихи со Іермологішнскими нотами ѡ версамїи оуподобленнѣ ѡ украшеннѣ на концї Индіктїонъ зерцалш Пасхалїи нокозданнѣ ѡ брѣктает сѣ. Повелѣнїе [sic!] ѡ благословенїемъ ѡ хъ високопреосвященства Євгенїа Гакмана єпископа Бѣковїнскогѣ ѡ хъ консистора, ѡ всегѣ Собора чрезъ цїнзѣрѣ пресмотреннѣ ѡ ѡсправленнѣ ѡ до типографїи печатати придати позволеннѣ подъ Но 3245. Рокѣ 1847.

Verso: Сїи п'єснѣ ѡ алми стихи сложеннїи и написаннїи сѣть власною рѣкою ѡ іерѣ Бас. Ферленекїча пароха всеи Токтрѣкѣ въ єпархїи Бѣковинѣ на 1000 єземпляр. всеимъ коштомъ оу типографїи Черноецкон напечаталъ ѡ оумножилъ ѡ мїрѣ на свѣтѣ вѣдалъ на ползѣ дѣшекаго спасенїа ѡ для тѣлесногѣ воздержанїа родѣ хрестїанскомѣ. Которїи ѡ алми, ѡ ма, ѡ прозванїе характеръ ѡ селенїе немже ѡ бытаетъ краєгранесїемъ ѡ бавлетъ. Токтри 20 маѣ 1847. Іванъ Єкхардтъ и синъ, Типографъ ѡ Бѣковинѣ. 1849.

В титулі киновару не вживано, далї всі титулики і початкові букви кождої строфи, що творять акростих, друковані киноваром.

1. ѡ алмъ ѡ початкѣ ѡ до конца свѣта таже Бѣъ соткорилъ, подобенъ гласъ на тронѣ вїшний. (Стор. 2—14). Перша строфа під нотами:

ѡ началѣ Бѣъ свѣтѣ соткорилъ
небо ѡ землю преоукрасилъ
солнцемъ мѣсцемъ звѣздамї,
хлѣбомъ солю ѡ водами,
рѣжнѣ скоти,
всакѣ плоти,
ран ко єдемѣ,
дѣшѣ въ адамѣ,
Євѣ с кости
ѡкѣдѣ злости
скоро явили.

В другій строфі згадуєть ся, що Бог у раю наказав прародичам „Дрѣва страсти имъ нї їсти“. Виганяючи їх із раю Бог говорить: „ѡ ти Євѣ берн живш кѣжкѣ въ рѣки“. Виганяючи їх із раю ангел „вїетъ по плацѣхъ нагихъ рѣзкою“ і наказує їм: „їдѣтѣ изъ царства на подданства, рескаль ѡ мотнѣ берн кѣ свою рѣкѣ, копай, сапай, на хлѣбѣ старай до своєї смертї“. Вірно завважив проф. Стоцький, що Ферлевич, як видно з сих слів, ще в 1847 р. вважав підданство наслідком первородного гріха! Вроджене Каїна оповїдав ѡ на основї звїсного апокрїфа:

Єгда Каїн сѣ народилъ,
привыдѣнїе дїволѣ соткорилъ,
ѡки дитѣ сѣдмѣ главѣ малѣ,
кровѣ ѡ сосци зъ Єви сцалѣ.
Єва плаче,
їдамъ рече:
Чтож ѡ сотворю,
плачѣ твой оутолю?
нїма врачѣ,
намъ ѡрочѣ
ѡ сѣдмѣ главѣ сцѣлїти.

Дїявол береть ся помогти йому, а за се

Людїи оустьхъ їдамъ записалъ,
кровю своєвѣ записѣ запечаталъ:
хѣба ви оу свѣтѣ такїи быль,
чтобѣ два рази сѣ родилъ,
разѣ оумиралъ

й воскресалъ,
може властѣ мати
записъ роздирати,
людей ѡдобрати,
тебе звязати,
Тартаръ предати.

Як бачимо, апокріфічне оповіданє, популяризоване на нашій території в XVIII в. (див. Памятки II, 177—178 і 187), дійшло до Ферлеєвича вже з новим додатком, а власне з умовою: хто буде міг роздерти Адамів запис; про таку умову в давнійших оповіданнях нема згадки.

В дальшій строфі (стор. 9) подає Ферлеєвич лєтенду про хрестове дерево також у формі відмінній від тої, яку вона має в старших апокріфах:

Єгда Адамъ кже оумиралъ,
Сидѣ синѣ запокѣдалъ:
сѣменъ зъ раю принеси ми
й на гробѣ посади ми,
кипарисови
й пегрови
кѣсно й кедрови;
вѣдет расти древо
трьлиственъное,
спасителное
всѣмъ человеккомъ.

Як звісно, старші апокріфи (Памятки I, 29—30; II, 295—296, 306—307) говорять, що Адам посилав Сифа до раю за олієм милосердя, але ангел не дав йому його, а тільки дав три пруті з дерева вѣчного життя; вмираючи Адам зоплів собі з тих прутів вінце і вложив їх собі на голову; з тим вінцем його й похоронено, але з него на його могилі виросло дерево з трьома пнями сплєтеними разом.

Далі оповідає вірша Ферлеєвича, як Адам по смерті пішов до пекла, згадує про потоп і зараз перескакує на вроджене Ісусове, що „прежде всѣхъ кѣкъ ѡ ѡца родилъ сѣ, на послѣдокъ кѣка ѡ дѣкви конлотилъ сѣ й оумиралъ й воскресалъ, клатву потребилъ, Адама своводилъ, записъ растерзалъ, Сатанѣ сказалъ, Тартаръ предалъ“. Згадавши про Ісусове вознесенє і заснованє церкви о. Ф. пише далі:

Сѣма тысяща годовѣ настѣпила,
злова наша сѣ оумножила;
йкъ бы дни Бгѣ не прекратилъ,
всѣкъ плотъ бы Бгѣ ни простилъ;
нынѣ панства
й блаженства;
горе намъ вѣде,
Бгѣ нас завѣде.
еще Бгѣ намъ терпитъ,
покѣкъ сѣ свѣтъ скончитъ,
избранныхъ ради.

Акростих сеї піснї: *Басїліи Ферлеєвич парох.*

2. Пѣзнь [sic!] на рождество Хрѣтово (стор. 15—20), перша строфа під нотами, акростих той сам, зміст не має апокріфічних деталей.

3. Пѣснь страстемъ Хрѣстовимъ (стор. 21—26), перша строфа під нотами, акростих той сам. Зміст дуже хаотичний; апокріфічних деталей нема хіба крім одного, що Ісуса розп'яли „на главѣ Адамові“ (пор. Памятки II, стор. 342).

4. Пѣснь Пресвятїи Богородици подобенъ Пречистаѣ дѣкви Мати (стор. 27—30), перша строфа під нотами, акростих: *Басїліи Ферлеєвич.* Нотую форми: на фронт, макко, вище, үвєсь.

5. Пѣснь архангелъ Мїхилъ и прочїихъ кєзплотнихъ силъ (стор. 31—35), перша стр. під нотами, акростих ut supra. В першій строфі вичислено дев'ять ангельських чинів, але як дев'ятий замість „престолів“ покладено „тьму“. Про Михаїла сказано:

Лѣципера ланцомъ связалъ,
на главѣ егѡ ногою столалъ;
мечъ ѡгнемъ палаєтъ,
кѣ десницѣ егѡ сїєтѣ,
үсѣхъ враговъ үстрашєтѣ,
громомъ страшно үвикаєтѣ,
горе всѣмъ.

В строфі 9 і 10 оповідаєть ся про боротьбу Михаїла вже не з Луципером, а з Сотонаїлом, очевидно на основі апокріфа подібного де надрукованих у нас (Памятки I, 11—16).

6. Пѣснь ст҃аго великомученика Івана новаго нже кѣ Сочавѣ (стор. 36—41), перша строфа під нотами, акро-

стих: Басілін Ферленевіч парох Товтрів; пісня зложена на основі життя, пор. дод. IX, ч. 13; XIV, ч. 4. Цікава тут строфа:

Бъ разбою Тврковъ и Москви
взятк мошк ажъ до Жолкви
много времнѣ тамъ превѣли,
до Сочави са верѣли. 1783.

7. П'кснь великомученици Барварк (стор. 42—47), перша строфа під нотами, акростих як у 1, пісня на основі життя пор. дод. II, ч. 59; IV, ч. 12; VI, ч. 9. Цікава тут строфа:

Барвара йстата
до Києва взата
й до нынѣ шытаєть,
хртїанѣ поздоровлаєть;
хто ю призиваєть,
нагло не вмираєть.

8. П'кснь ѿ притчей євангелскихъ (стор. 48—52), перша строфа під нотами, акростих як 1, зміст: моралізація, прикінці притча про блудного сина.

9. П'кснь ѿ жизни челоувѣческой нынѣшнаго и вѣдѣшаго вѣка (стор. 53—54), строфа перша під нотами, акростих як 4. Нотую форми: м'кн'к по г'кл'ом (по д'вл'ом), в'к н'жд'к вел'ик'к; х'то й са молит'к (х'то йй); оу' безнѣ, ни в'к'йдѣть.

10. П'кснь ѿ страшномъ и трепетномъ сѣдѣна дором принєствїи Хрткомъ (стор. 55—59), перша строфа під нотами, акростих як 6; се перерібка звісної пісні Прийдеť година, а дуже слабими додатками самого Ферлевича.

11. П'кснь їхъ кнєсвопрєшєскащєствѣ Євгенїю Гакманѣ, їхъ консїсторѣ и всємъ сокорѣ (стор. 60—62), перша строфа під нотами, акростих як 4. Приводжу деякі строфи сеї чудернацької пісні:

Бєк оуважаймо, честь и хвалѣ даймо
пречестномъ консїсторѣ,
Архїпастирю й нашємъ царю
й кождомъ аєсорѣ.
Совѣтѣ клатїй, ѿ вєкѣхъ драгїи
на сєссїи зложають,
Інтерєса наша вѣ папєри вписана
до насѣ приснають.
Фїларєтѣ Бендївскїи, архїмандрєтѣ консїсторскїи

совѣтникѣ выль всємѣ.

Євгенїй Гакман' єдинѣ ѿ вєкѣхъ избранѣ
на Архїпастирѣ,

єдина єсть глєка, вѣ Бѣковинѣ слака
архїпастирѣ мїра.

Івгенїй сватитєль ѿсновалѣ ѿбитєль
вѣ Черновїцком градѣ,

Ч'то ю ѿсватилѣ й крєстѣ кодрѣзилѣ
при великої парадѣ.

Хоцємо знати, жє вєкѣмъ церквѣмъ мати
вѣ краю Бѣковинѣ,

І ни вєла болша, ни вєла славѣн'кїша
ѿ вѣка й до нынѣ.

12. П'кснь монарєск Імператорѣ Францѣ Іосєфѣ (стор. 63—65) строфа 1 під нотами, акростих: Ферленевіч парох Товтрів. Зовсїм недоладне віршованє.

13. П'кснь п'квцєм' подовєнѣ предстоєщихъ Фалмок' (стор. 66), без нот, акростих: Н Товтрах. Вірша pro domo sua, — ось її текст, що вказує в авторі якесь хоробливе вподобанє в тїм, щоб його імя, борони Боже, не було забутє.

Бєк оуважаймо, лѣтера складаймо
початковѣ вѣ фалмахѣ,

Того изгадаймо, нї забѣваймо,
когда сп'квєємъ в домахѣ.

Єнѣ са трѣднѣ сїи фалми зложилѣ,
любовѣ малѣ оу' сєрдци;

Вєкѣхъ призиваїтє, красно заспиваїтє
малєнькѣ младєнци.

Того лѣтера на передѣ папєра
предѣ оуказвєтѣ,

Рѣжнїи пѣнкѣ сєго и того свѣтѣ
на има компонвєтѣ.

Я єго роботѣ, дай Бжє ѿхотѣ
оу'сѣмъ нам сп'квати.

Хоцємо знати, Бгѣ вѣ сєрдцѣ мати,
сватихѣ вивалати.

Конецѣ п'кснїи и Бгѣ хвала,
на вѣкїи амїнь слава.

На стор. 67 читаємо ось яке nationale автора: „Басілін Ферленевіч парох вєси Товтрѣвѣ вѣ єпархїи Бѣковїнскєи рождєнѣ

1783, 1 фєврѣарїа, ѣзкомпоновав' сїю новозданнїю пасхалїю, ключъ границы 133 лѣтери". Далї ѣде поучене, як уживати пасхалїї, а в низу дата: Токтрїї 5 юліа 1847, ѡ сзданїа мїра 7355 сочинытел сєа книги Васїліа Ферленєвїч парохъ Товтрѣвъ.

14. Нндїктїонъ, зерцало пасхалїи новозданнои (стор. нєнум. 68—71) таблицї на чвєртках бїльшого формату.

16. Початокъ гласамъ євангелїамъ воскреснимъ (стор. нєнумер. 72), табєля.

16. Настанїє или рожденї мѣсѣцемъ (стор. нєнумер. 73), табєля.

17. Ѣглавленїє (стор. 74).

18. Оустакъ пасхалїи такъ треба шѣкати ключъ граничъ (стор. 75—76).

19. Пѣснь ѡ оумїленїи дѣши (стор. 77—78), без нот, акростєхъ: Васїлі Ферленєвїч, вєлїченою церковщиною.

20. Ѣписанк 12 вєщєи, котрїи нѣкогда доброго порадкѣ ни зрєватъ (стор. 79). Ось тї рїчи: 1. Мудрый вєз зчинкѣ. 2. Богатыи вєз милєстїнк. 3. Оубогый гордын. 4. Старый нивогєвойный. 5. Младєницъ нїпєслѣшный 6. Жєна вєз вєстїдѣ. 7. Людє вєз права. 8. Кєйна вєз фїрки. 9. Панъ вєз власти. 10. Хрєстїанькъ свєрливый. 11. Царъ гнѣвливый. 12. Дѣховный лѣкниый. Стор. 80 порєжня.

21. Пєгрѣшностї ѣлїи ѡвємилки оу типографїи слѣчили сѣ (стор. нєнум. 81). Стор. 82 порєжня.

XXV. Суплїка сєлян їз Зєлєча в р. 1840.

В р. 1885 одєржав я був від о. Гамєрака їз Стєцєви снѣтиньского повїта орігїнал отсєї суплїки, написанїи на цїваркуши грубого папєру, кїрилицєю на однїї стєронї. Знѣвши собї копїю, яка тодїж була мною опублїкована в „Дѣлѣ“, я орігїнал звєрнув о. Гамєракови. На звєрхнїї стєронї сєго папєру був ось який адрес:

„До Прєчєстного оурадѣ Намѣстничєго грєк. кат. гєродєнського ѣ надзиратєлѣ школного. Пєкорна прєзєа вѣдѣ на низѣ пѣдписанїхъ; Бѣдтє ласкави причинѣт сѣ за нами вѣднїми ѣ поратѣйтє, ѣки наша нѣвка в школѣ на зєвшє нашихъ дѣтєй вѣла. їакъ вѣ сєрєднїкѣ“.

А в сєрєднїї стєїтѣ ось що:

Прєчєстни орадѣ намѣстничє грєко: катє: гєродєнськи ѣ надзєратєлєю шкѣлнїи:

Грємада наша сама нєклєла школє ѣ обѣцєла сѣ платити оучитєлєви, ѣ платитѣ ѣбн нашѣ дѣтї оучивѣ читати, спѣкати, ѣ писати, ѣ 15 лѣтѣ ми сами школє вудїнокѣ отримѣємо, ѣ дѣтї пєслєлєсми, нїзнєти цю сѣ значитѣ жє нашѣ тєпєрѣшнѣ дѣднїчѣ нїлюбєтѣ на нашу школє.

1. Зєразѣ їакъ прїїшли Б: В: П: Ёйвєсѣ, Грїгорє Бєвєвудкє котрїи в Кнѣжє дєкуєвѣ ѣ дѣтї зєчєвѣ оучитї, казєли злєвити з' Рєкурѣтами; хєцѣ вѣнѣ горєвати, кричєли на нєго, жє вєзѣ оповѣди пєнскєи оучитѣ дѣтї, ѣ жє вѣнѣ казєвѣ жє тєє длатєго рєвитѣ, жє мѣ Дѣховнї кажє, вєн гє ѣ кєйдєни вєкєвѣ.

2. Сєгє рєкє нашєго оучитєлѣ Дєннїлє Бєвєвудкє, котрїи 4 рєки нашѣ дѣтї оучитѣ, пѣслєвѣ дѣвѣрєскїхъ слѣгѣ з' вѣтємѣ в' нєчи до школї, зєпрєвєднєвѣ в' дѣвѣрѣ, ѣ рєно вєзєвѣ до арєштѣ, ѣ мєжє рєкурѣтами оуєкєвѣ; ѣ нєлєжитѣ, ѣбн сєсѣ зєстєвїв' сѣ в' грємадѣ ѣ оучивѣ дѣтї; вє вжє трєхъ вратѣв в' жєвнѣкєрєхъ: до сєгє рєзѣ тєкє нїкѣрєкєлє пєни нашєму оучитєлєви, ѣжѣ тєпєрѣшнї пєнѣ, вїдїємо жє рєднєнї ѣбн школї нївєлє.

3. Хлєпцѣвѣ котрѣ оумѣкїютѣ читати, вєрѣтѣ до нєлѣга, ѣ нєслѣкєвєютѣ сѣ мєватѣ: зєвудєш зєвѣкѣ. вѣдѣ пєлѣга нїмєжѣтѣ хєдїтї до цєрквї, ѣ чєрєзѣ тєтє вїдєтѣ сами пєни жє мѣсєтѣ прїзєвѣкєти, ѣ длє тєго такѣ гєвєрєтѣ.

4. Вїдїємо жє ми вѣднїк прєстєкї, нївѣмѣлїсємо дєвєрє отчєнєшѣ, ѣ хєцѣ котрїи оумѣкѣ тє зєвѣвѣ, такѣ тєпєрѣ оучїнїлїсємо школє; хєчѣтѣ, ѣбн котрїи оумѣкїютѣ читати, ѣ тєтє зєвѣвєли.

5. Пєсѣ вѣднїхъ прєстєкѣвѣ вѣдєвѣ нѣколї нїдєпєстєтѣ, ѣбнєсємо хєцѣ тѣлєко вѣмѣлї читати, ѣбнєсємо вєгє, ѣ цєрєкє чтїтї знєли.

6. Чѣємо жє нѣмнїхъ, ѣ глєвѣхїхъ оучєтѣ читати, ѣ ми нѣ глєхѣ, нѣ нѣмѣ, ѣ сами платїємо зє школє, нїзнєємо цю сѣ значитѣ жє такѣ нїлюбєтѣ нашє школє; кєждєму котрїи до сєгє рєзѣ нєвчїв сѣ, дєпѣкєвєтѣ, ѣ ми вѣднїк прєстєкї нѣкєму нѣчєго нїкажємо, цю хтє кѣжє.

7. Нїмєємо пєсовїсєка, до кєждєи хєдєбнїи дѣтї нївєлїємо ѣбн пєслє. чєрєзѣ тєтє одрївєют сѣ на лѣтє вѣд школї, ѣ бєгєтє зєвѣвєютѣ; нїзнєємо цю сѣ значитѣ, жє нашѣ Дѣховнї ѣ нашѣ намѣстнїкѣ Снѣтїнскї на тєє мєвчѣтѣ; ми вїдїємо, жє Дѣховнї вїдєтѣ ѣ знєютѣ хтє пєрєскєжє ѣбн школї в прє-

стакѣкѣ нибудь, длачого нѣчого никажуть, ми того визнаємо, намъ са здає же нашѣ Духовнѣк за нами повинни са оупѣкнуги.

Просимо покѣрне, будте ласкаве, причинѣт са за нами до високои з'верхности Духовнои, аби насъ поратували, и аби наша наука вшколѣ нашихъ дѣтей на злѣше була

Залуче надъ Черемниовъ Дня кѣ. Окт: 1757.

Знакомъ креста свѣтаго пѣдписуем са

Idor Romaniuk Plenipotentes, Mytro Kulzenko dtto., Ioan Kulzenko dtto., Екмонъ Боевудка з громади, Штифанъ Купчукъ, Данило Василекъ, Микита Черкѣнски, Федоръ Чиверикъ, Василь Конанюкъ, Микита Оровецъ, Мѣхайло Романюкъ, Федоръ Романюкъ нагор., Никифоръ Гнатюкъ, Іоанъ Романюкъ, Николай Гоанъ кос., Штифанъ Оровецъ, Екмонъ Оровецъ Йков., Олекса Долоканъ, Василь Гнѣданъ, Грицко Дакуръ, Онѣфрѣй Романюкъ, Николай Романюкъ, Екмонъ Оровецъ, Микита Николайчукъ, Кость Дакуръ, Василь Оровецъ, Федоръ Оровецъ, Ганаско Оровецъ, Григоръ Тугецки, Проконъ Миронюкъ, Николай Бѣрстюкъ. Мѣхайло Болоканъ, Митро Грудей, Андрѣй Фочукъ, Тимофѣй д., Йковъ д.:

ДОПОВНЕННЯ.

1. Звістка про Бодянське Учительне євангеліє. До того, що сказано висше на стор. 5—7 про Карпаторуські Учительні євангелія, треба додати ще звістку про той уривок рукописного Учит. єванг., який знаходить ся в монастирі Бодян у північній Угорщині. Першу звістку про сей рукопис подано в часописі „Лѣтопись сербска“, що видавалася у Будимі від 1825 р.; в кн. 11 (р. 1827), стор. 20 подав якийсь Серб відомість про сей рукопис, що має назву „Поученни медѣльнаи“, додаючи три сторінки тексту як пробу сербщини для автора зовсім загадкової. Учений Шафарик у своїй книжці „Abkunft der Slaven“, виданій 1828 р. заявив, що євангеліє писане не сербською, але словацькою мовою, тільки що кирильськими літерами. Против сих думок виступив Копитар у однім із додатків до своєї праці Hesyhii glossographi discipulus et epiglossistes Russus in ipsa Constantinopoli sec. XII—XIII, Vindobonae 1840, стор. 27—28. Він заявив, що сей рукопис руський, lingua ecclesiastica vetere plus minus mixta hodierna vulgari; solent enim omnes Slavi, in hodierno suarum scholarum statu linguae suae sacrae semidocti, pro suae domesticae dialecti varietate librorum sacrorum obselatam linguam hodierna quisque sua variegare“. Варто би заглянути до того монастиря, чи заховав ся ще там той рукопис і чи нема крім него й иньших.

2. Польські „кантички“. Цитую люксембурське виданє, без означеня року (маб. 1867) пз. Kantyczki podług wydania 1785. Paryż, księgarnia Luksemburska, ulica de Tournon 16, wydanie 3-e, в чотирьох томиках. Крім цитованих у мене пісень мають ся тут польські оригінали пісень Кам'янського Богогласника (дод. XX) ч. 8: Zawitaj córko Ojca przedwiecznego I, 37; ч. 17: Gwiazdo morza I, 28; ч. 36: O gospodze uwielbiona I, 27; ч. 37: Zawitaj ranna jutrzeńko I, 76. Маємо в тій збірці також дві руські пісні: Пречистая дѣво Мати I, 48, передруковану не з Почаївського Богогласника, а з тоїж Кантички 1785 р., і відтамже передруковану різдвяну віршу „Посмотри ся чоловіче“, яку недавно видав В. П. Перетц із рукописної кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 (Извѣстія отд. русскаго языка и словесности Имп. Акад. Наукъ 1899, кн. 3).

З М І С Т.

	Сторона
Карпаторуська література XVII—XVIII віків	1— 22
Додаток	
I. Другий лист небесний	23— 27
II. Данилівське (угрор.) Учительне євангеліє	27— 37
III. Староміський рукопис	37— 44
IV. Рукопис Ст. Теслевцьового	44— 55
V. Унгварський рукопис	55— 61
VI. Рукопис із с. Літманової А.	61— 64
VII. Рукопис із с. Літманової Б.	64— 66
VIII. Рукопис о. Теодора Поповича Тухлянського	66— 72
IX. Рукопис Павла Кузкевича	72— 77
X. Пісня про Віденщину 1683 р.	77— 80
XI. Дві Карпаторуські перерібки „Александрії“ з XVІІІ в.	80— 91
XII. Рукопис Ст. Самборини	91— 96
XIII. Рукопис о. Ів. Прислопського	96—100
XIV. Калуський збірник	101—
XV. Іспаський рукопис	102—103
XVI. Рукопис о. Іллі Яремецького Білашевича	103—116
XVII. Вѣчность пекелная	116—118
XVIII. Сокольський рукопис	118—124
XIX. Дрогобицький збірник	124—126
XX. Кам'янський Богогласник 1734 р.	126—137
XXI. Угроруський співанник А.	137—139
XXII. Угрор. співанник Б. Митра Дочинця	139—147
XXIII. Калуський співанник XVІІІ в.	147—151
XXIV. Вірші о. Василя Ферлеєвича	151—158
XXV. Супліка селян із Залуца з р. 1840	158—160
Доповнення	161—

Miscellanea.

3 віденської революції 1848 року.

Між судовими актами з 1852 року надіслав я випадково згадку про революцію 48 року і про те, як то руські вояки держали себе супроти неї. Щоби порозуміти сю згадку про революцію, мушу сказати коротенько ось що:

В році 1852 жив іще у Львові канонік старенький, Др Мартин Барвінський. Грошенят мав він гук, і вони були для него відрадою. У него служив Михайло Трембецький з Волиці (Wolica) стрийського повіту. Брат Михайлів Іван Трембецький служив у війську в 48 році при 9 полку. Десь на нещасте вкрав хтось Барвінському 1.000 зр. Нещасний Барвінський в крик, цілу майже Галичину порушив. Насамперед потягли до суду слугу Михайла. Опісля втягнули також Івана, бо його зловили в Стрию, як міняв 1.000 зр. Отже Іван ось як звиняє ся в суді:

Gdy w roku 1848 po zdobyciu Wiednia mój bataillon żalił się, że iesé nie ma, pozwolił ienerał Frank, abyśmy przez dwie a może i mniej godzin w Wiedniu rabowali. — Ten rozkaz czyli właściwie pozwolenie otrzymał nayprzód nasz major Gans — a ten rozesłał go do komendantów kompanii, którzy nam go ogłosili. — Może już blisko północy było, gdy my wybrali się na rabunek, a ja sam jeden wlażem do kamienicy jakiejś, która zwierzchu iuż się paliła. Gdym na drugie piętro wyszedł, spostrzegłem, że w pokojach nikogo nie było — wszedłem więc do sali, i pałaszem otworzyłem komodę, w której różne rzeczy, jako to: w dolnej szufladzie pończochy, w średniej suknie męskie i mundur gwardzistów, a w wierzchniej ten banknot na 1000 fl., filiżanki, noże i inne rzeczy znajdowali się — z tych wziąłem sobie banknota na 1000 fl. — który był razem z pierścionkiem złotym w czworograniastym pudełku, muszlami na wierzchu obśadzonem. Rano na drugi dzień po tym rabunku, gdyśmy na plac wyruszyli, darowałem ów pierścionek feldweblowi Pirożyńskiemu, który jako oficer od grenadierów w roku 1849 w Wiedniu umarł w przytomności szeregowca z 1. kompanii N. Fedyszyn, który na urlopie

w stryjskim cyrkule przebywa. — Banknot zaś na 1000 fr. schowałem u siebie, nikomu przez cały czas nie pokazywałem, aż gdy na początku wielkiego postu z Borna przez Sambor do Stryja w roku 1851 przyszedłem i po całotydnowym blisko pobyciu u brata mego Fedory Trzembeckiego, gdy u tegoż brata jeść nie miałem, byłem zmuszony w braku drobnych pieniędzy ten banknot w Stryju zamieniać. — Ta kamienica, w której ja banknot na 1000 fr. wziąłem, stoi na przedmieściu Wiedeńskim Leopoldstadt na samym rogu, jak już kamienicy się kończą i lasek się zaczyna, a róg tej kamienicy ma kierunek prosto ku kolei żelaznej i od tej że może jest na 50 kroków oddalony; koło tej kamienicy jest także łąka, na której my blisko 8. bataillionów wojska podczas bombardowania stali; do tej kamienicy weszło nas dużo żołnierzy, ja z kapralem Jasińskim z 1. komp., który teraz jest przy kolei żelaznej w Widniu, byłem na jednym piętrze, on w jednej sali a ja w drugiej, ale ja mu banknota nie pokazywałem. Iwan Trembecki.

Перечитавши се, скаже може де хто: „Е! ми вже не такі, то було перед 50-ти роками, ми тепер поступили наперед. Що такі думки не зовсім оправдані, припімну свідомство моральности, яке виславив нам перед 3-ма роками гр. Бадені, посилаючи руських вояків на Угорщину, щоб помogli Банфіому перевести вибори. Банфі угорських жовнярів казав позамикати по касарнях і цілий день виборів не випускати, аби не обстали за своїми батьками, матерями, братами та сестрами, котрих наші вояки потручали огидним способом. Угорські пани за се наварили бочками туляшу, порозставляли по майданах і гостили наших вояків, але до домів не впускали. Чи пригадувати галицькі вибори з 1897 р.? Ще доси селяне не забули, кільки то штурканців дістали від жовнярів, себто, від рідних дітей та братів. Коли ми повертали з виборів до касарень, питаю одного: „Но, слухай, як тобі се все подобало ся?“ „Е — каже він — яби хотів що тижня таке. Таже уважайте, пане фрайтер, їсти було, що тільки душа забагла. Де-м тільки прийшов, остро-м ся поставив, то баба зі страху, що мала то дала. Ба а дівчата! Щось більше як двацятьом обіцяв я, що буду з ними женити ся. Але як котра псявіра зарозуміла була, о, то дістала як бобу.“ Питаю його далі: „Ну, а що, як би були казали стріляти?“ „То був бим стріляв“, відповідає. „Но а як би так, припустім, твоя мама та тато там стояли?“ „Як би казали, тобим стріляв“, відповів ми. Один тільки знайшов ся завзятий, що казав: „Я би стріляв, але Богови у вікна.“

I. K—ий.

Е. Руліковський — В. Луцкевич.

(Некрологічна згадка).

В остатніх місяцях польська наука стратила двох учених — Едварда Руліковського і Володислава Луцкевича, що полишили по собі значні сліди і в українознавстві, і тому мусять бути згадані на сторонах нашої часописи, особливо перший з них.

Едвард Руліковський походив з старої шляхетської фамілії, що в минушій століттю звилася собі гніздо на тодішнім польсько-російським пограниччю, під Київом — її належала Мотовилівка, Геленівка, Солтанівка, Рудиків, Парадів.*) Батько Едварда Ігнатий в шляхетських кругах грав визначну роль і був київським губерніяльним маршалком. Оженивши ся в родині Борейка, власника величезної маєтности Висоцької, на волинським Поліссю (коло 50 тис. десятин), він тим здобув своїм синам права на сей богатий спадок, але вони дуже пізно прийшли до володіння сеї маєтности, секвестрованої довший час державою. Едвард, роджений в 20-х рр., був молодшим сином його; як і старший брат його Вацлав (автор нескінченної, разом з Ж. Радзімійським розпочатої праці *Kniaziowie i szlachta*) виховував ся він у свого діда Борейка, приятеля і співробітника Т. Чацького, в його поліській гнізді Висоцьку — колишній маєтности Павла Тетері. По скінченню домашньої едукації їздив по Європі, без спеціальних цілей, аж вернувши ся на Україну й перебуваючи в Липовці, у Росцішевських, знайомить ся він ближше з звістним любителем і збирачем української старини Константином Сьвідзінським і під його впливом сам починає з запалом студіювати історію й етнографію України. Результатом сих студій була його книжка *Opis powiatu Wasylkowskiego pod względem historycznym, obyczajowym i statystycznym, 1853* (ст. 243 малі 8°), що й досі не стратила вповні своєї вартости завдяки використанню автором архивним матеріялом. Сім інтересам автор вістаєть ся вірним до своєї смерті; цураючи ся публічної діяльности, не маючи родинних клопотів, він віддав ся збиранню відомостей й матеріялів про давню Україну і став з часом найліпшим знавцем шляхетської „України“ в традиційнім значінню слова, себто Київщини і Брацлавщини, авторитетом в історії українських шляхетських родів, колонізації й т. п. Але при тім була се голова крайно несистематична, загромождена

*) Біографічні відомости подаю на основі оповідженого мені приятелем покійника д. Ол. Яблоновским, котрому отсим складаю за них подяку.

відомостями, в котрих з трудностю ориентував ся сам їх влатель. Тим пояснюють ся дуже слаба продуктивність Р—ого: його монографія про Васильківський повіт лишилася одинокою його „книжкою.“ Потім він надрукував статтю про Браславщину в київській збірнику Kwiaty i owoce, 1870, розвідку про шляхи на правім боці Дніпра в варшавськiм Ateneum, здається — більш нічого. На таких кількох статях може би й скінчила ся його праця, як би щасливою обставиною не взяв він участи в розпочатім 1880 р. варшавськiм Słownik-u geograficz-nim. Це була робота як раз для його вдачі. Коло історії поодиноких сіл Київщини й Браславщини збирав він відомости з історії колонізації, шляхетських родів, історії політичної і культурної, з джерел виданих і не виданих, часом з рештою зовсім не звістних. Ці статі, що служать окрасою Słownik-a, розростають ся часом в цілі маленькі монографії і служать взагалі дуже цінною підмогою при всяких студіях над українською минувістю — вони довго ще будуть підтримувати вдячну пам'ять до їх автора в українських дослідниках.

Покійник останніми літами перебував в своїй висоцькій маєтності, де збирав свій архив; на котракти сього року він ще приїхав до Києва й виберав ся звідси в дальшу подорож, але занедужавши зістав ся в Солтанівці у свого братанича, і тут умер в цвітні с. р.

Коли в Рудіковскім мали ми рідкого спеціаліста від української історії, звязок з українською наукою другого покоїника — В. Луцкевича був зовсім випадковий. Професор краківської школи штук красних, потім директор краківського народного музею, він з замилованнем віддавав ся дослідам памяток штуки і зробив собі імя особливо своїми студіями над памятками готіки в Кракові й його околиці. Заінтересовавши ся звістками про костел св. Станіслава під Галичом — колишню церкву Спаса, Луцкевич на місці вистудіював останки давньої церкви й результати своїх дослідів опублікував у розвідці: Kościół w Św. Stanisławie pod Haliczem jako zabytek romański, 1880 (Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce, т. II і осібно). Це старанна студія, де автор добре здав справу з прикмет староруської будови церкви; досі вона зістається одинокою фаховою розвідкою про сю важну для історії руської штуки пам'ятку; на жаль, дослідникам її вона, здається, зістала ся зовсім не звістною — принаймні я не пригадую, аби хто з них покликуював ся на неї.

М. Грушевський.

Наукова хроніка.

Огляд часописей за 1899 р. — Часописи видавані на рос. Україні.

Київская Старина як попередніх літ так також і в минушім 1899 р. змістом досить різнородна. Крім праць для історії й історії літератури та праць критично-філологічних подано чимало матеріалів для біографії Шевченка й інших українських письменників та патріотів. Дуже сильно заступлена белетристика передовсім драматичними творами Старицького й Карпенка-Карого. Заведено також відділ біжучої хроніки культурного життя російської й австрійської України (треба лише жалувати, що звістки про сю остатню редакція з якоюсь предилкцією бере менше певних і відповідних джерел). Головною-ж новинкою була „Археологічна літопись“, дуже старанно й інтересно ведена д. Біляшевським (див. про неї в XXXVII т. Записок).

З історичних статей не були ще обговорені в Записках осібно отсі: А. Стороженка: „Гдѣ жили переяславскіе Торки?“ (кн. 2); автор застановляє ся над питанням, де шукати осад давних Торків. З назви двох сіл: „Мала і Велика Каратуля (Каратули = чорні шапки) догадує ся, що Торки, Каратули або Чорні Клобуки жили як раз у тих місцевостях, де нині пливе річка Каратулька. Далі д. Стороженко порівнює відповідні місця Лавр. (ст. 280) й Іпат. літ. (ст. 208) й твердить, що Торки жили коло Переяслава в городках Баручі і Бронь-княжі. Перший з них ідентифікує автор з нинішньою Баришівкою, а Бронь-княжі і „прочая грады“, що їх згадує літопись, мали лежати здовж правого берега р. Трубежа між Баришівкою і Переяславом. Туди теж коло нинішніх сел Каратулей вела оборонна лінія торської колонізації. Н. Молчановській: Письмо къ редактору изъ Стокгольма (О бумагахъ шведскаго госуд. архива по исторіи Ма-

лороссіи) (кн. 4). Автор подає звістки про шведський державний архив, спеціально скільки може ним користувати ся український історик. Далека для Шведів Україна входила лише рідше в політичні комбінації шведських королів, тим тільки важніші події як Хмельничина, часи Мазепи і інші зводили в контакт шведську історію з українською. Се видно у відділі „Cosacica“, що обіймає час від 1654—1747 р. Богато тут також матеріалу для родинного життя Ф. Орлика й для другої половина XVII в. А. А. Замітки о портретахъ Мазепы (кн. 3) — автор розбирає всі відомі досі портрети Мазепи й застановляє ся над питанням, котрий з них вірний: найбільш даних має за сим по думці автора порбленовська гравюра. Ор. Левицькій: Взглядъ на ремесло палача въ старой Малороссіи (кн. 12). Ремесло ката — як нині ще завдяки свому характеру не належить до почесних, так ще менш тішило ся повагою у давнину. Катів, що правда, не було багато, а уряди міські не мало клопотали ся, коли треба було сповнити засуд смерти, та все таки становище ката було сильно упосліджене, як свідчать про се факти заборони ходити у церкву й приймати сьв. тайни. Такелучило ся напр. в XVIII в. в Полтаві з катом Теодором. Д. Миллеръ: Пикинерія (кн. 12) — „пикінерські“ полки повстали на Україні після утворення Новоросійської губернії за ініціативою генерал-поручника Мельгунова в останніх місяцях гетьмановання графа Разумовського. Новоросія мала хоронити московські посілости від Криму. Мельгунов обняв в свою управу новий край й почав вербовати козаків. Д. Мілер подає по актам способи російського правительства, чи його заступника Мельщнова примушувати народ вписувати ся в „пикінерію“. Розуміє ся, що в способах не було вибору. Коли не помагали обіцянки, не жаловано насильств. Л. Орельській: Къ исторіи торговли кольцами св. Варвары въ Кіевѣ (кн. 11). На підставі урядових актів автор вказує на змагання монастирської старшини в Києві з монополізувати торговлю перстнями з образами сьв. Варвари, що продавали ся тисячам богомольців у Києві. Ор. Левицькій: Епизодъ изъ польскаго мятежа 1831 года въ Кіевщинѣ (кн. 4). Контингент повстанців становила шляхта, не дивно проте, що російське правительство проти сеї рухавки шукало помочи у селян й веліло їм подавати собі доноси через духовну власть на панів. Селянство радо користувало ся сею нагодою хоч в части відплатити ся своїм гнобителям і дійсно посипали ся доноси, деколи негідні з правдою, але в більшій частині вони сильно компромітували шляхту в очах російського правительства. Що правда, описаний д. Левицьким епізод не має загальнішого значіння та інтересний він сим, що польського повстанця К. Гойжевського боронить російський урядник Коломийцев проти доносу сьв. Врублевського. Останній зносить

цілий ряд найрізнішших кривд заподіяних йому Гойжевським та Коломийцевим, поки 1832 р. не покінчено справу під напором генерал-губернатора Левашова засудом Коломийцева, хоча й Врублевський мусів здати ся під осуд кївської духовної консисторії. К. М. Матеріали для новѣйшей исторіи юго-западнаго края і проєктъ поручика Нечая 1832 г. объ улучшеніи быта крестьянъ (кн. 6). Статя інтересна як оден епізод з боротьби дворянства в обороні середньовічного ладу. Проєкт Нечая хоч в титулі носив назву „улучшенія быта“ de facto приніс би дворянству зміцнення його влади в сфері економіки над селянами; на щастє проєкт практичного значіння не мав, але цікавий він як образок соціальної філософії дворянства. Картина изъ временъ крѣпостного права (кн. 4) — кілька слів як поясненне образів, що представляють кріпацьку долю і містять ся в музее епархіального истор.-статистичного комітета в Каменці подільській. М. Трубалавичъ: Воспоминанія о приворотскомъ духовн. училищѣ 50-хъ годовъ (кн. 11) — спомин з бурсацького життя. Ю. Кивлицкій — Харьковский университетъ въ первые годы своего существованія (кн. 5, 7, 10) — реферат з звістної праці проф. Багалія.

Вс. Срезневскій: Знакомство И. И. Срезневскаго съ И. П. Котляревскимъ (кн. 1). Стрїча стала ся 1837 р. в Полтаві. Срезневський описує її коротко та плястично. Замітно, що Котляревський був скрізь знаний в Полтаві як теж знаною була його „Наталка-Полтавка“. Бесіда між С. і К. вела ся про історію України. Н. Ш.: Туманській и Мицкевичъ (1825 г.) (кн. 3) — основою статі послужили два листи: один А. Бестужева, а другий Рилєва оба до Вас. Туманського з припорученням йому Міцкевича і його товаришів Малевського і Єжовського в часі їх побуту в Одесі. Отзвъвъ М. А. Максимовича о поэмѣ Пушкина „Полтава“ (1829 г.) (кн. 5) — сю статю умістив був Максимович 1829 р. в російськїм журналі „Атеней“, не випечатано її одначе в повнім зібраннї творів його, проте видруковано її ще раз в Кіев. Стар. Що правда, праця інтересна більше як твір нашого письменника тоді ще не досвідного історика, вона ціла оперта на історію Вантиш-Каменського й Максимович приходять до виводу, що характери в поемі Пушкина згідні з історією а діонане хиба тільки в тім, що Українці не бажали злучити ся з Шведами, як каже Пушкин. Ит. Житецькій: Изъ первыхъ лѣтъ жизни Пушкина на югѣ Россіи (кн. 5) — д. Житецькій подає в коротці історію життя Пушкина перед його висилкою на південь, далі біографічні з 1820—21 р. й поезії написані в українських землях. До біографії Шевченка маємо такі матеріали: Н. М.: Арестъ Т. Г. Шевченка

(кн. 2). Епізод сей звістний вже біографам Шевченка, але автор оповідає його на основі урядових документів. М. Чалый: Изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 2) — тут змальоване житє поета в Орській кріпости та в Оренбурзі. Шевченкови жило ся тоді незгірше завдяки його протекторам, що щиро пікловали ся його особою. Г. Лазаревський рішучо опрокидує нісенітницї, що мовляв Шевченко не мало натерпів ся в сьому періоді свого заслання. Навпаки сей час провів поет досить весело в товаристві своєї старшини, а опісля в Оренбурзі в товаристві польських засланців Залєского, Сераковського і иньших. Замутило ся се після доносу офіцера Ісаєва, що вправді для поета не приїє визначнійших наслідків, та за се покінчив ся катастрофою в Петербурзі, самовбійством Головки й арештованнєм Сергія Левицького, що в рік опісля помер в Скуляни. Н. Ш.: Е ще изъ воспоминаній Т. М. Лазаревскаго о Шевченкѣ (кн. 4) — се на жаль тільки фрагмент рукописи Лазаревського, де автор опрокидує багато звісток хибно поданих Євг. Гаршніним в його статі „Шевченко въ ссылкѣ“. Н. Ш.: Изъ воспоминаній М. М. Лазаревскаго о Т. Г. Шевченкѣ (кн. 6). Спомини Михайла Лазаревського різнять ся в дечім від звісток поданих братом його Теодором. Михайло бачить в часі заслання Шевченка в орській кріпости 3 периоди: за коменданта Ісаєва для поета коли не милий, то хоч не прикрий, другий після смерти Ісаєва, коли він з салдатами жив у казармах і лиш рідко павідував ся до знайомих, третій 1850 р., коли Шевченко проводив невесело жити з арештантами і сповняв всі відповідні його тодішньому положеню обовязки. А. Л.: Новопетровское укрѣпленіє (кн. 2). Стата подана як поясненне до рисунка Новопетровської кріпости, зробленого самим Шевченком. Автор доповняє стату споминами своєї знайомости з Шевченком в часі пробування поета в Петербурзі в р. 1858, а опісля 1860. Н. Ш. Свѣдѣнія по вопросу о мѣстѣ погребенія Т. Г. Шевченка и о первомъ носмертномъ изданіи его сочиненій (кн. 2) — перша частина статі трактує про ріжні проекти при виборі місця на похорони Шевченка. Мих. Лазаревський бажав бачити Тарасову могилу в Видубицькїм монастирі, Вартоломей Шевченко в Каневі. До сеї гадки схилилась рідня поета, брати і сестри. Друга частина — справа видання кобзаря в Росії в 1860 р. і пізнійшого петербурзьким накладчиком Кожанчиковим. З материялів про Куліша не увійшли в огляд їх, поданий в ХХІХ т. Записок: Изъ писемъ П. А. Кулиша къ С. Д. Носу (1860—1892 г.) (кн. 4) — кореспонденция обертає ся по більшій частині коло справ приватних і літературних. Для останніх замітнійші листи 15-ий про друкованне „Чорної Ради“ у Львові та 17-ий про переклад Біблії на укр. мову. Частная переписка Г. П. Га-

лагана, письма Н. А. Ригельмана 1846—53 р. (кн. 5): 1) письмо Н. А. Ригельмана 2) письма А. Л. Метлинскаго (кн. 6); письма О. М. Бодянскаго (1848—56 г.) (кн. 7); письма П. А. Кулиша (1856—1858 г.) (кн. 9). — В сих листах пізнаємо тодішні змагання кївської молодіжи друкувати книжки на укр. мові для народа. На перший раз рішено друкувати переклад „Сельскаго чтенія кн. Одоєвскаго“. В кореспонденції з Кулішом підносить ся виданне „Чорної Ради“ та проповідій на укр. мові. Куліш вказує тут між иньшим на моральну виспість укр. народу над російським і польським: пробиває ся се у героях літературних творів всіх трьох націй; не вчинила сього яка будь ідеальність „бо нездолає поет самохіть підняти ся в гору душею: піднімає його дух його рідного племені; а не буде рідне племє оправданнєм его лиць художественних, не припадуть вони й до душі миру“. Н. Ш-ров: У могилъ П. А. Кулиша и В. М. Бѣлозерскаго. Причинок до біографії Куліша поданий д. Н. Ш-ровим з нагоди пробування його в домі і на могилах обох головних робітників „Основи“. До статі додані ілюстрації: дім Куліша в х. Мотронівці і могили обох українських письменників. Автор описує вигляд дома, де проживав послідні літа Куліш, а спеціально сеї комнати, де ще в останніх хвилях він працював над перекладом біблії і де зіставлено той сам лад, що був за житя Куліша. Отрывокъ изъ дневника Г. П. Галагана за 1845 г (кн. 11) — значить вже з мужеського віку звістного українського діяча; сам автор характеризує себе дуже добре, спеціально у відносинах до його кренаків. Запонуємо ще подані з поводу десятих роковин смерти редактора К. Стар. О. С. Лашкевича замітки Кивлицького і Беренштама (кн. 11), некрольоґ Володимира Ястребова (кн. 10) і замітку Н. Ш. Памяти В. В. Таривскаго (кн. 7).

Питанню про українську мову, все ще актуальному в Росії, присвячені статі В. Науменка — Книжная рѣчь у Малоросовъ и Русиновъ (кн. 1), Ревнители русскаго языка въ Галиціи (кн. 3), Подведемъ итоги (кн. 8) і Михальчука: Что такое малорусская (южнорусская) рѣчь (кн. 8). В першій автор збиває аргументи проф. Флоріанського проти укр. мови. Що правда, ми вдячні за се д. Науменкови, але й годі з ним погодити ся у всьому. По думці ш. автора тільки ми Галичане, повинні нашу мову плекати й видвигати на степенъ літературного языка, за те в російській Україні можна вдоволити ся „общерусским“ языком, бо Українці його розуміють! Чи се аргумент? Друга праця — се критика на „Живое Слово“. Тут автор говорить про результати популяризованія російської мови в галицькій літературі нашими москвофілами. Як приклад сеї утопії автор вказує на „Живое Слово“, де на творах визначнійших обрусителів дово-

дить їх незнання бесіди, яку намагають ся популяризувати. Третя — се відповідь „Кіевлянинови“ на його „Вопросъ о литературномъ языкѣ въ Галиціи“. Тут д. Науменко стає на тім самім становищі, що в першій статі й поясняє оісля цілий ряд укр. слів, які „Кіевлянинъ“ вважає чужими або штучно укованими. Д. Михальчук розбирає питання, о скільки рациональна класифікація української мови як наріччя, а не языка й доводить повну конвенціональність і безосновність такого розрізювання Простора розвідка Кримського: Филологія и Погодниская гипотеза не скінчила ся друком в сім році, тому про неї говорити тут не будемо.

Окрім того подано кілька статей про київський археологічний з'їзд — на них спиняти ся не будемо, бо про сей з'їзд була подана вже особіна статя в XXXVII т. Записок.

У відділі „Документи, извѣстія и замѣтки“ занотуємо до історії: „Українські козаки при осадѣ Дюнкирхена въ 1645 году“ — інтересний реферат д. Половцева про побут козаків у Франції в 1646 р. „Показаніе о службахъ лубенскаго полковаго есаула Андрея Петровскаго (1678—1712 г.)“ — воно заховало ся у двох копіях і містить багато даних з часів гетьманщини з к. XVII в. і XVIII. Пирятинская городовая армата въ 1691 году“ доказ як в давнину уоружені були сотенні городи. „Денежная и натуральная повинности въ пользу гетмана въ к. XVII в.“. „Три письма кошевыхъ атамановъ къ шведскимъ королямъ“ Н. Молчановського, — перший з них лист Гордієнка до Кароля XII 16/IV 1709 г., відповідь Гордієнка на доручений Филипом Орликом лист від Кароля XII в справі проєктованої боротьби з Москвою, що таборовала під Соколкою. Третій лист: лист кошового Василя Бротевича до кор. Фридриха I 20/VIII 1721, теж причинок до діяльності Орлика. Другий лист: Кошового Івана Малашевського до королеви Ульрики Елеонори 8/V 1726. До сеї епохи належить теж замітка: „Къ історії Мазенинаго замысла“. „Къ історії цеховъ“ — акти до історії цехів на Україні, оден з 21/VII 1676 р., другий з 19/II 1722 р. „Историческія вирши по рукописи начала XVIII в.“. Д. Перетц подає чотири історичні пісні найдені в Петербузі в рукописнім збірнику публ. бібліотеки. Вони належать до польсько-руських війн XVII і XVIII в. „Старинныя припригласительныя на сватьбу письма“ (1729—1735) — записки козацької старшини на весілля. „Изъ семейныхъ отношеній нач. XVIII в.“ — пише донька ніжинського полковника Степ. Забіли Настася про справи домашні. „Сотничій проаволь“ (документ з 1751 р.) — лист лубенського полковника до городиського сотника як приклад безправностей між козацькою старшиною. „Греко-уніятскій монастирь въ Курскѣ“ — статя д. Танкова на основі архивних документів про історію того монастиря. Його черці були уніяті;

їх придержувано в Курску поки не приступили до православної церкви. Для історії кріпацтва: Малорусская небальная 1725 г. Къ історії крестьянъ — частное письмо 1780 г. Отрывокъ изъ Записокъ бышаго крѣпостного. Дневникъ Я. Ш. Костенецкаго — се тільки замітки про нього як незвичайно цінний причинок до історії знесеня кріпацтва. „Кіевъ въ сороковыхъ годахъ“ — згадки директора Острожської семинарії Н. Богатінова. „Харьковскіе художники первой половины нынѣшняго столѣтія“ — замітки про укр. малярів. Для біографії Шевченка знаходимо тут теж не мало матеріалу: „Два письма А. В. Марковича: къ Т. Г. Шевченку и П. А. Кулишу“ — причинок до літературної історії „Народних оповіданъ“ Марка Вовчка. „Письма К. И. Гернъ къ Мих. Лазаревскому о Шевченкѣ и Шевченка къ поэту Жуковскому и къ неизвѣстному“. „Свѣдѣніе о неизвѣстныхъ будто-бы про изведеніяхъ Т. Г. Шевченка“, що мають бути власністю Косарьова. Ті поезії відібрано Шевченкови в часі його заслання в Новопетровській кріпості й віддано Косарьову. „О стихотвореніи Славянамъ“ приписаномъ Т. Г. Шевченку — д. Науменко хоче висвітити, хто був автором згаданого стиха, але се питання лишає поки що без відповіді в огляду на се, що д. Стороженко не надав мотивів, чому підсуває Шевченкови його авторство. На се відповідає д. Стороженко в статі: Письмо къ редактору „Кіевской Старини“ о стих. „Славянамъ“. „Къ Шевченковской коллекціи“ — письмо Ю. Сластіона про деякі річи, що заховали ся у різних людей від Шевченка. „Письмо А. В. Марковича къ Д. С. Каменецкому 1854“ — про приватні справи й виданне деяких творів Шевченка, Вовчка й Куліша. „Къ історії „Основы“ — три письма В. Білозерского, редактора „Основы“ до С. Каменецкого; під сим самим титулом иньша статя — як відповідь на питання чому перестала виходити „Основа“. О. Ц.

До української етнографії знаходимо небогато — крім двох статей д. Милорадовича й Ленчевського усе иньше — се самі замітки, що хоч мають свою вагу, та все підрядну супроти тамтих.

На першому місці належить тут безперечно поставити „Замѣтки о малорусской демонологіи“ В. Милорадовича (кн. 8). Д. Милорадович знаний уже дослідник українського фольклору, в якому розвиває енергічну діяльність. Як усі його праці, так і ся визначають ся докладним знанєм предмету, вихиснованєм літератури, повнотою, ясними і ядєрними поглядами. Нова праця його складаєть ся з трьох частин. У першій розбирає він детально народні погляди на мерців. Він обговорює їх зносини з сим свѣтом, перешкоди, які кладе так самий час, як і знахарі сим зносином, вказує на шкоди, які мерці приносять, згадує про їх поживу та про їх відносини до родини і її майна. Загальний висновок із оповіданъ про мерців такий, що в них, подібно як у похоронних обрядах,

переховали ся старинні загально-людські погляди і повірки про загробне життя, подібне зовсім до дійсного. Мерці живуть так само, як люди, мають ту саму силу, ті самі бажання, чути й вимоги. Вони лише в дечому відмінні та збільшені фантазією. Погляди єї важні при дослідах над демонологією особливо тому, що мерлець становить основний, первісний тип надприродної демонічної істоти, на якій побудувала народня уява всі інші. В другій частині говорить автор про русалок. Він подає ріжницю між ними і класичними сіренами, наводить перекази про Мелюзину та жілки-амії, говорить про природу русалок, про їх походжене від топельниць та нехрещених дітей, про їх вигляд і життя. Із того виводить, що русалки становлять відміцу мерців. Належить одначе замітити, що матеріал, зібраний до тепер про русалок дуже скупиий, тому й висновки на його підставі не можуть бути остаточні. Ціла карпатська територія, на якій існує ще дотепер значне число переказів про русалок, не заступлена в тому матеріалі. Тому належало-б його зібрати і відносно вихиснувати. В третій частині говорить автор про чортів, про їх походжене, розмножуванє, вигляд, переміни, про їх адібности, винаходи, договори, життя, скарби. Згадує також про їх відміни: домовиків, лісовиків, водяників і огнених зміїв. Із тих переказів виходить, що основою сих демонічних істот, вилеліаних народньою уявою, був дійсний чоловік з усіми своїми інстинктами, пристрастями, діяльністю. Навіть головна прикмета їх — здібність до метаморфоз — приступна людям, відьмам та вовкулакам. Отся праця д. Милорадовича заслугоє пильної уваги наших етнографів і повинна-б вийти окремою книжкою.

Друга стаття, уміщена в сьому річнику К. Ст. се „Похоронные обряды и повѣрья въ Староконст. у. Волынской губ.“, д. Л. Ленчевського. В ній констатує автор, що давнє поганство не викоренило ся доси з народньої памяти, хоч почало переходити у сферу забутя. Погляд народа на смерть, що ходить як жінка і умертвлює людей ріжними способами, зістала ся також таким остатком. Одначе разом з тим ширить ся між народом раціоналізм і між селянами є багато таких, що уважають усе скінченим зі смертю чоловіка. Дальше наводить автор пословицю „крути не верти, треба вмерти“, та ілюструє її загально звисною і розповсюдженою легендою про бідака та смерть, що навчила його докторувати, через що він розбогатів, але не послухавши одного наказу смерті, стратив силу лічити хоріх. По сьому описує автор докладно цілий обряд, звязаний з останніми хвилями чоловіка і смертю, аж до вложеня його в гріб. Особливу увагу звертає на себе та хвиля, в якій до хорого починають сходити ся кривні, сусіди, куми, та намісь потішати його, говорять: „Ах, якжеж ви куме почорніли! Вам бо вже й очи позападали. Е, е! ви таки вмерете!“ Звичай сей існує і в нас, а змалю-

вав його незвичайно гарно Л. Мартович в оповіданю „Мужицька смерть“. Цілий опис обряду дуже старанний і повний, йому належить ся за нього авторови цілковите признанє. Шкода лише, що він не навів текстів голосінь по вмерлих, хоч подав для прикладу початок кількох. Голосінь на Україні дуже богато, тому й варто було-б їх зібрати.

М. Дикоревъ Малорусское слово паляници и греческое πέλγος (кн. 10) — проба паралелів з української етнографії з античною, дуже натягнених. В. Милородовичъ — Къ вопросу о колонизации Посулья въ XVI и XVII вѣкахъ (кн. 7): паралелі фольклорних мотивів Лубенщини з білоруськими; автор бачить тут останки білоруської кольоїзації. Украинская дума въ польской литературѣ: Д. О. Третьак, проф. краків. університету, віднайшов у бібліотечі кн. Чарториских у Кракові в рукописи XVII в. пісню п. н. „Duma ukrainna“, яку зі своїми замітками оголосив у варшавськім журналі „Ateneum“. К. Ст. подала переклад думи на російську мову і реэюме з уваг д. Третьака. Між иньшим висловив д. Третьак думку, що дума ся вправді не народня, але займає посереднє становище між штучною й народньою поезією з уваги на деякі народні місця в ній. З тексту думи не виходить одначе нічого такого, що стверджало би думку д. Третьака і її треба признати твором цілковито штучним. Старинная коляда. Се гумористична колядка, утворена штучно якимсь невідомим поетом, а може бути перекладена навіть з иньшої мови. Вона взята з паперів Стефана Каролицького, пароха м. Волочиска, Волин. губ. Малорусская пѣсня въ изданіи 1794 года. На Потемкинськім празнику, що відбував ся 1791 року в присутности цариці Катерини II відспівано побіч иньших пісень, також видану пізнійше під таким наголовком: „Малороссійская пѣсня — На бережку у ставка — съ полнымъ хоромъ и со всею вокальною и инструментальною музыкою. Москва, 1794 г. К. Ст. передрукувала тепер отсю пісню, поправивши текст, що був у богатых місцях попсований, як видно, се одна з найдавніше друкowanych народніх пісень.

В відділі „Извѣстій и замѣтокъ“ маємо: Варіантъ пѣсни про дурня. Тут надрукована віршована пісня про дурня Кузмицу, взята з паперів Максимовича. До тепер се третій варіант віршований, знааний в друку. Прозовий варіант диви в Етн. Збірнику, т. VI, у відділі „Дурні“, де вказані також до нього паралелі. Пѣсня изъ крѣпостнаго быта „про галагапцивъ“. Ся пісня надрукована з паперів Гр. П. Галагана, про йогож кріпаків селян. Текст пісні дуже попсований. Колядки на Подоліи. Се скорочений передрук статі надрукованої первісно у „Под. Ёнар. Вѣдомостяхъ“. Стаття не приносить нічого нового. Народный взглядъ на „нечистую“ женщину.

Тут подав д. Н. Бінковський деякі повірки нашого народу про нечисту жінку (по родині і в часі періоду). Він порівняв їх із подібними повірками інших народів на підставі книжки д-ра Площа „Жінчина“ і прийшов до висновку, що віру народу про жінку, як про нечисте і шкідливе сотворіне, треба уважати відголосом поглядів, що існували здавна у старинних і нинішніх народів, як диких так і культурних. Закрутки і заломы. Закрутки і заломы роблять вовкулаки і відьми найчастіше в полі на збіжу, надто в лісі, саді, городі і т. и. бажаючи ними пошкодити нелюбим собі особам. Від них може згинути по народньому поглядові не лише худобина, але й чоловік. На щастє, вони не все можуть пошкодити, бо другі знахарі відшептують їх силу на бажане пошкодованого. У нас роблять закрутки на збіжу тоді, коли йде священник у поле зі сьвяченою водою, але вони мають инше значє, бо не дозволяють нічому лихому причіпати ся до збіжа. Легенди о проф. Боткинѣ. М. К. Васілев записав у с. Шебекині, Курс. губ. дві легенди про відомого російського лікаря Боткіна. Легенди пришилені лише тут до імени лікаря, бо вони вандрівні, знані також де інде. Перша про те, як Боткін казав своїм помічникові порубати себе, поховати, а по 13 днях відкопати — привязана в Поляків до Твардовського, у Німців до Фавста. Друга про те, як Боткін перероблював стару бабу на молоду — привязана на Угорській Русі до Христа. Пор. Ет. Збірник, т. III, у відділі „Легенди“. Там вказана також література предмету.

В. Г.

З белетристики занотуємо: Понадъ Дніпромъ И. К. Тобилевича-Карпенка Карого (драматичні картины въ 5 одинахъ (кн. 2) — темою драми звичайна у нашого народу пристрасть для еміграції — шукати кращу долю на чужині. Тип такого селянина Павло Серпокрил, а репрезентант ідей автора його син Мирон, що покінчивши висшу рільничу школу вертає в рідне село й при всіх трудних перепонах диває економічно своїх громадян. Того-ж автора драма: „Идианки“ (драма въ 5 діяхъ и 7 одинахъ) образ кріпацької долі званої на ласку й неласку двірських слуг — заушників панів. „Сава Чалий“ (трагедія въ 5 діяхъ и 7 картинахъ) И. Карпенко-Карого (кн. 8) — герой драми закохавши ся в шляхтянці Зосі Курчинській зраджує давних своїх товаришів, пристає до кумпанії Потоцького й вкінці гине з рук свого побратима Гната. М. Старицький: „Оборона Буши“ (Исторична картина въ V діяхъ и 6-ты одинахъ) (кн. 3) — її основна рецензія подана д. Томашівським у Літ.-наук. вістнику 1899 р. кн. 12. М. Старицький: „Останія ничъ“, (исторична драма въ 2 картинахъ) — з часів Паліївщини (кн. 10). Того самого автора: „Маруся Богуславка“ (Побытово исторична драма въ 2 картинахъ) на тему звісної Марусі Богуславки спійманої Татарами в неволю й пі-

знійшої жінки турецького паші. Миронъ: „Полуйка“ (оповідання старого рипника) (кн. 5) — сюжет взятий з життя бориславських робітників та тамошніх Жидів-спекулянтів. Влад. К-ча: „Судьба“ оповідання з життя руського сьвященства. Простора повість Б. Познанського: „Попоць“ скінчена в сім році.

В бібліографічній відділі, що визначає ся і далі випадковим характером, арцензовано 52 книжки.

О. Ц.

Університетскія Извѣстія (київські, кн. 1—12) містять у собі продовженє праці д. Вовка-Карачевського п. з. „Боротьба Польщі з козацтвом у другій половині XVII і поч. XVIII стол.“ (кн. 1—4), її обговорено вже на иньшій місці (Записки т. XXXVII). Окрему теж оцінку мала вже стаття проф. Н. Дашкевича про Болохів і Болохівців (кн. 1). Книжка за май присьвячена пам'яті А. С. Пушкіна, на що зложились праці Владімірова, Дашкевича, Лободи, Стеновича та Флоринського. Згадати треба теж продовженє великої розвідки проф. Лучицького про селянську земельну власність у Франції перед революцією (кн. 6, 8, 9, 11, 12). В кожній майже книжці подано, як до тепер, метеорологічні матеріали з київської обсерваторії.

Записки імператорскаго харьковскаго університета не подали в сім році нічого, щоб ближше дотикало наш нарід, понад матеріали до історії самого університета і метеорологічні досліди харківської стації. З иньшого згадаємо продовженє великої праці проф. Нетушила про римські державні старинности (кн. 1, 2, 4) і проф. Стоянова про східні законодавства (кн. 1).

С. Т.

Труды кіевской духовной академіи в сім річнику подали кілька студій української історії. З них стаття проф. Голубєва: Къ історії Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія, була обговорена вже (в т. XXXVII Записок). Окрім того маємо тогож автора: Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязанъ въ Юго-Западной Россіи (1633 г.) (кн. II, ст. 300—341)¹⁾; тут автор дає докладний огляд невеличкого полемичного утвору православних під час соймів 1633 р.: про нього було лише згадано в авторській студії: „Кіевскій митр. П. Могила“, а не можна було тоді опублікувати через загубленє одной копії й неможливість дістати завчасу другої; се сам автор вважає за невільний, але бо значний дефект в свої студії. Автор признає сьому твору важне місце поруч з Synopsis-ом й Supplementum-ом, також полемічними писаннями 1633 р., через те що в ній папські претенсії що до православної церкви в Польщі збивають ся з погляду на власні політичні права Річи Посполитої. Тим то д. Голубєв

¹⁾ Про неї див. замітку иньшого автора в бібліографії т. XXXVII.

шукає иншого місця видання й иншого автора для сього полемічного писання, ніж для тих двох: на його гадку, таке місце — Київ, й такий автор Адам Кисель. Дача Кієво-Братського монастиря, Церковщина П. А. Лашкарева (III ст. 473—481) — се відчит в засіданю „Церковно-археологического Общества при киевской духов. академії“, він містить археологічно-історичну розвідку про хутір, що належить до Братського монастиря, лежить 20 верстов від Київа й зветь ся нині Церковщиною. Лашкарев на підставі літописних вкавівок та власних здогадів доводить, що Церковщина — се давнє монастирське село Печерської лаври, де була печера, в якій часом пробував пр. Феодосій; згодом тут був монастир „святое Пречистое Гнилецкій“, що згадуєть ся в актах XVI в. Монастирську церкву зруйновано під час татарських набігів Бдигея й Менгли-Гирея на Київ, а монастирище після того переходило до різних рук (до митрополітів, до Видубецького м-ра й ин.), а в початку XIX в. дістало ся Братському м. Археологическая находка на хорахъ въ великой церкви Кієво-Печерской лавры, Н. Петрова (VI ст. 176—195) — тут проф. Петров описує, аналізує й оцінює з археологічного погляду вартніші й цікавіші річі нахідки в Печерській Лаврі, й документи (всіх 11), що знайшли ся в скарбі; по більшій часті се скарбові записки лаврського уряду¹⁾.

Київскія Епархіальныя Вѣдомости.

Образовательныя средства православнаго духовенства Подольской Украйны во второй половинѣ XVIII и въ началѣ XIX вв. II-й. (Нри 8 і 9). З поводу 75-літя уманської духовної школи згадуєть ся, де виховували ся кандидати сьвященства в подільській Украйні перед прилученєм її до Роскі й після того; сказано про київську академію, переяславську та чернигівську семинарії, про школи бакалярські (сільських дяків), базиліянські і католицькі, та про все те сказано так сказати загальними місцями; нового нема в статі нічого.

Кієво-Печерській монастирь, его Свв. подвижники и церковно-общественное значеніє по даннымъ „Кієво-Печерскаго Патерика“. М. Пятицького (нр. 15). Короткий історичний нарис зверхньої історії Печерської лаври, та внутрішнього ладу і просвітно-місіонарської діяльності черців.

Къ столѣтїю возстановленія Кієво-Братскаго монастиря. А. Білгородського (нр. 12). З поводу скінченого в маю 1899 р. столітя відновленя монастиря подано історичні звістки про стан його за останнє столітьє.

¹⁾ Обидва сі реферати вийшли в II т. Чтеній церковно-археол. общества й обговорені в XXXVII т. Записок.

Изъ епархіальной хроники прошлаго столѣтія. Сообщ. А. Войткова (нр. 2). Наведено знайдений в архіві київської духовної консисторії опис, як прийшов до Київа митрополит київський Гавриіл Кременецький (1770—1783 гг.), про стрічу його з Київлянами і перше пробуване його на новій кафедрі.

Пасха въ Малороссіи. Л. (нр. 8—9). Статя етнографічного характера, зладжена по друкованим жерелам. Описано церковно-релігійні народні звичаї, звязані з днями страстного та великодного тижня.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости.

Описание иконы Успения Божіей Матери, пожертвованной въ 1590 г. Почаевской Успенской церкви основательницей и фундаторшей Почаевского монастиря Анной Гойской Г. Крижановського (нр. 3). Літом 1898 р. при спорядженню лаврського музею в усіх місцях Почаївської лаври розшукано докладно за памятками старини, аби зібрати їх до купи і зберігти від затрати. Розшукування були зовсім успішні. Знайдено кілька цінних памяток старини, як напр. богослужбні пергаменні книги, срібний дискос XVI ст. й и. Між тими знахідками був і образ Успения Б. М., мальований на кованій везівній блясі (19¹/₂ × 15¹/₂ вер.). На другім боці образу зроблено написъ уставом XVI ст. *Сѣио ѿкону ссв-роужи в. панк Яна гойска судина луцка 1590: р: Внизу ще надпись: „Обновлена сія ікона 1839 года“. Мальованє византийське переходове, але в подробицях видно риси італіянської школи та уніятської манери. Останню манеру певно заведено при реставрації образа, але прикмети італіянської школи — се мабуть первісні прикмети образа і дають характерний рис західно-руського мальованя образів XVI стол.*

Историко-статистическое описание церквей и приходоу Волынской епархіи. Н. Теодоровича. (Нри 4, 6, 7, 11, 12, 13, 16). Дальша частина давню початої праці, що виходить опісля окремих томами (див. Зап. т. XXX). У 1899 р. друковано опис парафій Ковельського повіту.

Древняя Жидичинская архимандрія на Волини. А. Маневича (нри 22, 23-24). Дуже докладна статя про славний Жидичинський монастир, написана головню на підставі архівного матеріяла, зібраного в „Волинськїм древнехранилищу“ та Почаївській лаврі. Початок Николаївського монастиря і церкви на передмістїу Луцька Жидичині кладе автор на самий початок розширення тут християнства. Під 1227 р. уже є в літописях згадка про „свв. Николу Жидичинського“. Але достовірні звістки про монастир починають ся XV ст.; яко перший настоятель її звісний Іоасаф. Статя не скінчена в 1899 р.

Волинъ на XI Археологическомъ С'їздѣ въ Кіевѣ (нр. 33—36). Справозданє про вистави старинностей волинських і реферати, читані на з'їзді, котрі дотикають минулого Волини.

Краткое описаніє памятниковъ древности, поступившихъ въ Волинское Епархіальное Древнехранилище отъ 1 авг. 1894 по 1 ноября 1898 г. (дод. до нр. 11—21). Із річей, що ввійшли до сего музею, замітніші отєї рукописи: євангеліє XV ст. з записею 1558 р. про те, що сю книгу дав єпископ владимирський і луцький Йосиф луцькій Михайловській церкві, та євангеліє писане в 1575 р., творенія св. Діонісія Ареопагіта — рукопись початку XV ст. з літописними дописками про події з сербського життя, Збірник поучень „на все лѣто“ 1469 р., дарований ки. Константином Івановичем Острозьким Дерманському монастирю; маргарит кінця XV або початку XVI ст., пролог XVI ст. і и. До архива прийшла й частина архивів монастирів Білостоцького василіянського з 1682 р., Тригорського та Канівського з 1646 р.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости.

Церковно-ієрархическія отношенія Подоліи къ Кіевской и Галицкой митрополіямъ Е. С. (нр. 45—46). В сїм історичім нарисі подано, кому по черзі підвласні були православні мешканці західного Поділя, або давнього Понизя, та східного Поділя або Брацлавщини, перед заснованєм тут окремої єпископської катедрі. Тоді як Брацлавщина підвласна була київським митрополітам і найближчим єпископам, що були під властю Київської митрополії, Переяславським, західна частина була підвласна зразу Володимиро-волинським і Луцьким, а після того, з заснованєм Галицької єпархії та митрополії, сїм єрархам і нарешті київським єпископам. Церковно-адміністративні відносини оглянено в звязи з загальним ходом подій, що захопляли Поділе.

Историческая справка о св. Троицкой церкви м. Пикова Винницкаго уѣзда. С. (Нр. 49). Статя написана з поводу скінченого в 1899 р. 200-літя від часу первісного будинку Троицької деревляної церкви м. Пикова в 1699 р., коли тота церква дістала і ґрунт від тодішньої властительки Теофілі Людвиги Любомирської. Тота церква знаходилася в центрі старої людности Пикова, але була окружена жидівськими домами і в 1749 р. її перенесено на инче місце, де вона стоїть тепер.

Богослужбное пѣніє Галицко-русскихъ церквей. В. Петрушевського (нр. 22). На підставі богослужбних галицько-руських книжок із нотами подано характеристику сего співу та вказано його ріжницї від такогж співу в Росії.

Къ вопросу о нуждахъ нашей иконописи. Свящ. Н. Д. (Нр. 46). Подано відомости, які образи подібують ся у селян, якого характера мальованє, та описано декотрі сюжети представлєнь на образах, мальованих місцевими народнїми малярами.

Пасхальныя писанки. Є. С. (Нр. 15), короткі відомости про те, як приготвляють ся та вживають ся писанки; вказано й на археологічне значінне писанок і їх орнаментику.

Церковно-народное иразднованіє Рождєства Христова А. Л. (Нр. 51). Етнографічна статя.

Праздникъ православія и рахманскій Вєлыкдєнь (нр. 20—21). Подано між инчим легенди про рахманів і рахманський Вєлыкдєнь.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости.

Изъ бумагъ Преосвященнаго Анатолія, бывшаго Архієпископа Могилевскаго, Д. Щєглова (нр. 8 і 9). В паперах архієпископа Анатолія (Мартиновського), звісного в своїм часі духовного писателя, родом із Поділя, що вмер на спочинку, в Гербовецькій монастири в Бессарабії 1872 р., знайдено статю п. з. „Христіанскіє народныє обычаи Подоліи“; отсю статю й надруковано цілком. Тут на підставі того, що неб. Преосв. Анатолій бачив 60 років перед написанєм статі (значить, коло 20-х років XIX ст.), описано декотрі набожні звичаї в ріжних пригодах родинного життя Подолян — при шлюбах, народинах дитини, на Різдво, Вєлыкдєнь і т. и.

Новыя данныя о митрополитѣ Гаврилѣ Банулеско-Бадони, Д. Щєглова (нр. 18—20). Подано відомости про сего чоловіка на підставі статі прот. В. Жмакина, надрукованої в „Русск-ім Архиві“ (1898 р, нр. 11 і 12). Остання статя зложена на підставі відомостей взятих із синодального архива і доповняє видану 1893 р. в Кишиневі книжку про митрополита Гавриіла, А. Стадницького (тепер єпископа Арсеїя), котрий окрім друкованих жерел користував ся лише місцевими архивними відомостями. В статі Жмакина й Щєглова подано звістки про діяльність Банулєска в Бессарабії за російсько-турецької війни, далі за час управи Катеринославською єпархією й нарешті яко київського митрополита.

Черниговскія Епаріхальныя извѣстія.

Памятники времєнъ святителя Θεодосія Углицкаго въ Черниговскомъ Елецкомъ Успенскомъ монастырѣ, П. Добровольського (нр. 2 і 4). Наведено документи: лист військового капеляна й попа Лаврентія Касперовича до чернигівського архимандрита Θεодосія про володїє Рижинським млином 1690 р., лист до тогож архимандрита гетьмана Івана Мазепи із за тогож млина тогож 1690 р. та

заповіт менського протопопа Стефана Шуби на млин на річці Вирі в користь Блещького монастиря 1689 р., листи до Θεодосія кївського полковника Константина Солонини про підданих Блещького монастиря 1688 р. Із річевих памяток зберігли ся в саду — хата, де на сволоці написано: При Θεодо. Углиц. Арх. Ро. ахпн. (1688 р.), оловяна чаша з надписю: „сию чашу подаль рабъ Божи Ерощъ Конвиса року ахпн“.

Письменные памятники о св. Θεодосіи Углицкомъ, хранящіе ся въ Черниговскомъ Троицкомъ монастырѣ, Гр. Бородулиина (нр. 6 і 24). (Дальше почато в 1898 р.) Наведено документи: лист черця Кієво-Печерського монастиря Кирила Филімоновича до Θεодосія Углицького про землю в с. Степановці, листи Ніжинського полковника Стефана Забіли про підсудків, листи гетьмана Мазепи з поводу грубої поведінки „каедрального Мринского городничого“ з козаками.

Картинки прошлаго Черниговской духовной семинаріи (нр. 4, далі). Учебні предмети 1800 р.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости.

Епископы Переяслава Русскаго и предѣлы ихъ епархіи, со времени учрежденія въ г. Переяславѣ каедры и до перенесенія этой каедры въ г. Сарай (съ XI—XIII ст.), І. Яновського (нр. 22). Докладний розслід про Переяславську епархію на підставі друкованих жерел.

Мѣстечко Соколка и паходящіяся въ ней церкви, съвящ. Н. Пирського (нр. 14, 15 і 18). В сѣм „історичнім і церковно-статистичнім начерку“ подано вѣдомости про пять церков місточка Соколки Кобеляцького пов. Найдавнѣйші звіткы про церкви (а то про Рождество-Богородичну) походять в 1682 р.

Село Ивановка и его храмы, съвящ. Гр. Прихожого (нр. 25—26). Історичні вѣдомости про с. Ивановку Хорольського пов. та її церкви не йдуть далі XVIII ст.

Къ исторіи Александро-Невской церкви с. Матвѣевки Золотоношскаго уѣзда, М. Коропова (нр. 29 і 30). Подано вѣдомости про замешканє села, при чім історичні вѣдомости про нього починають ся від кінця XVII т., але вказано археологічні вѣдомости про істнуванє на місци села давного міста або місточка, що називало ся, як каже переказ, Кизінь або Кизювер.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости.

Изъ исторіи проповѣдничества въ Курской епархіи, прот. А. Танкова (нр. 37) — подають ся декотрі вѣдомости про про-

повідуванє слова божого в Білгородській епархіі 1780 р., на підставі архивних звісток із місцевої консисторії.

Образованность духовенства Курской епархіи въ концѣ XVIII в., А. Танкова (нр. 27, 30 і 32). На підставі архивних вѣдомостей подають ся декотрі статистичні звіткы про просвітний стан духовенства в кінці XVIII ст. Цікаво, що в місцевостях в українською людністю дяків не було, „потому что, — як говорить ся в однім офіціальнім донесеню, — по черкаскому обыкновенію были дячки и пономари по найму вольные малороссіяне“.

Историко-статистическія свѣдѣнія о монастыряхъ Бѣлгородской митрополіи. А. Танкова (нр. 41). Вѣдомости 1746—1756 рр.

Лѣтопись города Корочи соборной Рождество-Богородицкой церкви (нр. 47—51). Перед історією церкви подано докладну історію міста Корочі. Засновано місто Корочу, як укріплене і сторожеве місто на краю Московської держави, у 1638 р. В половині XVII ст. половину людности сего міста чинили „Черкаси“ або Українці, що переселяли ся с тих міст, де панували Поляки. Із памяток старини міста Корочі, що зберігли ся до сього часу, згадуєть ся в статі про вічовий і вістовий дзвін 1674 р., що дав місту цар Алексій Михайлович; тепер сѣй дзвін висить на майдані під дашком, а коло дашка стоять на деревляних підкладках три старинні гармати. Теперішня катедра — се третій будинок. Перший деревляний, поставлений незабаром після заснованія міста, згорів у початку XVIII ст.

О Путивльскомъ Преображенскомъ соборѣ (нр. 15, 16, 20 і 21). Історія церкви, поставленої в 1697 р. До 1764 р. вона була монастирською церквою жіночого монастиря св. Духа.

Лѣтопись Покровской церкви слободы Холка Новооскольскаго уѣзда, съвящ. І. Тимоєєва (нр. 8, 9 і 14) — опис і історія дотеперішньої церкви, поставленої в 1757 р.; вона була колись монастирською, бо до 1764 р. тут був холковський Преображенський монастир. У статі подають ся вѣдомости про парафію, її склад, місцевих съвящеників і т. и.

Екатеринославскія Епархіальныя Вѣдомости — в сѣм році не подано ніяких історичних статей.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости.

Одесская Старокладбищенская церковь. П. А. Т. (нр. 23 і 24). Історія церкви, поставленої в 1816 р., ілюстрована кількома рисунками — видом церкви і портретами.

Холмско-Варшавській Епархіальний Вѣстникъ.

Послѣдніє владыки Холмскіє до уніи и Θεодоръ Омнискъ Лаговскій. В. Площанського (нр. 3—11). Тут подають ся відомости, зібрані з актів, про єпископів Захарію Іляшовича (1566—1577 р.), Леонтія Пельчицького (1577—1585 р.) та Дионизія Збіруйського (1585—1595 р.). Звістки про сих єпископів, що походили з красноставських міщан і були собі свояками, подають ся разом із діяльністю їх свояка Теодора Омніса Лаговського, що по більший части вів з єпископами боротьбу.

Кердеи и Кердеевичи XIV—XV вв. (по даннымъ историковъ и суд. акт. книгъ), В. Площанського (нр. 2). Кінець статі, початої в 1898 р. Тут подають ся відомости про Івана Кердєевича з Поморян (1459—1468 рр.) і Жигмонта Кердєевича з Оринина (на Поділю) або з Поморян (1437—1533 рр.), при чім автор розрізняє під останнім іменем двох Жигмонтів Кердєєвичів — батька й сина.

Гостинскій замокъ, М. Устимовича (нр. 13—19). Исторична замітка про Гостинскій замок, в межах теперішньої Варшавської губ., перше Равського воеводства, — місци прогнання, смерти і першого похорона московського царя Василя Івановича Шуйського.

Бібліографічні замітки про ось які книжки: „Прошлое Холмской Руси по архивнымъ документамъ XV—XVIII в и др. источникамъ“ В. Площанського, Вильно, 1899 (нр. 41—42); „Краткое историко-статистическое описание городовъ Люблинской губерніи“ Є. О. Червяковского, Люблин, 1897 р. (нр. 1); Далекіє годы — Автобіографическая хроника С. С. Орлицкого (Окрейца) 1899 р. (події в західнім краю перед самим 1863 р.) (нр. 6); новий том „Исторіи Росіи“ Д. Гловайського (нр. 25).

О достоинствѣ перваго источника польской псторіи — лѣтописи анонимнаго автора Галла (нр. 31), надруковано в „Новаго Времени“ (нр. 82, 70) з поводу статі в „Правит. Вѣстн.“, взятої з монахівської „Allgemeine Zeitung“. Ю. С.

Земскій Сборникъ Черниговской губ.

В офіціальному відділі подавано далі закони й розпорядження державні, які дотикають ся земських справ, справоздання й внесення земськ. управи, протоколи земськ. зборів. Взагалі „Збірник“ видавав ся з тисю-ж програмою, як і передтм, тільки його редакція значно поширила відділи „монографії, матеріали і відомости“ і „земське і міське господарство“; в останньому відділі міщено: „земські відомости“ — звістки про біжучі справи черниг. земства і про діяльність інших земств. В сьому відділі надруковано було і відомости про стан справи музею В. Тарновського, що небіжчик передав черниг. земству своєю духовницею, і справозданє

д. Грінченка, якого управа виражала у Київ для складання опису музею. Чимало інтересних розвідок і дослідів подав „Сборник“ р. 1899, між якими треба насамперед зазначити працю д. Грінченка „П. А. Кулиш, біограф. нарис“, що вимагає окремої рецензії.

В справі народньої освіти надруковано: „Про шкільні питання“ П. К.; в сій статі автор критикує сучасний стан школи, звертає увагу на потребу поліпшати якість школи, наводить способи, якими на його думку можна сього досягти, становить на першій місци потребу зв'язів учителів, які повинні керувати шкільні справи, доводить потребу встановлення учительських семінарій задля освіти і виховання учителів, підносить прикре становище учителів в загалі і висловлює ся проти побільшення впливу на школу духовенства. Далі надруковано „Справоздання про недільні і вечірні класи для дорослих у Ніжині“, „До питання про педагогічне значінє взірцевих садів у нар. школах“, Ф. Ф. Р. і „Збірка постанов Глухівських повітових земських зборів по народній освіті р. 1865—1895; ся простора праця подає чимало цікавого матеріялу для історії шкільних справ і для характеристики відносин глухівського земства (найбільш консервативного і паєського у Чернигівщині) до народньої освіти. Інтересні уваги глухів. пов. шкільної ради в її справозданю 1891—1892 р. з поводу хиб, які вона помітила у нар. школах: учителі, висловляє вона, не звертають доволі уваги на виправленє вимови в учеників, наслідком чого вони не кидають української мови (малоруської рѣчи) і навіть кінчає школу з великою трудністю можуть переказати (по російськи) зміст того, що читають. У „додатках“ до Земськ. Сбор. надруковано ще в справі нар. освіти: „Доклад комісії нар. освіти“, велика статя (294 стор.), де уміщено чимало статистичних відомостей, вона зв'явила ся наслідком постанови земськ. зборів про потребу заведення шкіл повсюди; доклади губ. управи „про сільські ремієничі школи“ і „про школу домового господарства для дівчат“.

В справі земської медицини надруковано: „Дифтерія у Черн. губ. р. 1897“ і „Дифтерія у Черн. губ. р. 1898“, Г. Тимошка; в сих розвідках автор подає відомости про дифтеріяну сироватку і констатує її користний вплив, але висловлює на підставі наведених ним фактів таку загальну думку, що боротьба з дифтерією дасть бажані наслідки тоді лише, коли земство зверне увагу на санітарну справу; до розвідок д. Тимошка додано чимало статистичних таблиць. Уміщено ще: „Про сухоти на людях і скотині“ ветеринарного лікаря Євтина, де подають ся відомости про сухоти і про засоби, якими можна забергти ся

від сеї хвороби, і „Протоколи VI з'їзда лікарів і делегатів повітових земств Чер. губ.“

В справі асекурації уміщено: „Справоздання земського асекураційного інспектора за рік 1898“ і „Результати взаємного земського забезпечення дібр Чер. губ. за 2 половину 1898 р., Скринського. У відділі „Земське і міське господарство“ надруковано: „Огляд фінансів Черн. губ. земства на рік 1898“, В. А. Граса, Справоздання: Черниг. Громад. Бібліотеки на р. 1898, „Новозибківського добродійного товариства“ „Семеновського вільного пожарного товариства на р. 1898“, „Ловринського парохіяльного попечительства за 1898—99 р.“, „Журнали економічної ради губ. земства“, „Журнали губ. зем. управи“, і розвідка В. Хижнякова: „Векслева операція чернігівського міського банку“, де подано детальні відомости про стан сеї операції, про розвиток селянського вексового кредиту, про його розвиток, про його розклад між селянами і людьми інших станів, а також між селянами окресних місцевостей.

До відділу „Монографії, матеріали і відомости“ належать статі: „Новгородсіверськ, його минуле і сучасне“ М. Рклицького; в сій розвідці подається історичний огляд Новгородсіверська, вивчається його вага, яко кріпости, що захищала край від Литви, подаються найважливіші події його історичного життя, відомости про його князів, про переходи його, під владу Литви, Москви й Польщі; далі автор подає відомости про розклад земельного володіння, про панування в сьому володінні монастирів, про змагання люду увільнити ся з під влади монастирів і стати ся козаками, про друкарню, яку заведено у Новгородсіверську р. 1663 Лазарем Барановичем і року 1679 перенесено у Чернігів, підносить вагу Новгородсіверська як міста, де завжди існували освітні інституції (ще за часів панування Польщі там був колежіум), подає відомости про сучасний стан освіти і освітніх інституцій; до розвідки додано таблиці розкладу людности Новгородсіверського повіту відповідно до зайняття і письменности.

„Сосницький повіт з етнографічного погляду“ Н. С-ко. Ся розвідка подає відомости про територію повіту, про ґрунт, роботи селян, їх помешканя, побут і обставини життя, про переселення і їх причини, зазначає поділ повіту на дві частини: північну (Полісся) і південну, ріжницю їх що до ґрунту і побутових обставин (в північній панують дрібні промисли, в південній хліборобство) в складі людности (в першій зайдя — Білоруси і по части Великоруси, в другій — тубольці Українці), подає відомости про заробітки, звичаї, про свята, забобони,

про самовільний суд над злодіями, про волостні суди, про відносини селян до злочинців і до кар за них; про каранє на тілі занотовує він, що до сеї останньої карі присулжують дуже рідко (в останніх 5 років таких присудів не було), людність вважає її за щось гидке, „краще тюрма“, кажуть, „ніж різка“, наводить випадок, коли чоловік важив ся себе зарізати, страхаючи ся різок, на які його було засуджено; далі автор подає відомости про земське володінє, про зміну характеру ріжних свят, про храмові свята, про обжинки, про експлуатованє людности богатирами, промисли — місцеві і заміскові, про письменність селян, зазначає брак бібліотек, брак продажи користних книжок.

Статя Ол. Білозерського „Женщина у малоруських піснях і оповіданнях“ се початок праці, де він має подати характеристику укр. жінки на підставі нар. пісень; починаючи сю працю, автор доводить велику вагу намятників народ. творчости, підкреслює багатство укр. нар. літератури і говорить, що в нар. піснях укр. жінка малюється дбайливою, старанною родичкою, чудовою матерю, гарною коханкою, рідко гетерою, запопадливою господинею, при всяких умовах вона лишається ся, як і народ український, найвищим естетиком.

Статя „З поводу святакованя пам'яті Пушкіна“ С. Р. визначає велику вагу поезії Пушкіна, ролю його в витворенні російської літературної мови та його вплив на розповсюдженє поступових ідей серед російського суспільства, і доводить, що Пушкін великий народній поет, який має яскраво визначену національну окремість; таких поетів у Славян, на думку автора, окрім Пушкіна ще два: Міцкевич у Польщі і Шевченко в Україні — се велетні славянської артистичної творчости.

В статі „Огляд історії чернігівського водопровода“ д. Верзилов оповідає про обставини, в яких споружений був водопровід у Чернігові, підносить його вагу для міської людности, для її здоровля, і навіть висловлює думку, що гарна вода, яку подає водопровід з джерел, що існують в околиці міста, виратувала Чернігів в часі холери, коли ся пошесть обшвицала Чернігів.

Окрім того в відділі „монографії“ надруковано: „З поводу заведення нового промислового податку“ П. Итовайського, „Громадські хвороби і боротьба з ними в Франції Д. Н., Опіка дітей в Англії“ Д. Н. Неточаєва, „Чернігівська Старовина“ В. Хижнякова (сю розвідку, надруковану також і в К. Старині, обговорено у „Записках“ т. XXXIV), „Боротьба з жебрацтвом у Франції“ А. Тр-ського.

В дописах „З Глухівського повіту“ д. Литвинов подає свої досліди про вплив міст на села, зазначає по части користні, по части

шкодливі сторони сього вливу, говорить про вплив залізниць, „солдатчини“, земства, духовенства, товариств нар. тверезости, і до своїх дослідів наводить приклади з життя. Далі він подає відомості про запахунок і їх зашпаде, дякуючи впливу школи і зем. медицини, про розповсюджене в народі свідомості про користь освіти, усякого поліпшення у сільським господарстві, про поменшене піяцтва, завдяки на думку автора, державній продажі горілки, подає звістки про біжучі повітові справи, про боротьбу з сараюю, про школи, ярмарки, про українські театральні вистави у Глухові.

В дописи „З Глухова“ подані звістки про панахиду, яку відправлено по гетьману Петру Дорошенку, 29 червня 1899 р., з поводу 200-ліття від часу його смерті, у с. Банічах, Глуховського повіту, родиною П. Я. Дорошенка, потомка стрічного брата гетьмана — Василя Дорошенка, що разом з иньшими родичами гетьмана оселив ся на лівому боці Дніпра і був при кінці XVII століття Ямпольським сотником.

У „додатках“ до зем. збірника надруковано: „Справозданє губ. зем. зборів 1897 р.“, „Доклади губ. зем. управи“, між яких треба зазначити доклад „Про охорону пам'яток нар. творчости“, де управа, виходячи з відомого факта зникання пам'яток старовини, звертає увагу земства на велику вагу нар. творчости, на потребу охоронити давні казки, обрядові пісні, думи, національну одіж, самостійний тип нар. пісні, витвореної історичним життям укр. народу, нотує зіснує народ. мотивів під впливом фабричного і солдатського життя, і пропонує доручити управі завязати зносини з місцевими знавцями нар. побуту і просити їх доставчати управі різні пам'ятки нар. творчости, пісні з мотивами і просто, казки, забобони, прислів'я, загадки, убрання, взори, мережанки, або малюнки їх, малюнки або фотографії архітектурних і иньших пам'яток старовини; для осягнення висловленої в горі мети, управа просить збори визначити 500 р. і разом з сим просити уряд дозволити прилюдне виконанє аматорами укр. театральних пєс і пісень на загальних умовах в російськими пєсами і пісьнями. В Збірнику 1899 р. надруковано ще некрольог князя Н. Долгорукова, губ. маршалка і визначного земсь. діяча (умер 8 травня 1899 г.) та промови, виголошені на його похороні і на панахидах.

В „Додатках“ же подана остання частина праці Л. А. Русова „Зведений опис Черн. губ.“ (див. Записки, т. XIX, ст. 29—31, т. XXV, ст. 27—28, т. XXX, ст. 23—24); в сім році надруковано сім розділів, що творять II частину його — про неї скажемо в бібліографічній відділі дальшого тому.

I. III.

Сборникъ Херсонскаго земства в 1898 і 1899 рр. (XXXI і XXXII р. видавництва)¹⁾ видавав ся з тією же програмою, як і попередній роки; він містив закони і розпорядження державні, справозданя і доклади херс. управи губ. зем. зборам в різних справах зем. господарства і зем. діяльности, справозданя окремих інституцій губ. земства (про діяльність віспового телятника, де заготовляють віснову сировицю, про курси нар. учителів, діяльність зем. агрономів, про сучасне становище сільсько-господарської школи, метеорологічних стаций, фельдшерської школи і т. ин.) Окремий відділ, під назвою „Діяльність Херсонського земства“, подавав протоколи губ. зем. зборів, парад земських діячів в різних галузях зем. діяльности: делегатів земств і зем. інженерів, зем. статистиків, управителів земських книгарень, зем. агрономів; Херс. земство має взагалі чимало окремих інституцій і організацій, і делегати їх часто скликають ся на наради, через те у „Сборнику“ уміщено чимало протоколів таких нарад і звідів, а також подає докладні справозданя і відомості з життя і діяльности тих інституцій. Простора праця Д. Л. Падалки „Історичний нарис 25-літньої діяльности Херс. сільсько-господарської школи за роки 1874—1899“ (в 1899 р.) подає історію сеї школи і докладні відомості про сучасне її становище. В тому ж відділі уміщено: „Протоколи Херс. губ. і повітових комісій в справі цінування земель й иньших дібр“, і статі: „Про способи досліджуваня економічної ваги ґрунтових шляхів“, „Про наслідки економічного досліду шляхів“, „Огляд ворогів сільського ховяйства Херс. губ. за р. 1898—1899“, І. Пачовського, „Сільсько-господарські робітники і організація санітарного догляду в Херс. губ.“; в останній доводить ся, що по всіх більш менш великих господарствах, де чимало робітників, треба завести санітарний догляд, і примусити сї господарства давати видатки на утриманє органів сього догляду, що губ. земство повинно видати обовязкові для усеї постапови що до уживаня сільсько-господарських машин з відповідними приладами для охорони життя і здоровля робітників.

В що-місячних хроніках „Сборник“ подає систематичні огляди: а) сільського господарства в губернії (Хроніка сільсько-господарська), б) земської медицини — Хроніка лікарська — тут окрім відомостей про загальне становище медицини у губернії, подають ся протоколи засідань лікарських звідів, усеких нарад, які відбувають ся лікарями і делегатами земств так по губернії, як і по повітах, ме-

¹⁾ В торічній справозданню Сборникъ Херсон. зем. ми мусіли упустити, бо тодішнього нашого референта спіткало заслання; містимо тому сього року огляд р 1898 і 1899. *Ред.*

дично-статистичні відомости, досліді окремих лікарів, і взагалі усякі звістки, які дотичать зем. медицини; в) хроніка ветеринарна, що містить подібніж відомости в справах ветеринарних.

В вельми докладній „Земській хроніці“ знаходимо 4 відділи: 1) „Земська і мійська самоуправа“; тут подають ся відомости про сучасне становище і найвидатніші біжучі справи по всім земствам Росії; 2) „Народня освіта“ — подають ся відомости, що торкають ся нар. освіти у всій Росії; 3) „Суд і право“, у сьому відділі містять відомости про законотатні справи, нові закони, новини на полі юридичнім, видатні судови процеси; 4) „відомости і повідомлення в ріжних справах“, просторий відділ, що подає відомости про біжучі справи державні, громадські, літературні і т. ин.

Поряд з сими оглядами і хроніками в „Сборнику“ за р. 1898 і 1899 уміщено ще чимало окремих дослідів і статей, між яких звертають на себе увагу: „Херсонська губ. архівна комісія“; тут подають ся відомости про заснованє її в Херсоні, доводить ся потреба такої комісії, робить ся нарис місцевої діяльності на полі дослідів з етнографії і старовини, і занотовують ся праці д. Ястребова і інших.

Статі д. Борисова: „Наслідки іспитів в однокласових зем. школах Херс. губ.“ і „Великість курсу в однокласових зем. школах“ знайомлять зі становищем нар. освіти у Херсонщині; подають відомости про скількість школярів, що скінчили школу (на 280 шкіл скінчили курс 2161, з них хлопців 1811 і дівчат 350), про їх вік, їх економічно-станову приналежність, занотовують, що фактично пересічний протяг перебування у школі се 4 роки, нормальний — 3 роки, взагаліж діти перебувають у школі на протяжі 3—7 років. В справі народньої освіти уміщено ще „Скорочене справозданє про становище нар. шкіл Херс. губ. за р. 1897, де подано відомости про скількість шкіл і школярів, про засоби початкової нар. освіти: в усіх школах Херсонщини, земських, державних, громадських і приватних (року 1897 їх було 2235) учило ся 121.950, з них 89.184 хлопців і 32.766 дівчат (усього мешканців у губернії 2.728.508). Д. Вобров у статі: „Новопокровська земська школа у Херс. повіті“ дає нарис життя сеї школи за роки 1872—1897, і інтересні відомости про дальшу долю школярів, що скінчили ту школу.

Економічних і господарських справ дотикають ся, окрім наведених у горі, ще такі статі: „Добуване залізняку у Херсонщині“, „Дослід видатків у селян“, В. Арнольда, зроблений на підставі описів 50 сільських господарств Херс. повіту „Волостні видатки Херс. губ.“, Н. Витошевского, „Покупці сільсько-господар-

ських знарядів зі складів Херс. повіту в рр. 1896, 1897, 1898“, В. Арнольда, „Обставини перевозу хліба по Дніпру, у нижній його часті“, „Троїцький ярмарок у Херсоні, 1-го липня 1897 р.“ — нарис сей знайомить з статистикою торгівлі на тому ярмарку, подає відомости про скількість торговців і предметів торгу, у порівнаню з ярмарками у Чернигові, Боршполі і Лубнах. В статі „Артелі“ (спілки) д. А. Му-єв поясняє ті норми, які регулюють спілки; з досліді М. Продана „Кочкаровське позичково-щадниче товариство“ довідуємо ся, що таких товариств було у Херсонщині року 1896 десять; автор подає історичний нарис Кочкаровськ. товариства, заснованого р. 1886, і відомости про сучасне його становище. Статя „Громадська опіка у селян“ подає відомости про становище опіки убогих і хорих; в статі „Статистична підсекція на X з'їзді природознавців і лікарів у Києві р. 1898“ подасть ся коротеньке справозданє про діяльність тої секції і про її праці; далі інтересна ще статя Д. Суручана „Про резешів і їх земельне володінє“, тут автор полемізує з тими дослідниками сеї справи, які доводять, що резеші володіють землею на праві особистої власности; на думку автора, яку він підпирає наведеними у його статі фактами, володінє землею у резешів гуртове, спільне, земля належить загалу членів резешської родини і земельної громади, яко спільна власність; сей вивід автор робить, між иньшим, на підставі місцевих законів Бесарабії, які дають привід вважати, що спільна форма володіння землею у резешів будована на підставі загально-родової власности; резешське володінє землею, розповсюджене у Бесарабії, єсть і в Тираспольському повіті Херс. губ.

В Сборнику уміщені ще статі: „Тавричеський земський ентомологічний комітет“ — справозданє губ. ентомолога Пачовського, „Організація санітарного догляду над сільськими робітниками у Херсонщині“, „Проказа (Lepra) у Херсонщині, медично-статистичний нарис“, з якого довідуємо ся, що за 10 літній період (1888—1898 р.) зареєстровано лікарями у Херсонщині 46 хорих на проказу. В статі „Проголошенє волі“ д. Джаншів подає характеристику часу перед знесенем кріпацтва, подає відомости про відносини до сеї справи дворянства, яке уживало усяких способів для того, щоб обстоювати і охороняти кріпацтво, про перешкоди, яке становили знесеню кріпацтва найвисші урядові сфери, про острах народніх рухів, які на думку ворогів реформи мусіло викликати увільненє селян, про особисті відносини до справи царя Олександра II. I. III.

Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури та штуки в 1899 р.

III.

Середньовічні часи.

Мандрівки народів і держава Каролінгів. Находки гробів були, як останніми літами в загалі, досить часті, але не подавали нічого важного. В Швабії (Schretzheim), над Реном (Zülpich), у Гессії (Gross-Gerau) розкопано велике число гробів з багатими находками. Так само знайдено цілі похоронні поля в Бельгії та Франції. Живий рух кипить на поли видавництва і оброблювання поодиноких історичних жерел. Перш за все замітити треба появу нового видання важної публікації: Böhmert I. F. Regesta imperii. I: Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751—918. Nach I. Fr. Böhmert neu bearbeitet von E. Mühlbacher. 2 Aufl. 1 Bd. 1 Abt. Innsbruck вел. 4°, ст. IV+480. В порівнянню до першого видання містить 30 нових грамот, які за сей час винайдено в архівах. Видавництва Monumenta Germaniae появив ся: Epistolarum tomi V, pars I, Karolini aevi III, 1 Hälfte, Berlin, вел. 4°, ст. 390. Albert Werminghoff подає збірку грамот звернених до франконських синодів і ухвал та писем, які від них виходили, в статі: Verzeichniss der Akten fränkischer Synoden von 742—843. (N. Archiv f. ältere deut. Geschichtsk. т. 24, ст. 457—502). Синоди на італійській землі озглядені тут доперва від прилучення Ломбардів до каролінгської держави. Dippe Oskar. — Der Prologe der Lex Salica, die Entstehung der Lex und die salischen Franken. Hist. Vierteljahresschrift, стор. 153—188). Розслід форми і зміст прольоту і відносин поодиноких уступів до себе. Час написаня кладе Д. на рік 556, автором вважає якогось Нейстрийця з оточеня Хільдеберта. Останній уступ говорить про імя Salius як рівнозначне з ingenuus. Се слово належало первісно до висловів правничих, а не етнографічних. Подібно суперечне досі означене часу повстаня lex Saxonum. Бруннер навязуючи до Вайтца й ин. висловив ся, що lex Saxonum завдячує свій початок соймови в Ахені 802 р. Против него ставляє Аміра р. 785. В сій справі забрав тепер голос: Walther Schücking — Ueber die Entstehungszeit und die Einheitlichkeit der lex Saxonum (N. Arch. f. ältere deut. Geschk., т. 24, ст. 631—670) і стає в обороні Бруннера. Opet O. — Zur Frage der fränkischen Geschlechtvormundschaft (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5 ст. 193—307). Теза поставлена у перший раз

Фікером, що франконське народне право не знає опікуства родового, найшла в О. горячого приклонника. Його останні жерелові докази на се викликали полеміку і ся розвідка була відповідю на закиди противників. Liebermann, F. — Gesetze der Angelsachsen. Herausgegeben im Auftrage der Savigny-Stiftung. 1 Bd. 2 Lief. Halle a. S. 4°, ст. (191—371). Про перший випуск сего славного видавництва згадували ми в „Огляді“ за р. 1897. Важніші річи поміщені в сім 2 випуску — се згода між королем Етельредом і Оляфом Тригвасоном в Норвегії. Роспорядженя і права Кнута поміщені на ст. 273—371. По при текет подає видавець критичний апарат і переклад. Roeder, Fritz. — Die Familie bei den Angelsachsen, eine kultur- und litterarhistorische Studie auf Grund gleichzeitiger Quellen. I. Mann und Frau. Halle 8°. Се перший випуск праці, що має подати цілковитий образ родинного життя у Англо-Саксів. Автор порозумів неможливість відтворити образ англо-саксонської родини лише на основі грамот і законів. Тому опер ся він ще й на літературних сучасних жерелах, поетичних текстах і се повело ся йому. Особливо замітний розділ про вплив данських нападів на упадок моральности в Англії. Karl Zeumer веде дальше в N. Arch. f. ältere deut. Geschk. (т. 24, ст. 571—630) свою працю „Geschichte der westgothischen Gesetzgebung“, котру ми вже два рази згадували (пор. „Записки“ т. XXII Наук. хрон., ст. 25 і т. XXIX, Наук. хрон. ст. 5). Тут подано другий відділ другої (спеціальної) частини, що обговорює поодинокі закони і групи законів. З пізніших жерел каролінгської доби найбільше звертає на себе увагу звістний житєписець Кароля Вел. І тепер стрітили ми розвідку про нього: Kurze, Friedrich — Einhard. Berlin, 8°, ст. 91. Автор зібрав все, що нам відомо про жите і твори Ейнгарда. Він не перецінює писательського талану хроніста, як се можна замітити у багатьох істориків, особливо коли йде річ про житєпись Короля Вел., одначе задержує свої не раз оспорювані погляди про питаня із критики жерел, котрі то погляди сильно впливають на оцінку літературної діяльности Ейнгарда. Переходячи від жерел до оброблень самих історичних подій, підносимо появу кількох інтересних розвідок про мандрівку народів і держави, які їм завдячують свій початок. Sehmsdorf, Erich. — Die Germanen in den Balkanländern bis zum Auftreten der Gothen. Leipzig, вел. 8°, ст. 74. Обговорює головню т. зв. бастарнське питанє і вважає се племя, подібно як майже всі новіші учені, за германське, а не кельтійське. По при се оповідає про участь східних германських племен у маркоманських війнах. Два окремі ескурси посвячені згадкам Бастарнів у старинних географів і розложеню римських військ над долиніннм Дунаєм від часів Траяна.

Schmidt, L. — Bonifatius u. der Uebergang der Wandalen nach Afrika (Hist. Vierteljahresschrift, ст. 449—462). Заперечує на ново вість мов би Вандали прийшли у Африку на запрошене тодішнього військового намістника Боніфация і докажує, що ся легенда повстала доперва 100 літ пізніше на византийським дворі. Dahn, Felix. Urgeschichte der germanischen und romanischen Völker. I Bd. 2 neubearbeitete Auflage, Berlin, вел. 8', ст. X+594. Се перший том другої частини другого відділу великої історії Онкена. Праця ся так загально звітна, що подавати її зміст річ зайва. Нове виданє справді значно доповнене: прибав один важний малюнок, що представляє головні предмети находки в Петрози, т. зв. скарб Атанариха; в тексті використано всі поступи науки, особливо висліди остготських студій Моммсена, та розслідів самого-ж Дана уміщених у другій великій праці: Dahn, Felix. — Die Könige der Germanen. Nach den Quellen dargestellt, 8 Band. Die Franken unter den Karolingern. 2—5 Abth., Leipzig, вел. 8°, ст. XVI+266; XIV+296; X+260; VI+359. В першій частині сього тому подав автор перегляд політичного розвою франконської держави від р. 613—843. Тут обговорює внутрішні справи і державно-правні питання. В поодиноких уступах обговорені: 1 Основа каролінгської держави (край, нарід) 2 Стани (богаті і убогі, шляхта, свобідні, залежні, півзалежні, несвобідні) 3 Род з Чужинці, Жиди. Незвичайно інтересні замітки про такі вже обговорені справи як бенефіції та фєвдалізм. В прирівнаню до обох своїх соперників на сім поли, Waitz-a і Brunner-a має Дан перевагу над першим через юридичне вишколенє, над другим через більшу обережність в дошукуваню аналогій. Третя частина вводить у властивий устрій каролінгської держави. Автор обговорює поодинокі права королівської власти: I. право законодавства і видаваня розпоряджень, II. начальство над урядами і устрій урядів і III. військовий устрій. Дуже гарно означає він, против Вайца, границю між законом і розпорядженєм, а також між leges і їм рівнорядними капітуларіями з другої. При розділі про уряди виявляє незвичайну вмілість володіня подробицями жерел і вихиснуваня всіх поданих в них відомостей. Відкидає погляд Бруннера, котрий за сильно лучить урядників з дружиною, і оспорує єдність урядів comes і grafio. Розглядаючи воєнну систему франконської держави виступає рішучо против давного погляду, що у Франків були лише властители землі обовязані до воєнної повинности. Четверта частина 8-го тому обговорює ще дві прерогативи королівської власти: IV. Начальство судівничє і судівничий лад та V. Заряд. Тут полемізує автор головно з Сомом (Sohm) і Бруннером і докажує, що напр. вже за Кароля Вел. був окремиий судейський стан, коли Бруннер шукає його початків доперва за

Людвика I. Пята частина займає ся: VI. фінансовим ладом і VII. устроєм церкви. Замітні особливо уступи про монетарні регалії і монетарний лад та про значінє Боніфация й відносини церкви до держави, де виступає против погляду Левінга, що „франконська держава по прийнятю католицької віри яко державної наложила віроісповідний примус і переслідувала поган і сектярів. Нарешті звертає Д. увагу ще на отсі справи: 1) посольства, 2) рішенє про війну і мир, 3) закладники, 4) злобутє, підбите, підданє, 5) договори з чужими державами, 6) договори між франконськими уділами в часі 817—843 р. Parisot, Robert. — Le royaume de Lorraine sous les Carolingiens (843—923). Avec 2 cartes. Paris, вел. 8°, ст. XXXI+820. Автор стає на основі вузького локального патріотизму і осуджує події з того боку, чи вони були хосєнні чи шкідні для краю. В сій задачі бачить оригінальність своєї праці і вважає основний розгляд жерел після писаних про сю справу праць, як річ зовсім зайву. Книжка ся приносить дещо цікавого, одначе зражує читача незвичайним розвалковуванєм дрібниць, ставленєм і обговорюванєм питань, на які не лише автор, але ніхто взагалі не мігби відповісти. Се особливо ярко виступає в чогирах розділах про процес Льотара II з Тевтбергою за розвід, де широко розводять ся над сим чи Тевтберга визначала ся красою, чи ні.

Істория церкви в тих часах має багато невьяснєних прогалин, котрі все приваблювали учених. З другого боку йде жива робота коло виданя жерельного материялу. Broglie, le duc de. — Saint Ambroise. Paris, 12°, ст. 202. Про сьвятого Амврозия, яко тайного дорадника цїсаря Грациана, яко дипломата, та про його зносини з Теодориком. Тут знаходимо багато цікавого не лише про житє сьвятого, але й про цілу церковну історию сєго часу. Шкода лише, що автор не запускає ся в критику жерел і через се повтарає напр. легенду про звістну стрічу мілянського єпископа з цїсарем коло брами базиліки, хоч van Ortroy докавав її неправдивість. Lévêque, Louis — Saint Auguste de Cantorbéry. Première mission Bénédictine. (Rev. des questions histor. т. 65, ст. 353—423). Перед двома роками появило ся багато розвідок, ріжних що до вартости, про сю тему з нагоди ювілею 13 віку сьв. Августина в Кентербері. Автор сєї розвідки лишає на боці всякі осуди політичного значіня місїї сьв. Августина та роздивлює його діяльність з чисто монашого становища. Gregorii I papaе registrum epistolarum. Tomus II, Libri VIII—XIV cum indicibus et praefacione. Post Pauli Ewaldi obitum ed. Ludovicus Hartmann. Berlin, 4°, ст. XLIII+465—607. Ся збірка вийшла яко 2 частина 2-го тому відділу „epistolae“ видавництва Monumenta Germaniae. Першу половину листів папи Григория I видав Евальд в 1887 р. По його

смерти перейняв видавництво Гартманн і веде на основі тих самих принципів, яких придержував ся Евальд. Hubert, Henri — *Étude sur la formation des états de l'église. Les papes Grégoire II, Grégoire III, Zacharie et Étienne II et leurs relations avec les empereurs iconoclastes (726—758)* (Rev. histor. т. 69 ст. 1—40, 241—272). Старає ся показати вплив ереси іконокляєтів на заострене відносин між східно-римським цісарством і західно-римською церквою, та обставини які помогли папам скористати з сього. При тім подає характеристику і поясняє значіне поодиноких актів аж до договору в Керсі, який був рівнозначний з проголошенем незалежності пап.

М. А. Maignan видав два перші томи своїх *Études sur la civilisation française*. Paris, 8°. В першій томі говорить про меровінгську суспільність в загалі; в другій про культ святих; третій має бути присвячений каролінгській добі. Праця дуже замітна і приносить дещо нового. Особливо докладно вихиснує автор життя святих. Вступ, мабуть чи не за просторий, оповідає історію Галії від здобуття Римлянами. Д. Марініан осуджує остро насильство Римлян і думає, що Кельти лишени собі сотворили би питому, зовсім окрему цивілізацію. Одначе забуває, що під пору походу Цезара Кельти мали до вибору або стати римськими, або полишити свій край германським племенам, котрі перли зі сходу. Богато оригінальних заміток і поглядів подає автор у 2 томі, говорячи про культ святих. Maitre, Léon — *Questions de géographie Mérovingienne. Le „fluvius Taunucus“ et le „portus Vetraria“*. (Biblioth. de l'école des Chartes. LX. стор. 377—396). Розбирає одно із багатьох невияснених питань середньовічної географії. Учений Longnon у своїй праці „*Géographie de la Gaule au VI siècle*“ вважає Château Ceau за згаданий у дилломі Сіреберта III portus Vetraria. Против сего доказує д. Метр, що fluvius Taunucus-се Tenu, останній доплив Льюари з лівого боку а portus Vetraria се Saint-Mesme. Hodgkin, Thomas. — *Italy and her Invaders, vol. VII, The Frankish Invasions. Vol. VIII, The Frankish Empire*. Oxford, 8°. Сими двома томами, котрі, по короткім вступі про давнішу історію Франків, ведуть оповідає з р. 744—814 кінчить ся цілу працю. Доба тут описана важна двома подіями: заснованем свьітської власти пап і західно-римського цісарства і автор кладе собі головною метою представити обі ці події у властивім свьітлі. E. Chartraire знайшов недавно в катедральній церкві в Sens два кусники пергамену, на яких були ся останки грамоти Хльодвіка II. Сю грамоту випечатав тепер M. Prou — *Fragments d'un diplôme inédit de Clovis II, pour Ferrières* в *Le moyen âge*. XII, ст. 469—475 і кладе його написане між січень 639 р. і вересень 642. Levillain, Léon — *La filiation*

de Childéric III, (*Le moyen âge*, XII, ст. 476—487). Справа походження Хильдерика III, котрого Пипін Короткий нагло витягнув з монастиря і посадив (743 р.) на престіл, зовсім невияснена. Вправді повело ся д. Доанельови доказати, що він був дійсно потомок Меровея, одначе одні, як Malbrancq, Valois, Henschen вважають його сином Теодорика IV, другі за Мабіллоном, сином Хильперика II. Новішими часами поставив Доанель ще одну тезу, кажучи, що Кльотар IV був батьком Хильдерика III. Автор сеї розвідки, якої заголовок ми навели, відкидає оба останні здогади, як неможливі. Vacandard, E. — *L'idolatrie en Gaule au VI et au VII siècle*. (Rev. des questions histor. т. 65 ст. 424—454). Справа, коли поганство в Галії цілком вникло, досі не рішена. Fustel de Coulanges висловив ся вправді, що в VI в. нема вже у Франції ні сліду поганства, одначе сеї висказ показує ся дуже поверховним. Д. Вакандар доказує, що поганство задержує ся по селах аж до половини VII в., хоч офіційно воно усунує ся за безпосередних наступників Хльодвіка і від VI в. нема вже поганських жреців. Предметом поважання були головно греко-римські боги: Юпітер, Меркур, Діана, Венера. Поганство було вьлокалізоване більш на півночі, особливо між Сеною і Соммою. W. Sickel. — *Die Kaiserwahl Karls des Grossen*. (Mitth. des Inst. f. österr. Geschfr. 20 ст. 1—38). Автор в дуже гарно і бистроумно переведеній розвідці дає доповнене своєї статі про византийське коронаційне право (*Byz. Ztschr.* VII, 511—557), обговорюючи правний і політичний характер коронації Кароля Великого і відносини сеї події до східно-римської держави. Дальший розвій подає в окремії розвідці: „*Die Kaiserkrönungen von Karl bis Berengar*“ (*Hist. Ztschr.* N. F. 46, ст. 1—37). Calmette, J. — *Étude sur les relations de Charles le Chauve avec Louis le Germanique et l'Invasion de 858—859*. (*Le moyen âge*, XII, ст. 121—155). Відносини обох королів були напружені ще від початку 50 років і безнастані ворохобні західно-франконських вельмож давали нагоду Людвикови Німецькому мішатись у справи сеї держави. Автор слідить за причинами невдоволення вельмож із володіння Кароля Лисого. По стороні сього останнього стояв лише могутний рід Вельфів і єпископат, що був для шляхти ворожо успособлений із за спору за церковні бенефіції і шукав на королівськім дворі опори. Опис івазії Людвика не приносить нічо нового. Договор в Кобленці, яким вона закінчила ся, був, по думці автора, лише потвердженем згоди в Мерсені.

Pargoire, Jules. — *Rufinians*. (*Byzantinische Ztschr.* т. VIII, ст. 429—477). Про звістний азиатський пригород Царгорода Дрис, котрий з часом із за будівель побудованих Фл. Руфіном, названо Та Ру-

φίνου (κτίσματα) або Аі 'Ρουφινιαναί (οίχοδομαί). За основателя вважає автор конзуля в р. 392 Фл. Руфіна, що правив сходом як префект до р. 395, против гадки Палеброха, немов би основателем був Руфін Прокль, конзуль в р. 316, або Ювій Руфін, конзуль в р. 323. Опісля обговорює спеціально історію трьох пам'яток сього пригорода: церкви ἀποστολείου, монастиря і палати, побудованих Фл. Руфіном. Gelzer. — Die Genesis der byzantinischen Themenverfassung. Mit 1 Karte, Leipzig, 4°, стор. 133. Справа досі неясна, бо її не можна пояснити з грецько-римського права. Автор свої розвідки кинув багато нового світла завдяки новому матеріялові, знайденому у ріжних арабських писателів. На основі акту, видрукованого у Мансі XI, 737, доказує Гельцер, що стани держави були поділені на дві палати: панів і послів. Остання, у якій були заступлені військові і цивільні урядники, дає йому основу до виділення сімох окремих військових округів, або сімох тем, при кінці VII в. Потому він переходить основно дальші формації нових тем, і при тім звертає особливу увагу на діяльність Льва Ізаврийського. Найважливіша частина розвідки займає ся організацією тем у IX в. на основі арабських відомостей у Ібн-Хордадбега і Кодами. Перший раз стрічаємо тут реальні, чисельні дати про византийське військо у кожній темі, нові відомости про військовий заряд і воєнну тактику. Wellhausen, J. — Skizzen und Vorarbeiten. 6 Heft: Prolegomena zur ältesten Geschichte des Islam. Verschiedenes, Berlin, вел. 8°, ст. VIII+260. Пролгомена — се слава праця про початки музулманської історії. Автор дає тут історично-критичну студию про Табарія і його авторитет в хроніці доби перших чотирьох каліфів, про Саїф ібн Омара, котрого вважає систематиком а в хронології прагматиком, одначе історично менш вартістним заступником іракської традиції. Так установляє він твердий підклад до будучої історіографії подій від р. 632 аж до верблужої битви 9 грудня 656 р. Остання частина зошити (ст. 160 — 260) присвячена різним питанням з старо-жидівської літератури. Rothstein, Gustav. — Die Dynastie der Lahmididen in al-Hira. Ein Versuch zur arabisch-persischen Geschichte zur Zeit der Sasaniden. Berlin, вел. 8°, ст. V+152. Hira була перехідною точкою для перської торгівлі в Ємені. Через те королі Ктезифону піддержували Лягмідів, аби мати охорону перед неспокійними Бедуїнами. Часто вживали їх і против Риму. Сі відносини малої арабської держави до Персії становлять предмет розвідки, яка стоїть в суцільній звязи з переводом Tabari-я Noldeke. Інших жерел не мав автор до роспорядимости. Brooks, E. W. — The campaign of 716—18, from arabic sources (The Journal of Hellenic Studies, 19, ст. 19—33). В ділі звісним під назвою Khitab Al' Uyun,

або книга весни містить ся довге оповіданє про злопамятну облогу Царгорода в 717—8 р. Сей твір походить з другої пол. XI в. і написане мабуть в Іспанії. Добр. В. подає переклад сього оповіданя, розбирає його критично і доказує, що автор опирає ся на працях Аль Бакида і Аль Мадаїні, писателів першої половини IX в. Ibn Gauzi's. — Manāquib 'Omar ibn Abd el Azīz, besprochen und im Auszuge mitgetheilt von Carl Heinrich Becker, Leipzig 8°, ст. VIII+22+168. Звістний багдадський учений Ibn Gauzi (+1200 по Хр.) присвятив одну зі своїх робіт житєписи каліфа Омара II (717 — 720), сього арабського володаря, що у жузулман вважає ся все за взір побожності. Сама праця затратила ся, але переховав ся витяг з неї, зроблений ще за життя автора поетом Usāma b. Mundquigh в р. 1172. Сей витяг видав тепер Б. викинувши деякі повторюваня. Про сам твір скажемо, що Gauzi не мав на оці історичного представлення Омара II лише хотів описати його жите як взір для всіх побожних. Одначе попри багато легенд, знаходимо тут дещо важне для характеристики особи і доби.

Середньовічні національні держави.

а) Німеччина. Починаємо від огляду важніших публікацій жерел виданих з німецьких архивів та розвідок присвячених розборови жерел. Bresslau, H. — Die Quellen des Chronicon Wirzburgense. (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 11—35) звертає ся головно против книжки Dieterich а доказуючи неможливість здогаду про залежність Chron. Wirzib. від суїльного жерела Германа і Chron. Suev. univ. На його думку походить більша частина дат, яких нема в Chron. Suev. univ., з хроніки до р. 741. Lönborg, Soen. — Adam af Bremen och skildring af Nord-europas länder och folk. Upsala, 8°, ст. VII—182. Щоб зискати основу для осуду становища, яке займає Адам Бременський в історії географії, подає автор короткий перегляд сучасних географічних поглядів, а особливо знаня західньої Європи про північні краї. Розвідка замітна через многі поправки дотеперішніх поглядів. Особливо інтересний доказ, що не лише Адам але вже Onthere пізнав Балтійське море як залив і був пересвідчений що Скандинавія півостров. Widemann, I. — Die Passauer Geschichtschreibung bis zum Anfang des 18 Jh. (Hist. Jahrb. d. Görres-Gesellsch. 20, ст. 346—366; 640—664). Історія пассауського єпископства важна особливо для австрійської історії, бо сюда належали горішна і долішна Австрія аж по за віденський ліс. Богато з жерел свої історії, які зістають ся в рукописи, доси мало звісні. Найбільше число їх в мінхенській бібліотеці. В Пассау самім, котре значно потерпіло через

пожежі в 1662 і 1681 є лиш хроніки від XVII в. Деякий матеріял має віденська надворна бібліотека і монастирі в обох австрійських краях. Автор переходить всі хроніки, одна за другою роздивляючи їх жерела і вартість. F. Güterbock. — *Veroneser Annalen nach einer Handschrift aus dem Nachlass Sigonio's* (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 37—39). Текст веронських анналів [аннали Парізіуса з Цереї з продовженням до р. 1404, пармські аннали Іваца з Корнацано і *Memoriale Potestatum Regienzium*] які обговорює G., лежить в архіві Piombino-Buoncompagni, в відписи зробленій для Сіровія в XVI ст. *Deutsche Privatbriefe des Mittelalters. Mit Unterstützung der k. Preuss. Akademie d. Wiss. herausgeg. von Georg Steinhausen. 1. Bd.: Fürsten und Magnaten, Edle und Ritter. Berlin, вел. 8°, ст. XIII—454.* Хоч досі деякі учені втягали в круг своїх розслідув і приватні листи, всеж таки се перша систематично уложена збірка. Сей новий матеріял до культурної історії середніх віків має свою безперечну вагу, одначе видавець побільшує очевидячки, говорячи про цілком нову основу до історії культури, про се, що досі ніхто не в'умів вглянути і перенести ся в житє і обставини минулих часів. Головна часть листів належить до XV в., се переважно кореспонденція електора Альбрехта Ахілл з жінкою. Доданий до неї коментар дуже багатий і в сїм велика заслуга видавця. Holder-Egger, O. — *Studien zu Thüringischen Geschichtsquellen.* (N. Archiv d. Gesellsch. f. ältere deut. Geschichtsk. т. 25, ст. 81—127). Продовженє давнїше початої розвідки. Боровить против Бальцера свій погляд, що *Legenda de sanctis patribus conventus Ysenacensis ord.* написана не коло 1320 р., але в 1398 р. Відтак обговорює жерела Зигфрида з Балльгаусен та доповненя четвертої редакції *Chronica Minor.* Levinson, Arthur.—Thomas Ebendorfers „*Liber pontificum*“. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. т. 20, ст. 69—99). „Історія пап“ томи Ебendorфера се одна із найпросторїйших праць сього письменника. Для браку оригінальности годї її окремо видавати; все-ж таки кидає вона світло на відомости автора в історіографічній штуці і тому розвідка д. Л. інтересна. Доси відома лиш одна рукопись „історії пап“ — оригінал у віденській надворній бібліотеці (Cod. 3423). Час написаня означує автор точно: в 1458 р. почав Ебendorfer писати, а кінчить в 1463 р. Зміст „історії пап“ і розслід її жерел (Martinus Polonus, Vincentius з Beauvais, *Liber pontificalis*, Евзєбія „*Historia ecclesiastica*“, Андрей з Регенсбурга і ин.), а відтак огляд поглядів Ебendorфера на церкву і її слуг — се предмет нашої розвідки. Для розширення знаня внутрішньої німецької історії рішили G. von Below і F. Keutgen видати вибрані грамоти для історії німецького устрою. Видавництво має обіймати 3

томи. Перший том має обіймати устрій міст, другий устрій територіяльний а третій державний. Доси появилася перша частина першого тому. Keutgen, F. — *Urkunden zur städtischen Verfassungsgeschichte. I. Hälfte, Berlin, вел. 8°, XXXVII+224* Вибір матеріялу і методи видавництва, переведені тут, заслугоють на повне признанє. Замітні погляди висловлені у переднім слові про правопис німецьких грамот; погляди сї о много лучші як засади висказані Weizsäcker-ом. Що до предмету, обіймає ся книжка грамоти до початків міського ладу і велике число міських прав. Крім сього маємо збірки грамот до історії поодиноких міст: *Urkundenbuch der Stadt Hildesheim. Im Auftrage des Magistrats zu Hildesheim hrg. von Richard Doebner. 7 Theil. Von 1451—1480. Hildesheim, 1899, вел. 8°, ст. III+848.* Ся сема часть появилася по 10-літній перерві і обіймає in extenso і у витягах або формі рєфєкту 948 чисел. З тих не було доси печатаних 485. Доданий точний показчик імен і 18 таблиць печаток підносять вартість і практичне значінє публікації. *Mecklenburgisches Urkundenbuch von dem Verein für Mecklenburgische Geschichte und Alterthumskunde. XIX Bd. 1376—1380. Schwerin, 4°, ст. 532—183.* Публікація важна особливо до історії німецьких міст; вкажемо хоч би на подане тут рахункове справозданє заряду міста Росток за р. 1379/80. Оба показчики, річевий і особовий прегарно зладжені. *Hessisches Urkundenbuch. I Abtheilung. Urkundenbuch der Deutschordens-Ballei Hessen, von Arthur Wyss. III Bd. von 1360—1399, Leipzig, вел. 8°, ст. IV+686.* Перші два томи сего відділу чеських грамот появили ся поред 14 літами. Сей, третій, том приносить 296 грамот з літ 1360—1399 і як доповненє попередних, 35 грамот з літ 1234—1356; крім того 3 некрольоги, найдені випадком у вроцлавських архіві та 113 грамот монастиря Schiffenberg (1129—1319). Особливу увагу треба звернути на просторі поясненя, які видавець додав до тексту, тут він кидає нове світло на генеалогію і пайдавнїшу історію могучих графів von Gleichenberg.

Огляд праць загальних і спеціальних розвідок по політичній німецькій історії починаємо визначним підручником: Mayer, Ernst. — *Deutsche und französische Verfassungsgeschichte vom 9 bis zum 14 Jh. 2 Bde, Leipzig, вел. 8°, ст. XXII+554; XIII+438.* Прегарна, на основних студиях жерел оперта робота, приносить много нових вислідів. Ми вкажемо лиш на розділи, де доказує ся дальше істнованє римського городського устрою. Точку тяжести жерельних розвідів переносить автор з грамот до жерел правних, не легковажачи одначе тих перших. При тім приймає, що розвій у тій добі був в основі річи консервативний, так що й з пізнїшого правного жерела

можна пізнати права попереднього часу. Через вилучення церковних обставин, образ поданий в книжці остає неповним; брак йому чинника, що в ті часи був так важний. Це однак не зменчує першорядної вартости праці. Michael, Emil. — *Geschichte des deutschen Volkes vom 13 Jahrhundert bis zum Ausgang des Mittelalters*. 2 Band, *Culturzustände des deutschen Volkes während des dreizehnten Jahrh.* 2 Buch. *Religiös-sittliche Zustände, Erziehung und Unterricht während des 13 Jahrhunderts*, Freiburg i. B. вел. 8°, ст. XXXII+450. Перший том сеї праці ми обговорили давніше. Всі там зазначені прикмети, як прегарне опановане літератури і предмету, привабливий спосіб представлення і ин. треба прикласти і до цього тому. Низький упадок церковного життя в 13 ст. описаний строго річево без ніяких прикрас або проб оправдання. Через часте лучення єпископського жезла з князівським скиптром попала німецька церква 13-го в. на свідку дорогу. Франціскани і Домінікани виступають як реакція против цього. Автор добре виказує звязь сеї прояви зі справою городів і фінансовою господаркою. Незвичайно остро виступає против інквізиції. Богато інтересного приносить остатній уступ де автор говорить про домашнє вихованє, школи і подорожі чужих університетів німецьких студентів. Lindner, Th. — *Die deutsche Hanse, ihre Geschichte und Bedeutung*. Mit zahlreichen Abbildungen, Leipzig, вел. 8°, ст. 215. Праця, держана в тоні популярного викладу, опирає ся цілковито на найновіших наукових дослідах. Змальовані тут зверхня політика і внутрішні обставини ганзеатичьких городів. Долучена мапа показує територію Ганзи коло р. 1400. Згадати треба, що в звітній збірці Göschen-а появил ся коротенький перегляд австрійської історії (Nr. 104); Kroner, Franz von — *Oesterreichische Geschichte von der Urzeit bis 1526*, Leipzig, 8°, ст. 199. По при політичну, звернув автор пильну увагу також й на культурну історію. Baumann, Franz Ludw. — *Forschungen zur schwäbischen Geschichte*. Kempten, вел. 8°, ст. VII+625. Збірка розвідок Бауманна з остатніх 29 літ. Нова лиш одна розвідка: *Zur Geschichte der Stadt Hüfingen*; иньші 16 печатані вже давніше, але відповідно до нових вислідів перероблені. Всі з виємкою одної належать до давнішої доби середніх віків і до мандрівок народів. Найінтересніша про Швабії і Аляманів, в якій автор свого часу доказав звязь Семнонів зі Швабами. Witte-Hagenau, H. — *Genealogische Untersuchungen zur Reichsgeschichte unter den salischen Kaisern*. (Mitth. d. Inst. f. österr. Geschfr. Ergänzungsbd. 5. ст. 309—474). 1. Berthold von Zähringen und die Ezzoniden. Прародички Віттельбахів і родини Зähringen були мабуть по матери

спільного походження. Через се являє ся політика Генриха III супроти Бертольда з Церінгену в новім світлі. „Молодий король боронив чести свого дому против цього на що цісарєва під напором опозиції князів дала дозвіл, піддержуючи своїх свояків против чоловіка, якого імя було у неї злучене з найгіршими споминами“. 2. Die jüngeren Aribonen und ihr Hausgut in Niederösterreich. Показує величезні посілости Арибонів. 3. Zur Geschichte der jüngeren Aribonen. Доволі вдатну і безсторонну характеристику цісаря Фридриха II дає: Hampe, Karl. — *Kaiser Friedrich II.* (Sybel's Histor. Zeitschr. Bd. 83, ст. 1—42). Він стає по середині між упередженими ворогами Фридриха, як Бемер, та рішучими його прихильниками, як Шірмахер і Вінкельманн. Велику частину поступків цісаря старає ся об'яснити із обставин, виказує вплив непевної судьби в молодости на його характер і підчеркує великі здібности та знанє, які його характеризують. При тім хіснує ся деякими незваними досі листами. Becker, Wilhelm Martin. — *Die Initiative bei der Stiftung des Rheinischen Bundes 1254*. Giessen, вел. 8°, ст. 86. Заслугу заснованя ренського союзу признав Вейцекер (1879 р.) виключно містам. В 1886 р. зайняв Віль в другім томі своїх майнцьких рефератів зовсім противне становище, приписуючи визначну роль архієп. Гергардови. Автор сеї нової розвідки вертає до погляду Вейцекера і звертає на се увагу, що за Іннокентія IV не слідно нікуди діяльності анальоґічної змаганням ренського союзу, та доказує що Гергард приступив до союзу лише під напором самого союзу. За властивого ініціатора вважає він Арнольда, міщанина з Могунтії. Dopsch, Alfons. — *Die Kärnten-Krainer Frage und die Territorialpolitik der ersten Habsburger in Oesterreich*. Wien, вел. 8°, ст. 111. Про доволі темну і замотану справу в якій вже много учених пробували своїх сил. І автор сеї розвідки, при незвичайній старанности з якою веде свій розслід, мусів шукати виходу в здогадах і гіпотезах. Точніше як попередники він зазначає ріжницю відносин в Каринтії і Країні. В справі много обговорюваного наділення ленном, каже, що наділене синів Рудольфа Каринтсько, було лише формальним актом, та що вони не наміряли вступити в посіданє признаних їм прав. Otto, H. — *Die Absetzung Adolfs von Nassau und die römische Kurie*. (Hist. Vierteljahrsschr, II, ст. 1—17) — доказує, що римська курия анала завдалегід про намір електорів скинути Адольфа з Нассау, однак не виступила против сего із політичних причин (відносини в Сицилії і англійсько-французька ворожнеча); відтак, що існував намір віддати цісарську корону Франції, намір до якого Боніфаций VIII був дуже прихильним. Pflugk-Harttung, Julius von. — *Die Anfän-*

ge des Johanniter-Ordens in Deutschland, besonders in der Mark Brandenburg und in Mecklenburg. Berlin, 8°, 176 ст. З середньовічних духовних лицарських орденів удержався найстарший з них, орден Йоанітів аж до нинішньої днини. Вправді стратив він з часом своє мілітарне значіння, але перетворився в Прусах, особливо за Фридриха Вільгельма IV в товариство для догляду хорих у війні. Доси нема загальної історії сего ордену, котра-б відповідала вимогам науки, бо поодинокі доби ще цілком не оброблені. Власне розвідка сея — то одна з таких вступних робіт і то великої ваги. Вона займаєся головню першим начальником сего ордену в бранденбургській маркці, Геггардом з Бортфельде, котрого автор майже доперва відкрив. Описує політичну ролю, яку він і цілий орден грали в борбі Людвика Баварського і курією в першій половині XIV ст. Доси мало звертали увагу на участь чеських ляндрграфів Людвика і Генриха в майнцькій війні, а навіть Кароль Мендель в своїй основній монографії про Дітера з Ізенбургга ледви згадує про се. Сю справу обговорює тепер книжка: Gundlach, Franz, — Hersen und die Mainzer Stiftsfehde. Mit einem Anhang von Urkunden und Actenstücken. Marburg, вел. 8°, ст. 160. Головну участь мав тут Людвик; Генрих посередничив лише при договорі в Цейльсгеймі. Оба брати, котрі як звичайно, ворожо против себе стояли, використували спір пралатів, щоб побільшити свою домашню могутність. Між додатками визначаються ч. 20 і 21: рахунки воєнних коштів і провіанту. Diemar, Hermann. — Hessen und die Reichsstadt Köln im 15 Jahrh. Regesten zur hessischen und deutschen Geschichte. Giessen, вел. 8°, ст. III+258. Відносини між Гессеном і Кельном 15 в. укладаються доволі інтересно. Гессен переходить розвій від натуральної до грошевої господарки, вступає часто у звязь з торговельною метрополєю над Рейном; остаточно усадовлюється сама над сею рікою і стає кольопським купцям часто непожаданим сусідом. Одначе у війні з р. 1474/75 лише одні Гесси недопустили Кароля Сьмілого заволодіти свобідною Кольонією. Всі деталі сих подій представив автор на основі материялу зібраного з архівів в Кельні, Марбургу і Касселі. Зрештою монографії про поодинокі міста появлюєся багато. Для прикладу наводимо: Gmelin Jul. — Hällische Geschichte. Geschichte der Reichsstadt Hallung ihres Gebietes nebst einem Überblick über Nachbargebiete. Hall, вел. 8°, ст. 830. Незвичайна величина сеї „популярної“ історії міста Галль не здивує нікого коли скажемо, що автор починає від Ариїв під горами Гіндукуш і доперва на ст. 444 переходить до властивої теми. Великої вартости книжка сея не має.

Др. Мирон Кордуба.

[Далі буде].

БІБЛІОГРАФІЯ

(рецензії й справоздання).

Юліянъ Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемею. К., 1899, ст. 31+1 мапа, 4°.

Праця д. Кулаковского складаєся з двох частин: I. Географія Птолема. II. Карта Европейской Сарматіи. В першій частині мав автор на цілі подати огляд загальних відомостей про географію Птолема та вяснити основні принципи його мапи землі, в другій частині старався по змові подати коментар до одної з десяти таблиць Европи: „Европейська Сарматія“ (у Птол. VIII таб. Европи). Мапу европейської Сарматії зладив д. Кулаковский по першому із двох способів проєкції сфери на площі, а то так, що паралелі (рівнолежники) мають вид ліній кривих, а меридіани (полуденники) простих, що виходять з одного центра (осередка).

Подаючи реферат з праці д. Кулаковского поминемо зовсім першу частину, себто географію Птолема яко менше інтересну, а що до другої частині, то звернемо увагу виключно на те, яке виображенє мав Птолемей про давню територію пізнійшої України-Руси, та на коментар, який додав автор до відомостей Птолема про нашу землю. В пяти параграфах другої частини обговорює д. Кулаковский ріки, гори, племена та городи, які зазначені у Птолема на мапі европейської Сарматії.

До важніших рік у Птолема належить ріка Тірас (нинішній Дністер). Ся ріка має означені жерела і усте, але напрям поданий хибно з заходу на схід, а відклонене на цілім просторі вносить всего 50' ширини. На ширині 48°36' помістив Птолемей усте рік: Борістена, Гі-

паніса та Каркинїту. Борістен, се наш Дніпро, Гіпаніс, се Бог. Віддалене між устями Борістена і Гіпаніса на мапі Птолемея вносить аж 30', між устями Гіпаніса і Каркинїта 1°40'. Зваживши, що Бог і Дніпро зливаються в один лиман вважає автор таке віддалене хибним, а то тим більше, що Птолемей кладе ріку Гіпаніс на схід Борістена, не так, як на нижніх мапах Бог пливе на захід Дніпра. Жерела Борістена у Птолемея під 52° півн. шир. і 53° схід. дов. З заходу має він притоку з озера Амадока, до злучення з сею притокою має Борістен кілька колін. На думку автора ся притока мабуть нижня Припеть, а озеро Амадока се Полісе та область Пинських болот.

З гір на території руської землі згадані у Птолемея: передовсім Карпати — вони мають означені дві точки: 1) 46°—48°30'; 2) де після Птолемея знаходяться жерела Тіраса (Дністра) 49°30'—48°30'; їх належить отримати з Сарматськими горами в одну групу. У Птолемея ці останні гори відділені від Карпат і мають напрям з півночі на південь з нахилом до заходу. Автор вважає їх нижніми „малими Карпатами“. Так само гори Певкинські на захід Дніпра вважає автор відділеною Птолемеєм частиною Карпат.

На просторі межі лівим берегом Дніпра і Азовським морем (Меотидою) помістив Птолемей Амадокийські гори. Їх назва нагадує нам амадокийське озеро, з якого випливає (по Пт.) права притока Дніпра, на гадку автора Припеть. Тих гір не вміє автор прикласти до котрих небудь в нижніх часах. Але хто знає, чи не вважав Птолемей тими горами Дніпрових порогів, котрі чейже мусіли бути звисні старинним, а тим більше Птолемеєви.

Побіч самої Меотиди умістив Птолемей гори Алянські і Бодинські. Автор дивно, що Птолемей, не маючи докладнішого поняття про південь Сарматії уміщує серед неї гори; вправді здогадується автор, що мабуть ті гори явилися як результат теоретичного представлення про водорозділ межі басейнами рік, що вливаються в два протиположені моря, південне і північне. Коли отже сей здогад оправданий, то на думку д. Кулаковського Бодинські гори можна вважати Валдайською височиною.

З більших племен (*ἔθνη μέγιστα*) на території північної України Русі згадані у Птолемея на північ Тіраса, а на захід Борістена Певкини і Бастарни, на побережжю Меотиди Язиги та Роксоляни, побіч тих двох племен у середині Сарматії Гамаксобні і Аляни-Скити; окрім цього множество менших племен (*ἐλάττωνα ἔθνη*); автор, як і попередні дослідники, редукує деякі племена з огляду на те, що імена деяких племен або повторені на підставі такої-ж назви міста, або тож само племя трохи інакше назване.

Певкини уміщені на півночі Тіраса і в долині Дуная, але що Певкини се частина Бастарнів, тож автор думає, що супроти того треба змінити мапу Птолемея та зблизити до себе північних і південних Певкинів. Побіч Меотиди бачимо на мапі Птолемея Язигів і Роксолянів; через уміщене Язигів побіч Роксолянів ті останні посунені заходо на схід; але що по свідощам старинних писателів Язиги всі що до одного оселилися між Тисою і Дунаєм (Язиги переселенці), вважає автор уміщене Язигів побіч Роксолянів анахронізмом. На степах по лівім березі Дніпра умістив Птолемей Хувів — *Χοῦνοι*. Се перша поява турецьких племен на руській території. Що ці Хуви були племенем турецьким, догадується д. Кулаковський з цього, що ріка Урал у Птолемея має назву турецьку *Δάϊξ* себто *Дайук* (і до сьогодні у місцевій людності *Яйк*).

Що до городів європейської Сарматії, автор головню займає ся городами в середині Сарматії, не прибережними. І так з підністринських городів на гадку автора Клепидова була походження готського або дацького, Карродун кельтського. Не розпоряджаючи ніякими даними для придністровської території, попристає автор на пробах локалізації тих городів, які робили граф Потоцький та польський учений Садовський, хоч їх редукція взагалі досить сумнівна. Городи на амадоцькій притоці Дніпра автор консеквентно кладе на Припети; що рух торговельний простягався і на басейн Припети, се потверджують находки римських монет на Волині, котрі автор при тім вчисляє.

У Птолемея уміщені жерела Борістена (Дніпра) на північному заході; в горішнім бігу його нема ніяких городів. З огляду на се, що середній біг Дніпра має вид ломаної лінії, догадується автор, що мабуть Птолемей захопив басейн якоїсь лівої притоки Дніпра, мабуть Десни. В таких разі по думці автора город Серім можна вважати Черниговом, а Метрополь — Київом. Коли-ж гадка що до приміщення Серіму на Десні яко Чернигова правдива, каже автор, то на Дніпро висше Києва припали-б отсі городи: Сар, Амадока і Азагарий.

Ольвія (також Борістеном звана) у Птолемея уміщена хибно на довший біг Дніпра. Се стало ся з тої причини, що р. Гіпаніс (Бог) злучено з Борістеном, а се стало ся на думку автора тому, що в лиман Бога пливе з півночі Інгул і зближає ся до правої притоки Дніпра — Тясмина. А що порог треба було обходити мабуть рікою Інгулом, аби дістатися знов до Дніпра, тож Бог отримано хибно в одно з сею останньою рікою.

Що до ріки Каркинїту, то з огляду, що город Каркина лежав у Криму, зникає й ріка Каркинїт з території руської землі. Зате городи положені над нею: Торокку, Еркаб, Тракану і Новар треба по думці д. Кулаковського положити на лівім березі нижнього бігу Дніпра, що

пливе тут в напрямі з північного сходу на полудневий захід і зближений до кримської території.

Підчас коли всі інші міста позивали під напором Готів (а вказують на се монети знайдені лише до Сентімія Севера), вистав ся лише Метрополь-Київ. На його території знайдено монету цїсаря Констанція II, на думку автора — дуже важний факт. Сучасником сього цїсаря був остроготський король Германрих, що мав державу на північ і схід від середнього бігу Дніпра; автор приймає гіпотезу Вітфусона (збиту спеціалістами) про Danprag stadir — Київ, столицю Германриха; нахідки монет, кінчить автор, і поява Київа „на зарі́ нашей родной исторіи“ potwierджають се, що Київ існував від давних часів Птолемея.

Б. Б.

М. Н. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическомъ полуостровѣ (Ж. М. Н. II., 1900, III. с. 140—158).

Розвідка складаєть ся з трох розділів; в першій автор аналізує звістку Й. Флавія (II. 16. 4) про римські залоги в Боспорьскім царстві; в другій він головні збирає відомости про римську залогу в Херсонесі і тут публікує інтересну нову Херсонеську напись з II в., з котрої бачимо, що в Херсонесі реїдував tribunus militum — правдоподібно головний начальник таврійської оборони, в III розділі описує розкопки на розі Ай-Тодор (коло Ялти), де 1897 р. знайдено останки римських касарень, а численні римські монети вказують на часи від Веспасіана і до Гордіона. Автор здогадуєть ся, що при Доміціані військо було виведене з Крима на якийсь час, а в середині III в. окупація зовсім перестала бути; саму айтодорську осаду він уважає за Харакс Птолемея.

М. Г.

Историческія сочиненія Д. И. Иловайскаго. Часть вторая. 1859—1897, Москва, 1897, IV+387.

В II томі сього збірника (I том вийшов ще в 1884 р. під титулом Сочиненія) передруковано дрібні статі московського історика. Наукова вартість їх неоднакова, але взагалі цікавого в них не багато; я занотую що вартівіше та інтереснійше для нас. На вступі є популярно наукова статя про початок Руси — інтересна як резюме поглядів автора, де в чім фантастичних, де в чім інтересних і справедливих (автор міг би у всякім разі, передруковуючи, поправити дату нападу Руси на Царгород). Дрібні замітки про Тмутарокань, Саркел, Данила галицького і місто Холя та про руську поезію XI—XII в. (з поводу Слова о полку Ігоревім) не багато дають; занотуємо тільки уваги самого д. Іловайського й корреферента його гр. Уварова про архітектурну опись холмської катедрі в Галицько-волинській літописи (тут теж автор хоч при пере-

друку міг би поправити хронологію галицьких подій, де він дуже аподектично повторяє дати Галицько-волинської літописи).

В II відділі занотуємо досить голосну свого часу полеміку про значінне слова „кормленіє“ і замітку про Ілю Муромця (д. І. висловляє здогад, що в еволюції сеї легенди мала вплив історична особа — козак Ілейко Муромець, діяч московських замішань з початку XVII в.) Дальші бібліографічні й принагідні примітки дають ще менше інтересного.

М. Г.

Н. Коробка — Весенняя игра — п'єсня „Воротарь“ и п'єсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. рус. языка академіи наукъ, 1899, II с. 588—9).

На звістїю веснянку з іменем кн. Романа є два погляди — одні бачуть в ній мітичний, натуралістичний символ, як Костомаров і Потебня, інші — як Антонович, Жданов, Лопарьов — пам'ять про історичного Романа. Д. Коробка ще раз хоче переглянути се питання і дати йому рішення; до декотрих матеріалів дає він свої власні записи (вже звістїних оповідань); історичне толкованіє не промовляє йому до переконання і він з деякими відмінами приймає толкованіє Потебні, що в основі веснянки лежить символ сонця. При тім він критикує взагалі здогади про традицію Романа галицького в народній словесности, але ані ся критика, ані позитивні толкованія автора особливою глибиною не визначають ся, й на мій погляд розвідка д. Коробки лишає питання там, де його й застало. По моему, певважаючи на деякі труднощі в детальнійшій толкованію (і сї труднощі нічого не кажуть против самого історичного толкованія), правдоподібнійше таки зв'язувати перекази про Романа з Романом галицьким, а признаєть мітологічного підкладу веснянки не усуває питання — як прилучило ся до неї імя Романа, й які історичні обставини вплинули на се.

М. Г.

И. И. Срезневский — Обзоръ иіе древнихъ русскихъ еписковъ Кормчей книги. Сиб., 1897, ст. VI+207+фототипічна таблиця (відб. з Сборника).

Шок. Срезневский в сій праці розглядає найстарші руські кодекси Кормчої книги. В загальнім початковім погляді слїдить він, як росла Кормча з початкових збірників постанов апостольських та святих отців, прибираючи до себе постанови рїзних соборів місцевих і вселенських, поясненія деяких патріархів і єпископів в справах єретиків, про монашество, шлюб і т. и., а від часів Константина В., коли царі візантійські брали уділ в справах церковних, а церкву почали обов'язувати і світські постанови, знайшли і вони місце в Кормчій. Між першими

людьми, що занялись Кормчою вчислює автор Діонізія Малеого, що в початком VI ст. переклав ті постанови з мови грецької на латинську, Йоана Схоластика і патрарха Фотія; єї два займались передовсім систематичним уложенем постанов. Критичне толкованє Кормчої появило ся доперва за часів Алексія і Йоана Комненів: учені Йоан Зонара, Николай Аристин і Теодор Вальсамон положили на тім поли найбільші заслуги.

Дальше переходить автор до критичного розбору чотирьох давніх редакцій руської Кормчої: Кормчої Ефремівської, з XI—XII в., Рязанської з 1284 р., Новгородської з 1280 р. і Устюжської з XIII в. За пайдавнішу уважає автор редакцію Ефремівську, се доказує він порівнянням поодиноких Кормчих, а дальше подає порівняний показчик поодиноких частий Кормчих. Окрім того подав автор цілі відділи Кормчої як: Збірник канонів Йоана Схоластика в 50-ти главах з Устюжської Кормчої, Збірника постанов в 87 главах з ефремівського кодексу, Невелі з соловецького кодекса XII в., Сінтаґму в XIV титлах з ефремівської Кормчої і Закон судний з Варсонофієвської Кормчої з варіантами Новгородської Кормчої.

О. П.

Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библиографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Составила А. В. Мезієръ. Часть I — Русская словесность съ XI по XIII в. Спб., 1899, ст. 161 вел. 8^о (в 2 стовпці).

Укладчиця в передмові поясняє, що операла ся на показчиках Венгерова, Межова й ин., на катальогах і важнійших монографіях, де була вказана література, по можности провіряючи їх вказівки; для скорочення переважну частину статей в газетах вона упустила; припускаючи, що де що могло бути упущено, вона певна, що все важійше в показчик вийшло.

Вповні вірю, що показчик сей конштував її авторці багато праці, як вона каже, але з тим усім вийшов він дуже слабо. Дійсно в нїм є чимало прогалин, далі — авторка систематично проминула все написане не по російськи, хоч з другого боку повходили сюди праці видані по російськи, а до предмету неналежні; авторка, видно, багато де чого не виділа на власні очі, тому при одних збірних працях вчислює їх зміст (як і треба), при иньших нї — дає тільки голий титул, з котрого читач зовсім не буде мудрий, подає в літературі те, що належить до видань тексту і т. и. Тільки за браком ліпшого показчика і сей може принести якусь практичну користь.

М. Г.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографическою комиссією, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II (К—О), Спб., 1898, ст. II+397+XXVIII, 4^о.

Се виданне належить до категорії тих припізнених, що через своє припізненне тратять майже всяке значінє. З передмови довідуємо ся, що се виданне було ухвалене ще 1847, зроблене 1861 р., але що всякий раз поки доходила річ до друку, показувало ся, що робота відстала від числа виданих томів, тож по всяких перерѣбках тільки 1875 р. видано I том, а нарешті недавно (бо появила ся в світ книжка дуже недавно, хоч має на окладниці 1898 р.) — т. II. Як я сказав, своє значінє се виданне стратило майже зовсім: з 8 томів, обиятих ним, т. I, II, III, отже найважнійші, вийшли зовсім з наукового уживання, заступлені новійшими, ліпшими, практичнійшими виданнями тоїж самої археографічної комісії, так що показчик може служити тільки для т. IV—VIII. Томи IX, X, XV і XVI, що появили ся досить давно, зістали ся необиятими сям показчиком, хоч окрім т. XVI всі вони не мають своїх осібних индексів. Шкода праці й гроша, особливо супроти иньших розпочатих і ухвалених, дуже потрібних робіт, котрими так богата петербурьська археографічна комісія.

М. Г.

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб., 1898, ст. II+356.

Се історія жінки великого князя і короля Олександра, одначе при тім авторка подає широкі культурно-історичні образи з історії Москви і Литви XV—XVI ст. Сі нариси, хоч не можна їх уважати строго науковими, писані гарно і, треба признати, історично вірно, напр. пятій уступ про Литву написаний загально, але, видно, із зрозумінєм політично-культурних подій в історії сього незвичайного державного організма. Вірно помічена переміна пункта тяготіння до Москви, що проявилась після політичної унії. В характеристиці верстов можна-б не одно закинути, а се виходить із того, що авторка бере звістки головно з готової літератури, і то не першорядної вартости, а не з жерел. З того походить теж, що авторка, коли говорить лише про католицтво, паде зараз у якийсь суб'єктивний тон, що разить безсторонних людей. Авторка видить нераз моральні мотиви там, де лиш були політичні, напр. неохота королеви Єлєсавети видати дочку за Матія Корвіна — се у неї не крок відповідний австрійській політиці, але німецько-католицький шовінізм (ст. 151). При описі смерті Єлєни авторка дає безкритично віру звісткам, що її отроєно. В додатках надруковано переклад меморіялу Міноритів

про історію майна Олени, зложеного у тих монахів (Mon. Pol. V), і славний лист Олени до батька 1503 р. (Сб. Имп. Р. Ист. Общ. XXXV).

Взагалі праця д. Церетелі, хоч не може мати претенсії на наукову вартість, повинна одначе уважати ся доброю історичною лектурою.

С. Т.

Anatol Lewicki — Unia Florencka w Polsce. Część I. (Rozprawy Akademii Umiejętności, т. XXXVIII, 1899, ст. 67).

Отся розвідка покійного проф. Левіцького зістала ся частиною більшої праці, що мабуть мала вияснити цілу історію заходів коло церковної унії на Русі, аж по берестейську унію. Праця ся не була скінчена; оставсь із неї лише сей уривок, що все таки творить яку таку цілість. Яка-ж вартість сього уривка? Не багато прийдесть ся похвального про нього сказати. Богато в ній нагромаджено історичного материялу, що може другим улекшувати вхід у студії над флорентийською унією у нас, але загалом далеко йому до сього, аби заслужив імя строго научної, методичної розвідки. Слідячи такі скомпліковані речі, як церковна унія, треба бути незвичайно обережним, обережним до тонкостей і як найбільше об'єктивним, щоб не збитись з дороги, через те не повинно ніколи починати від якоїсь вихідної, наперед прийнятої точки, лише перевірювати жерела і на їх основі доходити доперва до сих або тих висновків. — Нема всього того у розвідці п. Левіцького.

Складає ся вона зі вступу, де дано погляд на всі проби унії перед Флоренцією, потім іде мова про саму флорентийську унію, про подорож митрополіта Ісидора на собор, його новорот з собора і заходи коло переведеня свого діла, про упадок флорентийської унії та про її відновленя в 1458 р. Такий поділ змісту порадила авторови його ціль — представити, на скільки ся унія, що була основою й теперішньої, увійшла вже в XV віці в житє, та які були причини її невдачі і упадку. Схема доволі відповідна, як бачимо, троха тільки за багато місця посвячено Ісидорови; але в її переведеню прийде ся стрінути з більшими, значнішими похибками.

І так зараз у вступі голосить автор неан великому цивілізаційному значінню литовсько-польської унії з 1386 р. за те, що вона давала Польщі місію повернення одности в християнській церкві між східною і західною її половиною, одности — що мала бути першою умовою сього союзу народів. Чи ж то остаточно така хвала для народа, що пильнуючи своїх інтересів державних та народних добирає усіх способів, аби поглинути, а'асемілювати союзний, чужий елемент? А коли навіть і хвала, то за те, що порозумів свою ситуацію і хопивсь способу, який вважав найпригіднішим для забезпеченя своїх інтересів; де-ж тут цивілізаційне

значінє? Тодішня церковна унія не принесла нічого для цивілізації, вона принесла роз'яренє антагонізмів, потім море крови! От маєм уже першу вихідну точку автора, цивілізаційне значінє тодішньої церковної унії.

На думку Левіцького справа церковної унії не була так дуже трудна, бо „Русь західна від XIII в. до XV не була до неї неприхильною“. Знова вихідна точка, до якої усе буде стягати ся, хоч би й силою. В якійсь частині можна би признати справедливість сій замітці, але з тим що на Русі під унією розумів ся лише супремат папи з цілковитим задержанєм „православної віри“. Але притім із Рима вижидано помочи против Татар; Данило лише тим водив ся при своїй унії; було се чисто політичне вирахованє! Підношу се против погляду автора, що про сю річ так відзиває ся: „Треба нам читати волинсько-галицького літописця, що сьміло може звати ся представителем тодішньої публичної опінії, аби пересвідчитись, що зближенє Данила до заходу і принятє одности з католицькою церквою не було лише примхою і вирахованєм самого князя, але і від народа було раде приймване“. Але в літописи ми знаходимо й поясненє сього толерування унії. „Інокентий кинув клятву на тих, що хулили православної грецькій вірі“, се повідає літописець саме у тім місці, па яке покликає ся автор. Що кому міг пошкодити примат папи, коли обряд, навіть „православна віра“ мали запоруку? Зрештою признаючи, що упадок Данилової унії був наслідком упадку політичної системи, себ то союзу з західними державами і Римом, розбитого Татарами, автор дуже нелогічно, неконсеквентно сам видає сьвідонство против себе, бо вказує сим, що власне тільки інтерес політичний тримав Данила у сій союзі.

Шукаючи усюди, де йно можна, зазначеної згори прихильности Русинів до унії, автор бачить її у сих грязьбах переходу на латинство за Ольгерда, хоч ся грязьба була чисто політичного характеру, була кручкою, щоб при її помочи відділити краї литовські в осібну митрополію і увільнитись сим робом від усякого впливу з боку Москви. Революція в Новгородку, як автор називає цілком хибно вибір Цамвлака руським собором, має бути рівно-ж доказом, що не було принципіальної неохоти до Рима. Але-ж ся ніби революція не може служити ніяким доказом того! Витовт бажав мати свобідну руку в епархіях своєї держави, передовсім ізза політичних цілей і проте просто наказав вибір Цамвлака. Отже Цамвлак був вибраний митрополитом під впливом Витовта; де-ж тут особливі симпатії до унії? Що вибір Цамвлака нічим не поміг унії, про се вже навіть не говорім. Се протягнуло-б тут річ безпотрібно. Звісна річ тільки, що Цамвлак поїхав на собор константський з наказу Витовта, а не з порученя хоч би місцевого собора, щоб доперва сьвідчило про якісь більші симпатії до унії духовенства. І пожертвувати без

дискусії Римови унії руської церкви він не жертвував, як те твердить Левіцький — жерела й характеристика Цамвлака тому перечать.

Не буду вже даліше вичисляти за автором усіх тих признак і свідощів прихильности Русинів до унії, бо вони ще слабші. Коли хто був прихильний унії, то хіба сей або той руський митрополит, що виносив часом уже з Греції свідомість потреби злуки церков, як се було з Ізидором. Нарід же про себе толерантний, байдужий до догм, тай духовенство, не так може просьвічене як західне, не реагували остро против унії, поки вона не давала себе їм знати чимсь більше реальним; хіба се може звати ся прихильностию до унії?

По таких вступі, із якого вийшло, що унія на Русі мало що не була готова, що треба було ще лишень хіба якої санкції з гори, аби її остаточно перефорсувати, переходить автор до унійонних соборів, базельського і фльорентийського. Тут вплив він уже на тиху воду. Та на лихо попадав ся в очі митрополит Ізидор, щоб знова ввести автора в воіскушеніє. Треба признати, що політику Ізидора взагалі автор представляє, як на нашу гадку, досить добре; з одного боку його заходи, аби за всяку ціну перевести унію цілої руської церкви в Рим, з другого опір московського князя против його намірів та скептицизм литовського в. кн. Жигмонта, що загороджували йому в одно дорогу на собор, усе те ясне. Ізидор добуває вкінці дозволу від в. кн. Василя, але складає вперед присягу на руки князя, що з собору не привезе ніякої новини. Бідно, майже без ніякої асисті виїжджає він з Москви; ледви один єпископ, Авраам суздальський і деякі менші духовні вибирають ся з ним. Жигмонт не дає йому рівно-ж нікого з своїх єпископів. Се одначе не ломить замірів Ісидора, він їде на собор, щоб довершити свого діла, не зважаючи на се, що не має права до репрезентації ні Москви, ні Литви, що звязаний присягою. Так представляє ся ціла ситуація навіть, коли читаємо розвідку Левіцького, поки не наскочимо на такий висказ, що зовсім збиває читача з пантелику. „У всякім разі — мовить автор — дозвіл вел. кн. значив тільки, що віддане Ізидорови мандату на репрезентоване Москви перед собором, що мав ся відбутися на заході, а сесе застережене, про яке говорить князь (в листі до патріарха), себто, аби він їм не приносив нічого нового і чужого, мабуть доперва *ex post* набрало значіння, бо инакше на що скликували-б собор, коли-б на нім не можна було перевести ніякої зміни, або доповненя в вірі чи обрядах! Ізидор міг спокійно прирікати й присягати, бо то що укладало ся на соборі та остаточно було порішене, можна було причисляти до тої самої категорії і залежало се від особистого погляду, чи уважати його за річ меншої ваги, чи за страшенну ересь“.

Сумніваю ся, чи митрополит справді був такий дотенний, дотепній-ший мабуть наш автор, коли йому таку софістерію підсуває. Що спонукало автора так нелюдічно виправдувати поступок Ізидора, не знаю! Як бачимо, він навіть кривоприсягу санкціонує і виправдує її хиткою софістерією, не гідною наукового твору.

По довершенім факті унії вертає Ізидор на Русь. Описавши основно в подробицях його дорогу і заходи коло заведеня унії, відповідає автор відповідно до схеми розвідки на питанє, о скільки унія фльорентийська в XV віні увійшла в житє. Перше автор змагавсь доказати, що не було принципіальної неохоти на Русі до унії, гадав би отже хто, що тепер унія запанує усюди. Тимчасом показалося инакше! Длугош дозволив собі таку замітку: „Ся унія латинської церкви з грецькою трівала тільки короткий час, бо Греки і Русини, що не були при ній присутні, висьмівали її і легковажили“. Знехтувати сесю замітку авторови було годі, годі було заперечити факт, і так автор цитуючи її, перечить усім своїм попередним выводам. Мало того, він з властивою собі неконсеквенцією сам признає, що „в масах нова ідея не могла найти ґрунту і знайшла лише посьміх тай легковажене“. По що-ж отже було перше так шуміти, немов то на Русі не було неприхильности до унії, коли її тепер так мокрим рядом прийняли? Вправді підносить автор, що так прийнято унію тому, бо се було діло підняте на свою руку честолюбним, загально нелюбленим митрополитом, що він поцсував усе, але коли б був який більший нахил до унії на Русі, то певно сам факт, що й Царгород тоді прийняв унію, був би потягнув за собою усіх тай не вязав ся ніхто так дуже антипатіями до Ізидора.

Проте невдачу унії не можна приписувати в такій мірі самому Ізидорови. Дійсною причиною упадку унії була ся обставина, що вона не мала підготовленя й не тішилась симпатіями серед народу; всі инші причини другорядні. На другім пляні стоять сі перешкоди, які Ізидор стрічає з боку Польщі, де правительство і духовенство осьвідчилися за базельським собором і тому ворожо приймали все, що виходило із Фльоренції. Не винен також унії в такій мірі, як се здає ся автору, консерватизм Москви й зашкаралупленє її в старих формах; приклад її певно так дуже не впливав на Русь литовську і польську. Церковна політика Казимира Ягайловича шкодила дещо заведеню унії, але не була такою важною причиною її упадку, як се автор зазначає. На думку автора, бажанєм сього короля була не унія, лише наверненє сходу на латинство місіонерством, аж коли він пересьвідчив ся, що се неможливе, згодивсь на офіціяльне відновленє фльорентийської унії 1458 р.; се відновленє унії принесло остаточної розділ східної церкви на дві частини: полудневу, що дісталась архієпископу Григорию і північну московську,

при котрій все ще бажав остатись Ізидор. На сім сконстантованю факту відновлення фльорентійської унії уриває ся праця п. Левицького. Тут би й нам перестати, та ще одна річ замітна під кінець сеї праці. Се разяча неконсеквенція, що і тут впадає знову в очі. Як із початку говорив автор про високе цивілізаційне значінє унії, так тепер, згадуючи кількома словами про берестейську унію, дочку фльорентійської, на глум власній льогіці, ось як малює наслідки унії: „Не булїж радше її наслідком страшений заколот, незгода, грізні лиха і війни, а вкінци зруйнованє старої культури, а що гірше, ворожнеча народу до народу?“ Не що казати! Гарне се цивілізаційне значінє унії! Дивувати ся тільки треба автору, що міг так собі перечити.

Але сей раз не без причини показав ся він неконсеквентним. Він волїв би був мабуть, як би на місце унії взялись Поляки до навертаня Русинів за всяку ціну просто на латинство. В принципі проте противний унії, уважає він її половинкою, а такі половинки, на його думку, найчастійше були шкідливі в історії. Як з одного боку він приймає унію з гонорами (звісно як *malum necessarium!*), так з другого невдоволений з неї хоче філософічно умотивувати її невдачу, і таки мати правду по своїм стороні — що лучше булоб Русинів просто в латинство повернути.

Годї тут поминути, що автор забавивши ся в філософа, хоче показати ся ще психологом душі руського народа. Констатуючи факт, що Поляки для унії перелили море крови, а про те не приєднали собі руського народа, додає він ще цікаву для автора (як для споляченого Русина) замітку, що ще й нині кожний горячий народовець в глибині серця православний, а горячий уніят — не руський патріот“.

На тім приходиться мені скінчити свої замітки про працю пок. Левицького. Безперечно був він овочем пильної й важкої праці. Зібране багатого матеріялу і обговоренє його досить широко стає хоч частинною заслугою автора, дарма, що не довело се йому щасливо вяснити справу. Одиноким оправданєм може послужити хїба та обставина, що праця не скінчена, отже могло бути в ній ще дещо, що потім моглоб бути справлене автором.

Ф. М.

Др. Исидоръ Шараневичъ — Церковная унія на Руси и вліяніє ей на зміну общественного положенія мірського руського духовенства. Льв. 1897, ст. 30.

Dr. Izidor Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, Льв. 1899, ст. 30.

Розвідка отся була відчитана 8 липня 1896 р. на другім засіданю католицького віча, що відбулось у Львові тогож року, і надрукована по

руськи автором, а по польськи в Памятнику з'їзда; що до змісту оба видання згоджують ся цілком, ріжниця лежить тільки в формі: що до мови і її чистоти польське виданнє без порівпання красше, ніж руське — якесь *mixtum compositum* із слів чисто руських, польських та московських.

Відповідно заголовкови дає нам автор у своїй розвідці вперед погляд на історію унії східної церкви з західною і оповідає короткими словами про її заведенє в західній Русі, що зіставала ся під властїю Польщі; уся річ представлена в найзагальнійших чертах, тому мабуть, що в принагіднім відчитї годї було розводить ся широко. За те про вплив унії на зміну суспільного стаповища свьітського руського духовенства старає ся автор більше сказати, своїж замітки в сій справі опирає на актах добутих з старої регістратури львівської прокуратурї скарбу — в сім наукова вартість статї.

Вперед побіжно зазначає автор, що через унію управа церкви перейшла від свьітського духовенства, протегованого польськими королями, в руки монахів — Василян, що залежали просто від Рима. Важнійші зміни через унію вийшли в соціальному становищі духовенства. Перед тим було духовенство дідичне: свьіщенство переходило з батька на сина, наколи сей знав лише трохи церковного устава та славянської мови, і коли заплатив патронови, до котрого належала церков, як бенефіція, певну суму грошей Перший удар против дідичности вийшов, на думку автора, від церковних братств, що зразу займались ділами милосердя і з часом уже на межі XVI та XVII віка прийняли на себе обовязок утримувати свьіщенників при церквах з правом віддалявати нездатних. Головний же удар вийшов від унії: руські єпископи, приймаючи унію, ставляли умовою, щоб парафії віддавано всюди відповідним людям за благословенєм єпископів. Вкінци собор замойський в 1720 р. зіс недідичність парафій і заборонив купованє бенефіцій, а на місце сього заведено презентаційну систему. Через переведенє рішень тридентського собора й новійшого — місцевого, в Замостю, багато свьіщенників і свьіщенничих родин потратило свої парафії. Проект поставлений на конвокаційнім соїмі в Варшаві 1764 р. мав бути остаточним ударом, який стрівув старе руське духовенство: на його основі всі свьіщенничі сини не шляхотського роду повинні були повернути в кріпацтво й службність, колиб до 15 року жита не взялись до якого ремесла, або не посвятились свьіщенству. З поводу сього проєкта мав відбути ся навіть собор, до него одначе, на думку п. Шараневича, не прийшло.

Економічне становище духовенства змінилось на думку автора, через церковну унію на ліпше. Давійше спочивали на руських свьіщенниках деякі тягарі, навіть до панщини були вони приневолювані, в міру сього до якого стану належав свьіщенник, чи шляхотського, чи міщан-

ського, чи то вийшов із селян¹⁾. Та на нашу думку не так церковна унія була причиною полекші для руських священників, як повстання козацькі, про які автор також згадує. Звісно предсі, та й автори се відомо, що усі полекші діставались вперед православному духовенству, менш більш у половині XVII в., отже як раз при козацьких повстаннях, уніяється ж духовенство освобождено по части доперва пізнійше 1668 р. в конфедерації, що відбулась по абдикації Яна Казимира. Отже трудно признати церковній унії зміну сього „нужденного положення руського духовенства“. Доперва пізнійш, як бачимо, признано уніяєтьсякому духовенству свободу, тай то вдалось зробити лишень в добрах королівських, про що й сам автор говорить.

В практиці положенє руського духовенства до самого упадку річи посполитої, тай потім ще довго було дуже незавидне. Там тільки, розуміє ся, було священникови лінше жити, де був людяний пан, магнат, що по своїй добродійности освобождував його від тягарів тай ще наділював своєю помічю.

Начерком відносин руського духовенства до панів кінчить д. Шапаневич свою розвідку.

Ф. М.

Акты издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ. Томъ XXIV — Акты о боярахъ, Вильно, 1897, стор. XLIV+547, 4°.

Акты сього тома, числом 322, говорять всі про бояр в Жомоїти. Що до часу, то обіймають вони простір від 1491 до 1796 р. З сих актів припадає на XV вік 3; на XVI 287; на XVII 23; на XVIII 9. Що до змісту всі говорять про жите поодиноких боярських родин і нема поміж ними таких, котрі ударили би сильнійше в очи і відрізнявали ся від иньших. Можна піднести хиба акт 55, з котрого довідуємо ся, що в 1537 р. на Жмуди в видуклевській волости був суд полюбовний званий „копа“; згадку про суд полюбовний подибуємо ще в 274 акті. Иньші акти можна розділити ось так: акти про заміну боярських земель на королівські, числом 107; приватні відносини і процеси бояр, числом 64; акти де потверджує ся або надає ся боярам земля, числом 60; тут же можна згадати акт (107) ограниченя земель бояр Грустевської волости; акти, що признають або потверджують боярам їх права, числом 57, (9, 13, 19—21, 27, 34, 37, 40, 46, 48, 52, 53, 58—62, 65, 67, 80, 85, 117, 118, 132, 139, 141, 143—145, 160, 164, 173, 205, 218, 235, 237, 239, 240, 252, 253, 277, 282—284); акти про повинности

¹⁾ В принципі духовенство все признавало си свободним від панщини — див. акти про сільське духовенство в XXXIV т. Записок. Ред.

бояр, числом 12, (36—32, 70, 75, 77, 116, 135, 137, 304, 310, 315); акти, в котрих королі закаувають накладати на бояр їм не приписані повинности 2 (11, 292).

Й. Ч.

Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіяся къ Южной Россіи. Исслѣдованіе Василія Ляскоронскаго. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. + 4 карти (відбитка з XI т. Чтеній кiev. істор. тов.).

Автор подає опис тих мап, які йому трапилось бачити під час його спеціальної подорожи, в Кенігсбергу, в королівськім державнім архіві і в Парижі — в Національній бібліотеці (Bibliothèque Nationale) Кенігсберських мап описує лишє 4 (XVI і XVII вв.), тоді як Парижських — в Національній бібліотеці — 12 (6 з XVI і 6 з XVII вв.), в Société de Géographie — 8, всі XVII в. Нарешті пайбільш повно автор спиняєть ся на Боплянових мапах, які й подають ся при кінці книжки (Typus Generalis Ukrainae sive Palatinatum Podoliae, Kioviensis et Braclaviensis; Ukrainae pars quae Braclavia Palatinatus vulgo dicitur; Pokutia, Podolia).

Автор, опираючись на давних географічних мапах взагалі, і між иншим карти Бопляна, приходить ся до того висновку, що „наші історики, покладаючись лишє на генеральні мапи південної Руси, часто дуже помилялись що до степеня залюднення краю, а також що до часу, коли виникли ті або инші оселі в ньому“. Яко приклад автор подає уривок з статі д. Лазаревського „Лубенщина и князья Вишневецкіє“, де останній признає, що Посуле і в початку другої половини XVI в. було пустинею, і навіть на початку XVII в. була теж майже пустинею (стор. 22). „А між тим, — каже автор, — деякі географічні мапи Росії, що були видані рівночасно з генеральними, дивують нас силою подробиць і значним степенем докладности“ (стор. 4). Може правда й по його боці, тільки автор, на жаль, не подає нічого, окрім голого вище наведеного твердження, для доказу своєї гадки. Про те, заходи д. Ляскоронського до видання цінних Боплянових мап мусимо уважати вельми корисною річю, бо се без сумніву найкращі історичні мапи, виконані з великою докладністю і совістністю.

В. Д.

А. А. Дмитрієвскій — Арсеній, архієпископъ еласонскій (суздальскій тожъ) и его вновь открытыя историческіе жемуары (Труды кiev. дух. акад. 1898—1899).

Ся чимала студия претендує на значінне новини й бажає зворушити увагу історичної науки. Вона починаєть ся передмовою, звідки ми до-

відуємо, що то за нові мемуари, де взяли і як історична наука повинна зацікавитись ними. Сі мемуари написані Арсенієм, арх. елассонським й дімоникським, котрий проживав у Московщині підчас „Смутного часу“ і вмер там на кафедрі архієп. суздальського й торуського. В одному з трапезунтських грецьких монастирів заховувала ся до свого часу копія сих мемуарів (так зв. сумелійська рукопись), й її знайшов там д. Дмитриєвский. За передмовою містить ся „начерк життя й діяльності“ арх. Арсенія (1898 р. кн. I, 3—74 ст.), ся частина студії трохи дотикаєть ся історії України-Руси й може для нас мати якийсь інтерес: арх. Арсеній, 1586 року простуючи з Греції в Москву, спинив ся у Львові, а потім, вертаючи назад, згодив ся на прохання православних Львовян, що думали мати в ній якусь підпору в боротьбі в латинством, лишив ся у Львові (хоч йому треба було повернутись до константинопольського патріарха з московськими дарунками) й тут прожив два роки, учачи в братській школі грецької й церковно-славянської мови. Під його доглядом „спудей“ сеї школи уложили: „Ἀδελφότης“ чи „Граматику доброглаголивого еллинословенського язика“. Коли вселенський патріарх Єремія в 1588 р. переїздив через Україну в Москву, то Арсеній виїхав йому на зустріч і вони поїхали разом в Москву; там він лишив ся і був свідком смутних часів московської держави, котрі й описав в своїх мемуарах. Сі відомости з життя Арсенія, д. Дмитриєвский подає в значній мірі на підставі біографії Арсенія, що містить ся в тій же Сумелійській рукописі подає й дещо нове.

Дальші частини розвідки української історії вже зовсім не торкають ся: вона містить аналіз мемуарів Арсенія: „Царювання царя й великого князя Федора Івановича“ (тут же мова й про Бориса Годунова і появу Самозванця) (1898, III, 345—372), „Царювання царя й великого князя Дмитрія з монахів“ (1898, IV, 559—595), Царювання Василя Шуйського (тут же ведеть ся річ про вибір Михайла Федоровича на царство) (1898, V, 88—129), „Критично-біографічні відомости про Сумелійську рукопись, що містить в собі мемуари й житєпись Арсенія, арх. елассонського“ (1899, II, 268—299), Додатки й спростовання (більшістю про царювання Бориса Годунова) (1899, IV, 616—638).

Що до самих мемуарів взагалі треба зауважити, що як ні силкуєть ся д. Дмитриєвский довести велике значіння їх для історичної науки, все дарма: нового в них майже нічого, нові фрази, мізерні подробиці, а факти тіж самі.

С. Г.

Д. Сцѣпура — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Киевской Духовной Академіи, 1898 р., IX і XI, 1899 р., IV, VI, VIII і IX).

Статя має подати історичний начерк виленського св. Духовського братства головним чином протягом XVII і XVIII вв.: автор вважає за можливе починати історію згаданого братства йно від 1597 р., коли братством збудовано церкву св. Духа, тим то й дає своїй роботі такий заголовок; тільки братство існувало й раніше і в передмові він подає коротку історію Троїцького братства від заснованя до збудованя ним церкви св. Духа (1584—1597 рр.) Очевидно, не натурально було й відокремлювати історію св. Духовського братства від історії Троїцького, бо се одна історія одного братства й хоч збудованне церкви було фактом важним в його житю, але все таки виник він тільки з тої причини, що братство вже було в силі і рішучо ступало наперед.

Історію братства автор сього начерку ділить на два періоди: перший від 1597 до 1633 р., се час розцвіту братства, повного розвою його житєвої сили; другий від 1633 до 1794 р. — часи упадку братства й втрати ним усякого значіння, яко першорядного чинника православної церкви.

Усі події братського життя автор подає в хронологічному порядку, одначе при першій періоді подає в особній главі й систематичний огляд внутрішнього життя братства під ті часи; другий період не має собі такої частини через брак історичного материялу у автора: взагалі він дуже реметкує на брак материялу що до його теми, ніякого нового материялу він не має і мусить опирати ся на жерела і монографії давно звістні: Акты Зап. Россіи, Археографическій Сборникъ, Петръ Могила С. Голубева, Історія Церкви Макарія. Тим то ясно, що в автора годі буде шукати чого нового й досі невідомого з круга фактів; одначе теж саме можна сказати й про комбінування сих фактів та виводи з них.

С. Г.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe przejrzone i powiększone, Warszawa, 1900, ст. 154.

Се нове виданне цінної монографії д. Дубецкого має деякі доповнення супроти першого. Коли поминемо розширене теоретично-філософичної частини першої глави про історичну місію Польщі, піднести треба доданє цілої п'ятої глави про історію побуту домініканів у Кодаку після його збурення Сулимою. Тут опираєть ся автор головно на Окольського Russia florida і Ходикевича рукописній історії домініканів (ст. 81—95). Далі цілком нові глави VIII і IX, (ст. 134—153), з яких

перша дає докладніший опис другого й остаточного упадку твердині (1648 р.). Автор опирається тут головню на двох нових, досі незваних рукописних звістках (Ягайл. Бібл.), а се, на умовах передання твердині полковникови Несторенкови і на присязі останнього про додержання умови. З 16-ти пунктів умови, що дозволяла свобідний вихід залоги, запевнювала непорушність мерців і святощів, не додержало козацтво ніякого — залогу взято в неволю, і в ній багато з них знайшло прикру долю, описану Мясковским у реляції з комісії 1649 р.

Зрештою понад се перемін нема майже ніяких, хоч деякі булиб здались. Ціла теория романтично-лицарського походження козацтва, первістно польсько-шляхотського і дальшого його значіння, вже сьогодні не повинна бути печатана, бо не має ніякої наукової вартости. Хоч автор не приймає ніякої „реформи“ Баторія, то все ще не міг він позбутись погляду, що „Б. багато чинив для народу, що боров ся на окраїнах“ (ст. 21). Взагалі д. Дубецкого не можна назвати тенденційним, хоч в однім місци (ст. 14) він висказує погляд, що український народ не витворив нічого окрім гайдамаччини, зрештою він показує симпатію козацтву, хоч бере його односторонно і причини польсько-українських конфліктів зводять до дуже вузюньких рамок. Справа Пржиалбовського і Чаплінського — у него великі політичні випадки. Широких політичних, суспільних, національних та релігійних причин незгоди обох народів якось автор не хоче признати. Звістна пісонька „Ой там на горі їдуть мазури“, сьпівана на Задіпровю, має бути у автора доказом симпатії української людности до колишніх польських військ. Се просте непорозумінє, бо згадка пісні про „барвінковий віночок“ означає як раз забраннє дівочого вінка. Зрештою праця д. Дубецкого вістаєть ся одною з кращих польських про Україну.

С. Т.

Путешествіє Антіохійскаго патріарха Макарія в Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III, ст. IV+208 і IV, ст. X+195. Москва, 1898.

Перші два випуски сього користного видання обговорені вже були в XXIV т. Записок, тепер маємо закінченнє його перед собою.

В III і IV випуску описує автор побут патріарха Макарія в Москві, а по части і в Новгороді. Для нас інтересні тут лише тоті уступи, що містять звістки з театру війни, яку тогди вів Хмельницький і цар з Польшею. І так каже автор на одиому місци: в зимі, коли козаки роайшли ся по вимівках, напали Поляки в силі 130.000 (40.000 Поляків, Волохів і Угрів, 40.000 Німців, 50.000 Татар) на Україну і облягли Хмеля, що мав лише 3.000 війська, в якомусь містечку. Хмель війшов

проти них і крикнув: „Цар Алексій надходить!“ Поляків опанував такий страх, що утікали в найбільшій неладі; Хмельницький гнав за ними, піших всіх вибив, а кінноту знищив до половини; тоді полягли всі Німці разом з жінками і дітьми, бо Німці, як каже автор, їдуть на війну разом з жінками і дітьми! В другім місци згадує автор про трудне становище Поляків, коли проти них виступило 4 вороги; вони просять помочи від султана, обіцяють дати йому що річно 30.000 динарів, але Турок не вірить, бо Поляки вже від давна мали платити Туркам що року по 70.000 пестрів, а не платили їх. Згадує ще автор про похід Бутурлина і Хмельницького на Люблин і Львів, заняте Вільна царем, і про смерть зненавидженого козаками Радивиля. Автор порівнює Поляків з мишами, що вилазять з нор, як хазяїна не видко, та коли до них зближає ся Хмель або цар, криють ся в свої нори. Принагідно він оповідає, що Поляки самі отроїли короля Володислава, що був прихильний козакам, а вибрали на його місце безбожника, бо сей оженив ся з жінкою помершого брата, чогоб жадний чоловік і навіть ідолопоклонник не допустив ся. Поляки ніколи не додержали Хмельови присяги, за се Всевишній покарав їх тяжко, бо по словам автора Поляки ніколи не побороли Хмеля. — Цікаві ще числа, які подає автор: у него цар в однім місяци збирає 400.000 вояків, а як би лише хотів, може легко виставити мільон (sic!). Околиця Чигирина може легко виставити 300.000 козаків, а Переяслав 200.000.

Кінець IV випуска припадає вже по части на Україну: автор описує поворот патріарха Макарія через Русь. Дуже характеристичне тут порівнанє Московщини з Україною. Коли патріарх з дружиною прибули над Дніпер і побачили мури монастиря Печерського, що блистали своїми банями, то їх душі стрепенули ся від радости, серця їх відкрили ся і вони дякували Господеві: в протягу двох літ в Москві на їх серцях висів замок, а їх дух був придавлений, бо в тих сторонах ніхто не може чути себе свобідним і вдоволеним; навіть той, хтоб став володїтелем сеї сторони, ніколи не перестанє смутити ся духом і тревожити ся серцем. А противно сторона козаків була для них неначе рідня, а її мешканці були для них добрими приятелями і людьми такими як вони!

Патріарх прибув в Киев і відправив службу в монастири Богоявленськїм. По службі приходило до патріарха таке велике число людей по благословенє, але автор дивує ся тій побожности і каже, що нігде не стрічали так побожних людей як на Україні. Патріарх пробув якийсь час у Києві, був у митрополита і в монастирях і автор описує при тім монастирі Никольскій і Михайлівськїй. З Києва удав ся патріарх до Борисполя, де була церков св. Бориса і Глґба; при сїй нагоді автор оповідає, що чув про Володимира і його синів, описує Борисполь, потім

Переяслав, Черкаси і Чигирин, через котрі патріарх переїздив. Переяслав по думці автора соперничить з Київом своєю величиною, се сильна твердиня, котрої ще ніхто не заняв оружем. В Черкасах по думці його уродився Хмель і звідти козаки відпливають на чайках, коли удають ся на Чорне море. Цитаделю чигиринську порівнує автор з кріпостою Алеппо; на цілій Україні нема такої кріпости. В сім городі бачив ся патріарха з гетьманом. Звідси переїхавши через міст, котрим треба їхати півтора години, приїхав патріарх в Суботів. Тут побачив він жінку Тимоша Хмельницького; вона була одягнена як черкеська невільниця, в суконнім колпаці, автор дуже жалує її, вона вміє чотири язики (волоський, грецький, турецький і руський), за неї отець стратив великі маєтки, щоб викупити її з Константинополя, а вона живе тепер далеко від рідні, серед чужих. Патріарх відправив над гробом Тимоша поминальницю. Автор оповідає, що над гробом по звичаю козаків висіла хоругов, на котрій намальований був Тимош з мечем в правій і булавою в лівій руці. Через Умань удав ся патріарх до Рашкова. Тим кінчить ся IV випуск. *Й. Ч.*

А. С. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею, г. 1896, 1897), т. I (1700—1771), Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431.

Писати про деякі книжки, що появляють ся на сьвітї божім, часом дуже немило, нераз краще збути їх мовчанкою, але, на жаль, бібліограф має теж свої обовязки, що не велять йому чинити виїмків у продуктах людського наукового твореня. Такий самий обовязок примусив мене сказати кілька слів про вище наведені книжки, що хоч титуловані досить давними роками, таки не так давно появили ся межі людьми. Сей обовязок ще тим більший, коли подумаеть, що сї дві книжки — се майже одинокий результат кількатиїшої „наукової“ праці значної частини нашої суспільности, що на наукову діяльність має материяльні способи та уважав себе у нас єдиноправдивим здоровим організмом. Літопись ся отже ще у нас й історично-культурний документ, тож читач нехай дарує за місце й час.

Перекидаючи сї доволі грубі томи і маючи на увазі давнійшу г.-р. літопись того автора, де серед купи полови була таки певна скількість добрих зерен, думав я перейти сї „доплененія“ і висїяти з них те, що може коли як небудь придатись історикови. Не знаю, чи я не умів дібрати сита, чи що таке, досить що в результаті зібрав я жмінку стоколоси. Остаточно, щоб не вводити нікого в апріорний осуд, скажемо, що містить ся в „галицко-русській“ літописі. Єсть там про Пѣснесловъ, що вийшов у Вильні, про Кроатию, про те, коли Гете їздив до Карльс-

баду, біографія Міцкевича (про Євєїду ані згадки), про Канта, про винахід баллонів, про городову реформу Петра В., проте чи сей цар відступив від „русскихъ началъ“, про масонів, перші балі у Росії, Stiefel de urnis in Silesia, хто взяв у неволю Костюшка і яку мав надгороду за те і безліч иньших подібних, за те випадків важних для історії Галицької Русі нема! З цілого материялу поданого в обох томах „доплененій“ чотири п'ятих частини займають виписки з ріжних авторів, ріжної мови, ріжних часів, вартости і т. ин. Історичні твори Engel-я, статі Московских Вѣдомостей, Przegląd-a, виписки з Тейнера, Oesterreich in Wort und Bild, поважні наукові праці побіч перестарілих безвартостних — усе те так і перемішано в літописі. Усе цитовано в оригіналі, що надає літописі дуже сорокатиї вигляд. Взагалі при читанні паде в око, що о. Петрушевич не має лїяких систематичних наукових відомостей про те, що пише, ні про жерела, ні про літературу, збирає лише доривочні звістки та укладає їх без критики, без порядку та розуміння. Про се вже говорено в критиці давнійше (Антонович в Київській Старині р. 1888, VI), одначе автор вищий мабуть попад усяку критику. Коли-б нам прийшлося критично провирити і оцінити усе, що поміщене в обох томах, передовсім усі чужі виписки, то мусілиб ми мабуть більше списати паперу, як сам о. Петрушевич. Се-ж ясно, коли хто цитує часописні статі, як жерела. Се остаточно не лише невдячно, але й злишньо, тому згадаємо децю лише про уступи самостійної праці автора, які в них куріози попадають ся. Магєпа піймав Палія за те, що не хотів віддати Білої церкви Полякам (I, 29); той сам гетьман умер два рази, 22 вересня 1707 р. (I, 68) і 30 жовтня 1709 (I, 90); кілька разів повторено історію Федора Корнятовича; Росія знищила Січ — такъ, якъ самостоятельство козаковъ противилось русскому самодержавью и цѣлости русской земли, что еще нынѣ, подъ вліяніємъ Поляковъ, покушается козакующими галицкими импровизованными Украинцами (II, 40); идея droits de l'homme „породила въ сусѣдной Польщѣ liberam veto (ст. 107); під р. 1743 говорить ся про рік 1643, — і такого багато-багато. Се вже моглоб звільнити нас від дальшого розбору, але ми уважаємо конечним зазначити сї місця літописі, де звістки взяті з рукописних жерел. Материялу того не багато і сам він дуже не багатий вартістю. Найбільше виписок пороблено з рукописей Cieszkowsk-ого „O Sarmacyi“ і „Dziejopisarstwo“. Сї рукописи не то що не належать до історії Галицької Русі, але й їх вартість майже ніяка. Не велику, хоч таки де-яку, вартість мають виписки локального значеня, із ріжних монастирських інвентарів: лаврівського (I, 1, 57, 154, 155, 172, 221, 228, 261, 271, 303, 321, 338), добромильського (I, 8, 11, 218), підгорецького (I, 170, 315), волочівського (I, 213); далі виписки з дневника Маке. Рила, холм. єпископа (I, 265,

307, 337, 344 II, 155—6); з метрики жовтанецької (I, 350); гуклівської літописі (II, 202—3); інтересні виписки з пам'ятної книжки Ер. Стрілецького про церков св. Варвари у Відни (II, 331—5, 198—200, 236—41, 361, 411—421); деякі написи на церковних книжках (I, 17); виписки з інвентаря самбірської економії (I, 295); з паперів богородчанського домініканського монастиря.

Про дещо годі знати, чи се з рукописи взято, чи передруковано (про васил. монастир I, 1, 371; наданіє Урича II, 1897 й багато ин.); нераз говорить автор, що взято з архіва, а не подає сигнатури (I, 296) і т. ин.

Про мову о. Петрушевича нема що говорити, про неї вже багато писано і вона тут цілком не лишна від давнійшої.

В передмові до другої частини „дополненій“ згадує автор про потребу показчика для своїх „Сводныхъ Лѣтописей“: такий механіческій, хотя весьма полезный трудъ оставляю нашимъ молодшимъ любителямъ русской исторіи“. Значить ся, прийдець ся літописей о. П-ча уживати без показчика, остаточно й не великий жалъ. С. Т.

Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung, von Prof. Dr. Kaindl in Czernowitz. (Archiv für österreichische Geschichte, t. LXXXVI, стр. 853—700).

Др. Кайндль поділив свою працю на два періоди: часи волоські і часи австрійські. Коли в пол. XIV віку Буковина перейшла від Угорщини під панованє волоського воєводи Богдана (сей Богдан був заравом основателем самостійного князівства волоського) -- він і його наслідники застали на Буковині багато незанятих і пустих земель, тож роздавали їх своїм вірним підданам і дружині. Таким чином велика часть краю дістала ся в посіданє „бояр“ і повстала шляхоцька велика посілість в Молдавії. Богато краю дістало ся також духовенству, єпископам і монастирям від князя, а пізнійше від шляхти. Край коло Сучави, Чернівцъ, Серету і Кімполонгу лишив ся на все в посіданю воєводів: мешканці сих повітів не мали над собою жадних панів, були залежні просто від воєводи і лиш князівські тягари поносили.

Селянство складало ся з т. зв. „рецевів“ — вільних селян, що заховали свою свободу в перших часах князівства, одначе сих було дуже мало, — і залежних від бояр: одні з них були привязані до рілі (vesini), другі — безземельні невільнички (robi). Остатні були переважно Татари, Цигани і полонені в війні; число їх було значне, вони не платили жадних податків, їх можна було собі купити — була се правдива торгівля

невільниками і автор наводить много прикладів її: за родину з 8 осіб дав якийсь пан 40 ринських угорських і коня! Положенє їх було дуже нужденне, пан міг з ними робити що хотів, навіть убити. В р. 1784 знісє цїсар Йосиф II невільничтво, але воно ще довший час тримало ся особливо по монастирських маєностях, аж за кілька літ зовсім зникло. Наслідком знесеня невільничтва з'явилося багато безрільного пролетаріяту; вони прилучували ся до Циган і опускали край або брали ся до ремесла, або лишали ся на місці і тут за малу пагороду дальше робили.

Другою клясою селян були приналежні, привязані до рілі, були се давні вільні селяни, що попали в залежність від панів наслідком князівських надань. Серед них були і полонені в війні, особливо з Галичини і Поділя, отже руського походження. Сюди ж належали кольтоністи, котрих умисно спроваджувано з иньших сторін, а квітці такі що сюди самі зайшли. Сї „привязані“ мусли нанови відробляти паньщину в році і платити десятину. Такого пана не міг продати (як се діяло ся в кріпаками), а коли б забив, була за се остра кара. Від половини 18 в. могли вони переходити ся з місця на місце, а навіть стали і особисто вільні; тільки вони не мали власного ґрунту і винаймали поле у пана за відробок і десятину. Сей відробок був упорюваний вправді відповідними постановами волоських князів, але пани позваляли собі сильні надужитя.

В р. 1774 прийшла Буковина під панованє Австрії. Правительство австрійське зпершу заховувало status quo, але новолі заходило ся коло реформ: знесено кріпацтво, утворено рустікальну посілість, переминено давню паньщину і десятину князівську на малий грошевий податок; бояри, духовенство і нечислені вільні селяни були вільні від сих податків. Головним ділом було утворенє дідичної рустікальної посілости. Та справа тягла ся довго, а проєктів було також не мало; остаточно цїсар Йосиф II в р. 1787 (разом з прилученєм Буковини до Галичини) видав розпорядженє, силою котрого виділено селянам з домінікальних посіlostей рустікальну. До сего розділеня ґрунтів була в уряді визначена осібна комісія, котра переводила се діло кількадесять літ, бо очевидно не було се так легко, і часто повставали спори. Селяне мусли відрабляти панам за се поле, що їм приходило на власність; не меньше і наньщина дальше трималась. Рівночасно тягла ся справа лісів і пасовиск, із за котрої вели ся довгі процеси. Серед таких обставин надійшов рік 1848, що прийсє цілковите знесенє паньщини і всяких тягарів в користь висших кляс. При виборах до ради державної в 1848 р. на 8 послів з Буковини було 7 селян, се пайлїтний доказ яка була ворожнеча селян до панів. В справі індемнізації (відшкодованя) панам за паньщину голосували всі вони против заплаченя її, а коли одначе її ухва-

лено вибухли на Буковині розрухи, котрі треба було довгий час утихомиряти.

М. Ка.

П. Житецькій — Енеїда И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея, (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III).

Отся найновіша праця многозаслуженого автора „Очерка звуковой истории малорусскаго нарѣчія“ дає далеко більша, ніж велить надіяти ся титул. Із 17 розділів її тільки чотири остатні заняті характеристикою поглядів Котляревського на основі детального розбору його Енеїди, а одні кінцевий подає розбір ново-віднайденої копії початкових пісень сеї поеми, владженої ще 1799 р., отже найдавнішої з усіх досі звисних рукописних копій і значно відмінної від першого видання в 1798 р. Отсі 5 розділів, що справді відповідають титулови, се цілість окрема для себе і зовсім викінчена; її звязок з першими 12 розділами статі майже ніякий або дуже невеликий. В тих початкових розділах, що й творять головний інтерес праці д. Житецького, подано перший у тім роді нарис українсько-руського письменства в XVIII в. в звязку з громадським і духовим розвитком усеї суспільности в тім часі. Являючись подекуди доповненєм, а подекуди розширенєм давнїйших праць автора на полі нашої духової культури XVII—XVIII в., особливо ж статей злучених до купи під заголовком „Мысли о народныхъ малорусскихъ думахъ“, отсі статі малюють нам духову фізіономію України в часі, який по думці деяких не дуже то й давніх істориків зовсім не мав ніякої духової фізіономії, не мав літератури, був якоюсь добою застою і хаосу, з якого ні відси ні відти виринула талановита, наскрізь національна пародія Котляревського. І коли обік д. Петрова головно д. Житецький уже своїми давнїйшими працями значно причинив ся до усуненя такої думки, то його найновіша праця, основана на багатім матеріялі опублікованім в новїйших часах, оперта на бистрій обсервації і поставлена на широкій ідейній основі, являєть ся першою пробою одноцільного обробленя і освітленя дотеперїшніх здобутків, найкращим з того, що ми доси маємо про сеї до недавна темний період нашого письменства.

Працю д. Житецького ми мусимо цїнити тим висше, що йому в значній мірі приходило ся першому прокладати собі дорогу, збирати факти і документи з перших жерел, із рукописів, а тільки декуди він міг опирати ся на давнїйших працях, що нераз дають також мало що більше по над звід сирого матеріялу. З огляду на важність сеї праці ми й бажаємо присвятити їй троха детальнїйший розбір, провїрюючи висновки, до яких доходить автор або доповнюючи його виклад новими матеріялами, на скілько вони можуть чи то підперти, чи декуди спростувати висновки д. Житецького.

Поперед усього скажемо кілька слів загальної характеристики сеї нової праці шановного кїївського вченого (раз на завсїгди зазначую, що тут і далі говорю тільки про перших 12 розділів його статі, лишаячи студию про Котляревського зовсім на боці). Вона визначаєть ся тими самими добрими прикметами і хибами, що й давнїйші його історико-літературні праці. До добрих прикмет треба зачислити по перед усього живість викладу, так що праця читаєть ся з великим зацікавленєм, далі широку ідейну підкладку, котра дозволяє авторови й читачеви всі наведені факти від разу бачити в належнім сьвітлі і являєть ся наслідком не тільки доброї історично-філософїчної школи автора, але також основного передуманя поданих історичних фактів. Разом з тою шириною погляду являєть ся у автора також певний широкий розмах малюнка; він не любить губити ся в накопичуваню дрібних деталів, малює двома, трьома широкими штрихами і вмєє всюди віднайти характеристичне, широ-людське навіть серед найсухїйшої, здавалось би, мертвеччини. Але власне в тій широті розмаху лежить для історика велика небезпека, особливо там, де йому приходить ся замість оперованя значним засобом звисних уже і критично провїрених фактів самому порпати ся в сирім матеріялі, шукати стежки, шпотати ся на кождім кроці. Сих небезпек не всюди здужав устерегти ся д. Житецький у своїх давнїйших, а також і в найновїйшій праці; в деяких, на щастє досить рїдких випадках і тут маємо занадто поспїшні узагальненя, кульгаві присуди і ілюзію закінченої будови там, де на ділі ще й фундаментів гаразд не розкопано або хиба перші засновини покладено. Взагалі д. Житецький усюди дає готовий синтез, лишаячи критичну працю, якою він дійшов до нього, зовсім за кулісами. Для читача се дуже вигідно, бо дає йому одноцільне, заокруглене враженє; в інтересі науки було би далеко лїпше, як би автор позазначував прогалини й щерби там, де їх добачив, поклав знаки запитаня або висловив desiderata там, де предмет не дозрів іще до основного обговореня.

Друга важна хиба нової праці д. Житецького — звісно, більше формальна — се брак одноцільного, прозорого пляну. Про сеї брак сьвідчать уже се, що задумавши написати працю про „Енеїду“ Котляревського і її пововіднайдену копію, автор дав до сеї праці вступ, що розріс ся на 12 розділів, то-б то в троє або в четверо більше самої властивої праці. Але й сам той вступ, що „по милости судеб“ зробив ся самостійною працею сам для себе, не визначаєть ся одноцільним, добре обдуманим пляном. Дїлячи українсько-руське письменство XVIII в. на дві категорії: памятки писані „церковно-малоруською“ і „книжно-малоруською“ мовою, він роздвляєть ся насамперед одні, потім другі. Се може й мало би деяку рацію, коли-б автор вияснив, чи справді був

який антагонізм між писателями одної і другої категорії і які були причини того антагонізму; тоді ми мали би ясно зазначені окремі течії чи літературні школи і окреме роздвілення кожної з них кинуло би світло не тільки на саму літературу, групуючи її намітки відповідно до їх духової приналежності, але також на духове або громадське життя суспільности, що виплодило ті контрасти. Тимчасом автор у цьому випадку не пробував аналізувати границь цього контрасту і його причин; при ближшій огляді ми переконуємося, що й контрасту ніякого не було, особливо в початках. В тім самим часі, в тій самій місцевості один автор писав мовою близькою до церковної, „твердшою“, старомоднішою, а другий живішою, близькою до народньої. Не досить цього: один і той сам автор писав раз так, а раз сяк; у одній і тій самій книжці одні частки писані такою, другі сякою мовою (див. цитоване д. Житецьким „Народовіщаніє“ або літопись „Величка“ і доданий до неї самим Величком переклад Твардовського, доконаний Савицьким). Погнавши ся за фікцією язиковою дуалізму д. Житецький розбив однородні пам'ятки на дві групи; говорить два рази про козацькі літописи і днівники, два рази про драми, два рази про вірші, вносячи в свій плян певну хаотичність.

Розуміть ся, се закид формальний і він не зменшає вартости праці д. Житецького. Ми перейдемо її розділ за розділом, зупиняючи ся там, де се вважатимемо потрібним.

По короткім вступі (розд. I), де подано звістку про нововіднайдену копію Енеїди і її першого писця, дяка Заградського, автор рядом фактів характеризує ті змагання, які від 1686 р., то-б то від остаточного прилучення Києва до московської держави, йшли з Москви з метою — затерти окремішности українського типу зразу в релігійних віруваннях (заборона церковних, догматичних і проповідницьких книг українського друку — вони вичислені в нотці стор. 4, поминено перший том Минеї Дмитрия Ростовського, вид. 1683 в Києві), далі в дрібних відмінах у церковних книгах (регламентація і цензура для церковних книг, що мали всі бути однакові з московськими з огляду на „правописаніє и правоѣріє“), в кінці навіть у букварях. Д. Житецький колись обіцявав дати спеціальний огляд букварів і граматок, друкованих на Україні протягом XVIII в. і показати, як систематично московщено їх зовсім навпаки потребам і бажанням народа, що ще 1768 р., як посьвідчував кієво-печерський архимандрит Зосима, не хотів купувати московських букварів (ст. 7). На жаль, цього детального огляду букварів тут не дано.

Д. Житецький наводить також факти, які посьвідчують, що московські регламентації в справі церковних книг не виконувались так докладно, як того хотіло ся московським централістам. Кілька разів на-

казувано українським архієреям відбирати по всій Україні церковні книги старого друку і замінити їх московськими — та що, коли московські друкарні не могли настати книги і прийшлося послугувати ся старими. Зрештою сама заміна книг також не була би досягнула мети, бо українське духовенство здавен давна привикло ті самі церковно-славянські слова виголошувати зовсім інакше, ніж їх виголошувано в Московщині. На се д. Житецький не звертає уваги, а тимчасом по своїй думці се факт дуже важний, який мусів поперед усього звертати на себе увагу Москалів. Ми маємо ще з XVII і з XVIII в. дуже цікаві свідонства про той український виговір церковно-словянських текстів у тих молитовниках чи требничках, що були друковані латинськими буквами і з польським перекладом en regard — очевидно для таких, що ані не розуміли церковщини, ані не вміли читати кирилиці. Про такі молитвослови згадує вже Йохер (Образ literatury polskiej III, 152—153 і ноти 248—254); у мене під руками є один із XVIII в., на жаль, без початку і кінця, де крім молитв ранішніх і вечірних містять ся акафісти до Ісуса Христа, Марії Діви і св. Миколи. Подаю тут початок акафіста Ісусови:

Wzbranyu Woiewodo i Hospody, ada pobidyteľu, iako izbawł sia ot wiecznıa smerty, pochwalnaia wspysuim tebi, sozdanyie y rab twoy: no iako ymııay myłoserdyie neyzreczennoie, ot wsiakich mia bid swobody zowuszczu: Jysuse Syne Boży pomyľuy mia.

Anhelow tworcze y Hospody sył, otwerzy mni nedounıny um y iazyk, na pochwalu preczystaho twoieho Imene, iakože hluchomu y huhnywomu drewle sluch y iazyk otwerzł iesy, y hłaholasze zowyi takowaia: Jysuse preczudnyı, Anhelow udywłenyie: Jysuse presyľny prarodyteley yzbawłenyie i т. д. Читаючи отсю транскрипцію, що була призначена певно в першій ряді для уніятів, але без сумніву передавала загальний виголос церковно-словянщини по всій Україні, ми будемо розуміти значіне тих, цитованих д. Житецьким підручників (К. Ст. 1899, дек. 290—291), видаваних 1772, 1782 і 1787 „о произношені російскихъ буквъ и исправномъ гѣхъ же употребленіи“ і правописні правила „по свойству украинскаго діалекта для употребленія малороссіянамъ дополненыя“. Хоча призначені зразу для писань „гражданскаго письма“, вони з часом мали вплив і на читанє церковних текстів, переробивши їх виговір на московське. Там, де не дійшов вплив московщини, отже в Галичині і на Угорській Русі, виговір лишив ся й доси український.

В розд. III д. Житецький роздвіляє мову тих письменників XVIII в., що намагались писати церковно словянською мовою, отже Прокоповича (київської доби), літописця Грабяки і подорожника Барського. Чи тільки ті три писателі писали такою мовою? Д. Житецький лишає нас у тій

думці, що більше їх не було, а се очевидна помилка. Так само замість характеристики літературного боку творів сеї категорії, їх стилю, способу представлення автор надто охочо хапаєть ся характеризувати самих писателів, а се хоч оживлює статю, але лишає невиясненими важні питання літературного хисту і смаку, літературної школи тих людей.

Від прози переходить автор до поезії XVIII в. і згадавши коротко про принагідні вірші або памфлети, розбирає чотири драми написані церковно-славянською мовою, а власне Прокоповича „Владиміръ“, незвідного автора „Милость Божія“, Лащевського „О тцетѣ мѣра сего“ і Кониського „Воскресеніе мертвыхъ“. Автор вірно завважує, що „коли в них і нема живої течії поетичної творчости, то бодай маєть ся громадська думка, висловлена з щирим переконанєм і поетичним талантом“.

Дальше завважує д. Житецький певний прогрес від двох перших драм до остатніх — від історичних споминів до живої сучасности. Сі висновки цінні, але висять по трохи в повітрі; чотири драми чотирьох ріжних авторів, се троха за малий матеріал. Чи не було иньших драм в такім роді? Сам д. Житецький (К. С. XI, 129) подає, що були й инші, на абстрактні, церковно-теологічні теми, — та для чого-ж він не пробував і їх аналізувати? А коли в них не було „громадської думки“, то чому д. Житецький лишив без уваги инші памятки віршарства на церковно-славянській мові, такі як памфлети на політичні події і особи, епітафії, як віршовану історію козацтва, опубліковану в „К. Старині“ і т. п.? Розбір усіх тих памяток дав би йому без сумніву багатший матеріал до висновків, ширше і виразнійше історичне тло.

В розд. V автор хоче показати „нові літературні подуви в київській академії і упадок „славяно-малоруської“ мови“. Які се були нові подуви — ми з тексту статі не дізнаємо ся. Автор зазначає на вступі — мабуть надто категорично — що по р. 1743, коли була написана драма Щербацького про Фотія, в мурах київської академії вже не появилась ані одна нова драма.

Але-ж сам автор перед тим зазначував (К. Ст. 1899, X 16), що драма Кониського „Воскресеніе мертвыхъ“ появилася 1746, отже три роки по драмі Щербацького. Взагалі все те, що говорить автор про причини упадку шкільної драми в київській академії, здаєть ся мені дуже слабо мотивованим. Козацька старшина закріпощувала посполитих; з другого боку московський уряд давив старшину, гонив козаків на канальні роботи. Яке-ж супротив того було положене авторів малоруських драм? — запитує себе д. Житецький і відповідає ось як: „Іх твори були призначені не для читаня, а для вистави, і тут уже мусіли виступати живі особи, з живим словом і ділом, і всі ті Гіпомени і Діоктити в сценічнім виконаню мусіли недвозначно показувати дразливу

дійсність. Чи можна було без шкоди для школи вносити в драму, призначену для виставлюваня в школі, малюнок громадських хиб того часу? Не треба забувати при тім, що самі ті хиби не були випадковим відступленєм від закону, але самі готові були зробитися законом. Оттим то ясно, чому малоруські драми громадського змісту мусіли замовкнуті“ (стор. 129).

Зовсім не ясно — мусимо сказати на се. Поперед усього що се за беззаконя, що „готовлять ся стати законом?“ Доки вони не зробили ся законом, доти вони беззаконя по всій формі. Закріпощуванє народа на Україні аж до 1783 р. було таким беззаконєм, то чому-ж би українська драма вже від 1746 р. переставала протестувати против нього? По друге, крім закріпощуваня і московського гнобленя чиж не було иньших громадських хиб на Україні, котрі могла-б малювати драма? По третє, коли то форма закона спиняла поетів бичувати зло там де вони бачили і відчували його? І чи драма в тисячних випадках не повстає против зла, хоч воно має форму закона? І чи громадська думка, коли їй не вільно виявляти себе в формі образів із сучасности, не зуміє виявити себе в образах із минушини? Одним словом, резони д. Житецького зовсім не резони. Не резон і се, що ті драми були шкільні драми. Адже й драма Кониського з її ярким змалюванєм громадських хиб України була шкільною драмою. Для чогож таких драм не було більше? На простий розум тут можливі дві відповіді: або їх не допускала власть, цензура, або ж їх не хотіли більше писати самі автори, чи то вважаючи форму шкільної драми непридатною, застарілою, чи навпаки, вважаючи громадські явища довкола себе не хибами, а нормальними, справедливими явищами, або бодай дрібницями не вартими уваги. На жаль д. Житецький своїми висше наведеними розумованями заслонив собі ті прості можливості і не зібрав ніякого матеріалу, що зробив би можливою їх оцінку. Тільки per indirectum ми можемо догадувати ся, що московська регламентація, викорінюючи у учителів і школярів українську мову і укр. виговір, мусіла наложити руку й на подуви свобідвійшого духа, які десь-не-дєсь проривали ся в шкільних драмах; що з другого боку молодші українські покоління, засмакувавши в ширшій, європейській освіті, почали вже коло половини XVIII в. відвертати ся від старомодної схоластики і старомодної шкільної драми, культивованої в київській академії; що в кінці дехто на Україні, за почином Сковороди, почав відвертати ся від „дрібних“ нужд рідного народа, від „політики“ і громадських питань, а заглиблювати ся в абстрактційну гуманітарність „гражданина всемірнаго“. Осє де були по нашій думці причини упадку старої шкільної драми, хоча сам сеї упадок не був ані таким наглим, ані таким повним, як би виходило зі слів д. Житецького.

Кінчить д. Житецький сей п'ятий розділ своєї праці оглядом постанов російського правительства, що мали метою витіснити у учителів і учеників українську мову і український виговір, оглядом поступів омосковлення укр. інтелігенції в другій половині XVIII в. (подає каталог видійших вихованців київської академії, що заняли визначні місця в російських школах і в рос. письменстві), зазначаючи також бажанє самих Українців, висловлене 1764 р. перед Катериною II, щоб замість київської академії засновано в Києві університет із чотирьох факультетів. Не розуміємо, чому д. Житецький якось згрібно дивить ся на се бажанє, бачучи в нім „суєтність нав'язану модними теченіями жизни“ (стор. 131). Дивна „суєтність“, що бажала мати свою освіту, і дивні „модні теченія“, що проявлялися ще в однім із пунктів гадацької умови так само, а навіть в ширшій формі, як і сто літ пізнійше перед Катериною II!

Дальший (VI) розділ присвячений характеристиці Гр. Сковороди, тої оригінальної появи, що з одного боку має в собі дещо з типу давнішого „мандрованого дяка“, а з другого доторкається до тогочасної західної містики і філософії. Д. Житецький дуже вірно зазначає, що називати Сковороду філософом нема потреби, бо він властиво не філософ, а мораліст, і то такий мораліст, що свою мораль опирає не на розумових, а на чувствних основах, отже мораліст з містичним підкладом. Як у всіх таких моралістів власне „я“, його поступ, його внутрішнє почуте у него на першій пляні; се етика еготична і аскетична. На жаль, д. Житецький не пробував зв'язати сю появу з іншими появами тогочасного духового життя на Україні: що було спільного між Сковородою і тогочасними фран-масонами, вольтеріанцями, мартіністами, релігійними містиками в роді Герігутів і раціоналістами, яких тоді було не мало на Україні? Загалом усі ті течії вимагали би ще докладного освітлення і розсліду; доси нам приходять ся про саме їх існуванє догадувати ся пераз із принагідних натяків. Пошукування в родинних архівах українських панів, у книгах друкованих у тих часах могли би дати не одну цікаву вказівку. Приміром ми знаємо, що протоєрей Леванда стояв у якихсь зносинах зі Сковородою, а з другого боку він же належав до близьких приятелів Котляревського. Сей Леванда лишив цілі томи проповідей і інших писань; сучасні вважали його на стілько визначною людиною, що по його смерті написано і видано його двотомову біографію. Жаль, що ті матеріали доси ніхто не використав для характеристики часу і людей. Д. Житецький показує на Сковороді тільки перехідний ступінь від „славяно-малоруської“ до „російської“ мови; характеристика самого Сковороди і його поглядів лишається якоюсь ізольованою; на приятелів Сковороди і його учеників, з яких часть своїми

складками швидко потім відвинула харківський університет, не звернено майже ніякої близької уваги.

Тепер (розд. VII) автор переходить до творів писаних тою літературною українсько-руською мовою, яка була вироблена в XVI—XVII в. на правім боці Дніпра. Автор показує, що з переходом лівобережної України під Росію друкованє книжок сею мовою було тут не на місці: православія боронити не було треба; освіта, церков і уряд мали органом своїм російську мову. В друку вживала ся давня книжкова мова тільки на правобічній Україні, що завдяки таким єпископам як Шумляньський, Винницький і т. п. з початком XVIII в. перейшла вся на унію. Значить, література, що продовжає стару українську традицію в друкованих книжках, у XVIII в. вся — уніятська. Характеристиці тої літератури д. Житецький присвячує VII р. своєї праці. Сея уніятська література доси не мала щастя. Петров у своїй праці про укр. письменство XVIII в. навіть не згадав про неї: цікавіше те, що так само поминув її без найменшої уваги й Ом. Огоновський у своїм компендіумі. Нарис Житецького, се перша проба розібрати ся в ній, проба, треба сказати, дуже слаба і зроблена прихашцем. Д. Житецький, здається, не знає ані бібліографії тої літератури, ані праць, які доси були присвячені їй поодиноким появам (прим. книжечки Мировича про „Богогласник“), а в додатку цілий свій дослід ставить відразу на фальшивім, ненауковім ґрунті. Унія по його думці, то не „релігійне одушевленє, а політичний опортунізм“; коли унія зануovala в Польщі і рівночасно щез страх перед козацтвом, тоді „замість політики дволичности настала політика явного насилля“ з боку — не знати кого, чи правительства польського, що, як стверджує сам автор, не мало ніякої сили, чи з боку когось иншого. „Памяткою того насилля була уніятська література XVIII в.“ (стор. 155). Дарує д. Житецький, але такий висновок нам видається чимсь диким. Які сліди насилля бачить він в уніятській літературі? XVIII в.? „Вона хотіла реґляментувати народнє сумління“ — каже наш автор. А московське православіє хіба не реґляментувало його? Унія „зводила все питанє про народню просвіту на спасеніє душі під умовою злуки з римською церквою“. Що унія вважала злуку з римською церквою умовою спасенія, се так, але се була доґма така сама, як доґма православної церкви, що обіцувала спасеніє в злуці з Москвою. А щоб унія все питанє про народню освіту зводила на спасеніє душі, се повна нісенітниця. Для народньої просвіти унія була не менше, коли й не більше толерантна, як православіє; навіть більше о стілько, що не витискала народньої мови з проповіді, з катехізації, з початкової школи. А вже зовсім негарне, бо тенденційно невірне те, що говорить д. Житецький, буцїм то Василянє, бажючи ширити унію за помочию школи,

„з тим наміром опанували школи як низші, так і висші“ (стор. 155). При тім д. Житецький покликаєть ся на Лукашевича „Historia szkół“ т. I, 354 і т. II, 263—277. Отже завважу поперед усього, що цитат із другого тома зовсім фантастичний; у покликанім місці говорить ся про реформи комісії едукативної і нема ніякої згадки про Василяна і їх школи. А цитат із першого тома виразно говорить про школи закладані уніятами; опановувати які небудь иньші школи (очевидно підсуває ся розуміне, що православні) не було ніякої можности, бо таких шкіл при кінці XVII в. не було, а одинока, яка була, львівська Ставропігійська, і по прийнятю унії не була опанована Василяними. Так само неправда й те, буцім то в тих школах учили по польськи, зовсім лишаючи на боці науку церковно-славянської мови. Василянські школи були уладжені на взір єзуїтських, отже викладова і розговорна мова школярів і учителів у школі і по за школою була латинська; ані польської ані церковно-славянської мови спеціально (бодай до реформ едукативної комісії) не вчили. До тих шкіл ходили однаково Русини й Поляки; можна догадувати ся, що Русинів учили бодай читати церковно-славянські книги, бо-ж їх виховували головно на понів.

Загалом говорячи про різницю між унією і православ'єм д. Житецький якось несвідомо кидає твердий науковий та логічний ґрунт. Він нізачо не хоче припустити, щоб серед уніятів були люде щиро переконані, щиро релігійні і з чистими намірами; се все опортуністи, що в додатку „дивили ся на унію як на перехідну стадію“ до латинства (стор. 156). Жаль, що д. Житецький не заглянув от хоч би до Гарасевичевих Annales та не прочитав собі в них історії довгої і завзятої боротьби уніятів против латинщеня Русинів, таких горячих уніятів, як Рутський, Кишка, Щептицький, — тоді був би певно не написав таких слів. Так само тяжко зрозуміти ті слова д. Житецького: „уніяти розуміли, що православ'є з його соборними основами церковно-релігійного життя більше відповідає народньому світоглядові, ніж унія з її „подавляючим“ авторітетом церковної єрархії“. Тут що слово, то непорозуміне. Як виглядали „соборні основи“ православної церкви на Україні, се ми знаємо з історії Унії, з історії конфлікту між Петром Могилою і Йовом Борецьким, з історії „вибору“ єрархів XVII в., от хоч би Шумлянського і Свистельницького. Чим зробили ся ті соборні основи в Росії від часів Петра Великого, се також повинно бути звісним д. Житецькому. Прикладати до тих історичних форм який будь „народній світогляд“ зовсім не годить ся¹⁾. Так само не можна так категорично говорити

¹⁾ Про „соборні основи“ в староруській церкві існують також невірні погляди, див. Записки XII, бібл. с. 28.

про страшну перевагу єрархії в уніятській церкві, що також заховала собори з участю сьвітських люде і виборне низше духовенство аж до австрійських часів. Д. Житецькому не подобаєть ся навіть те, що уніяти в своїх писанях і проповідях уживали мови близькі до народньої. Те, що у православних полемістів XVI—XVII в. було добре, у уніятів XVIII в. було лихе, бо тут „в народній мові шукали опори для того, щоб прищепити народови понятя чужі його духовій істоті. Тут уже не було симпатичного поважання до народа і його мови, не було віри в народ, в його творчі сили. Тут панувала одна думка, одно бажане, що випило не з релігійних потреб народа, а з клерикальних намірів і плянів, що не мали нічого спільного з релігією“. Дивують нас такі слова в устах д. Житецького. Прищеплюване народови поглядів чужих йому доси, при помочи його мови, се-ж основа всякої просьвітної діяльности і аргумент такий в устах історика-Українця що найменше нетактовний. Чи у писателів-уніятів було поважане для свого народа, віра в його сили і т. и., се в значній мірі річ їх сумління; історик може говорити тільки про те, що видно з їх писань; та на жаль д. Житецький не навів, бо й не міг навести ніякого сьвідоцтва на те, що уніятські письменники писали в злій вірі, з поганим наміром, під впливом пристрасти далекої від усякого релігійного чуття. Ми далекі від того, щоб бути апольогетами уніятів і зовсім не високо цїнимо більшу часть уніятської теологічної літератури XVIII в., але мусимо протестувати проти тих апріорних і наскрізь ненаукових поглядів, які висловив у тім розділі д. Житецький.

Тай як би подані ним історично-літературні факти хоч крихітку оправдували такі погляди! На жаль, д. Житецький фактів подає дуже мало. Із уніятської літератури XVIII в. він цитує тільки „Народов'їщаніє“, тай то з хибною датою, бо подає, що воно було видане 1778 р., коли в дійсности се було третє виданє, перше вийшло ще 1756, а четверте 1866 р. у Львові. Д. Житецький цитує з сеї книги тільки долучену при кінці „піснь катехизмову“, але про саму книгу, оден із цікавійших творів нашої літератури, не каже нічого. Тимчасом сам титул міг показати авторови її значіне. Сказано в тім титулі, що вона повстала з практичних катехетичних наук, подаваних народови Василяними в Кременецькім повіті. Книга складає ся з двоякого тексту: Катехизації (Поученія) і прикладів. Поученія писані мовою майже чисто народньою, а приклади, в котрих подано кількасот оповідань, легенд та притч із ріжних старших збірок (із Gesta Romanorum, Speculum Exemplorum і т. и.), вложені церковною мовою. Пояснено тут основні питання християнської догматики, етики і обрядів; про якісь клерикальні пляни, про виключне бажане — підхилити народ під послух папі — нема тут мови більше, як у всякім хоч би й православнім трактаті того рода.

Далі згадує д. Житецький про книжку „Собрание припадковъ краткое п духовнымъ особамъ потребное“, видану 1722 з порученя замойського собора, що була підручником не тільки в практичій діяльності мало-вчених духовних, як вірно зазначає д. Житецький, але містила в собі minimum (або, коли хочете, maximum) того, що повинен був уміти кандидат на священника. З того, що до книжки доданий словарець, де церковні слова витолкувано на польське, д. Житецький зараз поспішився виводити „загально-звісну правду, що унія опиралась на польську культуру і польську мову“. Коли се така загально відома правда, то ми не будемо з нею сперечатися, скажемо тільки, що вона не зовсім для нас ясна. Що се значить, що унія опирала ся на польську культуру? Ми знаємо, що в XVIII в. Українці унії належали до Польщі, що висше уніятське духовенство було спольонізоване, видавало багато польських книжок, навіть в обороні руських партикулярних інтересів — се факти і їх ми розуміємо. Але не менше певні факти, що Русини унії не зробили ся Поляками, писали по руськи, не любили Поляків і польського панованя, а належність до унії не перешкоджувала їм бути й вільнодумцями і українськими патріотами.

Згадавши про замойський собор д. Житецький додає, що се „той самий собор, від якого вийшов цілий ряд постанов звернених на зілляне унії з католицизмом“, себто з латинством. Жаль, що д. Житецький не показав хоч одної такої постанови або не заглянув хоч би до друкованих постанов сего собора; він був би побачив, що там зазначено досить широку і як на ті часи свободну та автономну організацію руської церкви, подбано про усуненє безладя, яке лишило ся по упадку в тих сторонах православія, офіційально признано в заряді церквами значний голос церковним братствам, з натиском підносить ся характер уніятської церкви яко „восточної“ з властивими їй обрядами, змодифікованими актом унії (признанє папи як голови церкви, признанє чистилища і походження сьв. Духа від Отця і Сина). Д. Житецький цитує з окружного послання еп. А. Шептицького наказ — повписувати ті зміни в церковних книгах як приклад „педагогічних способів уніятських просьвітителів“ — без потреби; се не була ніяка педагогія, тільки та догматична основа, на якій стоїть унія і унії мусіли її держати ся. Дивно, чому д. Житецький не завважив, що православна Москва кілька разів наказувала відбирати старі православні церковні книги з усіх церков України і заступати їх московськими, хоча там відступлення були далеко менші, коли тимчасом уніятський собор, буцім то латинізаторський, позволяє вживати в уніятських церквах старих православних книг (вони в багатьох церквах уживають ся й досі!), тільки по доконаю деяких поправок. Здаєть ся, унії були більше толерантні, ніж православна Москва!

Зацитувавши ще титули „Богословія правоучительного“ з 1751 і „Бесѣдъ парохіяльныхъ“ з 1789 д. Жит. троха довше зупиняєть ся при „Науках парохіальныхъ“ з 1794, цитуючи з передмови сеї книжки гарний уступ про потребу вживаня народньої мови в проповідях, а кінчить ся сей огляд короткими увагами про „Богогласникъ“, хоч і тут автор майже не входить у детальний розбір книги і немов не підозріває її великого значія, що кидаєть ся в очи кождому, хто прочитавши „Богогласник“ переглядає прим. „Труды“ Чубіньського, „Калики перехожіє“ Безсонова, лірницькі пісні зібрані Гнатюком або рукописні українські сьліваники XVIII—XIX в. Не диво, що й остаточні висновки д. Жит. про уніятську літературу також недокладні, як і його преміси. По думці д. Жит. уніятська література не мала таких визначних діячів, як Прокопович, Кониський, Сковорода; її характер був церковно-офіційальний і не виходив за межі релігійних потреб; вона не мала навіть нічого такого, як укр. вірші, зложені під режимом старої „благочестивої віри, що визначала ся толеранцією“ (стор. 162). Може бути, що переглянувши мій нарис „Карпаторуського“ письменства XVII—XVIII в., отже в значній мірі уніятського, д. Жит. де в чому й сам змодифікує сеї свій осуд. Не слід би також забувати історикови, що як Прокопович, Сковорода, Кониський, Гребінка належать до укр. літератури на основі своєї діяльності, а не мови, тож так само треба до неї зачислити тих учених Василяп, що писали по польськи і по латині про наші справи, отже такого Кишку, Стебельського, Кульчицького, Гудза, Коса, Бродовича і інших.

Кінчить ся сей розділ праці д. Жит. коротким нарисом першого пробудження галицьких Русинів під Австрією і упадком того першого руху коло р. 1810—15. Не згадано тут про такі характерні появи, як „Свѣтска полѣтка“ видана Ставропігією 1790 р.

Після сеї не зовсім успішної екскурсії на поле уніятського письменства д. Житецький вертаєть ся (розд. VIII) на ґрунт близший і звичайний для нього і показує, як протягом XVIII в. в лівобережній Україні не тільки „славяно-малоруський“, але і „книжно-малоруський“ язик витісняв ся московським. Автор оглядає літописі Величка та Лукомського, днівники Хаченка та Маркевича, заглядає до приватних листів тогочасних, згадує про „Краткое описание о козацкомъ малороссійскомъ народѣ“ П. Симоновського, написане вже майже чисто по російськи і кінчить оглядом сатири на українські порядки, зложеної за гетьманства Розумовського та кількома увагами про політичну віршу „Разговоръ Великороссіи съ Малороссіей“. Оглянувши ті твори писані мовою з разу книжно-малоруською, а де далі все ближшою до російської, автор завдає собі питанє, чи чиста українська мова була в літературнім уживаню до Котляревського?

В відповідь на се питає д. Житецький обертаєть ся до роздвілення драм і інтермедій писаних книжною малорусською мовою. Сей розбір (розд. IX) починаєть ся апріорним і по нашій думці невірним твердженням, що „по мѣрѣ паденія книжною малорусскою рѣчи все настойчивѣе и чаще начала замѣнять ее народная малорусская рѣчь“. Здаєть ся, з попередніх розділів праці д. Житецького випливало зовсім не те. Протягом XVIII в. на лівім боці Дніпра переводить ся церковно-славянська мова і книжня українська, а на їх місце настає московська; на правім боці і в Галичині запановує польська, але обік неї держить ся і книжня українська до кінця XVIII в., і церковна, що бере перемогу в львівських викладах до 1806, поки в кінці ще раз не перемагає польщина аж до хвилі національного відродження коло 1830 р. Сих географічних поділів треба би держати ся при роздвіленю укр. літератури XVIII в. Надто треба звернути увагу ще на одну обставину, не зовсім виразно зазначену д. Житецьким. Він підносить факт, що майже чиста народня українська мова знаходить ся ще в інтермедіях Гаватовича, якого він уважає без підстави Русином, далі факт, що подібні інтермедії на простонародній мові мазурській, русинській і т. и. були писані в Польщі ще в другій половині XVI в.; в звязку з оглядом вертеної драми, де побутові сцени також зложені майже чистою народньою мовою, ті факти повинні би навести автора на думку, що власне для мальованя щоденного побуту, комічних ситуацій і типів здавна в Польщі вживано народньої мови, і то залюбки української або білоруської, коли тимчасом поважні партії писано або латинською або польською, по тодішньому густо натицьканою латинськими словами і фразами. Розміркувавши се автор був би бачив, що протягом XVII і XVIII в. зовсім нема того поступу, який він зазначив на вступі: що чиста українська мова не здобуває собі ширшого поля в міру упадку давньої книжкової. Поступ хиба в тім, що в міру упадку драми і інтермедій настає вірша, де в такім самим гумористичнім тоні малюють ся події біблійної історії в суміші зі сценами і фігурами з народнього українського побуту. Можна сказати сьміло, що від Гаватовича аж до Енеїди народня українська мова в літературі держить ся в одній і тій самій домені гумористично-сатиричного віршованя; бодай нам не звісний ані один факт (і д. Житецький не вказав його), де би укр. чисто народня мова заняла місце давнійшої книжкової чи то в теологічнім трактаті, чи в друкованій проповіді, чи в літописі. Pardon, один такий факт звісний нам, — се була згадана вже „Свѣтска полѣтика“, видана Ставропігією 1790 р. в додатку до букваря. Що віршів на чистій укр. мові в XVIII в. дійшло до нас більше, ніж інтермедій із XVII в., се зовсім зрозуміле, але се ще не дає під-

стави говорити про поступ української народньої мови в письменстві в міру упадку книжної мови.

Розвідка про драми і інтермедії XVIII в. у д. Житецького троха хаотична. Поперед усього він зовсім вірно підносить, що українсько-руська драма не мала ніколи містеріального характеру, не була звязана з богослуженєм, але появилася у нас із Польщі вже як шкільна драма. Її попередницями були шкільні діяльогі, з яких д. Житецький наводить два: діяльог Памви Беринди з р. 1616 і різдвяний діяльог Ставровцького, надрукований у „Перлѣ многоцѣнномъ“ 1646 р. До сеї самої категорії треба зачислити віршовані діяльогі Йоаннікія Волковича, учителя при львівській Ставропігії, друковані 1630 р. і 1631, перший із них п. а. „Розмышляне о муцѣ Христа“, звісний по Каратаєву під хибним титулом „Верше изъ трагедіи Григорія Богослова“. (Опис сеї книжечки див. мої Памятки II, стор. XXVIII—XXX).

Д. Житецький здійснює питає про те, як дивили ся давні автори на свої драми і показує неясне розумінє трагедії, комедії і трагедокомедії у них. Питає цікаве для історії поетики, але чим воно цікаве для теми д. Житецького — сього годі зрозуміти.

В дальшій (X) розділі д. Житецький говорить про різдвяні і пасхальні вірші і мандрованих дяків та бакалярів, що були їх авторами. Про сю тему він говорив ширше в своїх „Мысляхъ о народныхъ малорусскихъ думахъ“. Тут він доторкаєть ся тільки питає про звязок віршів з драмами, а спеціально твердження пок. Драгоманова, що вірші були подекуди скороченєм драм. Хоча в однім випадку (що до пасхальної вірші) ся думка Драгоманова знайшла потвердженє вже по його смерті в відшайденім мною „Словѣ о буреню пекла“, то проте д. Житецький справедливо остерігає перед її генералізованєм. В сьому скріпляють нас два факти: один той, що віршу на народній мові, де сьвяті події мішають ся з побутовими сценами, знаходимо в Галичині вже в половині XVII в., отже сто літ перед упадком драм і інтермедій (див. моє „Карпаторуське письменство“ стор. 8); а другий той, що такіж вірші знаходимо від XVI в. в польскім письменстві, відки мода на них перейшла й до нас. Із рукописної збірки кінця XVIII в. я подав одну таку віршу про Юду (Памятки II, стор. XLIX—L); тут подаю одну на різдво, доси, здаєть ся, ніде не друковану:

Krzyk po niebie, po obłokach
słychać przy wesolych skokach;
aniołowie święci, radością objęci
wypiewują, wykrzykują.

Nuże bracia aniołowie,
współem z nami, kumpanowie!
Bóg się człkiem staie, życie ludziom daje
zagubione, utracone.

Już skrzydła połamali,
kiedy z radością latali:
Michał między trzodę zleciawszy na grzędę
w bok się ubił, skrzydła zgubił.

Gabryel kiedy zmiarkował
Boga, tagże przylatował:
Natrafił na dudy, zbił biodra u udy
I szwankował, nachromował.

Rafał, który leczył oczy
Tobiasza, gdy przyskoczy,
zbił olejek drogi o baranie rogi,
gdy do trzody wleciał przody.

Gdy tak skrzydła połamali,
iak barany się tarali.
jeden przez drugiego skakał z ochoczego,
a śpiewali, choc! wołali. i т. д.

Таких віршів маємо не мало і в друкованих польських „Kantyczkach“, хоча тут вони просіяні крізь сито духовної цензури. Вони почали складати ся мабуть не раніше XVII в., бо в рукописних збірках XV—XVI в. їх ще нема. За те маємо дещо аналогічного в німецьких віршах XVI—XVII і в французьких XV—XVI в. І так у збірці Монтельона „Recueil des poésies françaises des XV-e et XVI-e siècles“ знаходимо гумористично-сатиричні пародії на Отченаш (т. I, 68, 125, IX, 202), опис раю (Ш. 155), пародію похоронної пісні „De profundis“ (IV, 206), пародії двох інших духовних пісень (VIII, 270), пародії на „Богородице діво“ (IX, 191, 204), на часті служби божої (IX, 254, 276), гумористичні життя святаї Цибулі (I, 204), святаго Селедця (II, 325), святаго Гроздія (II, 112). В звязку з нашими віршами духовного змісту і гумористичного тону треба би студіювати також і ті гумористично-сатиричні легенди, антифони та тропарі, які цитував д. Житецький у своїй праці про думи при характеристиці дяків-пиворізів, а яких колекцію можна би значно збільшити. Згадаю тут гумористичне величання шевця, варевиків-мучеників, горілиці-мучениці, подорож Хими до Єрусалима, характеристику попа, далі зложені церковною мовою загадки про горнець, про жебрака (Номис), гумористичні церковні легенди про

свиню (Карпаторуське письменство 94), про святаго Пахомія і його стрічу з бісом (Иде преподобный Пахомій во Єрусалимъ хиротонисати ся и видѣ бѣса на дровѣхъ сидяща и удомъ яки цѣпомъ пшеницу молотяща. И глагола ему бѣсъ: „Хоцещи, да азъ хиротонисаю тя браннымъ удомъ симъ?“ И отвѣщавъ ему Пахомій рече: „Аще имати таковий удъ“ — и показа ему свой. И бысть бѣсъ посрамленъ и рече: „Дивенъ Богъ во святыхъ своихъ! Не имамъ такового!“). Студіюючи наші вірші в звязку з тими проявами гротескової коміки ми побачимо, що погляд д. Житецького про їх виключну приналежність мандрованим дякам-пиворізам за надто односторонній. Загалом нам здаєть ся, що д. Житецький перецінює ролю тих скромних дяків у наших культурнім житю XVII—XVIII в. Розділ між інтелігенцією і простим народом у тім часі, особливо в першій половині XVIII в., не був ще так великий, як пізнійше; навіть такому чоловікови, як Сковорода, легко було знайти стичні точки з народом і зробити ся зрозумілим для нього. Сю ролю посередників, яку признає д. Житецький мандрованим дякам, можна з неменшим правом признати і більшиї сільських священників і ріжним писарям, канцеляристам, письменним козакам і навіть більшиї поміщиків, особливо менше заможних. До сеї категорії належить і священник Некрашевич, якого віршам д. Житецький присвячує гарну характеристику при кінці тої глави. Я певний, що таких самоділкових поетів духовного і світського стапу знайде ся у нас з часом більше; д. Житецький не згадає про віднайденого Кулішем Климентія; зі свого боку подам ще один приклад. В рукописі Оссолінських у Львові ч. 2703 знаходимо записки якогось духовного ведені в головному по польськи, а в них ось який уступ: Roku 1769 powietrze Łuck u cały Wołyń oranowało. Było u po innych krajach, nie tak atoli silne, jak na Wołyniu u od granic tureckich. Byłem na ówczas w Katedrze łuckiej od Wnego Imc. Xa Sylwestra Lubienieckiego biskupa łuckiego u pasterza swego do rządu klerem przy katedrze będącym zesłany. Z okoliczności trwogi w powietrzu zwyczajnej złożyliśmy pieśń po rusku, która jest niby sporem między mną obawiającym się tego powietrza, a rzeczonym Imc. Xm Scholastykiem perswadującym, aby oddać się na wolę Pana Boga. Tak on tedy zaczyna:

Р о з у м

Нащо сушиш голову, небоже?
Жура б'їд'ї поради не може.
Бог тильки сам нещасливим пот'їха.
Удай ся до него серцем и устами,
А Бог добрий, змилуєт ся над нами,
С тим позбудеш туги, смутку и лиха.

W o l a

Самъ не знаєш, що до мене мовиш:
 Спиш подобно, чи в поли вѣтер ловиш!
 Пробуди ся, а зваж, що ся дѣе:
 Ото в той годинѣ любѣ по малой хвилѣ
 Будут темни очи твои въ могилѣ,
 А язык твой на вѣкѣ онѣмѣе.

R o z u m

Гнієть зерно, жеби плод родило;
 Гнієть жолнѣрь, бо звитяжити мило;
 Сѣєть орачъ въ охотою и тучи пожадаєть,
 Ты смерти боишъ ся власне якъ би тѣло
 Не повставши на судъ страшный вѣчне гнити мѣло, —
 Такая то любовъ Бога въ твоєм серцу палаєть?

W o l a

Богъ єсть силенъ, трудно не признати,
 Алеж трудно смерти ся не лякати:
 Плачуть люде по улицах, плач ихъ єсть безмѣрный.
 Гради, веси, поля, лєси трупов полици,
 Смутный погреб пси и круки, звѣри в собѣ лєдво чинити адоли,
 Сами навет священники одмєли люд свой вѣрный.

R o z u m

Смерть при муцѣ и смерти Христовой
 Увольнит нас з погібєлѣ грѣховой,
 З любве Бога принята з охотою.
 Готов будь умерти, то для Бога мало,
 Хотяй би ся при найтяжших болѣзанєх умирало, —
 Так учини и ти разом зо мною

W o l a

Ах Боже мій, нех же умираю
 И в повѣтру нехай нагле сконаю, —
 Прийми тильки смерть за грѣхи смерти сина твоего;
 И немощну волю для Христовой страсти
 Тримай самъ при твоей волѣ, крѣпи, не дай упасти,
 А ото я въ руцѣ твои даю духа моего.

Розд. XI праці д. Житецького присвячений укр. віршам історичного змісту, а розд. XII віршам і пісням любовним і загалом таким, що малюють індивідуальне жите. Розумієть ся, д. Житецький не мав тут

претенсії вичерпати весь звисний уже матеріял, хоча дає дещо і з рукописних жерел. Він заповідає, що при нагоді ще вернетъ ся до тих творів, бо вони „вносять нове сьвітло в студії над народньою ліричною поезією“ (К. Ст. 1900, II, 170). Сказати по правді, докладна студія над сими творами ще не можлива, поки велика сила рукописного матеріялу лежить не опублікована, а те що опубліковано, порозкидано по ріжних виданях, не зведено до купи і не оброблено як слід.

Отсе і все, що вібрав д. Житецький для виясненя гєнези Енеїди Котляревського. Правда, він якось мов урвав своє оранє на тїм широкім перелозі, лишив на боці деякі твори дуже важні для зроуменя духа і стилю Енеїди, як ось прозові і віршовані повісти, поєму про цекельного Марка і т. д. З тим усїм його праця має велику вартість як перша проба обняти весь доси запушений обшир і вказати еволюцію та боротьбу там, де доси історики літератури бачили або пустиню або хаос.

Ів. Франко.

В. Н. Перетцъ — Малорусскія вирши и цѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ 1899, кн. 3 і 4).

Обік розібраної висше праці д. Житецького визначаєть ся праця д. Перетца богатством нового матеріялу і гарним обробленєм деяких частєй. На жаль, цілість сеї праці досить хаотична. Не бачимо в нїй нїякого пляну, нїякого обмежованя терєну, нїякої поставленої і так чи сяк осягнутої мети. Автор не дбав ані про визисканє всего звисного доси матеріялу, ані про його систематичне впорядкованє, ані про якусь загальну характеристику. Обсяг його знаня якийсь незаокруглений; бо коли загалом йому не можна відмовити ані ясности ані ширини погляду, то декуди він спотикає ся на таких дрібницях, що роблять по троха комічне вражєнє. І так приводячи з рукопису Бернацкого колядку „Coli ni było z rosaŃku swita“ — польську транскріпцію українського текєту, він виявляє слабе знанє укр. мови, поправляючи „robontował“ на „pokosztował“ — без потреби, бо вірш дає добре значінє і без поправки:

Zakazał iemu srednio drzewo,

Tay człowiek drzewu tay pobontował.

Побунтувати ужито тут у червононоруськїм значіню „нарушити“ і дає лїпше значінє, нїж поправка д. Перетца „покоштував“. Так само без потреби поправляє він у тїй самїй вірші руське „сгїрко“ (крїпко) на польське ргєdko. А вже зовсїм дивно робить ся, коли до вірша

A na nas nie racz pobanowaty —

д. Перетц робить увагу, що сей рядок „не поддаєть ся обьясненію“. Радше повинєн був сказати, що він не потребує нїякого поясненя для того,

хто знає, що „банувати“ значить „тужити“, „нарікати“ або „сердити ся“. Подібних дрібних помилок допущено й більше.

Не маючи основи говорити про плян і здобутки праці д. Перетца, бо її вартість лежить у тих дрібних причинках до пізнання нашого віршописання, які він подає без ніякого пляну, подаю тут огляд змісту його праці розділ за розділом.

I. По коротеньким вступі, де згадано про важність і багатство українсько-руського віршарства автор згадує про найдавнішу його пам'ятку — віршу-пісню про воєводу Штефана, надруковану 1571 р. в чеській граматиці Яна Благослава як зразок народньої української мови. Ся вірша була передрукована і пояснена Потєбнею (Воронеж 1887), що кладе час її вложення на половину XVI в. Другою що до часу пам'яткою українсько-руського віршарства він уважає вірші покладені на початку Острожської Біблії з р. 1581 і „Хронологію“ Римші, видану окремо в Острозі в тім же 1581 р. Тут же він і передруковує вірші з Біблії, написані Герасимом Смотрицьким. Дивно, що автор не звернув уваги на найстарший українсько-руський співанник, захований у Познані, де містять ся переклад 50 лютеранських пісень, dokonаний правдоподібно перед р. 1580. Декілька пісень із того рукопису передрукував Бодяньський (Чтенія Имп. общ. ист. и древн. Росс. Москва 1846, ч. 1); з тексту їх видно, що перекладач був Українець, не Білорус: він пише: в'бковично, в'брно, т'бло, а хоча копійст поклав декуди білоруські форми: верє, всех, грех, бдети, то вже рим: сохранити і бдети показує, що первісно було бдѣти або навіть бдити. Ось дві строфи одної з тих пісень (XXXIX).

Хвалити начинаемъ,
Бога прославляемъ
За дары, что мы брали,
Отъ рукъ его достали.

Онъ душу благодатно
И плоть намъ далъ пріятно,
Ту в'бно сохранити
Онъ самъ изволилъ бдети.

II розд. присвячено віршам Римші. Автор користуєть ся дослідями Харламповича і подає звістки про сього ученика Острозької школи. Тут подано також віршу уміщену на вступі „Апокрізіса“ Бронського з 1597 р., виривки з панеґіриків і иньших старих друків XVI—XVII в. Автор подає деякі цінні уваги про будову вірша в тих творах; ті уваги були-б певніші, як би він був узяв для порівняння польські вірші тої самої категорії з того-ж часу.

III. Подано новий текст пісні про битву під Берестечком, уперве опублікованої Житецьким і Петровим (Archiv für sl. Phil. II, 297—307). Д. Перетц передруковує свій текст старанно, зазначає його відміни супроти друкованого в Archiv-і і подає деякі цінні уваги.

IV. З тої самої рукописної збірки якогось Поляка і духовного передруковує автор укр. віршу-сатиру на попа, що починаєть ся так (подаємо текст у руській транскрипції):

Серед поля широкого церковка стояла,
Там попада до церкви людей [і]звабляла
Пришли люде до церкви Богу ся молити,
А поп пошов до корчми горілочку пити.

Без особливої потреби автор подає в додатку до сеї вірші ряд історичних свідочств про „буйный нравъ“ українських попів XVII в. Тин попа-п'яниці має свою літературну історію далеко ширшу, ніж межі України і далеко давнішу, ніж XVII в.

V. Із одного рукопису Київо-Михайлівського монастиря з XVII в. автор подає виривки з вірші-поєми на різдво і додає деякі уваги про її розмір.

VI. З рукопису того самого монастиря автор подає віршу на воскресєніє Христова, додаю при кінці учительного єванґелія, написаного Авраамом Івановичем Білгородським у Петигорах 1604 р. Початок вірші нагадує польські великодні пісні, але далі руський віршописець досить самостійний. Нема потреби конче дошукувати ся польського, чи ще старшого і незвісного латинського ориґіналу, як се без результату чинить д. Перетц. У додатку надруковано ще пару воскресних вірш, із них ч. 2 — транскрипція руськими літерами польського тексту, ч. 3 і 4 д. Перетц також без певної причини вважає перекладами.

VII. Із рукописної польської кантички Ф. Бернацкого з р. 1693 подано текст укр. вірші-пісні на різдво і до неї долано паралельний текст із Беасонова (Калики перехожіє, вып. 4, ч. 309). Завважимо, що ся вірша була в XVIII в. друкована в польських „кантичках“ (див. вид. в 1793 р.) а з них перейшла в тзв. люксембурське виданє в Парижі.

VIII. З тої самої кантички подано текст червоно-руської колядки, про який було згадано висше (стор. 41), а з одної польської драми п. Comœdia de Jacob et Joseph patriarchis“ написаної Поліньським у Гродні коло р. 1650, подано руське віршоване оповіданє про сотворєнє чортом кози, пз. Czemu żydowie kozu radzi jedzą; текст більше білоруський, ніж український.

IX. Автора цікавить питанє переходу народніх пісень і пісенних мотивів із Польщі на Україну, а відси до Великорусів. Рукописні пісен-

ники XVII—XVIII в. дають для сего деякий матеріял і автор зазначає деякі укр. духовні вірші переписувані Великорусами і подає в повні дві вірші світського змісту: „Во печали во великой всегда перебуваю“ і „Посмотри въ печали другъ в любви сердечной“, занесені до Москви з України.

X. Подано текст української народної пісні „Дівча в сїнях стояло, на козака моргало“, перероблений троха укр. інтелігентом XVIII в. і простудійовано його звязок з устними варіантами українськими і великоруськими.

XI. Из рукописної збірки новгородського семінариста Афанасія Гаврилова з 1768 р. подано текст пісні про комара, що впав в дуба, і подано до него деякі уваги.

XII. З одного тверського рукопису подано текст укр. вірші „Чтожь я кому виновать, за что погибаю“.

XIII. Автор знов вертаєть ся до друкованих пам'яток укр. віршарства і зупиняєть ся на віршованій Псалтирі С. Полоцького, на віршах Барановича і инь., що мали метою витіснити світські пісні з уживаня Українців. Важне тут упіменне Полоцького:

Міряне, пѣсни міра оставляйте,
вѣсто ихъ псалмы Богу воспѣвайте:
овы бо умъ глятъ, души погубляють,
сїи умъ здравятъ и души спасають.

Такі упімення лунали на Україні вже й сто літ перед тим і ще при кінці XVI в. Іван Вишенський упоминав своїх земляків, щоб викинули „квасъ пѣсней“ і силкував ся сам зложити „пѣсеньку, которой... мысль узнавши въ вѣкъ пѣти не престанешъ“. На жаль вона не дійшла до нас.

XIV. Из різних рукописних збірок автор зібрав підписи тих, що переписували і зберегали пам'ятки давнього віршарства — важний причинок для характеристики тої публіки, що в XVIII в. любила ся віршами і кантами, та вперше починала записувати й устні народні пісні.

XV. Автор застановляєть ся над інтересним питанням, „що знала стара московська і київська Русь про віршову техніку і які підручники могли мати в руках укр. віршописці XVI—XVIII вв.“. Автор присвятив сій справі широку розвідку (21 стор. друку), подав багато вірних уваг і бібліографічних сказівок, але по моїй думці не завважав головного: українські віршописці XVI—XVIII в. мали перед очима майже виключно польські вірці; ті теоретичні уваги про прозодію і віршоване, які знаходимо в старих укр. граматиках, узяті з иньших граматик, що служили

вірцями для наших, і звичайно зовсім не відповідали дійсному віршованю і не мали на него ніякого впливу.

XVI розділ присвячений увагам про український спів, українських співаків, музикантів і иньших артистів, що пробували в Московщині — збірка матеріялів без сумніву цікава для історії культури, але їх безпосереднього звязку з українськими віршами я не можу добачити.

XVII. Из рукописних і друкованих у Московщині співанників XVIII і початку XIX в. автор подає реєстр пісень і вірш українських, що були популярні в Московщині.

XVIII. Спеціально говорить про деякі вірші Теофана Прокоповича, при тім подано одну незвісну доси його польську віршу і розібрано його пісню „Коли дождлусь я весела ведра“, вказано пізніші поетичні перерібки її мотивів і спеціально оброблено мотив душі, що летить пташкою до милої.

XIX. Подавши із трагедокомедії Варлаама Лашевського парікане на те, що в „нинішнім віці“, себто коло половини XVIII в. „кошуну безстудны ...канти слагають и комплементы блудны“, де „матерія съ писаній кошунамъ готова, въ кантахъ студныхъ начало отъ божіяго слова“ — автор пускаєть ся в здогади, що се були за богохульні канти, удає, немов би не знає про істнуванє укр. гумористичних вірш, де біблійні події мальовано в комічній світлі і подає від себе пару вірш на церковно-руській мові, декуди грубих, але зовсім далеких від кошунства, не згадуючи про вірші, зібрані пок. Драгомановим, що хоч позаписувані в XIX в., без сумніву повстали ще в XVIII в.

XX. Як ілюстрацію до слів Лашевського про „блудны комплементы“, себто про любовні пісні і віршовані оповідає автор наводить із одного рукопису віршу безталанного кавалера, що любить волочити ся за чужими жінками і часто наскакує на побої. Автор — по мойому безпідставно — бачить у тій пісні оброблене теми „Москаля чарівника“; вірша має з сею темою дуже мало спільного.

XXI. Подано невеличкий опис почаївського „Вогогласника“, а в

XXII вийменовано авторів пісень у тій збірці, яких назви заховали ся в акростихах. В додатку до сього подано ще пару імен авторів, що складали або перекладали вірші і гимни на русько-церковну мову.

Отсе й весь зміст праці д. Перегця. Не знаємо, чому оглядаючи ті вірші він лишив на боці все те, що було опубліковане в „Кіевской Старинѣ“, чому не звернув уваги на вірші історичного змісту, помишув дуже цікаву віршу з першої половини XVII в. опубліковану Вілозерським пв. Ляментъ людей побожныхъ, що ся стало въ Литовской землы, і т. и.

Ну, та не будемо сперечати ся з автором за те, чого не зробив, а може й не міг зробити, а подякуємо йому за те, що зробив і чим

вияснив для всіх будущих істориків української літератури важність українського віршотворства. Тема порушена д. Перетцом ще далеко не вичерпана, але праця його показує очевидно, що систематичне зібране і опубліковане пам'яток укр. віршарства XVI—XVIII в. належить до пильних постулатів науки.

Ів. Франко.

Ferdynand Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, Краків, 1900.

В сій книжці нас ближше дотикає одна стаття — Krzemieniec i jego liceum, ст. 61—76. Це не строго наукова розвідка, а радше белетристичний нарис, але опертий на певних даних, хоч також не все наукових, от як приміром на творі Крженевського: „Tadeusz Bezimienny“, Spectator-a: „Krzemieniec, przygody i wspomnienia studenta pierwszej klasy“ й ин. Автор малює образ міста підчас ферій і науки, описує обряди при отвореню року шкільного, обстанову ліцею, згадує про житє учеників, про вечерниці, які споряджала для учеників шляхта та професори. Згадує також про важніші особи, що вславили сей ліцей, так з поміж професорів як і з учеників про Чацького, Евзєбія Словацького, Мальчевського і т. н. Нового для науки ся стаття не дає нічого, лише дає нам заокруглений і прозорий образ міста і ліцею.

С. Ги.

Этнографическое Обозрѣніе, 1898 (Годъ 10-й), Москва¹⁾.

Етнографическое Обозрѣніе принесло в отьому річнику три статі і кілька заміток з круга української етнографії. Першу статю подав відомий український етнограф М. К. Васілев п. н. „Къ исторіи народнаго театра, II Тромъ.“ (I — диви попередій річник). Він надрукував у ній широко розповсюднену народню пьесу, звану „Троном“. Записав її в Чигиринському повіті, Київ. губ. від Білоруса, що робив у пукроварних українських фабриках. Пьеса має десять сцен, а в ній виступає аж 24 особи. Зложена вона властиво з двох окремих творів: вандрівного „Царя Максиміліяна“ і більше української — хоч і її первовір був на заході — різдвяної драми. Хоча ціла пьеса не визначається ані красою, ані інтересними епізодами, вона розповсюднена не лише в Московщині і Білій Русі, але й на Україні, хоч текст її російський. Д. Васілев пояснює те розповсюдненє у вступі отсими словами, що в великій мірі оправдані: „Народня маса“ чує потребу драматичної штуки, в ній та потреба розвита, але що культурні верстви з різних причин не можуть дати гарних взірців її і не можуть забрати ся до організації народнього театра, то нарід присвоює собі твори, подібні до надрукованого. Як він їх присвоює і на скільки вони пожадані, полишаємо осуд

¹⁾ Через співзвучання книжок сих двох етнографічних часописей вони не увійшли в загальний огляд часописей з 1898 р.

читачеві“. На нашу думку твір сей зовсім не пожаданий для української людности, хочби задля чужої мови. Українські драматурги повинні дати селянам відповідніші твори і тим способом виперти подібні неприродні прояви. По части воно вже йде до того. — З нагоди опублікованя сеї пьеси подає редакция ще чотири варіанти „Царя Максиміліяна“ в записях В. Костина, А. Е. Грузинського і В. Каллаша.

Друга стаття, се „Малорусское весільє“ подане д. Малишкою. У ній надрукований опис весільних обрядів і пісні, записані в різних місцевостях Чернігівської, Полтавської, Харківської і Київської (з останньої лише одна пісня) губерній. Описи, подані д. Малинці переважно його коресподентами, не визначають ся повнотою; вони зроблені аматорами-етнографами і як видно, побіжно, тому не представляють великої вартости, а вже уважати їх типовими для якоїсь місцевости зовсім не можна. Найліпший ще опис із Полтав. губ. Паралель нема ніяких; матеріяли з кожного села подані окремо.

Третя стаття носить назву „О погребальныхъ обрядахъ“. Вона вложена з трьох окремих частин. У першій „Остатки язычества въ погребальныхъ обрядахъ Малороссіи“ подає д. Ящуржинський опис похорону, наведений в Ібн-Фадлана і порівнує його в описом з перед 50 літ, коли у труну небіщика кладено ще на Україні хлїб, горнець з кашою і горівку, опираючись на вірі, що небіщик живе по смерти дальше таким житєм, як на сьому сьвіті, тому й потребує таких річий. Тепер той звичай змінив ся на стілько, що в день похоронів лишают для небіщика на покуті або на вікні ще хлїб і воду, декуди горівку — на ніч. — Вкладає гроший до труми небіщикови порівнує автор з таким же греко-римським звичаєм, по якому гроші призначували перевізникови Харопови за перевіз через ріку Стікс. — Так само глибоку старину добачує автор у похороні дівчини, яку приберають подібно як до шлюбу, та в тому, що дівчина на випадок смерти родичів розплітає косу і так іде за труною батька або матери, бажаючи їм неначе дати нагоду видіти її ще в весільному строю. — Теперішні поминки порівнує з стародавньою тризною. До тризни прикладає він також звичай — тепер уже затрачений — веселити ся на похоронах, грати і сьпівати. Не від річи буде зауважати, що в нас Гуцули до сьогодня грають іще на трумбітах, ідучи за мерцем. Висновки д. Ящуржинського вповні основні, і з похоронного обряду віє безперечно глибокою стариною. З одним одначе поглядом ш. автора ніяк не можна згодити ся. Говорючи про похорон дівчини, де він справедливо добачує злуку весільного і похоронного обряду, каже, що нарід признає незвичайно велике значінє любови, тому в більшости пісень згадує про любов. На думку автора: „Той факт здіймає з нашої красної літератури закид, що в ній не обро-

блюєть ся соціальних питань та політичних, а береть ся „осною повісти і драми переважно любов. Народ із своєю природною поезією дає пояснене такій прояві“. Не вже у народніх піснях говорить ся лише про любов? А деж історичні пісні, побутові й інші? Загально беручи — їх зовсім не менше від любовних, але хоч би й так було, то чи можна з того зробити такий висновок, як автор? Навіть сама наша новіша література заперечує тому; згадаю хочби найновіші драми Тобилевича, велику частину писань Франка, писаня Стефаника, Мартовича й інших. У тім напрямі мабуть і піде тепер наше письменство, хоч натурально любви не викинуть ся з нього, як не викинуть ся її й з життя. — У другій частині „Малорусскіє образы, повѣрья и заплачки при похоронахъ“ подав д. Малинка крім кількох заміток про похоронні обряди і кількох повірок, 33 голосінь за умершими, доньки за матірью і батьком, жінки за мужем, чоловіка за жінкою, матери за донькою, сестри за сестрою і ин. Усі ті голосіня незвичайно цікаві тим, що творять ся ad hoc у кожної особи; вони повні поезії і овіяні глибоким смутком. З уваги, що доси записано їх дуже мало, булоб пожаданим, аби звернено на них більшу увагу і видано окремою збіркою. У IV кн. подав д. Малинка ще додатково два нові голосіня з Черниг. губ. — У третій частині подав той сам автор 5 новогрецьких голосінь та кілька повірок, так в оригіналі, як і в перекладі.

Між замітками найцікавіша „Женитьба комина“, подана відомим російським етнографам П. Шейном. У ній подає д. Шейн два обряди, „женитьбу комина“ в Пиньску і його окруаї, та „женитьбу свічки“ в київ. окруаї. Обряд відбуваєть ся першого вересня. Вечери стають тоді довші, а господарі (і ремісники) бажаючи заохотити челядь до роботи при світлі ранками і вечерами, уряджують забаву на якій їдять, пють, співають. При „женитьбі комина“ виголошує кожний, що пе першу чарку, поздоровлене до комина і виливає на нього кілька крапель напитку. По забаві ідуть усі спати, а другого дня зачинають уже рано робити при світлі. До комина співають навіть окрему пісню. „Женитьба свічки“ відбуваєть ся так само, лише що тоді світить ся свічка, а не скіпка, як при першій. В отьому цікавому обряді пробивають ся очевидно останки старинного культу огню, про що й згадує д. Шейн, полемізуючи з проф. Сумцовим, який у своїх „Культурныхъ переживаніяхъ“ висловив погляд, що се останок культу дерева. Справа вияснить ся ліпше, коли призбираєть ся більше матеріялу; особливо в Карпатах треба-б за тим обрядом пошукати.

Духовные стихи. В отсій замісті уміщено 12 духовних пісень, записаних д. А. Грузинським в Мінській губ., пісню з Тульської, одну з Московської і дві з Вологодської губ. Між першими піснями подибу-

ємо дуже близькі варіянти до пісень у збірнику оголошенім проф. Грушевським у „Записках“ (т. XVI—XVII), лірницьких пісень записаних мною в Бучацькому пов. (Етн. Збірник, II), та пісень у рукописних збірниках в Угорської Русі, яких призбирало ся в мене кілька. Пісні мінські українські, з сильною закраскою церковної мови.

Къ легендамъ и повѣрьямъ о табакѣ. Тут приведені легенди про те, звідки взяв ся тютюн, чому його курять і як солдат дістав тютюну і горівки на другому світі. Між ними є дві українські, записані д. Васілевим і друковані вже в Київ. Стар. 1893, III кн. ст. 547. Паралелі до сих легенд зібрані в „Етнограф. Матеріалахъ“ Б. Грінченка, т. II. ст. 15.

Етнографическія мелочи. Тут подав д. Малинка невеличкий виімок із народнього календаря, а саме повірки про мясиці і великий піст.

Иванъ Купала въ Черниговской губ. Той сам д. Малинка подав отут останки обряду Купала разом із піснями. Усіх пісень 10 (у IV кн. подана ще в додатку одна пісня), вони записані у трьох селах. Уже з того видно докладно, що обряд Купала вимирає, та що небавки його не стане.

В. Г.

Живая Старина, 1898 (Годъ восьмой), Сиб.

Сьогорічна „Живая Старина“, видавана далі під редакцією проф. Ламанского, принесла лише одну статю і дві замітки, що доторкають української етнографії. Статя, з під пера д. Дм. Абрамовича, має назву „Село Коснище, Владимиръ-Волинскаго уѣзда, Волынской губ.“ У ній подає автор фонологічні прикмети місцевого говору, вірці деклінації та конюгації, кільканайцять чужих слів уживаних тамошніми селянами (взятих із німецької мови), 110 пословиць, 6 пісень і опис весіля. Тексти не визначають ся нічим замітним. Похибок у них, особливо звукових, дуже багато. — Замітка одна подана д. Ю. Яворським; вона має назву: „Галицко-русскій авгурій XVII-го вѣка“. Се виімок із львівського рукопису Теодора Шухлянського, переховуваного в бібліотеці Осолінських, доси ще не друкований. В оригіналі зветь ся він: Вещи ѿ недѣгѣющих. — Друга замітка д. В. Вразія п. н. „Три заговора и народныя воззрѣнія на змѣй въ Могиловской и Херсонской губер.“ В ній подані три доволі інтересні замовляння на рани, що повстали від укушеня гадюки. Тексти попереджені коротенькими поясненнями.

З інших статей загального змісту належить зазначити отсі: Сольвычегодскій крестьянинъ, его обстановка, жизнь и дѣятельность, Н. Іваніцко; Усть-Ницынская слобода, Тюменскаго уѣзда, Тобольской губ. —

Ф. Зобківа; *Матеріали по народній медицині і акушерству въ Череповецкомъ уѣздѣ Новгородской губ.* — М. К. Герасимова — і *Нѣкоторыя лікарственныя растенія, употребляемыя простыя народомъ Курской губ.* — Г. І. Вержбіцкаго.

В. Г.

Отчетъ Императорской публичной бібліотеки за 1894 годъ, СПб., 1897.

Між новими набутками Бібліотеки 1894 р. знаходимо деякі документи, що дотикають ся й нашої історії.

1) Листи в справі укріплення Андріївської гори в Києві, бруліони з поправками Муравьова з року 1868.

2) Лист до князя Горчакова з проханєм нагороди для членів Комітету до відновлення церкви св. Андрея в Києві і укріплення Андріївської гори. Бруліон з поправками Муравьова з року 1869.

3) Лист до графині А. Д. Блудової про потребу зайняти ся реставрацією і охороною Київо-Софійського Собора і проханє, аби поручити се діло архитектови Мазевському, що відновляв дворець у Києві. Бруліон з поправками Муравьова.

4) Софіївка. Опис Софіївки, маєстности графа Потоцького з року 1823.

5) Меморіал про Межигорє. А. Н. Муравьов вказує на потребу відступити Межигорє на легких умовах Печерській Лаврі або Володимирському брацтву для заведеня там добродійної інституції і школи.

6) Записка про зміну характера Київа за останні літа. Лист з поправками Муравьова, правдоподібно з 1870 років.

7) Акти комітету направи церкви св. Андрія і укріплення Андріївської гори.

8) В збірнику, писанім письмом XVIII віку між иньшими рукопись св. Дмитрія Ростовського: „На погребеніє Христова плач“.

9) Пролог за другий піврік, письма другої половини XV віку. В пролові уміщені життя сих руських і славянських святих: 1) під 2 мая перенесенє мощий св. Бориса і Гліба; 2) під 3 мая успеніє предподобного отця нашого Феодосія, ігумена Печерського монастиря; 3) під 11 липня успеніє блаженної Ольги предтечи руської; 4) під 15 липня память князя Володимира, що охрестив Русь; 5) під 24 липня память святих мучеників Христових Бориса і Гліба. В рукописи є чотири записи XVII—XVIII, нічим особливим не інтересні.

10) В збірнику письма з другої половини XVI або початку XVII віку між иньшими повість про білий клубок і замітка про способи від всяких недуг; тут сказано, що Іоан, новгородський архієпископ та великий князь київський Ростислав Мстиславич ходили з каліками в Єрусалим до гробу Господнього.

11) Збірник полууставом і скорописию українського письма з другої половини XVII віку. В нїм числа (пасхалії) моралістичні афоризми, лучають ся і пословиці. Далі: Марія (акростих). Предмова всім від віка помершим православним християнам. Дві пізнійші короткі замітки з 1711 року про перехід війська з гетьманом Скоропадським і великоросійським генералом Бутурлиним під Каменний Затон та про зруйнованє тими військами городів, що піддали ся Турчину; друга замітка говорить про трясенє землі. Літописець: перша подія його стоїть під роком 1340, що в тім році Ляхи відпали від Греків і спустошили гору Атоньську, друга подія з року 1452: Татари зайняли Київ на Воведеніє пр. Богородиці; дальші замітки XVI і XVII віку (остання подія 1639 року: гетьман польський Конецьпольський облягав Кодак). Шість пізнійших літописних записок, з них три з року 1690, дві з 1710, а одна з 1734, в першій мова про саранчу 1690. Замітки мішаного змісту. Літописець: в двох замітках сказано, що Ляхи тому утратили землі, бо а церков фундували костели і хотіли викоринити віру благочестивих: стратили землю Волоську, Інфлянти, а тепер воюють від 20 літ з козаками і нема кінця. Літописець (чужою рукою додано — як почала ся війна козацька): перша подія належить до року 1647, коли то умер київський митрополит Петро Могила, похоронений в Печерській церкві, остання подія до року 1672, коли Турки заняли Каменець Подільський при помочи Дорошенка. Copio (sic) z lista cesara Turecke(g)o, pisanego do krolo w (?) tote slowa 1672 annum (sic). Замітка пізнійшого часу, про голенє борід. Записка про чудесне уздоровленє 1680 року Божою Матерію Федори „бѣлокглової“, що сім літ на ногах не ходила. Про переслідуванє православної віри Ляхами: статя ся поділена на 55 невеликих розділів, в першім говорить ся, що Ляхи наклоняють православних до віри римської, називають віру Наливайкову проклятою, а свою святаю. Нікого теж не переслідують Ляхи як Русинів, бо їх мучать за то, що сповідають ся в православної церкві, не дозволяють православним духовним іти через ринок з Святими тайнами до Русина, церкви заміняють на корчми. Хто хоче більше довідати ся, най читає ляцькі писаня против православної віри та книги православних письменників. Літописець уважає Хмельницького местником за православну віру та каже, що Ляхи замучили Атаназія, ігумена берестейського за то, що він пророкував загубу тим, що ширять уїю, а переслідують православну віру. Напоминає, аби православні обезпечали на комісіях наперед віру, а потім старали ся про справи світські, аби не дали ся підкупити як послі Виговського. А що Ляхи віроломні і не додержують умови так як і тепер противно договору допускають ся насильства в Полоцьку і Витебську, то нехай дадуть закладників козакам. Дальше домагає ся сум, книг та кожної

річи митрополичої катедри в Києві. В останнім розділі — бити чолом тільки на комісіях і докучати царю, аби захистив православну церкву: виноваром дописано: *Finis violationis ecclesiae orthodoxae*. З того можна здогадувати ся, що стаття написана не раніше як 1667 року. Память як треба обезпечити на договорах і комісіях православну віру, церкви, монастирі і руський нарід в державі королівській, а на Україні козаків, вільних від Ляхів, що не хотять держати ся унії з римською вірою: написана 1671 року як то видно зі змісту: в наведеном уривку каже автор тим, що мають боронити православну віру, читати сьвяте письмо, синодальні установи та Литовський статут, також Сінопсис, що його вислано до Артемона Сергієвича себто Матвеева, бо він так як лікар мусить пізнати рани, коли їх маєвилічити. В другім уривку жалує ся автор, що православне духовенство робить панщину як кріпаки, а латинське і унійське вільне. Дальше перестерігає, що дискутувати про віру можна тільки в руських містах, бо в Варшаві або де инде Ляхи би полюбивали наших. Дивує ся, що дехто думає, мов то цар і козаки не можуть боронити своєї віри в польським королівстві; цар — по його думці — правдивий потомок князів, тому треба йому піддати Україну а не звивати Татар, що лиш нищать Україну. Реєстр Івану Дворецькому за виварене для него пиво і квас. Виписки з Івагіїна про руські землі і початок Руської держави. Ворожба двох старців про деякі події, що мали стати ся від 1680 по 1689 рік (в тім році по їх ворожбі наступить „Суд Божий“). Уздоровлене пресьв. Богородицею Рудненською Радковською; хто хоче бути уздоровленим нехай удає ся до згаданої ікони Матери Божої. В кінці тої статі сказано, що дізнав уздоровлення Яким Романович, дякоп сьвятоїванський в році 1690 в Карпило(вци). Замітки про смерть двох осіб з роду Дворецьких, Івана Василевича Дворецького, судії київського полку († 29 цвітня 1694) і його сина Петра Дворецького, що умер 14 січня того-ж року 1694) в молодих літах, а похоронено його в Києво-Печерській Лаврі. Пересторога гнобленої України Двірової, що її належить взяти на увагу, доки до остатку не загине; на початку сказано, що Україна нерозумно кидає ся від одного монарха до другого і лиш собі шкодить; турок не поможе, бо він прийде на Україну і не буде питати ся ні Дорошенка ні иньшого козака, а загорне міста до останку; Хоч зла і тяжка Москва Україні, але Поляки ще тяжші, каже автор і звиває, аби як найскорше просити у царя опіку, бо стане ся небавком так на цілій Руси, як сьвіжо стало ся сього року (1669) в Полоцьку, Витебську, Могилеві, Белві, Замостю та в иньших містах, де всі православні церкви обервено на унію, а православних людей вигнано. Житє св. Володимира, що охрестив Малу і Велику Русь, вже тому літ

657, до року 1669 числячи: Володимир хрестив Клів в 649, року від сотвореня сьвіта, а від Рождества Христового 92 року (sic). Дві орації. Слова Варлаама (і) Іоасафа вибрані — прикладами радше ніж упоминанєм буваємо потягані до чесноти Відривок із повісти про Апольопа тирського (загадки). Орація до п. гетьмана: на початку поздоровлене з празником Воскресеня Христового, кінчить повідомленєм гетьмана, як мають християни кінчати війну з поганами, як то описано в житєписи ігумена Берестейського. Житє Атанасія Филиповича іг. Берестейського. „Дярюш“ про останні літа житя Атанасія Филиповича. Знову запис про чуда пресьв. Богородиці над Теодорою білоголовою в році 1680. Дярюш або список діл правдивих в справі помноження і обьясненя віри православної, рукопись подібна до тексту надрукованого в IV томі „Русської Іст. Бібліотеки над. Археограф. Кошіською“. Книга має запись, що вона уложена родиною Дворецьких і належить до Василя значкового товариша.

12) В збірнику полуустанов і скорописию кінця XVII і початку XVIII віку м. н. два казаня Іоанкія Галатовського, напечатані в київі: „Казаня приданні до книги Ключ разуміня“ відпис на лист Іпатія Потія до князя Константина Острозького з року 1598 клирика острозького; мабуть з тою самою статією в році 1598 надрукована і друга: „История о листрикійскомъ, то есть о разбойническомъ ферарскомъ, albo флоренскомъ сидонѣ (sic; читай: синодѣ), в коротці правдивы списаная“.

13) В збірнику з кінця XVIII і початку XIX Разсужденія на текстъ „Принеси ми, да ямъ, да благословить тя душа моя“, що містять в собі гадки про церковні маєтности. Далі містить ся відривок з Келейної літописи св. Дмитрія Ростовського, не поміщений в друкованих видапах літописи; в тім самім збірнику є ще кілька статей з Келейної літописи Дмитрія Ростовського. Дальше мова Самуїла, митрополита київського при переході з Ростова в Київ. Кілька виписок із Сінопсиса. Коротка звістка про явленє ікони в с. Кореницькім Чернигівської губернії.

14) Лист єпископа смоленського Іосифа (Солтана) Супрасльському Благовіщенському монастиреви 7014 (1506) року на надані тому монастиреви маєтности в Вільськім повіті, в Суражській волости. На грамоті підпис єпископа Іосифа. Привієста печатка, що була при листі, затратила ся. З копії (в ній язык трохи змінений), напечатаний сей документ в IX томі Археограф. Сборника.

15) Чотири власноручні листи М. Гоголя до його дяді по матері Петра Петровича Косєровського з того часу, коли Гоголь укінчив курси в Ніжинськім ліцею.

16) 43 листи матери М. Гоголя, Марії Іванівни Гоголь-Яновської до свояків; мають значінє для біографії М. Гоголя.

17) Пролог, з першої половини XVI віка (4 вересня убиство кн. Гліба в Смоленську, а під 26 листопада празник посвячення церкви св. Георгія перед ворітьми св. Софії).

18) В пролові, полуустанові кінця XVI віку записано під 5 вересня убиство Гліба, а під 26 листопада свячене церкви Георгія, 30 листопада пам'ять св. апостола Андрія, що приходив на Русь, благословив місце і поставив хрест, де нині стоїть город Київ; під 14 лютого пам'ять св. Кирила філософа, учителя словянського.

19) В пролові, полуустанові другої половини XVI віку записано під 2 мая перенесене мощей св. мучеників Бориса і Гліба. Під 3 мая успеніє Феодосія, і слово про житє св. о. Феодосія. Під 7 мая слово про Антонія, начальника Печерського монастиря. Під 20 мая перенесене мучеників Бориса і Гліба. Під 30 мая перенесене мощей Феодосія. Під 11 липня св. Ольги. Під 12 липня мучеників Варягів убитих в Києві. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня страсти мучеників Бориса і Гліба.

20) Синодик кінця XVIII віку, в нім: Путь хотящому спасти ся удобний і не трудний, що написав Варлаам Голєнковський, намістник Печерської Лаври, умер в році 1740.

21) В збірнику, полуустанові XV і XVI віку записано під 20 вересня мучеників князя Михайла і його боярина Теодора. Під 21 грудня митрополита Петра. Під 2 мая мучеників Бориса і Гліба. Під 3 мая Теодосія. Під 15 липня св. Володимира. Під 24 липня Бориса і Гліба.

22) В збірнику житий і мов, скорописию кінця XVI, початку XVII і середини XVII віку записка про князя Федора Смоленського і два відривки з оповідання під 24 липня про убиство Бориса і Гліба.

23) Алфавитъ или Азбуковникъ, XVII віку. Тут 1) оповіданє про то, з якого покоління походять Русини 2) Оповіданє про то, як св. Кирило аложив азбуку словянську. 3) Про св. Кирила та про то, що нарид руський прняв віру самим Богом явлену.

С. Гн.

Видавництва й книжки, обговорені в сім томі:

Часописи за р. 1899: Київская Старина

Університетскія Ізвѣстія (київські)

Записки императорскаго харьковскаго университета

Труды кievской духовной академіи

Київскія Епархіальныя Вѣдомости

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости
Подольскія Епархіальныя Вѣдомости
Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости
Черниговскія Епархіальныя Ізвѣстія
Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости
Курскія Епархіальныя Вѣдомости
Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости
Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ
Земскій Сборникъ Черниговской губерніи
Сборникъ Херсонскаго земства, 1898 і 1899.

Ю. Кулаковскій — Карта Европейской Сарматіи по Птолемию, 1899.

М. Ростовцевъ — Римскіе гарнизоны на Таврическом полуостровѣ, 1900.

Д. Иловайскій — Историческія сочиненія, II 1859—1897, 1897.

Н. Коробка — Весенняя игра — пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ, 1899.

И. Срезневскій — Обзорѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги, 1897.

А. Мевієръ — Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно, часть I, 1899.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей, изданныхъ археографическою комиссією, отдѣлъ I — указатель лицъ, т. II, 1898.

Е. Церетели — Елена Іоанновна, великая княгиня литовская, русская, королева польская, 1898.

А. Lewicki — Unia Florencka w Polsce, ч. I, 1899.

Др. И. Шараневичъ — Церковная унія на Руси и вліяніє ей на зміну общественного положенія мірскаго рускаго духовенства, 1897.

Dr. I. Szaraniewicz — Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska świeckiego duchowieństwa ruskiego, 1899.

Акты издаваемые виленскою комиссією для разбора древнихъ актовъ, т. XXIV, 1897.

В. Ласкоронскій — Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящієся къ Южной Россіи, 1898.

А. А. Дмитріевскій — Арсвій, архієпископъ елассонскій (суздальскій тожъ) и его вновь открытыя историческіє мемуары, 1899.

Д. Сцѣпуро — Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ, 1899.

Maryan Dubiecki — Kudak, twierdza kresowa i jej okolice, 1900.

Путешествіе Антіохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алеппскимъ, кн. III і IV, 1898.

А. Петрушевичъ — Дополненія ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1782 годъ, изданной въ Львовѣ 1887 года, т. I і II, 1896—7.

Dr. K. Kaindl — Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung.

П. Житецкій — Энеида И. П. Котляревскаго и древнійшій списокъ ея, 1900.

В. Перетць — Малорусскія вирши и пѣсни въ записяхъ XVI—XVIII в., 1899.

F. Hoesick — Szkice i opowiadania historyczno-literackie, 1900. Этнографическое Обзорѣніе, 1898.

Живая Старина, 1898.

Отчетъ Императорской публичной бібліотеки за 1894 годъ, 1897.

ПОКАЗЧИК

ДО ТТ. XXXIII—XXXVIII Записокъ Наукового Товариства імени Шевченка¹⁾.

I. Розвідки, замітки й матеріали.

Барвінський Олекс. Носові звуки в славянських мовах (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 3—5 (м. 1).

Верхратський Іван. Про говор долівський. XXXV—XXXVI, с. 1—128 (м. 1).

Гнатюк Володимир. Петиція до митрополіта й полеміка з ва неї. XXXIV, misc. с. 1—5.

Гнатюк Володимир. Русини пряхівської єпархії і їх говори. XXXV—XXXVI, с. 1—70 (м. 2).

Гнатюк Володимир. Як австрійський уряд був заінтересував ся Бойками. XXXIII, misc. с. 2—4.

Грушевський М. Бронзові мечі в Турецького повіту (Галичина) (з рисунком). XXXIII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Ковтки „київського типа“ у сучасних Кавказців. XXXVII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Лашкаръов Петро (Некролог). XXXIII, misc. с. 4—5.

Грушевський М. Митрофан Дикарив (Некрологічна звістка). XXXIII, misc. с. 5—6.

Грушевський М. Печатки з околиць Галича. XXXIII, с. 1—4 (м. 1).

Грушевський М. Е. Рудіковський—В. Луцкевич (Некрологічна записка). XXXVIII, misc. с. 3—4.

Грушевський М. Сторінка з історії сільського духовенства (по самбірським актам XVI в.). XXXIV, с. 1—82 (м. 1).

Княжевич Микола. Археологічний в'їзд у Київі. XXXVII, с. 1—11 (м. 3).

Кий Іван. З віденської революції 1848 р. XXXVIII, misc. с. 1—2.

Кокорудз Іля. Причинок до пізнання розвитку народньої мови

¹⁾ Скороченя: м. = місце (в книжці), misc. = Miscellanea, Бібл. = Бібліограф. Н. хр. = Наукова хроніка.

в письменстві у галицьких Русинів (в скор.). XXXV—XXXVI, с. 7—8 (м. 3).

Колесса Олександр Др. Причинки до історії угро-руської мови і літератури (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 6 (м. 2).

Кониський Олександр. Варянти на декотрі Шевченкові твори. XXXIII, с. 1—16 (м. 3).

Кордуба МIRON. Огляд західно-європейської літератури по всесвітній історії, історії літератури і штуки за р. 1898, IV, XXXIII, Н. X. с. 1—30; за р. 1899, I—III—XXXVII, Н. X. с. 1—28 і XXXVIII, Н. X. с. 26—38.

Коренець Денис. Зносини гетьмана Івана Виговського в Польщу в р. 1657—1658. XXXVIII, с. 1—20 (м. 2).

Кочовський Володимир Др. Історичний літературний підклад „Слова о полку Ігоревім“ (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 10—12 (м. 5).

Маркевич Ол. Про збірник пісень Бодяньського. XXXIV misc. с. 5—7.

Охримович Володимир Др. Про акцент в українсько-руській мові (в скор.). XXXV—XXXVI, с. 9 (м. 4).

Охримович Володимир Др. Про наголос в українсько-руській мові. XXXIII, с. 1—64 (м. 2).

Павлик Михайло. Якуб Гаватович (Гават) автор перших руських інтермедій в р. 1619. XXXV—XXXVI, с. 1—44 (м. 6).

Романчук Юліан. Деякі причинки до поправлішого видання поезій Тараса Шевченка. XXXIV, с. 1—32 (м. 2).

Студинський Кирило Др. Хто був автором 'Αντιρόησις-а? XXXV—XXXVI с. 1—20 (м. 6).

Томашівський Степан. Незвістий лист Мазени до міста Львова. XXXVII, misc. с. 7—8.

Томашівський Степан. Огляд часописей за р. 1899: часописи українсько-руські. XXXIV, Н. Xp. с. 1—8.

Франко Іван Др. Два автографи Францішка Смольки. XXXVII, misc. с. 8—16.

Франко Іван Др. Довжанське Четверовангеліє. XXXVII, misc. с. 1—7.

Франко Іван Др. До історії вірші на Україні. XXXIV, misc. с. 7—14.

Франко Іван Др. Карпаторуська література XVII—XVIII віків (в скороченю). XXXV—XXXVI, с. 13—14 (м. 6).

Франко Іван Др. Карпаторуське письменство XVII—XVIII віків. XXXVII, с. 1—91 (м. 2); XXXVIII с. 91—162 (м. 3).

Франко Іван Др. Новий причинок до студій над Іваном Вишеньським. XXXV—XXXVI, с. 1—4 (м. 4).

Франко Іван Др. Псевдо-Матвієве євангеліє про уродженне й дїтство Марії та його слїди в українсько-руській літературі. XXXV—XXXVI, с. 1—32 (м. 5).

Франко Іван Др. Слово о Лазаревї воскресїні, староруська поема на апокріфічні теми. XXXV—XXXVI, с. 1—57 (м. 3).

Щуровський О. Замітка про гетьмана Сагайдачного. XXXIII, misc. с. 1—2.

II. Рецензії (Наукова Хроніка і Бібліографія).

Abraham Wladyslaw. Sprawozdanie z poszukiwań w archiwach i bibliotekach rzymskich w latach 1896/7 i 1897/8. O materiałach do dziejów polskich w wiekach średnich. (W dodatku: Sprawozdanie z poszukiwań za listopad i początek grudnia 1898. (Відбитка з Archiwum komisji historycznej t. VII), Краків, 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Бібл. с. 22—24.

Acta Tomiciana, tomus decimus, A.D.XDXXVIII, Познань, 1899, с. 481 in fol. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 18—20.

Акты издаваемые виленскою комисією для разбора древнихъ актовъ. Том XXIV. Акты о боярахъ, Вильно, 1897, с. XLIV+547, 4°. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Акты литовской метрики, собранные проф. Варшавскаго университета *Ф. И. Леонтовичемъ.* Том первый, выпуск первый, 1413—1498 pp.; выпуск второй, 1499—1507 pp. Варшава, 1896/7, 4°. с. 169+200+LV. *Й. Ч.* XXXVII, с. 16—7.

Archiwum książąt Sanguszków w Sławucie, wydane przez Bronisława Gorczaka konserwatora tegoż archiwum том V (1513—1547) Львів, 1897, ст. XXXI+456 + CXVI. *Й. Ч.* XXXVII, Бібл. с. 17—8.

Ардашевъ Н. Н. Изъ истории XVII в. Походъ Черкасъ (Журналъ Министерства Народн. Просвѣщ. 1898, VI, ст. 225—263. *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 10—11.

Архангельскій А. Къ истории древне русскаго луцидаріуса (Ученые Записки императорскаго казанскаго университета, 1898, I,

X і XI; 1899, II, IV і V. VI). *Й. П.* XXXIV, Бібл. с. 13—15.

Археологическая лѣтопись Южной Россіи составлена подъ редакціей Н. Ф. Бѣляшевскаго т. I, 1899 г. К., 1899, ст. 2227. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 1—2.

Археологическія извѣстія и замѣтки за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Xp. 37—38.

Archiv für slavische Philologie за р. 1898. *Л. К.* XXXIII, Н. Xp. с. 50—54.

Ateneum за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Xp. с. 44—45.

Bauger Jan Aleksander. Powiat trembowelski. Szkic geograficzno-historyczny i etnograficzny. Львів, 1899, ст. VIII+319. *В. Гнатюк.* XXXIV, Бібл. с. 46—49.

Biblioteka warszawska за 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Xp. с. 45.

Богословскій Вѣстникъ за р. 1898. *С. Г.* XXXIII, Н. Xp. с. 34—35.

Будучність за р. 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Xp. с. 7—8.

Буковина за р. 1899. *С. Томашівський.* XXXIV, Н. Xp. с. 7.

Блокуровъ Сергѣй. Русскія лѣтописи, I—III. 1) Лѣтописецъ патр. Никифора. 2) Лѣтописецъ Переяславля Суздальскаго. 3) Хроника русская (Лѣтописецъ вкратцѣ) проф. И. Даниловича. По рукописи принадлежащей Н. П. Никифорову. Москва 1898, ст. LI+89+1 (відбитка з чтеній москов. Общества Истории и Древностей. *М. Грушевський.* XXXIII, Бібл. с. 5.

Варшавскія университетскія извѣстія за р. 1898, I—IX. *С. Т.* XXXIII, Н. Xp. с. 34.

Васильевъ А. Славяне в Греціи. Византійскій Временникъ, 1898, ст. 404—436, 626—670. *Ф. М.* XXXVII, Бібл. с. 2—7.

Вержбовскій Теодоръ. Матеріалы къ исторіи московскаго государства въ XVI и XVII ст. Випуск I: Посольство Іоанна Кобенцеля въ Москву въ 1575—1576 гг. Варшава, 1896, ст. 68. Випуск II: Война съ Польщею въ 1609—1611 годахъ, 1898, ст. 89. *С. Томашевскій.* XXXIV, Бібл. с. 19—21.

Византійскій временникъ за р. 1898. *М. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 39.

Вильчинскій Ольгердъ. Очеркъ древнѣйшей культуры русскіхъ областей. Спб., 1897, ст. 46. *О. Г-ий.* XXXIV, Бібл. с. 3—3.

Владиміровъ П. В. Пятдесятилітніе Мысли объ исторіи русскаго языка. К., 1899, ст. 45. *Т. XXXVII,* Бібл. с. 43.

Волкъ - Карачевскій В. В. Борьба Польща съ козачествомъ во второй половинѣ XVII и началѣ XVIII вѣка (Университетскія Извѣстія 1898—11, 1898—1, 2, 3, 4, ст. 361—XIII). *С. Томашевскій.* XXXVII, Бібл. с. 24—34.

Волынскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 13—14.

Воронежскія Епархіальная Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Х. с. 36—37.

Вѣстникъ Европы за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Halban Alfred Dr. Zur Geschichte des deutschen Rechtes in den Gebieten von Tschernigow und Poltawa. Archivalischer Reisebericht. Zeitschrift für Savigny-Stiftung für Rechts-Geschichte. XIX, (XXXII) т., 1898, ст. 1—

15. *Ю. К.* XXXIV, Бібл. с. 27—28.

Герцбергъ Г. Ф. Исторія Византіи. Переводъ, примѣчанія и приложения П. В. Безобразова. Мва., 1897, ст. IX+2+674. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 2.

Hoelik Ferdynand Szkice i opowiadania historyczno-literackie 1900. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 46.

Голубевъ С. Т. Къ исторіи Кіевской Трехсвятительской церкви за вторую половину XVII столѣтія. Труды кiev. дух. акад. 1899, I, ст. 105—142. *С. Г.* XXX, Бібл. с. 37.

Голубевъ С. Матеріалы для исторіи западно-русской церкви (XVIII стол.). (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца. кн. IX, ст. XVII+192 і кн. X, ст. 193—301) Кіев, 1896. *П. Р.* XXXIV, Бібл. с. 25—27.

Голубевъ С. Неизвѣстное полемическое сочиненіе противъ папскихъ притязаній въ Юго-западной Россіи (1633 г.), К., 1899, ст. 42 (відбитка з Трудів кiev. дух. акад.). *В.* XXXVII, Бібл. с. 23—24.

Hommel Fritz. Hethiter und Skythen und das erste Auftreten der Iranier in der Geschichte (Věstnik královské české Společnosti Nauk, Trída filosoficko-historicko-jazykozpytna, Ročník 1898 г. VI, ст. 1—28. *Б. В.* XXXIV, Бібл. 1—3.

Горленко В. П. Украинскія были. Описанія и замѣтки. К., 1899, ст. 108. *С. Є.* XXXVII, Бібл. с. 38—39.

Гринченко Б. Д. Етнографическіе Матеріалы, собранные въ Черниговской и сосѣднихъ съ ней губерніяхъ. Томъ III. Пѣсни. Приложение къ N. XI—XII, „земскаго Сборника“ 1898 года. Чернигів 1899, ст. XXII+767 великої 8°.

В. Гнатюк. XXXIII, Бібл. с. 28—31.

Gawronski-Rawita Fr. Filip Orlik, jako hetman kozacki (Biblioteka Warszawska 1899, IX, ст. 389—419). *О. Целевич.* XXXVII, Бібл. с. 34—36.

Galli-Anonymi Chronicon recensuerunt L. Finkel et S. Kętrzyński. Львів, 1899, ст. 123+XX (Fontes rerum polonicarum in usum scholarum t. I). *С. Томашевскій.* XXXVII, Бібл. с. 13—14.

Д. В. Кіевскій митрополитъ Рафаилъ Заборовскій и его мѣры къ исправленію духовенства (Кіевская Старина, 1899, III, ст. 397—423). *М. Г-а.* XXXVII, Бібл. 36—37.

Діло, за 1899 р. *С. Томашевскій.* XXXIV, Н. Хр. с. 5—7.

Дмитріевскій А. А. Арсеній, архієпископъ елассопскій (суздальскій тожъ) и его вновь открытыя историческіе мемуары (Труды кiev. дух. акад. 1898—1899). *С. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 15—16.

Dąbkowski Przemyslaw. Zemsta, okup i pokora na Rusi halickiej w wieku XV i pierwszej połowie wieku XVI. Львів, 1898, ст. 55 (Відбитка з часописи „Przełgląg prawa i administracyi“). *С. Т.* XXXIV, Бібл. с. 18—19.

Древности. Труды археологической комисіи императорскаго московскаго археологическаго общества, т. I, вип. 3. Москва, 1899, ст. 381—392+190+IV. *М. Грушевскій.* XXXIII, Бібл. с. 41—42.

Dubiecki Marjan. Kudak, twierdza kresowa i jej okolice. Wydanie nowe, przejrzone i powiększone. Варшава, 1900, ст. 154. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 17—18

Еварницкій Д. И. По слѣдамъ Запорожцевъ, Спб. 1898, ст. 324. *Л. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 31—37.

Энциклопедическій словарь, издатели Ф. А. Брокгаузъ и И. А. Ефронъ, томи XXV, полутоми 46 и 50, XXVI пол. 51 и 52. Прага, Работвій домъ, Рабочая книжка, Рова ди тиволи. Спб. 1898—1899, ст. 958 і 960. *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 44.

Ейнгорнъ Виталій. Дипломатическія сношенія московскаго правительства съ правобережною Малороссіей въ 1673 году (Журналъ Мин. Нар. Просвѣщ. 1898, V, ст. 118—151). *О. Целевич.* XXXIII, Бібл. с. 12—13.

Ейнгорнъ В. О. Отставка А. Л. Ордина Нащокина и его отношеніе къ малороссійскому вопросу (Журналъ Министерства Народ. Просвѣщ. 1897, XI, с. 92—176). *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 11—12.

Этнографическое Обзорніе за 1898 р. *В. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 46—49.

Живая Старина за 1898 р. *В. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 49—50.

Житецкій П. Енеида И. П. Котляревскаго и древнѣйшій списокъ ея (Кіевская Старина 1899, X—XII, 1900, I—III). *І. Франко.* XXXVIII, Бібл. с. 24—41.

Журналъ Министерства Народнаго Просвѣщенія за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 32—33.

Записки император. харьковскаго университета за 1899 р. *С. Т.* XXXVIII, Н. Хр. с. 11.

Земскій Сборникъ черниговской губерніи за 1899 р. *І. III.* Н. Хр. с. 18—22.

Zibrť Čeněk Dr. Literatura kulturně historická a etnografická 1897—1898, I, (відбитка з час.

Česki Lid VII), Praha, 1898. *B. Г.* XXXIII, Бібл. с. 34—35.

Zimorowicz Josephi Bartholomaei opera, quibus res gestae urbis Leopoldis illustrantur, ex mandato senatus eiusdem civitatis edidit Dr. Cornelius Heck. (Józefa Bartłomieja Zimorowicza. Pisma do dziejów Lwowa odnoszące się z polecenia reprezentacyi miasta wydał Dr. Korneli Heck) Львів, 1899, ст. XLIV+423. *С. Томашиівський.* XXXVII, Бібл. с. 21—22.

Извѣстія общества любителей изученія Кубанской области. Выпускъ I, подъ редакціей В. Сысоева и А. Дьячкова-Тарасова, Катеринодар 1899, ст. IX+166. *С. Ё.* XXXIV, Бібл. с. 54.

Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Императорской Академіи Наукъ, за р. 1898. *Г. К.* XXXIII, Н. Хр. с. 40—43.

Иловайскій Д. И. Сочиненія историческія. Часть вторая. 1859—1897. Москва, 1897, IV+387. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 4—5.

Историческій Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г-ий.* XXXIII, Н. Хр. с. 38—39.

Истринъ В. Хронографы въ русской литературѣ (Византійскій временникъ, 1898, I, ст. 131—152). *Михайло Грушевскій.* XXXIV, Бібл. с. 11.

Kaindl Dr. Das Unterthanswesen in der Bukowina. Ein Beitrag zur Geschichte des Bauernstandes und seiner Befreiung. (Archiv für österreichische Geschichte, т. LXXXIV, ст. 853—700). *М. К-а.* XXXVIII, Бібл. с. 22—24.

Kwartalnik historyczny, за р. 1898. *Ю. Л.* XXXIII, Н. Хр. с. 46—47.

Kętrzyński W. Najdawniejsze żywoty św. Wojciecha i ich

autorowie. *С. Ган.* XXX, Бібл. с. 56—57.

Kętrzyński Stanisław. Gall-Anonim i jego kronika. Kraków, 1899, 89. ст. 8°. (Відбитка з Rozprawy Akademii Umiejętności, Серия II, Т. XII). *С. Томашиівський.* XXXVII, Бібл. с. 12—13.

Кіевская Старина за 1899 р. *О. Д. і В. Г.* XXXVIII, Н. Хр. с. 1—11.

Кіевскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 12—13.

Киприановичъ Г. Я. Историческій очеркъ православія, католичества и уни въ Бѣлоруссіи и Литвѣ съ древнѣйшаго до настоящаго времени. Вильна, перше вид. 1896, ст. XVI+235, друге вид. 1899 р. *К.* XXXIII, Бібл. с. 8—10.

Кишиневскія Епархіальныя Вѣдомости. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 15.

Книга для чтенія по исторіи среднихъ вѣковъ, составленная кружкомъ преподавателей подъ редакціей проф. П. Г. Виноградова. Мва, т. I, 1896, ст. VII+446, т. II, 1897, ст. IV+967, III, 1899, ст. 587. *М. Г.* XXXVII, Бібл. с. 7.

Коваленко Гр. Евгеній Гребинка. Біографическій очеркъ (виданне редакціи „Земского Сборника Черниговской губ.“). Чернигів. 1899, ст. 1—29. *С. Гн.* XXXIII, Бібл. с. 27—28.

Коробка Н. Весенняя игра-пѣсня „Воротаръ“ и пѣсни о князѣ Романѣ (Извѣстія отд. русскаго языка академіи наукъ, 1899, II, ст. 588—9). *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 5.

Krotoski Kazimierz Dr. Gall, scholastyk poznański i jego kronika (Kwartalnik historyczny,

1899, IV, ст. 675—682. *С. Томашиівський.* XXXVII, Бібл. с. 14.

Кулаковскій Юліянъ. Карта Европейской Сарматіи по Штоллею. К., 1899, ст. 31+1, мапа, 4°. *Б. В.* XXXVIII, Бібл. с. 1—4.

Кулябка С. Н. Шевченко и Бѣлинскій (Научное обозрѣніе, 1898, кн. VIII). *О. Г-ий.* XXXIII, Бібл. с. 24—25.

Кудринскій Ѳ. Философъ безъ системы. Опытъ характеристики Григорія Савича Сковороды. (Кіевская Старина, 1898, кн. 1—3, ст. 38—63, 265—82, 436—57). *С. Гн.* XXXVII, Бібл. с. 39—40.

Курскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 16—117.

Лазаревскій А. М. Историческіе очерки полтавской Лубенщины XVII—XVIII вв. (Чтенія въ истор. общ. Нестора лѣтописца кв. XI, ст. 34—203). *П. Р.* XXXIII, Бібл. с. 13—14.

Латышевъ В. Объ островѣ св. Еверія (Замѣтки по древней географіи сѣвернаго побережья Чернаго моря, V). (Журналъ Министерства Нар. Просв. 1899, V, 73—87). *О. Г-ий.* XXXIV, Бібл. с. 4—5.

Лашкаревъ П. Церковно-археологическіе очерки, изслѣдованія и рефераты. Кіевъ, 1898, ст. I+I+240+I. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6.

Lewicki A. Przymierze Zygmunta w. ks. litewskiego z królem rzymskim Albrechtem II (Rozprawy akademii umiejętności, wydział historyczno-filozoficzny, т. XXXVII, 1899, ст. 292—410). *Н. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 16—18.

Lewicki Anatol. Unia Florencka w Polsce, Część I (Rozprawy Akademii Umiejętności т.

XXXVIII, 1899, ст. 67). *Ф. М.* XXXVIII, Бібл. с. 8—12.

Литературно-Науковий Вѣстникъ за р. 1899. *С. Томашиівський.* XXXIV, Н. Хр. с. 1—5.

Литовскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35.

Любецкій Архивъ графа Милорадовича, выпускъ первый. К., 1898, ст. VI+VI+256. *Ю. К.* XXXIII, Бібл. с. 14—18.

Lud, за р. 1898. *В. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 47—50.

Ласкоронскій Василій. Иностранныя карты и атласы XVI и XVII вв., относящіеся къ Южной Руси. Кіевъ, 1898, 1—22, in fol. +4 карта (відбитка з XI т. Чтеній кiev. истор. тов.). *В. Д.* XXXVIII, Бібл. с. 14—15.

Лященко А. О Моленіи Дашила заточника (изъ Jahresbericht der Reformierten Kirchenschule für 1895—6) Спб. 1896, ст. 46. *М. Грушевскій.* XXXIV, Бібл. с. 10—11.

Мезієръ А. В. Русская словесность съ XI по XIX столѣтія включительно. Библиографическій указатель произведеній русской словесности въ связи съ исторіей литературы и критикой. Книги и журнальныя статьи. Часть I, Русская словесность съ XI по XIII в. Спб. 1899, ст. 161, вел. 8°. *М. Г.* XXXVIII, Бібл. с. 6.

Міръ Вожій за 1898 р. *О. Г.* XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Минскія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 35—36.

Могилевскія Епархіальныя Вѣдомости за р. 1898. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Niederle Lubor Dr. Starověké zprávy o zeměpisu východní Evropy se zřetelem na zeme slovanské. Descriptio Europae regio-

num, quae ad orientem spectant veterum scriptorum locis illustrata. Prispěvkem k poznání nejstarších dějin slovanských podává... Прага 1899, ст. 125+2 (Rozprawy České akademie, секция I, річя. VIII, ч. 1). *Михайло Грушевський*. XXXIII, Бібл. с. 1—2.

Новицкий А. П. История русского искусства. Москва, 1899, выпуск II, ст. 81—160, выпуск III, ст. 161—240. *М. Г.-а.* XXXIII, Бібл. с. 7—8.

Огляд західно-європейської літератури по культурній і політичній історії, історії літератури й штуки за 1898 р. IV. Нові часи. *Др. М. Кордуба*. XXXIII, Н. Хр. с. 1—30. За р. 1899: I Історіографія, помічні науки історії, загальні публікації, II. Старинні часи, XXXVII, Н. Хр. с. 1—28; III. Середньовічні часи, XXXVIII, Н. Хр. с. 26—38.

Огляд часописей за р. 1899 — часописи українсько-руські. *С. Томашівський*. XXXIV, Н. Хр. с. 1—8.

Огляд часописей видаваних поза Україною за р. 1898. XXXIII, Н. Хр. с. 33—54.

Отчетъ Императорской публичной библиотеки за 1894 годъ Спб. 1897. *С. Гн.* XXXVIII, Бібл. с. 50—54.

Павловъ А. Номоканонъ при Большомъ Трєбникѣ. Москва, 1891. *М. Гл.* XXXIV, Бібл. с. 8—10.

Памятники древне-русской церковно-учительной литературы. Выпускъ четвертый. Славяно-русский Прологъ. Часть вторая, Январь-Апрѣль, подъ редакціею проф. А. И. Пономарева. Спб. 1898, ст. 11. *Др. Г. Франко*. XXXVII, Бібл. с. 15—16.

Памятники изданные киевскою комиссіею для разбора дре-

внихъ актовъ. Изд. второе съ дополненіями. Кіевъ 1898, т. I і II, ст. VI+616, т. III, ст. XVII+600, XXXVII, Бібл. с. 20—21.

Памятники славяно-русской письменности, изданные археографическою комиссіею, т. I: Великія Миней Четіи, ноябрь дни 1—12. Спб., 1897, ст. IV+884, 4°. *М. Г.* XXXIV, Бібл. с. 12.

Пашутинъ А. Н. Историческій очеркъ г. Елисаветграда. Елисаветградъ, 1897. *Л. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 18—24.

Перетць В. Н. Изъ історіи пословицы. Спб. 1898, ст. 39. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 43.

Перетць В. Н. Малорусскія вѣрши и пѣсни въ занесяхъ XVI—XVIII в. (Извѣстія отдѣлення русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ, 1899. кн. 3, 4). *Др. Иван Франко*. XXXVIII, Бібл. с. 41—46.

Петровъ. Кіевъ его святини и памятники. (Приходская Библиотека. Редакція В. И. Шемакина) Спб. 1896, ст. 180 + плян, 16°. *М. Г.* XXXIII, Бібл. с. 6—7.

Петровскій С. В. Сказанія объ Апостольской проповѣди по сѣверо-восточному Черноморскому побережью. Очеркъ изъ історіи древне-христіянскої литературы. (Записки Одесскаго Общества Истории и Древностей, Т. XX і XXI). *С. Гл.* XXXIII, Бібл. с. 2—5.

Петрушевичъ А. С. Дополненіе ко сводной галицко-русской лѣтописи съ 1700 по 1772 годъ изданной въ Львовѣ 1887 года. (Литературный Сборникъ, изд. Галицко-русскою Матицею г. 1896, 1897), т. I (1700—1771) Льв. 1896, ст. III+423, т. II (1772—1800) Льв. 1897, ст. II+431. *С. Т.* XXXVIII, Бібл. с. 20—22.

Петрушевичъ А. С. Лингвистическо-историческія изслѣдованія о начаткахъ города Львова и окрестностей его съ возрѣніемъ на предисторическія времена переселенія славянскихъ и румынскихъ племенъ изъ придунайскихъ странъ въ предкарпатскія области. Львів, вип. I—1893, II—1896, III—1897, ст. 1—600, XXXVII, Бібл. с. 10—12.

Петрушевич А. О соборной богородичной церкви въ городѣ Галичѣ происходящей изъ первой половины XII столѣтія, вип. I, Львів, 1899, ст. 136. *М. Грушевський*. XXXVII, Бібл. с. 10—12.

Подольскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр. с. 14—15.

Polivka G. Dr. Nachträge zur Polyphemsage (відбитка з Archiv für Religionswissenschaft) Фрайбургъ ст. 305—336. *В. Г.* XXXIII, Бібл. 33—34.

Полоцкія Епархіальныя Вѣдомости за 1898 р. *Ю. С.* XXXIII, Н. Хр. с. 36.

Полтавскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С.* XXXVIII, Н. Хр.

Потебня А. А. Изъ записокъ по русской грамматикѣ. III. Объ измѣненіи значенія и замѣнахъ существительнаго 1899, Харків, ст. V+663. *Т.* XXXVII, Бібл. с. 40—42.

Prochaska A. Dr. W czasach husyckich (Rozprawy akademii umiejętności, Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVI, 1897, ст. 166—288, *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 15—16.

Przewodnik naukowy i literacki за р. 1898. *С. Т.* XXXIII, Н. Хр. с. 45—46.

Пташицкій С. Л. Князя Пузыны, историко-генеалогическіе

матеріялы. Сп. 1899. *Ф. Мт.* XXXVII, Бібл. с. 22—23.

Путешествіе Антиохійскаго патріарха Макарія въ Россію въ половинѣ XVII вѣка, описаное его сыномъ архидіакономъ Павломъ Алеппскимъ кн. III, ст. IV+208 і IV ст. X+195. Москва, 1898. *Й. Ч.* XXXVIII, Бібл. с. 18—20.

Рожковъ И. А. Очерки юридическаго быта по Русской Правдѣ (Журналъ Мин Нар. Просв. 1897, XI, ст. 11—60, XII, ст. 263—329). *М. Грушевський*. XXXIV, Бібл. с. 6—7.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVI (серія II, т. XI) Краків, 1898, *Й. Ч.* XXXIII, Бібл. с. 42—44.

Rozprawy akademii umiejętności. Wydział historyczno-filozoficzny т. XXXVII, Краків, 1899. *Й. Ч.* XXXIV, Бібл. с. 55—56.

Руслан, за 1899 р. *С. Томашівський*. XXXIV, Н. Хр. с. 7.

Русская исторія съ древнѣйшихъ временъ до смутнаго времени. Сборникъ статей изданный подъ редакціею В. Н. Сторожева, вип. I. (Библиотека для самообразования XIII). Москва, 1898, 16°, ст. XXI+2+657. *М. Грушевський*. XXXVII, Бібл. с. 8—10.

Русская Мысль, за 1898 р. *О. Г.-ий*. XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русская Старина, за 1898 р. *О. Г.-ий*. XXXIII, Н. Хр. с. 38.

Русскій Вѣстникъ, за 1898 р. *О. Г.-ий*. XXXIII, Н. Хр. с. 32.

Русскій филологическій вѣстникъ, за 1898 р. *М. Г.* XXX, Н. Хр. с. 43—44.

Русское Богатство, за 1898 р. *О. Г.-ий*. XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Русское Обзорѣніе, за 1898 р. *О. Г.-ий*. XXXIII, Н. Хр. с. 31.

Сборникъ Харьковскаго историко-филологическаго обще-

ства т. XI. Харків, 1899. *Т. Г. XXXIII*, Бібл. с. 38—41.

Сборникъ Херсонскаго земства 1898 і 1899 рр. *І. III. XXXVIII*, Н. Хр. с. 23—25.

Сергѣевичъ В. Лекції и изслѣдованія по древней исторіи русскаго права. Спб. 1899, ст. VI+480. *М. Г. XXXIII*, Бібл. с. 7.

Сергѣевичъ В. К. Русская Правда и ея списки (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, стор. 1—41). *М. Грушевскій. XXXIV*, Бібл. с. 6.

Собраніе сочиненій К. Д. Кавелина. Том I, Спб. 1897, ст. 32+1052+3. *М. Г. XXXIV*, Бібл. с. 5.

Sokalski Bronisław. Powiat Sokalski pod względem geograficznym, etnograficznym i ekonomicznym. Львів, 1899, ст. XVI+496. *В. Гнатюк. XXXIV*, Бібл. с. 49—54.

Срезневскій И. И. Обозрѣніе древнихъ русскихъ списковъ Кормчей книги. Спб. 1897, ст. VI+207+ фототипична таблиця. *О. П. XXXVIII*, Бібл. с. 5—6.

Столѣтній ювілей Подольской Духовной Семинаріи (1798—1898, Камінець, 1899). *Д. Я. XXXVII*, Бібл. с. 40.

Strzetelska - Grynbergowa Zofia. Staromiejskie. Ziemia i ludność. Львів, 1899, ст. VIII+678. *В. Гнатюк. XXXIV*, Бібл. с. 38—46.

Sprawozdania komisji do badania historyi sztuki w Polsce т. VI, виш. IV. Краків, 1889, ст. 223—369+XCIII—CXIII+1 таблиця, 4°. *М. Г-а. XXXIV*, Бібл. с. 21—22.

Сцѣпуро Д. Виленское св. Духовское братство въ XVII и XVIII столѣтіяхъ (Труды Киевской Духовной Академіи 1898 р.

IX і XI, 1899 р. IV, VI, VIII і IX). *С. Г. XXXVIII*, Бібл. с. 17.

Сѣверный Вѣстникъ за 1898 р. *О. Г. XXXIII*, Н. Хр. с. 31.

Труды кiev. духовной академіи за 1899 р. *С. Г. XXXVIII*, Н. Хр. с. 11—12.

Указатель къ первымъ осьми томамъ Полнаго собранія русскихъ лѣтописей изданныхъ археографическою коммисією, отдѣлъ I. указатель лицъ, т. II (К. Θ.), Спб. 1898, ст. II+397+XXVIII, 4°. *М. Г. XXXVIII*, Бібл. с. 7.

Университетскія Извѣстія (київскі) 1899. *С. Т. XXXVIII*, Н. Хр. с. 11.

Ученыя записки императорскаго казанскаго университета за р. 1898. *С. Т. XXXIII*, Н. Хр. с. 33—34.

Folklore de l'Ukraine. Український фольклор. Сороміцькі пісні, звичаї, казки, приказки, загадки і лайки. (Extr. de *Krotydzia* t. V, 1898. Cet extrait ne peut être vendu). Париж, ст. 218, 16°. *В. Г. XXXIII*, с. 32—33.

Франчук Иван. Жіночі типи в повістяхъ Квітки — Основяпенка (Справозданє II гімназії в Перемишлі за рік шкільний 1897/8, ст. 1—32). *С. Гн. XXXIII*, Бібл. с. 25—27.

Херсонскія Епархіальныя Вѣдомости за 1899 р. *Ю. С. XXXVIII*, Н. Хр. с. 17.

Хижняковъ В. Черниговская Старина (1775 (?) — 1810 гг.). По архивнымъ бумагамъ городской думы (Кіевская Старина, 1899, VI, ст. 367—407). *Ф. М. XXXIV*, Бібл. с. 30—31.

Холмско-Варшавскій Епархіальный Вѣстникъ за 1898 р. *Ю. С. XXXVIII*, Н. Хр. с. 18.

Христіанское Чтеніе за р. 1898. *В. XXXIII*, Н. Хр. с. 35.

Черетели Е. Елена Іоановна, великая княгиня литовская, русская, королева польская. Спб. 1898, ст. II+356. *С. Т. XXXVIII*, Бібл. с. 7—8.

Черниговскія Епархіальныя Извѣстія за р. 1899. *Ю. С. XXXVIII*, Н. Хр. с. 15—16.

Чтенія въ Историческомъ Обществѣ Нестора-лѣтописца, т. XII, К., 1898. *О. П. XXXIII*, Бібл. с. 35—38.

Чтенія въ обществѣ исторіи и древностей російскихъ за р. 1898. *О. Г-ий. XXXIII*, Н. Хр. с. 38.

Чтенія въ церковно-археологическомъ обществѣ, выш. II, К., 1889, ст. 108. *В. XXXVII*, Бібл. с. 40—42.

Шараневичъ Исидоръ Др. Церковная унія на Руси и вліяніе ей на зміну общественного положенія мірскаго русскаго духовенства. Львів, 1897, ст. 30. *Ф. М. XXXVIII*, Бібл. с. 12—14.

Szaraniewicz Izidor Dr. Kościelna unia na Rusi i wpływ jej na zmianę społecznego stanowiska

świeckiego duchowieństwa ruskiego. Львів, 1899, ст. 30. *Ф. М. XXXVIII*, Бібл. с. 12—14.

Шахматовъ А. Древнѣйшія редакціи Повѣсти временныхъ лѣтъ. (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1897, X, ст. 109—259). *М. Грушевскій. XXXIV*, Бібл. с. 7—8.

Шахматовъ А. А. Пахомій Логоветъ и хронографъ (Журналъ Мин. Нар. Просв. 1899, I, ст. 200—7). Путешествіе М. Г. Мисюря Мунехина на Востокъ и Хронографъ редакціи 1512 г. (Извѣстія Академіи Наукъ 1899, I, ст. 200—229). *М. Грушевскій. XXXIV*, Бібл. с. 11—12.

Schnür-Pepłowski Stanisław. Cudzoziemcy w Galicyi (1787—1841). Краків, 1898, ст. 263. *Ф. М. XXXIV*, Бібл. с. 28—29.

Яцимирскій А. И. Новыя данныя о Хожденіи архієпископа Антонія въ Царгородъ (Извѣстія отд. русскаго я. академіи наукъ 1899, I, ст. 223—264). *М. Г. XXXVII*, Бібл. с. 14—15.

III. 3 Наукового Товариства імени Шевченка.

Засідання Виділу: вересень-грудень 1899, XXXIII, м. 1, с. 1—2.

Засідання секцій: жовтень-грудень 1899, XXXIII, м. 2, с. 3—5.

(Далі справозданія з Товариства подають ся в Хроніці його, що виходить осібно).

Скорочення авторських імен:

Б. Б. — Богдан Барвинскій, **В. Г.** — Володимир Гнатюк, **І. К.** — Іван Копач, **І. Ш.** — Іля Шраг, **Й. П.** — Йосип Постригач, **Й. Ч.** — Йосип Чайківскій, **М. Г-а** — Марія Грушевська, **М. Г.** — Мих. Грушевскій, **М. Гл.** — Мих. Галуциский, **М. К-а** — Мих. Коцюба, **О. П.** — Олексій Пашкевич, **П. Р.** — Петро Рондук, **С. Гн.** — Семен Гуменюк, **С. Є.** — Сергій Єфремів, **С. Т.** — Стефан Томашевскій, **Т. Г.** — Теодор Гуль, **Ф. М.** — Франц Марисяк, **Ф. Мт.** — Федір Матушевскій.

Наслідком того, що т. XXXI — II і XXXV — VI Записок були призначені на реферати київського археологічного з'їзда, прискорено цього року вихід всіх взагалі томів Записок. Дальший — XXXIX вийде в своїм часі (на початку 1901 р.); там буде подано й докінчення Оглядів за 1899 р., відложене через брак місця в XXXVII—VIII т. (знов таки через призначення чотирох томів Записок на самі реферати).

Inhalt des I Bandes. 1. Die sociale Bewegung der Ruthenen im XIII J., von M. Hruševskýj S. 1—28; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj 29—86; 3. Ševčenko's Jugendjahre, kritisch-biogr. Skizze von A. Konyškyj 87—123; 4. Die ukrainischen Volkslieder in den Gedichten des Bohdan Zaleski, von A. Kolessa 124—208; 5. Ueber die Gründung und bisherige Entwicklung der Ševčenko-Gesellschaft, mitg. von A. Barvinskyj 209—212.

Inhalt des II Bandes. 1. Ueber die alten griechischen Colonien am kimmerischen Bosphorus, von Panačovnyj S. 1—61; 2. Studien über die Grundsätze der Vertheilung des Capitals, von Th. Rylskýj (Fortsetzung) 62—113; 3. Messapparat für Uteruscontractionen bei Geburtswehen, von Dr. A. Černiachivskýj 114—118; 4. Ein Blatt aus der Geschichte Volhyniens im XIV J., von Ivaniv 119—146; 5. Zum Jubiläum I. Kotlarevskyj's. Desiderata von M. Hruševskýj 147—161; 6. Wissenschaftliche Notizen 162—172; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 173—189.

Inhalt des III Bandes. 1. Ueber einen Phasenindicator und einige mit demselben ausgeführte Messungen, von Prof. J. Puluj S. 1—24; 2. Zur Erinnerung an Markian Saskevič, von V. Kocovskyj 25—35; 3. Ševčenko und Mickievič, vergleichende Studie von Dr. A. Kolessa 36—152; 4. Dialect der „Samišanci“, Beitrag zur slavischen Dialectologie von Prof. I. Verchratskyj 153—210; 5. Wissenschaftliche Chronik, von M. Hruševskýj 211—221; 6. Historische Notizen von A. Konyškyj und M. H. 222—231.

Inhalt des IV Bandes. 1. Ševčenko's Jünglingsalter bis zum Loskauf von der Leibeigenschaft (1829—1838), von A. Konyškyj S. 1—28; 2. Die Agrarverhältnisse in Galizien, Studie von W. Budzynovskyj 29—123; 3. Ueber die symmetrischen Ausdrücke der Funktionswerthe mod-m, von V. Levickyj 124—139; 4. Antrittsvorlesung aus der alten Geschichte der Ruthenen an der Universität Lemberg von M. Hruševskýj 140—150; 5. Wissenschaftliche Chronik: Jubiläums-Ausgaben zur Geschichte der Stadt Odessa, von J. Andrijenko 151—168; 6. Bibliographie 169—194; 7. Miscellanea 195—200.

Inhalt des V Bandes. 1. Professor Dr. Emilian Ohonovskyj, sein Leben und seine Werke, von E. Kokorudz S. 1—34; 2. Türkische Wörter in der ruthenischen Sprache, von E. Makaruška 1—14; 3. T. Ševčenko im Gefängniß, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—26; 4. Miscellanea 1—19; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neu herausgegebene Denkmäler der altruthenischen Literatur, von M. Hruševskýj 1—18; 6. Bibliographie 1—90; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—16.

Inhalt des VI Bandes. 1. Ruthenisch-byzantinische politische und commercielle Verhältnisse im XI und XII Jahrh., von dr. Gr. Velyčko S. 1—36; 2. Bittschrift von Honta's und Zelizniak's Erben, ein politisches Pamphlet, mitgeth. von E. Makaruška 1—6; 3. „Die Magd“ (Najmička) von T. Ševčenko, Habilitationsvortrag von dr. I. Franko 1—20; 4. Archiv des s. g. Kronschates in Warschau, archäographische Notiz von M. Hruševskýj 1—4; 5. Pathologische Veränderungen im Hoden bei einigen Infections-Krankheiten, von *.* 1—4; 6. Miscellanea 1—12; 7. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1894, 1—38; 8. Bibliographie 1—68; 9. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—5.

Inhalt des VII Bandes. 1. „Adelphotes“, griechische Grammatik, herausgegeben in Lemberg im J. 1591, literarisch-linguistische Studie von Dr. C. Studynskyj S. 1—42; Beschreibung der Burgen Podoliens im J. 1494, mitgeth. von M. Hruševskýj 1—18; 3. Elliptische Modulfunctionen, von V. Levickyj (mit 2 Figuren) 1—30; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Fortsetzung) 1—28; 6. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften 1—2.

Inhalt des VIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko S. 1—38 u. I—XVI; 2. „Lobrede auf Vitovd“, einige Bemerkungen über Bestand der ältesten ruthenisch-lithuanischen Chronik, von M. Hruševskýj 1—16; 3. „Froh tönende Euphonie“, ein Lobgedicht, gewidmet dem P. Mohyla im J. 1633, mitgeth. von Dr. C. Studynskyj 1—14; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von Al. Konyškyj, I Theil 1—20; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1894 (Schluss) 1—22; 7. Bibliographie 1—64.

Inhalt des IX Bandes. 1. Cathedral-Consistorien in der Ukraine und in Weiss-Russland in dem XV u. XVI Jahrhundert, von A. Lotočkyj S. 1—34; „Bittschrift Daniels des Verbannten“, ein Denkmal der altruthenischen Literatur aus dem Ende des Mittelalters, von V. Ščurat 1—28; 3. Neovitalismus und seine Irrthümer, von Dr. O. Č. 1—20; 4. Beiträge zur Kenntniss des Baues des Darmkanals von Hirudo medicinalis (mit Illustration), von I. Rakovskij 1—6; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen über die Verfassung des Grossfürst. Lithauen, von M. Hruševskij 1—12; 8. Bibliographie 1—60; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des X Bandes. 1. Beiträge zur Geschichte der Verhältnisse Kaiser Rudolfs II und des Papstes Clemens VIII mit den Kosaken im J. 1593 und 1594, mitgeth. von E. Barviňskij s. 1—34; 2. Varlaam und Ioasaph, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) 29—80; 3. Kirchenregister von Sambor, Beiträge zur Geschichte der Confessionsverhältnisse, mitgeth. von M. Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea 1—14; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 1—12; 5. Bibliographie 1—60; 6. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XI Bandes. 1. Erste Verbannung des T. Ševčenko (1847—50), kritisch-biographische Skizze von O. Konyškyj S. 1—62; 2. Einige Actenstücke zur Geschichte des Kijever Gebietes, mitgeth. von M. Hruševskij 1—18; 3. Beiträge zur physikalischen Terminologie, I Theil: Mechanik, zusammengestellt von W. Levyčkyj 1—12; 4. Miscellanea 1—18; 5. Wiss. Chronik: Dr. R. F. Kaindls Untersuchungen auf dem Gebiete der ruthenischen Ethnographie, Uebersicht von M. Korduba 1—10; 6. Bibliographie 1—66; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—5.

Inhalt des XII Bandes. 1. Politische Ereignisse in Galizien im J. 1340 nach dem Tode Boleslaus-Georg des II, Untersuchung von Em. Terleckyj 1—26; 2. Beschreibung der Burg von Lemberg im J. 1495, mitgeth. von M. Hruševskij 1—12; 3. Drei Lobgedichte aus dem XVI Jahrh., mitgeth. von Dr. C. Studyňskij 1—32; 4. Ukrainische Kosaken auf dem Kanal von Ladoga, von E. Radakova 1—20; 5. Miscellanea 1—20; 6. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Forts.) 1—26; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—6.

Inhalt des XIII Bandes. 1. Erster slavischer Staat, historische Untersuchung von M. Korduba 1—20; 2. T. Ševčenko's zweite Verbannung (1850—1857), kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—76; 3. Ein Fall von Vesania melancholica, von Dr. O. Č. 1—12; 4. Miscellanea — von M. Hruševskij 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Fortsetzung) 1—24; 6. Bibliographie 1—50; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—2.

Inhalt des XIV Bandes. 1. Ukrainische Kosaken in Weiss-Russland in den J. 1654—1656, von Em. Terleckyj 1—30; 2. Beiträge zur Geschichte der Zeit des B. Chmelnyckyj, mitgeth. von S. Tomašivskij, I 1—14; 3. Taras Ševčenko in Petersburg (1858—1859), von A. Konyškyj 1—42; 4. Miscellanea: Einige geistliche Gedichte aus Galizien, mitgeth. von M. Hruševskij 1—16; 5. Wiss. Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1895 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XV Bandes. 1. Samuel Kušević, lemberger Rathsherr und sein Notizbuch, von S. Tomašivskij S. 1—24; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskij 1—48; 3. T. Ševčenko's letzte Reise in die Ukraine (im J. 1859), von A. Konyškyj; 1—35; 4. † P. Kuliš 1—1; 5. Miscellanea 1—8; 6. Wissenschaftliche Chronik: Archäologischer Congress in Riga im J. 1896, von N. Kniažević, 1—8; 7. Bibliographie 1—60; 8. Bericht über die Ševčenko-Gesellschaft 1—8.

Inhalt des XVI Bandes. 1. Het'man Bohdanko, kritisch-historische Untersuchung von M. Hruševskij S. 1—18; 2. Legenden des Chitarer-Codex, aus dem Anfange des XVIII Jahrh., mitgeth. von V. Hnatiuk 1—38; 3. T. Ševčenko's letzte Lebensjahre, kritisch-biographische Skizze von A. Konyškyj 1—70; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für, das J. 1896. I. Ukrainisch-russische (ruthenische) Zeitschriften 1—14; 6. Bibliographie 1—48.

Inhalt des XVII Bandes. 1. Polnisch-kosakischer Krieg im J. 1625, historische Untersuchung von S. Rudnyčkyj S. 1—42; 2. Liederbuch aus dem Anfange des XVIII Jahrh., herausg. von M. Hruševskij (Schluss) 49—98; 3. Versuch einer Chronologie der Werke des T. Ševčenko, von A. Konyškyj, II Theil 1—22; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine 1—16; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar — April) 1—4.

Inhalt des XVIII Bandes. 1. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Fortsetzung) S. 81—134; 2. Einfall der Kosaken in Očakov im J. 1545, mitgeth. von E. Barviňskij 1—32; 3. Ein Project zur Hebung des Handels in der Ukraine aus dem J. 1784, mitgeth. von N. Kniažević 1—8; 4. Miscellanea, von Dr. A. I. Markevič 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Neue Untersuchungen auf dem Gebiete der altruthenischen Geschichte, von M. Hruševskij 1—24; 6. Bibliographie 1—67; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—1.

Inhalt des XIX Bandes. 1. Steuerrecesse in Polen während der Regierung Kasimir des Jagellonen, von S. Tomašivskij S. 1—70; 2. Beschreibungen der Domänen von Peremyšl, mitgeth. von M. Hruševskij 1—24; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 — Zeitschriften herausgegeben in der Ukraine (Schluss) 1—32; 5. Bibliographie 1—51; 6. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai — August) 1—3.

Inhalt des XX Bandes. 1. Galicische Bojaren im XII und XIII Jahrh., von M. Hruševskij S. 1—20; 2. Varlaam und Ioasaph, ein altchristlicher geistlicher Roman und seine literarische Geschichte, von Dr. I. Franko (Schluss) 135—202; 3. Einige Gedichte des Ivan Nekrašević, mitgeth. von A. Lotočkyj 1—10; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1896 (Schluss) 1—40; 6. Bibliographie 1—48; 7. Redactionelle Notiz 1—2.

Inhalt des XXI Bandes. 1. Die Anten, ein Fragment zur ruthenischen Geschichte, von M. Hruševskij S. 1—16; 2. Die sociale Lage der weltlichen Geistlichkeit in der Ukraine und in Russland im XVIII Jahrh., von A. Lotočkyj 1—46; 3. Ernte in Ost-Galizien und in der Bukowina auf Grund des Jahrbuches des k. k. Ackerbauministeriums für das J. 1896 u. 1897, dargestellt von V. Budzynovskij (im Anhang) 1—36; 4. Miscellanea 1—12; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das J. 1897 1—10; 6. Bibliographie 1—54; 7. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft im J. 1897 1—20.

Inhalt des XXII Bandes. 1. Ein vergessener ruthenischer Gnomendichter des XVII Jahrh., von Dr. I. Franko S. 1—16; 2. Beiträge zur Geschichte der Kosaken, von M. Hruševskij 1—14; 3. Ruthenische Ansiedlungen im Komitate Bač-Bodrog (Süd-Ungarn), von V. Hnatiuk 1—58; 4. Miscellanea 1—10; 5. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba 1—42; 6. Bibliographie 1—54; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—3.

Inhalt des XXIII u. XXIV Bandes. 1. Chmelnyckyj und sein Aufstand, historische Skizze von Michael Hruševskij S. 1—30; 2. Die Volksbewegungen in Galizien im J. 1648, von Stephan Tomašivskij 1—138; 3. Chmelnyckyj's Aufstand in den Dichtungen der Zeitgenossen, von Dr. Ivan Franko 1—114; 4. Ein Porträt Chmelnyckyj's nach einer ital. Gravüre vom J. 1683, 5. Miscellanea 1—20; 6. Wissenschaftliche Chronik: Neue Quelle zur Geschichte des Aufstandes Chmelnyckyj's (St. Temberski's Annales 1647—1656), von Stephan Rudnyčkyj 1—22; 7. Bibliographie 1—16; 8. Aus der Gesellschaft: 1) Die Thätigkeit der Gesellschaft (Februar—April 1898), 2) Neue Statuten der Gesellschaft 1—12.

Inhalt des XXV Bandes. 1. Silberfund von Molotiv (Ost-Galizien), eine archäologische Notiz von M. Hruševskij S. 1—6; 2. Beiträge zur Geschichte der Beziehungen zwischen Peter Dorošenko und Polen in den J. 1670—72, von O. Celevyč 1—26; 3. Der 1 und 2 November 1848 in Lemberg (ein offizieller Bericht), mitgeth. von I. Levyčkyj 1—43; 4. Jubiläum der ukrainisch-russischen Literatur 1—1; 5. Miscellanea 1—12; 6. Wissenschaftliche Chronik: Uebersicht der Zeitschriften für das Jahr 1897: a) In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften; b) Uebersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete politischer, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1897, von Dr. M. Korduba (Schluss) 1—80; 7. Bibliographie 1—54; 8. Bericht über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1898) 1—4.

Inhalt des XXVI Bandes. 1. Kotljarevskij's Werke in Galizien, von Dr. I. Franko S. 1—14; 2. „Harte Zeiten“, Beiträge zur Geschichte Galiziens in den J. 1846—61, mitgetheilt von M. Zubryčkyj 1—16; 3. Inventarien der Domäne Ratno (Nord-Volynien) aus den J. 1500—1512, mitgetheilt von M. Hruševskij 1—40; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1896 (Schluss) 1—32; 6. Bibliographie 1—60; 7. Jubiläumsfeier der Wiedergeburt der ukrainisch-russischen Literatur, von O. Makovej 1—14.

Inhalt des XXVII Bandes. 1. Ein galizischer „Soldat der Zauberer“, mitgeth. von Dr. Ivan Franko S. 1—22; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung folgt) 1—68; 3. Miscellanea 1—18; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 1—12; 5. Bibliographie 1—52; 6. Jahresberichte der Gesellschaft für das Jahr 1898 1—22.

Inhalt des XXVIII Bandes. 1. Die Kosaken im Feldzuge von Smolensk in d. J. 1633—4, von Oleg Celevyč S. 1—72; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 69—94; 3. Miscellanea: Einige Actenstücke zur Geschichte der ruthenischen Ansiedelung jenseits des Bug, mitgeth. von M. Hruševskij 1—10; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba 1—36; 5. Bibliographie 1—45; 6. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft 1—4.

Inhalt des XXIX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Fortsetzung folgt) S. 1—13; 2. Die ruthenische Sprache auf dem archäologischen Congress in Kijev und der Antheil der Ševčenko-Gesellschaft an demselben 1—1; 3. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn von Ivan Verchratskyj (Fortsetzung) 95—200; 4. Miscellanea 1—5; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Mittelalter 1—31; 6. Bibliographie 1—44.

Inhalt des XXX Bandes. 1. Ukraine nach dem Jahre 1654, Historische Skizze von L. Č. (Schluss) S. 14—67; 2. Beiträge zur Kenntniss der ruthenischen Dialecte in Ungarn, mitgeth. von Ivan Verchratskyj (Schluss) 201—276; 3. Zur Geschichte des „ruthenischen Ritus“ in Polen, Brief an die Redaction von Dr. Anton Prochaska mit Bemerkungen von Michael Hruševskij 1—8; 4. Miscellanea: Versuch einer Bibliographie des Gregor Skovoroda, von L. Č. 1—4; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898: In der Ukraine herausgegebene Zeitschriften 1—24; 6. Bibliographie 1—38; 7. Bericht über die Thätigkeit der Ševčenko-Gesellschaft der Wissenschaften (Februar—April 1899), 1—4.

XXXI—XXXII Bände enthalten die für den Kijever archäologischen Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — I. Hälfte: Archäologie, Geschichte, Ethnographie. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) 7—10, 27—30; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Archäologie, Geschichte und Ethnographie (deutsch) 11—26; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate (ukrainisch) u. A.: Gab es unter den ruthenischen Volksstämmen einen Volksstamm der Chorvaten? von M. Hruševskij. Ornamentik der Ostererier in dem Galizisch-Vollhynien, von Dr. M. Korduba. III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Das Gräberfeld in Čechy (Bez. Brody), archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—22; Zvenyhorod bei Lemberg (Bez. Bibrka), historisch-archäologische Untersuchung von M. Hruševskij, 1—28; Ein Bleisiegel aus Stupnyca bei Sambor, eine Notiz von M. Hruševskij, 1—4; Sociale Classen und politischen Parteien im Fürstenthum Halič bis zur Hälfte des XIII Jahrh., von Dr. M. Korduba, 1—42; Zur Frage über die staatsrechtliche Stellung der Kijever Fürsten des XV Jahr., von M. Hruševskij, 1—4; Die kleinrussischen Länder der polnischen Krone gegen Ende des XV Jarh. Feindliche Einfälle und Organisation der Grenzvertheiligung, von S. Rudnyčkyj, 1—54; Beiträge zur Geschichte der Kosakenaufstände vom J. 1595—6, von M. Hruševskij, 1—30; Die ukrainischen Kosaken in den Jahren 1625—1630, kritisch-historische Untersuchungen von S. Rudnyčkyj, 1—76; Die Überbleibsel des ursprünglichen Communismus bei den Bojken (Galizien), von Dr. V. Ochrymovyč, 1—16; Der slovakische Räuber Janošik in der Volkspoesie, von V. Hnatiuk, 1—50; IV. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (Mai—August 1899), 1—4; V. Inhaltsverzeichniss des VIII Jahrganges der Mittheilungen der Ševčenko-Gesellschaft (B. XXVII—XXXII), 1—9.

Inhalt des XXXIII Bandes. 1. Bronzene Schwerte aus d. Bez. Turka (Galizien) von M. Hruševskij S. 1—4; 2. *Über den Accent in der ukrainisch-ruthenischen Sprache, Untersuchung von Dr. V. Ochrymovyč (Fortsetzung folgt) 1—64; 3. Varianten zu einigen Gedichten Ševčenko's, mitgetheilt von A. Konyškyj (Fortsetzung folgt) 1—16; 4. Miscellanea 1—6; 5. Wissenschaftliche Chronik: 1) Übersicht der wissenschaftlicher Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Literatur- und Kunstgeschichte im J. 1898, von Dr. M. Korduba — III. Neue Zeit; 2) Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1898 (Schluss) 1—54; 6. Bibliographie 1—46; 7. Berichte über die Thätigkeit der Gesellschaft (September—December 1899) 1—5.

Inhalt des XXXIV Bandes. 1. *Ein Beitrag zur Geschichte der Dorfgeistlichkeit, aus den Samborer Akten des XVI Jahr., von Michael Hruševskij S. 1—82; 2. Einige Beiträge zu einer kritischen Ausgabe der Gedichte Ševčenko's, von Julian Romančuk 1—32; 3. Miscellanea 1—14; 4. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der Zeitschriften für das Jahr 1899: in ukrainischer Sprache herausgegebene Zeitschriften, von S. Tomašivskij 1—8; 5. Bibliographie 1—58.

XXXV—XXXVI Bände enthalten die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten, aber infolge des Verbots der ukrainischen Sprache nicht vorgebrachten Referate. — II. Hälfte: Sprachkunde und Litteraturgeschichte. I. Vorwort (deutsch und ukrainisch) S. 5—6, 24—25; Inhaltsangaben aller angemeldeten Referate aus dem Gebiete der Sprachkunde und Litteraturgeschichte (deutsch) 7—23; II. Die im Auszug mitgetheilten Referate und Kommunikate, u. A.: Die Nasal-Vocale in den slavischen Sprachen, von A. Barvinškyj, 3—5; Ein Beitrag zur Kenntniss der Entwicklung der Volkssprache in der Litteratur der galizischen Ruthenen, von E. Kokorudz, 7—8; Der litterarhistorische und historische Hintergrund des Liedes von Ihors Heereszug, von Dr. V. Kocovskij, 10—12; III. Die in extenso mitgetheilten Referate: Über die Mundart der sogenannten Doly, von I. Verchratskyj, 1—128; Die Ruthenen der Eperies-Diöcese und ihre Dialecte, von V. Hnatiuk, 1—70; Das „Slovo über die Auferstehung Lazars“, ein altukrainisches Poem auf apokryphische Themen, von Dr. I. Franko, 1—57; Ein neuer Beitrag zu den Studien über Ivan Vysenskyj, von Dr. I. Franko, 1—4; Das apokryphe Evangelium Pseudo-Matthäi über die Geburt und die Kindheit Maria's und seine Spuren in der ukrainischen Litteratur, von Dr. I. Franko, 1—32; Wer war der Verfasser der *Λιθόγραφος* (1599)? von Dr. C. Studynskij, 1—20; Jakub Gavatovič (Gavat), Verfasser frühesten ukrainischer Intermedien aus dem J. 1619, von M. Pavlyk, 1—44.

Inhalt des XXXVII Bandes. 1. Die Ohringe des sog. Kijever Typus bei modernen Kaukasiern, von M. Hruševskij S. 1—4; 2. *Das' Karpathoruthenische Schriftthum im XVII—XVIII Jahrh., von Dr. I. Franko, 1—91; 3. Der Kijever Archäologen-Congress, von N. Knjaževyč. 1—11; 4. Miscellanea 1—16; 5. Wissenschaftliche Chronik: Übersicht der wissenschaftlichen Literatur auf dem Gebiete der politischen, Kultur-, Litteratur und Kunstgeschichte im J. 1899, von Dr. M. Korduba, I. Allgemeines, II. Alterthum, 1—28; 6. Bibliographie 1—44.

* Die für den Kijever Archäologen-Congress bestimmten Referate sind mit einem Sternchen bezeichnet.

Поодинокі томи „Записок“ (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) коштують 3 корони, т. XXIII—IV 5 кор., т. XXXI—II і XXXV—VI по 6 кор., комплект I—XX т. продається по 48 кор.; X річник коштує 12 кор.

Preis einzelner Bände (I—XXII, XXV—XXX, XXXIII—IV, XXXVIII) der Mittheilungen 3 Kronen., B. XXIII—IV 5 Kr., B. XXXI—II u. XXXV—VI à 6 Kr. B-de I—XX komplet kosten 48 Kr., X Jahrgang kostet 12 Kr.

Учитель, орган Руского товариства педагогічного з р. 1890, 91, 92, 93, 94,
95 і 96 по

- Франко І. Др. — Жіноча неволя в народних піснях . . . . .
" Нарис історії філософії . . . . .
" Наші коляди . . . . .
" Іван Вишенський . . . . .
" Прс панцину і її знесена 1848 р. . . . .
" Хмельницина 1648 9 р. в сучасних віршах . . . . .
" Слово о Лазаревѣ воскресеніи . . . . .
" Апокріфічне євангеліє Псевдо-Матвія . . . . .
Целевич Ю. Др. — Історія Скиту Манявського . . . . .
Целевич О. Причинки до зписки П. Дорошенка з Польщею . . . . .
" Участь козаків в Смоленській війні 1633—4 рр. . . . .
Шевченко Тарас — Кобзар, 4 томи з пересилкою . . . . .
Шекспір — Драматичні твори, пер. Куліша т. I . . . . .
" Гамлет, пер. Куліша . . . . .
" Приборкана гоструха, пер. Куліша . . . . .
" Макбет, пер. Куліша . . . . .
Щурат Чернеча республіка на Афоні . . . . .
" „Чернець“ Т. Шевченка, студія . . . . .

Літературно-Науковий Вістник виходить місячно книжками
12 арк., річна передплата 16 кор. = 8 руб. (при бандерольній пере
Кн. V—XII річника 1898, з додатком статей розпочатих друком у
редніх книжках, 12 кор. = 6 руб.; річник 1899 цілий 16 кор. =
Адміністрація: Чарнецького 26.

Адреса Товариства: **Львів**, Чарнецького 26.
Adresse der Gesellschaft: **Lemberg**, Čarnecki-Gasse 26.

Всякі виплати для Товариства в Росії приймає книгарня К
Старини в Києві, Безаковська 14 (1 злр. = 1 гульден = 2 корони

НБ ПНУС

249167